

แนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญา

THE CONCEPT OF FRATERNITY IN BUDDHIST PHILOSOPHY

นายสถิระ ราชรินทร์

ดุขฎฐินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎฐิบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

แนวคิดกราฟิกในพุทธปรัชญา

นายสถิระ ราชรินทร์

ดุชฎินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุชฎินิบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**THE CONCEPT OF FRATERNITY IN BUDDHIST
PHILOSOPHY**

Mr.Satira Racharin

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E.2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
“แนวคิดกราฟิกในพุทธปรัชญา” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
ดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

(พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุขฎิบัณฑิต

ประธานกรรมการ

(รศ.ดร.ประเวศ อินทองปาน)

กรรมการ

(พระมหามชินทร์ ปุริสุตตโม, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.ณัทธิร์ ศรีดี)

กรรมการ

(พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.)

คณะกรรมการควบคุมดุขฎิบัณฑิต

พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นายสธิระ ราชรินทร์)

ชื่อคุณิพนธ์ : แนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญา
ผู้วิจัย : นายสิทธิ ราชรินทร์
ปริญญา : พุทธศาสตรคุณิบัณฑิต (ปรัชญา)
คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์ : พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, ผศ. ดร., ป.ธ. ๓, พธ.บ.(การบริหาร
การศึกษา), พธ.ม.(ปรัชญา), Ph.D. (Philosophy)
: พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ป.ธ.๙, พธ.บ.(ปรัชญา), พธ.ม.
(ปรัชญา), พธ.ด.(ปรัชญา)
วันสำเร็จการศึกษา : ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดภราดรภาพ ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญา ๓) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญา การดำเนินการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า ภราดรภาพคือการที่มนุษย์ปฏิบัติต่อกันฉันพี่น้องเพราะมองว่ามนุษย์ทุกคนที่เกิดมาต่างเป็นพี่น้องกัน มนุษย์ทุกคนมีแหล่งกำเนิดเดียวกันคืออาภัสระพรหม ดังนั้นมนุษย์จึงควรปฏิบัติต่อกันฉันพี่น้อง และอีกประการหนึ่งคือมนุษย์ควรปฏิบัติต่อกันฉันพี่น้องบนพื้นฐานภราดรภาพที่เกิดจากการปฏิบัติ พุทธปรัชญามองว่ามนุษย์ทุกคนแม้จะมีธรรมชาติเห็นแก่ตัว แต่เมื่อปฏิบัติต่อกันด้วยหลักปฏิบัติที่สร้างความเห็นใจกันเพื่อภราดรภาพ(เมตตา) หลักปฏิบัติที่สร้างความเป็นมิตรกันเพื่อภราดรภาพ(กัลยาณมิตร) หลักปฏิบัติที่ส่งเสริมให้ช่วยเหลือกันเพื่อภราดรภาพ(ทาน) แล้ว มนุษย์สามารถทำลายความเห็นแก่ตัว ความขัดแย้ง ความโกรธลงได้ และเข้าถึงความเป็นมนุษย์สากลมีแต่ความสงบสุข ความยุติธรรม ความเมตตาความเอื้ออาทรต่อกันและปฏิบัติต่อกันแบบภราดรภาพได้

ในพุทธปรัชญาความเป็นพี่เป็นน้องมีเป้าหมายที่จะต่อสู้กับแนวคิดที่ว่าด้วยความเห็นแก่ตัววิถีแห่งชีวิตตามแนวคุณธรรมนั้นไม่สามารถจะหาได้ถ้ายังเห็นแก่ตัว มีเพียงแนวคิดเรื่องความเป็นพี่เป็นน้องเท่านั้นที่จะทำให้พบกับชีวิตในอุดมคติตามหลักพระพุทธานุชา

Dissertation Title : The Concept of Fraternity in Buddhist Philosophy
Researcher : Mr. Satira Racharin
Degree : Doctor of Philosophy (Philosophy)

Dissertation Supervisory Committee

: Phrakru Kosalasanapundit , Asst. Prof.
 Dr., Pali III, B.A. (Educational Administration),
 M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)
 : Phramaha Khwanchai Kittimatee, Ph.D., Pali
 IX, M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)
Date of Graduation : 28 MAY 2018

Abstract

This dissertation entitled ‘The Concept of Fraternity in Buddhist Philosophy’ has three objectives: 1) to study the concept of fraternity, 2) to study the concept of fraternity in Buddhist philosophy, and 3) to critically analyze the concept of fraternity in Buddhist philosophy. This is a documentary research.

In the research, it was found that the concept of fraternity basically refers to the way by which human being treats each other as if they become a brotherhood because of human beings’ birth based on fraternity. All of human beings are from the same birthplace that is Brahman heaven; therefore, they should treat each other like fraternity. In other words, human beings should act towards one another on the basis of fraternity through practicing. In point of view of Buddhist Philosophy, all human beings are by nature selfish. Despite the mentioned fact, many problems such as conflicts and anger can be gradually reduced by treating each other with sympathy, loving kindness and good friendship and thereby attaining the universal humanhood. Consequently, by virtue of those practices, happiness, justice and fraternity can be actualized

In Buddhist philosophy, the concept of fraternity is purposely assigned to effectively argue against the concept of selfishness wherein the virtuous way of life is missed. Only the fraternity can bring about the endless ideal life in accordance with Buddhist tenet.

กิตติกรรมประกาศ

ดุขฎีนิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยดี เพราะมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้โอกาสแก่ผู้วิจัยได้พัฒนาความรู้ ความสามารถทางการศึกษา กราบขอบพระคุณผู้บริหาร คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกๆ ท่าน

กราบขอบพระคุณอย่างสูงในความเมตตาของพระมหาพรชัย สิริวิโร ผศ.ดร., พระครูโกศลศาสนบัณฑิต ผศ.ดร., พระมหามหวินทร์ ปุริสุตตโม ผศ.ดร., พระมหานพรัตน์ อภิขชโว, พระครูสิริรัตนาวุฒร รศ.ดร., พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี ดร., ดร.แสวง นิลนามะ, ผศ.ดร.ณัทธิร์ ศรีดี, ผศ.ดร.ประทุม อังกูรโรหิต, รศ.ดร.ประเวศ อินทองปาน, ดร.ไข่มุก เหล่าพิพัฒนา และ ดร.วีรชาติ นิมนงค์ ที่ได้ให้คำแนะนำ ให้การช่วยเหลือในการทำวิจัยและให้กำลังใจในการศึกษาด้วยดีเสมอมา

กราบขอบพระคุณพระมหาสวงค์ ญาณวโร ที่เมตตาติดตาม กระตุ้นและให้กำลังใจในการเรียนมาตลอด กราบขอบพระคุณคุณพระชัย คุณกฤษฎี แพร์พานิชย์และห้างหุ้นส่วนจำกัด แพร์พิทยาแอนด์ซันรวมถึงผู้มีพระคุณทุกท่านที่ไม่ได้เอ่ยชื่อนี้ กราบขอบพระคุณบิดามารดาญาติพี่น้องที่ให้การสนับสนุนและให้กำลังใจในการเรียน ขอบคุณ ผศ.กฤต ศรียาอาจ เพื่อนๆนิสิตปริญญาเอกและกัลยาณมิตรทุกท่านที่ให้คำแนะนำในการเขียนงานและให้กำลังใจ รวมถึงผู้เป็นเจ้าของผลงานทางวิชาการอันมีคุณค่าต่อการศึกษาของผู้วิจัย

ผู้วิจัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ดุขฎีนิพนธ์ฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาและการนำไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อให้เกิดความสุข และภราดรภาพในสังคม

นายสถิระ ราชรินทร์
๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๒
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๒
๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๒
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖
บทที่ ๒ แนวคิดภราดรภาพ	๗
๒.๑ ความหมายทั่วไปของภราดรภาพ	๗
๒.๒ ความหมายของภราดรภาพในปรัชญาทั่วไป	๑๓
๒.๓ ความหมายของภราดรภาพในเชิงรัฐศาสตร์	๑๔
๒.๔ ขอบเขตของภราดรภาพ	๑๖
๒.๕ ประเภทของภราดรภาพ	๑๖
๒.๕.๑ ภราดรภาพโดยกำเนิด	๑๖
๒.๕.๒ ภราดรภาพโดยธรรมชาติ	๑๗
๒.๖ ลักษณะของภราดรภาพ	๑๘
๒.๖.๑ ลักษณะของภราดรภาพตามมนุษยสัมพันธ์	๑๘
๒.๖.๒ ลักษณะของภราดรภาพตามมโนธรรมและจริยธรรม	๑๘
๒.๗ ธรรมชาติความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ในพุทธปรัชญา	๑๙
๒.๘ สรุป	๖๕
บทที่ ๓ แนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญา	๖๗
๓.๑ ความหมายภราดรภาพในพุทธปรัชญา	๖๗

๓.๑.๑	ความหมายตามคัมภีร์	๖๗
๓.๑.๒	ความหมายตามนักปราชญ์	๖๗
๓.๒	ความหมายของหลักปฏิบัติเพื่อภราดรภาพ	๖๙
๓.๓	หลักปฏิบัติเพื่อภราดรภาพ	๗๐
๓.๔	แนวคิดเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการสร้างความเห็นใจกันเพื่อภราดรภาพ	๗๒
๓.๕	แนวคิดเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการสร้างความเป็นมิตรกันเพื่อภราดรภาพ	๗๗
๓.๖	แนวคิดเกี่ยวกับหลักปฏิบัติที่ส่งเสริมให้ช่วยเหลือกันเพื่อภราดรภาพ	๘๘
๓.๗	สรุป	๑๐๓
บทที่ ๔	วิเคราะห์แนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญา	๑๐๔
๔.๑	วิเคราะห์แนวคิดภราดรภาพทั่วไป	๑๐๔
๔.๒	วิเคราะห์แนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญา	๑๑๖
๔.๓	วิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการส่งเสริมความเห็นใจกันเพื่อภราดรภาพ	๑๑๘
๔.๔	วิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการสร้างความเป็นมิตรกันเพื่อภราดรภาพ	๑๒๑
๔.๕	วิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการส่งเสริมให้ช่วยเหลือกันเพื่อภราดรภาพ	๑๒๓
๔.๖	สรุป	๑๒๗
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย ข้อวิจารณ์ และข้อเสนอแนะ	๑๒๙
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๒๙
๕.๒	ข้อวิจารณ์	๑๓๓
๕.๓	ข้อเสนอแนะ	๑๓๔
บรรณานุกรม		๑๓๕
ประวัติผู้วิจัย		๑๔๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

สัญลักษณ์และคำย่อในดัชนีฉบับนี้ อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ การอ้างอิงจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น อจ. ดิก. (ไทย) ๒๐/๓๕/๑๘๙. หมายถึง อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต เล่มที่ ๒๐ ข้อที่ ๓๕ หน้า ๑๘๙.

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	=วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	=วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	=วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=สุตตันตปิฎก	สังคยุตตนิกาย สคาวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=สุตตันตปิฎก	สังคยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อจ.เอกก. (ไทย)	=สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.ดิก. (ไทย)	=สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.ทสก. (ไทย)	=สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	=สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ. (ไทย)	=สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มีการถกเถียงกันทางปรัชญาว่าแท้จริงแล้วมนุษย์เห็นแก่ตัวหรือไม่ โธมัส ฮอบส์^๑ (Thomas Hobbes) กล่าวว่า ” ธรรมชาติของมนุษย์อยากได้อยากครอบครองสิ่งของของผู้อื่น มีจิตใจคับแคบ วิลเลียมสัน (Williamson)^๒ ก็กล่าวทำนองเดียวกันว่า มนุษย์สร้างปัญหามากมายในสังคมมนุษย์ เช่น ความขัดแย้ง ซึ่งดีชิงเด่น ทะเลาะเอาเปรียบกันเพราะไม่เคารพในคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วยกันทำให้เกิดอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตซึ่งนำไปสู่ความเดือดร้อนความวุ่นวาย เพราะมนุษย์มีความขัดแย้งกันทั้งในระดับโลกระดับประเทศและระดับสังคม ความขัดแย้งของมนุษย์ที่มีขนาดใหญ่จนนำไปสู่การต่อสู้ที่เราเรียกว่า สงคราม และสงครามเป็นสิ่งเลวร้ายที่สุดที่มนุษย์กระทำต่อกัน เพราะเมื่อใดที่เกิดภาวะสงคราม ย่อมหมายถึง การสูญเสีย และความทุกข์ทรมานของทุกฝ่าย ไม่ว่าสุดท้ายฝ่ายใดจะเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะก็ตาม เช่นในสงครามโลกครั้งที่ ๑ และสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่ทำให้ประชากรล้มตายจำนวนมาก หลายล้านคนตกอยู่ในสภาพสิ้นเนื้อประดาตัวและถูกบีบให้เป็นผู้ลี้ภัยเป็นต้น ในประเทศไทยเองก็เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างประชาชน ๒ ฝ่ายโดยเรียกตนเองว่าฝ่ายเสื้อแดงและฝ่ายเสื้อเหลืองทั้ง ๒ ฝ่ายได้ต่อสู้กันทั้งจนเกิดความเสียหายต่อประเทศและความเสียหายอีกมากมายเช่น ส่งผลให้เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่การทำรัฐประหาร ในปีพ.ศ.๒๕๕๙ การก่อกบฏ ยึดสนามบิน ธรรมเนียมรัฐบาล ย่านชุมชนธุรกิจใจกลางเมือง ด้านเศรษฐกิจก่อให้เกิดความเสียหายอย่างมาก มีจำนวนผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บเป็นจำนวนมาก สาเหตุทั้งหมดนี้กล่าวได้ว่ามาจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์แต่จอห์น ล็อก (John Lock) กลับมีแนวความคิดเห็นตรงกันข้ามว่า มนุษย์เป็นคนดี ไม่มีความเห็นแก่ตัว

ความเห็นแก่ตัวในพุทธปรัชญาเกิดจากมนุษย์มีโลภะ โทสะและโมหะซึ่งเป็นอกุศลเจตสิกยังไม่ได้รับการพัฒนา เป็นเหตุให้มนุษย์กระทำเพื่อตน เห็นแก่ตนเอง จากทัศนะในข้อนี้ชี้ให้เห็นว่าปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมทั้งหลาย ล้วนแล้วแต่มีรากเหง้ามาจากความเห็นแก่ตัวนี้ทั้งสิ้น โลภะ โทสะและโมหะเป็นผลให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อน ความวุ่นวาย ความคับแค้น เป็นการปรนเปรอ

^๑ ชุมพร สังขปริชา, ปรัชญาและทฤษฎีการเมืองว่าด้วยธรรมชาติมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร ฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๗๐.

^๒ เสถียร หอมขจร, ทฤษฎีการเมืองและจริยธรรม๒, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐).หน้า ๕๔.

สนองตัณหาอยู่ตลอดเวลา ทำให้มนุษย์มีพฤติกรรมต่างๆที่เป็นภัยคุกคาม สร้างความไม่สงบเรียบร้อยแก่สังคม ก่อให้เกิดอาชญากรรมทำให้ตนเองและสังคมเดือดร้อน สมภาร พรหมทา^๓ กล่าวว่าความเห็นแก่ตัวอย่างหยาบทำให้คนมุ่งเอาแต่ฝ่ายเดียว สังคมที่เต็มไปด้วยคนเห็นแก่ตัวอย่างหยาบไม่มีความสุขเพราะต่างคนมุ่งแต่จะเอา ความขัดแย้งก็เกิดขึ้น แม้ในพุทธปรัชญาจะมองว่ามนุษย์มีความเป็นแก่ตัว แต่มนุษย์ก็สามารถพัฒนาตนเองได้ด้วยหลักภราดรภาพคือความเป็นพี่น้อง พุทธปรัชญามองว่าภราดรภาพเกิดได้ ๒ วิธีคือภราดรภาพโดยกำเนิดและภราดรภาพโดยการปฏิบัติ ทั้ง ๒ อย่างนี้จะทำลายความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ได้

ดังนั้นผู้วิจัยต้องการพิสูจน์ให้เห็นว่าแม้มนุษย์เดิมทีนั้นเห็นแก่ตัว มีความโลภ ความโกรธและความหลงฝังรากลึกลงในจิตยากที่จะมีความรัก เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือ สงเคราะห์หรือเห็นใจผู้อื่น แต่ถ้าหากได้รับการพัฒนาตามแนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญาแล้ว ย่อมถึงความเป็นมนุษย์สากล

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดภราดรภาพ
๒. เพื่อศึกษาแนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญา
๓. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญา

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

ส่วนของเนื้อหาในงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้ศึกษาเริ่มต้นจากการศึกษาแนวคิดเรื่องภราดรภาพโดยทั่วไป ที่กล่าวถึงหลักภราดรภาพ และศึกษาหลักภราดรภาพที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ภราดรภาพ (fraternity) หมายถึง ความเป็นพี่เป็นน้องกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รักกันเห็นใจกันของมนุษย์ที่

พุทธปรัชญา หมายถึง ปรัชญาทางพุทธศาสนาที่คิดหรือตีความออกมาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อื่นๆ ของนิกายเถรวาทเกี่ยวกับหลักภราดรภาพ

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ผู้วิจัยได้เรียงลำดับตามความสำคัญของบุคคลมีหนังสือและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

๑.๕.๑ หนังสือที่เกี่ยวข้องกับภราดรภาพ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงภราดรภาพในหนังสือมองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์ว่า ภราดรภาพ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติเพื่อเสรีภาพที่แท้จริง อันจะนำไปสู่ประชาธิปไตย

^๓ สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร :จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘.

คือ เสรีภาพ มีโอกาสที่คนจะนำศักยภาพของตน ออกมาใช้ได้ภายใต้เงื่อนไขและกติกา เช่น ความรู้ ความสามารถ เพื่อสร้างสรรค์สังคม ความเสมอภาค คือ การมีโอกาสเท่าๆ กัน โดยเฉพาะการรวมทุกข์รวมสุข รวมกันแก้ปัญหา คือ รากฐานของความสามัคคี เรียกว่า สมานสุขทุกขตา คือ มีความสุขทุกขเสมอกัน รวมทุกข์รวมสุขไม่ดูหมิ่นดูแคลนกัน ไม่เอา رأตเอาเปรียบกัน ความเปิ่นพ่นอง เกิดความสามัคคี และการมีเอกภาพ^๔

ชะวชชัย ภาคินธู กล่าวถึงภราดรภาพสรุปได้ว่าเรื่อง แนวความคิดเรื่องภราดรภาพของจอห์น ล็อค ว่า เหตุที่มนุษย์ควรปฏิบัติต่อกันด้วยเจตนาธรรมแห่งภราดรภาพ ก็เพราะว่ามนุษย์แต่ละคนต่างก็เกิดมาเท่าเทียมกันในเกียรติศักดิ์และสิทธิ หรืออาจอธิบายอีกในหนึ่งว่าเขามีสิทธิ ที่จะได้รับการปฏิบัติในฐานะที่เกิดมาเท่าเทียมกับเราเหมือนกับที่เรามีสิทธิ ที่จะได้รับการปฏิบัติในฐานะที่เกิดมาเท่าเทียมกับเขา ฉะนั้นแนวความคิดนี้ถือว่ามนุษย์แต่ละคนเป็นภราดรกันบนพื้นฐานแห่งสิทธิ^๕

บุญธรรม พุณทรัพย์ กล่าวถึงภราดรภาพในหนังสือศีลธรรมกับสิทธิมนุษยชนในพุทธปรัชญาเถรวาท ว่าพุทธปรัชญาเกี่ยวข้องการรับสงฆเขาสูงสงฆมณฑลอันเป็นหลักการอย่างหนึ่งที่เป็นภราดรภาพ (ความเปิ่นพ่นองกัน) ก็มีหลายแห่งด้วยกันในทรรศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)มองว่า“ความจริง ในสายวัฒนธรรมของเราก็มีถ้อยคำที่ใช่กันมา ในทางพระพุทธศาสนาทานใช้คำว่า สามัคคี และคำว่า เอกภาพ ที่เราใช่เปิ่น เอกภาพ สามัคคีหรือเอกภาพนั้นแหละเปิ่นความหมายที่ต้องการของ ภราดรภาพ ดังนั้น เราจะไม่ใช่คำว่าภราดรภาพก็ได้ แต่ใช่คำว่า เอกภาพหรือใช่คำว่า สามัคคี แทน หรืออีกคำหนึ่งที่ใช่ในภาษาบาลีว่า สังคหะ คือ ความประสานรวมเข้ากันได้ หรือรวมเข้าเปิ่นอันหนึ่งอันเดียวกัน^๖

ปริชา ช้างขวัญยืน ได้กล่าวถึงภราดรภาพในหนังสือความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก ว่า หลักจริยธรรมสากลนั้น วางอยู่บนพื้นฐานของการยอมรับ “สัจภาพของมนุษย์” ทั้งใน “มิติปัจเจกภาพ” และ “มิติความเปิ่นสมาชิกของมนุษยชาติ” หลักสิทธิ เสรีภาพ ภราดรภาพ ความเสมอภาค ความยุติธรรม เปิ่นหลักการปกป้องผลประโยชน์ของมนุษย์ทุกคนอย่างเท่าเทียม ในฐานะเปิ่นมนุษย์ การเปิ่นคนดีมีศีลธรรมตามทศนะของเพลโต คือการเปิ่นคนที่ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ให้ทำความดีด้วยเหตุผลในคุณธรรม หรือการทำความดี ๒ ทาง คือ ๑) คุณธรรมทางปัจเจกชน (Moral Virtues) ๒) คุณธรรมทางปัญญา (Intellectual Virtues)^๗

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๒๗-๒๘

^๕ ชะวชชัย ภาคินธู, สิทธิมนุษยชนกับหลักการแห่งพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดเอเอ็มเทรตติ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๓๒.

^๖ บุญธรรม พุณทรัพย์, ศีลธรรมกับสิทธิมนุษยชนในพุทธปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๓.

^๗ ปริชา ช้างขวัญยืน, ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๖.

ธนภณ สมหวัง อธิบายว่า ภราดรภาพ (fraternity) หรือความสามัคคี เอกภาพหรือเอกภาพ ความเพียรเพียรนอกรัน ความประสานรวมเข้ากันได้ หรือการรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นฐาน และเป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้การไขเสรีภาพและความเสมอภาค เกิดผลองงามและสัมฤทธิ์ผล^๘

สรุป เนื้อหาของหนังสือมุ่งอธิบายไปสู่หลักภราดรภาพ ภราดรภาพในแง่ปรัชญา การเมืองการปกครองและศาสนาเป็นต้นแม้จะพูดต่างกันแต่ท้ายที่สุดแล้วจุดมุ่งหมายคือการให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีความรัก เอื้อเพื่อเอื้อแผ่ต่อกัน ปฏิบัติต่อกันด้วยดี

๑.๕.๒ หนังสือที่เกี่ยวข้องกับพุทธปรัชญา

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต)^๙ พุทธปรัชญา มีเนื้อหาที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับมนุษย โลก และจักรวาลดังกล่าว เป็นการเฉพาะ ซึ่งเนื้อหาดังกล่าว อาจจะมีทั้งส่วนเหมือนและส่วนต่างจากระบบปรัชญาอื่น ๆ บ้างก็ได้แต่จะอย่างไรก็ตาม พุทธปรัชญาและปรัชญาอื่น ๆ ต่างมีความสนใจมุ่งศึกษาหาคำตอบเกี่ยวกับมนุษย โลก และจักรวาลเช่นเดียวกันการใช้คำว่า “พุทธปรัชญา” จึงเป็นการใช้เรียกวิธีการศึกษาพระพุทธศาสนาในเชิงปรัชญาโดยใช้ความสงสัยใคร่รู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เน้นการวิพากษ์วิจารณ์ วิเคราะห์ ตั้งถามเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ อย่างกระจ่างชัด ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง คำว่า พุทธปรัชญา จะใช้ในบริบทแห่งการศึกษาปรัชญา ซึ่งเป็นการจัดพุทธปรัชญาเป็นระบบหนึ่ง

สุวรรณ เพชรนิล^{๑๐} ได้กล่าวถึง พุทธปรัชญา ว่าได้แนวคิดมาจากพระพุทธศาสนา (Buddhism) จากพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อให้เข้าใจความจริง เข้าใจความหมายของชีวิต ทั้งดำรงชีวิตให้สอดคล้องสัมพันธ์กับความจริง พุทธปรัชญา ได้นำหลักเหตุและผลไปวิเคราะห์และอธิบายความจริงและความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายในโลก ได้ชี้แนะให้ทราบว่าจะอะไรคือความเป็นเลิศ หรือความดีที่พึงปรารถนาในชีวิต และจะศึกษาปฏิบัติให้เป็นผลได้อย่างไร พุทธปรัชญา หมายถึงจึงหมายถึง ความรู้อันประเสริฐที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วหรือพุทธธรรม

วิธาน สุชีวกุปต์^{๑๑} กล่าวถึงลักษณะของพุทธปรัชญาว่าหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ได้ทรงแสดงหลักธรรมให้เห็นถึงความเป็นศาสนาที่สมบูรณ์ด้วยเหตุผล หลักจริยธรรมที่สามารถปฏิบัติได้จริง โดยทรงวางหลักง่าย ๆ ของการดำเนินชีวิตเอาไว้ ซึ่งพอจะประมวลลักษณะเด่น ๆ ของพุทธปรัชญาได้ดังนี้

^๘ ธนภณ สมหวัง, ๖๘ ปี พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) **พินิจธรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย**, (มติชนรายวัน วันที่ ๑๑ มกราคม ๒๕๕๐). กรุงเทพมหานคร : มติชน, หน้า ๗.

^๙ พระเมธีธรรมาภรณ์, (ประยูร ธมมจิตโต), **พุทธศาสตร์กับปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๓), หน้า ๖๕

^{๑๐} สุวรรณ เพชรนิล, **พุทธปรัชญา**, (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดแสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๖.

^{๑๑} วิธาน สุชีวกุปต์, **อภิปรัชญา**, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๕), หน้า ๙

ก) หลีกเลี้ยงที่จะโต้แย้งทางปรัชญา เช่นปัญหาทางอภิปรัชญาที่เรียกว่า อphyakตปัญหา เป็นต้น
 ข) มีจุดเริ่มต้นแบบทุนนิยม (ทุกซ์กับความดับทุกซ์เท่านั้น) และจบลงที่สุนิยม
 ค) มีลักษณะเป็นสังคมนิยมฯ กรรม คือ การกระทำด้วยตนเองเป็นแบบปฏิบัตินิยม คืออริยสัง ๔
 ง) มีหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธเจ้า มรรค ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทา กฎสากลในธรรมชาติ
 ประกาศรี สืออำไพ^{๑๒} กล่าวถึงพุทธปรัชญาโดยสรุปว่า “ปรัชญาคือการแสวงหาความจริงอัน
 อันติมะเกี่ยวกับมนุษย์และโลกหรือสากลจักรวาล ภายนอกตัวมนุษย์ด้วยการใช้เหตุผล”เมื่อเข้าใจว่า
 ปรัชญาคืออะไรแล้ว คราวนี้ก็มาถึงคำถามว่า “พุทธปรัชญาคืออะไร” คำตอบสำหรับคำถามนี้ก็คือ “พุทธ
 ปรัชญาได้แก่ หลักคำสอนเกี่ยวกับความจริง (สังขธรรม) และหลักปฏิบัติ (จริยธรรม) บางประการของ
 พระพุทธศาสนาที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลตามวิธีการของปรัชญา “นิยามความหมายนี้ทำ
 ให้มองเห็นขอบเขตของพุทธปรัชญาว่าจำกัดอยู่ในส่วนที่เป็นศาสนธรรมของพุทธศาสนาเท่านั้น จะไม่รวม
 ไปถึงองค์ประกอบอื่น ๆ เว้นเสียแต่ว่าองค์ประกอบเหล่านี้ จะเกี่ยวโยงกับศาสนธรรม จึงจะศึกษา
 วิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลเชิงปรัชญาด้วยเท่านั้น

สมัคร บุรวาส^{๑๓} กล่าวพอสรุปได้ว่าปรัชญาทุกระบบ โดยเฉพาะปรัชญาตะวันออกซึ่งรวมทั้ง
 พุทธปรัชญาด้วย มุ่งแสวงหาความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิต เช่นเดียวกับปรัชญาตะวันตก แต่มีข้อแตกต่าง
 กันคือ ปรัชญาตะวันตกมุ่งแสวงหาความจริงหรือข้อเท็จจริงเพียงอย่างเดียว โดยไม่พยายามที่จะปฏิบัติตน
 เพื่อให้เข้าถึงความจริงที่ได้แสวงหาพบแล้ว เพราะฉะนั้น นักปรัชญาตะวันตกอาจดำเนินชีวิตไปในทาง
 ตรงกันข้ามกับแนวความคิดทางปรัชญาของตนก็ได้ อีกอย่างหนึ่ง ปรัชญาตะวันตกส่วนใหญ่ไม่เกี่ยวกับ
 ศาสนา คือแยกออกเป็นคนละส่วนกับศาสนา ส่วนปรัชญาตะวันออกไม่อาจแยกออกจากศาสนาได้
 เด็ดขาด ทั้งนี้เพราะนักปรัชญาตะวันออก เมื่อแสวงหาความจริงจนพบแล้ว ก็พยายามที่จะปฏิบัติตาม
 วิธีการที่กำหนดขึ้นไว้ เพื่อเข้าถึงความจริงนั้น ๆ ฉะนั้น ปรัชญาตะวันออกเช่นพุทธปรัชญาที่กำลังกล่าวถึง
 นี้ จึงเป็นปรัชญาชีวิต เพราะแนวความคิดทางปรัชญาที่ค้นคิดขึ้นได้นั้น ได้นำมาใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน
 (way of life) ด้วย โดยลักษณะดังกล่าวนี้ พุทธปรัชญากับพุทธศาสนาจึงแยกออกจากกันได้ยาก ไม่
 เหมือนปรัชญาตะวันตกซึ่งเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์ ส่วนปรัชญาตะวันออกโดยทั่วไปได้กลายมาเป็น
 รากฐานของศาสนาตั้งเช่นพระพุทธศาสนา เป็นต้น

สรุป พุทธปรัชญา คือ เป็นปรัชญาที่ค้นพบโดยพระพุทธเจ้า เป็นปรัชญาที่ตระหนักในความจริง
 ซึ่งมีอยู่

^{๑๒} ประกาศรี สืออำไพ. **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

^{๑๓} สมัคร บุรวาส, **พุทธปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๓๗), หน้า ๓๑.

ในโลกไม่มีสิ่งใดมาบันดาลให้เป็นไป เป็นวิทยาการชั้นสูงที่สอนให้มนุษย์รู้จักตัวเอง ผู้อื่นและสิ่งอื่น ๆ ตามความเป็นจริงและเป็นวิทยาการที่ต้องลงมือศึกษาและปฏิบัติด้วยตนเอง

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร(Documentary Research) โดยสามารถจัดลำดับได้ดังนี้

- ๑.๖.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งปฐมภูมิทุติยภูมิและตำราที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภราดรภาพ
- ๑.๖.๒ วิเคราะห์แนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญาเพื่อประโยชน์ในดานวิชาการต่อไป

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๗.๑ ได้ทราบแนวคิดภราดรภาพ
- ๑.๗.๒ ได้ทราบแนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญา
- ๑.๗.๓ ทำให้ทราบการวิเคราะห์ภราดรภาพในพุทธปรัชญา

บทที่ ๒

แนวคิดภราดรภาพ

การศึกษาเรื่องแนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญาจำเป็นต้องทราบแนวคิดเกี่ยวกับภราดรภาพ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร เพื่อความชัดเจนในการศึกษาของเรื่องนี้ ผู้ศึกษาจึงศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับภราดรภาพซึ่งสามารถศึกษาได้จากความหมายของภราดรภาพในแง่มุมต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานของการศึกษาในบทต่อไป

๒.๑ ความหมายทั่วไปของภราดรภาพ

ความหมายของภราดรภาพที่ใช้กันอยู่ทั่วไปทำให้ทราบถึงความเป็นมาของภราดรภาพว่ามีความเป็นมาอย่างไร ซึ่งความหมายของภราดรภาพที่ปรากฏนั้นสามารถศึกษาได้หลายประการดังนี้ เช่น ความหมายของภราดรภาพทางภาษา ความหมายตามทัศนะของศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ความหมายในปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. ๑๙๔๘ โดยมีรายละเอียดของการศึกษาดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายทางภาษา

ภาษาเป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้ติดต่อสื่อสารกัน ทำให้ทราบถึงความหมายของสิ่งต่าง ๆ ร่วมกันและทำให้เกิดความเข้าใจในความหมายของสิ่งนั้น ๆ เป็นแนวเดียวกัน ผู้ศึกษาจึงศึกษาถึงความหมายของภราดรภาพทางภาษา โดยศึกษาจากความหมายของภราดรภาพในภาษาไทยและภาษาอังกฤษดังนี้

๑) ภาษาไทย

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของศัพท์คำว่า “ภราดรภาพ” โดยแยกออกเป็นสองคำ คือ ภราดร + ภาพ

ภราดร เป็นคำที่เขียนได้หลายคำ ได้แก่ “ภราดร, ภราดา, ภราตฺร, ภราตฤ แปลว่า พี่ชาย, น้องชาย มาจากคำว่า ภราตฤ ในภาษาสันสกฤตและคำว่า ภาดา, ภาดู, ในภาษาบาลี”^๑

ภาพ แปลว่า “ความมี, ความเป็น มักใช้ในตอนท้ายของคำสมาส”^๒ เมื่อนำคำว่า ภราดร กับคำว่า ภาพ มารวมกันเป็น “ภราดรภาพ” แปลว่า “ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน”^๓, ความเป็นพี่น้องกัน, ความเป็นเสมือนพี่น้อง

---

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๑๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒๐.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑๘.

ภราดรภาพตามความหมายในภาษาไทยจึงหมายถึงการอยู่ร่วมกันของบุคคลที่มีความสัมพันธ์กันเหมือนพี่น้องกันหรือเป็นพี่น้องกันมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ร่วมมือกันเป็นต้น

๒) ภาษาอังกฤษ

คำที่มีความหมายตรงกับภราดรภาพในภาษาอังกฤษ คือ คำว่า “Fraternity”

“Fraternity แปลว่า ความเป็นกลุ่มที่อยู่ร่วมกันมีความเชื่อถือให้เกียรติแก่กัน”^๔ มีความหมายได้ หลายอย่าง เช่นความรู้สึกเป็นมิตรและเอื้อเฟื้อที่แสดงออกระหว่างความเป็นสมาชิกในกลุ่ม

Fraternity จึงหมายถึง ความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลที่ให้เกียรติกัน เป็นมิตรกัน เชื่อและสนใจในสิ่งเดียวกัน

จากการศึกษาถึงความหมายของภราดรภาพทางภาษาทำให้ทราบว่า ภราดรภาพเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติตนของบุคคลต่อบุคคลหรือต่อกลุ่มบุคคลที่แสดงออกถึงความใกล้ชิดสนิทสนมและเกื้อหนุนกัน นอกจากนี้ความหมายทางภาษายังต้องการที่จะสื่อให้ทราบเป็นสากลว่า ผู้ที่อยู่ร่วมกันมีวัตถุประสงค์เดียวกัน

๒.๑.๒ ความหมายภราดรภาพในศาสนาคริสต์

ศาสนาคริสต์ เป็นศาสนาที่เชื่อให้พระเจ้ามีหลักคำสอนที่สอดคล้องกับภราดรภาพโดยเน้นให้เกิดความรักกันของมนุษย์ หลักคำสอนดังกล่าว เช่น “จงรักเพื่อนบ้านเท่ากับรักตัวของท่านเอง จงทำสิ่งสารพัดแก่เขาอย่างที่ท่านปรารถนาให้เขาทำแก่ท่าน จงรักศัตรูของท่าน จงอวยพรแก่ผู้ที่แข่งด่าท่าน จงทำคุณความดีแก่ผู้ที่เกลียดชังท่าน และจงอวยพรให้แก่ผู้ประทุษร้ายเคี้ยวเข็ญท่าน”^๕ เป็นคำสอนที่ให้ความสำคัญต่อผู้อื่นเมื่อต้องการให้ตนเองเป็นเช่นไร ก็ต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นเช่นนั้นและให้ปฏิบัติดีต่อทุกคน พระบัญญัติที่สำคัญที่สุดในคริสต์ศาสนา คือ ความรักที่เปี่ยมด้วยเมตตาธรรม พระเยซูเจ้าได้ตรัสว่า : “พระบัญญัติของเราคือให้ท่านทั้งหลายรักกัน เหมือนดังที่เราได้รักท่าน” ชาวคริสต์ที่ถือตามพระบัญญัติจึงต้องรักเพื่อนมนุษย์ตามแบบที่พระเยซูทรงรัก คือรักผู้ที่มีความทุกข์ ที่ยากจน ที่ขาดแคลน ตามคำสอนที่ว่า : “ทุกสิ่งที่ท่านทำแก่พี่น้องที่ต่ำต้อยของเรา ก็ได้ทำให้แก่เรา” ความรักที่เปี่ยมด้วยเมตตาจะเป็นแรงบันดาลใจให้มนุษย์เสียสละตนเอง และประสานความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าทางชีวิตฝ่ายจิต และความห่วงใยต่อความจำเป็นด้านวัตถุให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ในพระคัมภีร์ได้มีคำกล่าวไว้ว่า : “ชีวิตมนุษย์มีความหมายก็ต่อเมื่อมนุษย์มีความจงรักภักดีต่อพระเจ้า จนถึงขั้นที่พร้อมจะคืนชีวิตแต่พระองค์ได้” พระเยซูมีความคิดว่า “การมอบคืนชีวิตแต่พระเจ้าต้องเป็นไปในรูปของการมอบทุกอย่างแม้แต่ชีวิตของตนให้แก่พี่น้องของตน” ตัวอย่าง กรณีที่เครื่องบินตกในแม่น้ำที่กรุงวอชิงตัน ผู้โดยสารที่ออกมาจากเครื่องได้ต่างลอยคออยู่ในน้ำ มีผู้คนโยนเชือกให้แก่ผู้โดยสารเหล่านั้น ชายผู้หนึ่งจับเชือกได้ แต่แทนที่จะรีบดึงตัวเองเข้ามาสู่มฝั่ง เขากลับว่ายนำน้ำนำเชือกไปให้ผู้หญิงคนหนึ่ง ครั้นต่อมาเขาจับได้เชือกอีกครั้งหนึ่ง และ

^๔ OXFORD University, *Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English*, Sixth, (UK : OXFORD University Press, ๒๐๐๐), p. ๕๑๑.

^๕ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธรรณ), *สากลศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๘๓.

เขาก็นำไปให้ผู้หญิงอีกคนหนึ่ง หลังจากนั้นเขาก็จมน้ำ ผู้หญิงทั้งสองที่รอดชีวิตมาได้ยืนยันว่าไม่รู้จักชายผู้นั้น ความรักที่เปี่ยมไปด้วยเมตตา จนสละชีวิตเพื่อเพื่อนมนุษย์ได้เช่นนี้ ตรงกับเนื้อหาสาระของคำสอนของศาสนาคริสต์ ความรักต่อผู้ยากไร้ เป็นเรื่องที่คริสต์ศาสนาเน้นย้ำ หมายถึงทั้งความรักต่อผู้ยากจนทางวัตถุ และความยากจนทางวัฒนธรรมและศาสนาในรูปแบบต่างๆ ด้วยการแสดงความรัก ความเมตตา คือการให้ความช่วยเหลือต่างๆ แก่เพื่อนมนุษย์ที่มีความจำเป็นจะต้องได้รับ คำสอนตามพันธสัญญาที่กล่าวว่า : "ท่านได้รับมาโดยไม่เสียค่าตอบแทน ก็จงให้เขาโดยไม่รับค่าตอบแทนด้วย" การช่วยเหลือผู้ยากจน คือ การมีเมตตาธรรมต่อพี่น้อง คำสอนของศาสนาคริสต์มักจะเน้นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง ความรัก ความเมตตา รวมกับความยุติธรรมเสมอ : "โดยเชื่อว่าเมื่อเราตอบสนองความจำเป็น (Need) ของผู้ที่ยากไร้ เราก็ให้สิ่งที่เป็นของเขาเหล่านั้นเอง ซึ่งสิ่งนั้นมีใช้ของเรา เรากำลังปฏิบัติความยุติธรรม ยิ่งกว่าการปฏิบัติเมตตาธรรม" นักบุญชาวกรีกคนหนึ่งเคยกล่าวไว้ว่า : "สิ่งที่อยู่ในตู้กับข้าวของเรา เสื้อผ้า เครื่องใช้ ในตู้ของเรามิได้เป็นของเรา แต่เป็นของเพื่อนผู้ยากไร้ของเรา"

“ใครโกรธพี่น้องของตนเอง ต้องถูกพิพากษาโทษ ถ้าใครพูดกับพี่น้องว่าไอ้โง่ ต้องถูกพิพากษาที่ศาลสูง แม้ถ้าใครพูดกับพี่น้องว่าไอ้บ้าต้องมีโทษถึงไฟนรก คนกล่าวโทษแก่เขาแต่ยังประพฤติระยำเหมือนเขาอยู่ ชื่อว่าปรับโทษแก่ตัวเองซึ่งไม่มีทางจะแก้ตัวได้”^๖ เป็นคำสอนที่ส่งเสริมให้คนทั้งปวงรักกันเสมือนพี่น้อง

“จงเอาใจกล้าเพิ่มความเชื่อ จงเอาความรู้เพิ่มใจกล้า จงเอาการคุ้มครองตัวเพิ่มความรู้ จงเอาความอดกลั้นทนทานเพิ่มการคุ้มครองตัว จงเอาความรักพี่น้องเพิ่มความเกรงกลัวพระเจ้าและจงเอาความรักคนทั้งปวงเพิ่มความรักพี่น้อง”^๗ เป็นคำสอนที่ส่งเสริมให้คนทั้งปวงรักกันดังเช่นพี่น้อง

จากการศึกษาพอสรุปได้ว่าทัศนะของศาสนาคริสต์ให้ความสำคัญในความเป็นพี่น้องอย่างยิ่งโดยให้มีความรักต่อกันเป็นพื้นฐาน ให้เกิดความรักต่อกันทั้งปวงเหมือนพี่น้องที่มีความประจักษ์ชัดในภราดรภาพ

๒.๑.๓ ความหมายภราดรภาพในศาสนาอิสลาม

ภราดรภาพของศาสนาอิสลาม แปลว่า “รักดี สันติ บริสุทธ์”^๘ ศาสนานี้เกิดขึ้นเพราะต้องการรวบรวมชนชาวอาหรับเพื่อตั้งเป็นประเทศชาติ ดังนั้น แนวทางคำสอนจึงเน้นเกี่ยวกับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ชาวอาหรับ เพื่อความสามัคคีในการอยู่ร่วมกันและต่อต้านผู้ที่บุกรุก ด้วยเหตุที่ภูมิภาคส่วนใหญ่ที่เป็นจุดกำเนิดของศาสนาอิสลาม คือ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ล้อมรอบไปด้วยทะเลทรายที่แห้งแล้งและร้อนระอุ การที่มนุษย์จะอาศัยอยู่ในแถบนี้ได้จึงต้องอาศัยพึ่งพิงผู้อื่น ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ในแถบเดียวกัน ดังนั้น กุศโลบายในคำสอนของศาสนาอิสลามจึงเป็นไปเพื่อการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๔.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๕ - ๒๘๖.

^๘ พระญาณวโรดม (ประยูร สุนตงกูโร), ศาสนาต่าง ๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๕๗.

มนุษย์ในภูมิภาคนั้น ซึ่งในปัจจุบันได้มีการเผยแผ่ขยายออกไปสู่ภูมิภาคอื่น ๆ แนวความคิดเห็นของศาสนาอิสลามที่มีต่อสังคมมนุษย์แสดงออกมาเป็นคำสอนกล่าวไว้ว่า

ภราดรภาพในกรอบของอัลกุรอาน พระองค์อัลลอฮ์ ตรัสความว่า " แท้จริงมวลผู้ศรัทธาย่อมเป็นพี่น้องกัน ดังนั้นพวกเจ้าจงไกล่เกลี่ยในระหว่างพี่น้องสองฝ่ายของพวกเจ้าและพวกเจ้าจงยำเกรงพระองค์อัลลอฮ์ เพื่อพวกเจ้าจะได้รับความเมตตา "

ภราดรภาพในกรอบของอัล-หะดีษ ท่านนบีมุฮัมมัด ได้กล่าวว่า " แท้จริงผู้ศรัทธากับผู้ศรัทธานั้นเปรียบเสมือนตัวอาคาร ที่แต่ละส่วนต่างยึดเหนี่ยวซึ่งกันและกัน และพร้อมกันนั้นท่านก็ได้ประสานนิ้วมือ "

พื้นฐานสัมพันธ์ภาพระหว่างมวลมนุษยชาติ มนุษย์ที่อาศัยอยู่บนโลกใบนี้แม้จะแตกต่างทางชาติพันธุ์ ภูมิประเทศ เผ่าพันธุ์ สีผิว ภาษา และอื่น ๆ ก็ตาม จำเป็นต้องอาศัยอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความเมตตา ความเป็นภราดรภาพต่อกันเพื่อสรรสร้างสังคมแห่งความสงบ และสันติสุข ความปลอดภัยให้แผ่ปกคลุมโลกใบนี้ ความแตกต่างทางชาติพันธุ์และคุณลักษณะที่กล่าวมาแล้วนั้นมิใช่เป็นเส้นแบ่งคุณค่าและความหมายแห่งความเป็นมนุษย์ แต่ทุกคนพึงได้รับสิทธิ์แห่งความสันติสุขโดยเท่าเทียมกัน

พระองค์อัลลอฮ์ ทรงแจ้งให้มนุษย์ทุกคนทราบถึงเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ของพวกเขาว่ามาจากอาดัม และฮาวา ผู้เป็นบิดาและมารดาคนแรกของมวลมนุษยชาติ โดยที่พระองค์ทรงบันดาลมนุษย์จากน้ำอสุจิที่ฟักตัวในมดลูก เพื่อเป็นจุดนัดพบแห่งความมีสัมพันธ์ภาพอันแน่นแฟ้น ซึ่งพระองค์อัลลอฮ์ ทรงตรัสไว้ในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานว่า "โอ้มวลมนุษย์ แท้จริงเราได้บังเกิดพวกเจ้ามาจากชายหนึ่งและหญิงหนึ่งและบันดาลพวกเจ้าให้แตกเป็นเผ่าพันธุ์และเป็นกลุ่มต่าง ๆ เพื่อพวกเจ้าจะทำความรู้จักซึ่งกันและกัน แท้จริงผู้มีเกียรติที่สุดในหมู่พวกเจ้า ณ องค์อัลลอฮ์คือผู้มีความยำเกรงที่สุดในหมู่พวกเจ้า แท้จริงอัลลอฮ์ทรงรอบรู้อย่างยิ่ง ทรงตระหนักรู้ยิ่ง "

ดังนั้นการทำความรู้จักซึ่งกันและกันคือพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กร หรือสังคมนั้นๆ อันเป็นศูนย์รวมแห่งสัจธรรมซึ่งยืนยงถึงสถานภาพที่บริบูรณ์ระหว่างมนุษย์กับองค์พระผู้อภิบาลของเขา และระหว่างมนุษย์ด้วยกันที่อาศัยอยู่บนโลกใบนี้

ภราดรภาพของชาติพันธุ์มนุษย์ ศาสนาอิสลามได้ประกาศชัดถึงความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ของมวลมนุษยชาติ มนุษย์ทุกคนมาจากอาดัม ไม่มีใครประเสริฐกว่าใคร จะเป็นอาหรับหรือไม่ใช่อาหรับ คนผิวขาวกับคนผิวดำ นอกจากด้วยตราซึ่งของศีลธรรมความยำเกรง ดังนั้นเหตุที่ต้องแบ่งเป็นชาติและเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ นั้นเพียงเพื่อให้ได้แลกเปลี่ยน ปฏิสัมพันธ์กัน มิใช่เพื่อให้มาขัดแย้งหรือทำหั่นกัน เกณฑ์หรือมาตรฐานที่กำหนดว่า ใครดีกว่า ประเสริฐเลิศกว่านั้นอยู่บนฐานแห่งศีลธรรมความยำเกรง และการประกอบคุณงามความดีที่ส่งผลอันอนเนกอนันต์ให้กับบุคคลและสังคม

พระองค์อัลลอฮ์ ทรงเป็นผู้อภิบาลของทุกคนทรงกำชับให้มวลบ่าวพิทักษ์รักษาความเป็นพี่น้อง มีภราดรภาพต่อกันด้วยไมตรีจิต พระมหาคัมภีร์อัล-กุรอานได้ประกาศถึงความหมายแห่งภราดรภาพไว้อย่างชัดเจนว่า "โอ้มวลมนุษย์ทั้งหลาย พวกเจ้าจงยำเกรงองค์อภิบาลของพวกเจ้าซึ่งทรงบันดาลพวกเจ้ามาจากชีวิตหนึ่ง (คืออาดัม) และบันดาลจากชีวิตนั้นซึ่งคู่ครองของเขา (คือฮาวา) และ

พระองค์ทรงแพร่พันธุ์ไปจากทั้งสองซึ่งผู้ชายและผู้หญิงเป็นจำนวนมาก และพวกเจ้าจงยำเกรงอัลลอฮ์ ซึ่งพวกเจ้าวอนขอพระองค์และ (จงระวังการตัดขาด) ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ แท้จริงอัลลอฮ์ทรงสังเกตเห็นพวกเจ้า (ตลอดเวลา)"

อัตลักษณ์แห่งภราดรภาพ

อัตลักษณ์แห่งความเป็นภราดรภาพที่อิสลามประกาศยืนยันนั้นปรากฏอยู่ในหลักพื้นฐานทั่ว ๆ ไปด้วยการอธิบายว่า บทบัญญัติที่พระเจ้าผู้เป็นเจ้านำมาใช้กับมนุษย์นั้นวางอยู่บนกฎเกณฑ์ที่แน่นอน นั่นคือการศรัทธาว่า บรรดาศาสนทูตทั้งหมดเป็นผู้ประกาศศาสน์จากพระเจ้า คัมภีร์ที่ถูกประทานแก่บรรดาศาสนทูตนั้นเป็นวิวรรณ์ (วะหฺยู) จากพระองค์

เพื่อความเป็นภราดรภาพและเอกภาพ อิสลามได้ใช้วิถีทางที่น่าสนใจยิ่ง นั่นคือการที่มุสลิมถูกบัญญัติให้ศรัทธาต่อบรรดาศาสดาทุก ๆ ท่าน เชื่อในคัมภีร์ทุกเล่มที่ถูกประทานลงมาก่อนหน้านี้ ต้องให้เกียรติกับบทบัญญัติที่ผ่านมา และยกย่องในความดีของประชาชาติผู้มีศรัทธาที่ผ่านมาเช่นเดียวกัน

อิสลามนั้นไม่ใช่กฎเกณฑ์และหลักทางทฤษฎีเท่านั้น หากแต่อิสลามนั้นได้ก้าวไปสร้างแนวทาง และวิธีการในการปฏิบัติจริง ด้วยการกำหนดบทบัญญัติต่าง ๆ เพื่อตอกย้ำความหมายทั้งหมดนี้เข้าไปในจิตใจ และก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ยั่งยืนหยั่งลึกในสังคม ดังนั้นอิสลามได้กำหนดสัญลักษณ์และบัญญัติต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งเมื่อปฏิบัติตามนั้นแล้วจะส่งผลให้เกิดภราดรภาพอันแท้จริง เช่น กิบละฮ์ ผู้ศรัทธาทุกคนจำต้องหันหน้าและมุ่งจิตใจสู่ “กะบะฮ์” อย่างน้อยวันละห้าครั้ง ซึ่งทุกคนจะรู้สึกและสัมผัสถึงเครื่องหมายที่บ่งบอกถึงความเป็นภราดรภาพ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างมนุษย์ทั้งหมด

ศิลาอันเป็นรากฐานของอารยธรรมอิสลามก็คือ ความเป็นพี่น้องกันในหมู่มนุษย์เป็นภราดรภาพ ซึ่งทำให้มนุษย์ไม่อาจเป็นคนที่แท้จริงได้ จนกระทั่งเขาจะรัก พี่น้องของเขา เหมือนกับที่รักตัวเอง และส่งเสริมความรักนี้ด้วยการกระทำที่ดีงาม และเมตตากรุณาโดยไม่มี ความอ่อนแอหรือความเป็นทาสภราดรภาพ นี้มีความยุติธรรมระคนกับความเมตตา โดย อิสลามได้วางทั้งความเมตตาและการให้อภัยไว้เคียงข้างความยุติธรรม^๔

ดังนั้น พอสรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับภราดรภาพของ ศาสนาอิสลาม ได้เน้นไปที่ความรักต่อกันของเพื่อนมนุษย์ ด้วยการกระทำดีต่อกัน เพื่อความยุติธรรมและเอกภาพในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สรุปได้ว่า แนวความคิดเกี่ยวกับ ภราดรภาพ ของแต่ละศาสนา ตามที่กล่าวมามีพื้นฐานมาจากการได้รับความทุกข์ยากลำบาก จากการดำเนินชีวิตตามสภาพธรรมชาติ ความต้องการที่จะรวบรวมชนเผ่าเดียวกันไว้ หรือการได้รับการลงโทษด้วยการทรมาน จากฝ่ายที่มีอำนาจอิทธิพล ดังนั้น แนวความคิดเกี่ยวกับภราดรภาพ ที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปเพื่อความอยู่รอดปลอดภัยของศาสนิกของตนซึ่งได้มีการพัฒนาเกี่ยวกับแนวความคิดนี้ในขั้นต่อไปเพื่อให้เกิดความสงบสุขแก่มนุษย์

^๔ จรัญ มะลูลี, “รากฐานอารยธรรมของอิสลามของอิสลามศึกษาจากชีวิตของศาสนามุฮัมมัด”, มติชน, (๒๓ - ๒๙ ธันวาคม ๒๕๔๘) : ๒๙.

๒.๑.๔ ความหมายภราดรภาพในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. ๑๙๔๘

ตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสมัชชาสหประชาชาติซึ่งมีมติยอมรับ เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม คริสต์ศักราช ๑๙๔๘ (พ.ศ. ๒๔๙๑) ข้อที่ ๑ กล่าวไว้ว่า “มวลมนุษยชาติเกิดมา มีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคในเกียรติภูมิต่างมีความรู้สึกผิดชอบและมโนธรรมและควรปฏิบัติต่อกันด้วยเจตนารมณ์แห่ง ภราดรภาพ” ปฏิญญาสากลนี้ เป็นข้อตกลงร่วมกันของมวลสมาชิกประเทศต่างๆ ในโลกที่รวมตัวกันเป็นองค์กรกลางระหว่างประเทศ มีความพยายามที่จะสร้างมาตรฐานในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์เพื่อประจักษ์ในคุณค่าและศักดิ์ศรี ของความเป็นมนุษย์ด้วยกัน โดยมองว่ามนุษย์ทุกคนควรได้รับการปฏิบัติต่อกันด้วยความเท่าเทียมกันและเป็นมิตรกัน ซึ่งเป็นหลักการในแนวที่คณะที่เน้นไปในด้านความรู้สึกร่วมกันคิดเพื่อที่จะส่งเสริมการปฏิบัติให้เกิดขึ้นอันเนื่องจากความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรมของมวลมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่าซึ่งจะทำให้เกิดการแตกแยกกันได้ง่าย เมื่อเกิดความไม่เข้าใจกันหรือขัดแย้งกันขึ้นย่อมนำมาความเดือดร้อนวุ่นวายมาสู่สังคม

แนวคิดเกี่ยวกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติเกิดขึ้นหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลง เนื่องจากเหตุการณ์ดังกล่าวได้นำมาซึ่งความสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินของประเทศคู่สงครามอย่างมหาศาล โดยส่วนใหญ่เป็นผลมาจากความทารุณโหดร้ายของฝ่ายอวดอร์ฟ ฮิตเลอร์ ผู้นำประเทศเยอรมันนี และเบนิโต มุสโสลินี ผู้นำประเทศอิตาลีจนทำให้ประเทศต่างๆ ทั่วโลกหวั่นเกรงเหตุการณ์ในลักษณะดังกล่าวจะเกิดขึ้นในอนาคต

ดังนั้นได้มีการจัดตั้งองค์กรสหประชาชาติขึ้น จึงได้มีการผลักดันให้องค์การสหประชาชาติเร่งกำหนดแนวทางคุ้มครองสิทธิมนุษยชนขึ้นมาคุ้มครองมนุษยชาติ

จนกระทั่งเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ (ค.ศ. ๑๙๔๘) สมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติจึงได้มีมติยอมรับและประกาศใช้ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติขึ้นอย่างเป็นทางการครั้งแรกตามมาด้วยกติการะหว่างประเทศอีก ๒ ฉบับด้วยกัน ได้แก่ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๑๙ (ค.ศ. ๑๙๗๖) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม มีผลบังคับใช้เมื่อ วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๙ (ค.ศ. ๑๙๗๖)

ต่อมาในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ สมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติได้มีมติจัดตั้งตำแหน่งข้าหลวงใหญ่สิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติขึ้น เพื่อดูแลและส่งเสริมสิทธิมนุษยชนรวมทั้งตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชนในประเทศต่างๆ โดยผู้ดำรงตำแหน่งเป็นคนแรก คือ นายไฮเซ อายาสาลาโซ ชาวเอกวาดอร์

สาระสำคัญปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติมีวัตถุประสงค์และหลักการทั่วไปเกี่ยวกับมาตรการด้านสิทธิมนุษยชน แต่ไม่มีพันธะผูกพันในแง่ของกฎหมายระหว่างประเทศประกอบด้วยการรับรองสิทธิมนุษยชนในด้านต่างๆจำนวน ๓๐ ข้อ ซึ่งสามารถนำมาจัดกลุ่มได้เป็น ๔ กลุ่ม คือ สิทธิมนุษยชนเบื้องต้น สิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง สิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมหน้าที่ความรับผิดชอบของทุกคนต่อระเบียบสังคม และการรับรองสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพพื้นฐานระหว่างประเทศ

กล่าวได้ว่าปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ ถือเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ช่วยในการวางรากฐานด้านสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศฉบับแรกของโลก และปัจจุบันประชาคมโลกต่างยอมรับให้ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติอยู่ในฐานะแม่บทของกฎหมายสิทธิมนุษยชนทั้งหมด

นอกจากนี้กฎหมายระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนในปัจจุบันก็ล้วนมีพื้นฐานและได้รับการพัฒนามาจากปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติฉบับนี้ทั้งสิ้น และกฎหมายระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนเหล่านั้นก็ได้เป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนากฎหมายภายในของประเทศต่างๆ เกือบทั่วโลก เพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนในประเทศของตน รวมทั้งประเทศไทยด้วย เพราะเมื่อมีการตรากฎหมายหรือจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ก็จะนำหลักการของปฏิญญาสากลฯ ดังกล่าว มาวางเป็นฐานคิดเสมอ

ปฏิญญาสากลดังกล่าวจึงเป็นการให้คำมั่นสัญญาระหว่างกันว่าการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ต้องให้เกียรติซึ่งกันและกันในสำนึกของความเป็นมนุษย์ด้วยกัน และมีเจตนาดีต่อกันอย่างพี่น้อง นอกจากนี้แล้ว สิทธิมนุษยชนยังมีความสำคัญในแง่ของการเป็นหลักประกันของความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ และสภาวะโลกปัจจุบัน เรื่องของสิทธิมนุษยชนก็ไม่ใช่เรื่องประเทศใดประเทศหนึ่งเท่านั้น หากแต่เป็นเรื่องที่สังคมทั่วโลกต้องให้ความสำคัญ

๒.๒ ความหมายของภราดรภาพในปรัชญาทั่วไป

แนวความคิดของจอห์น ล็อคโดยภาพรวมให้ทรรศนะในเรื่องเกี่ยวกับภราดรภาพว่า เหตุที่มนุษย์ควรปฏิบัติต่อกันด้วยเจตนารมณ์แห่งภราดรภาพ ก็เพราะว่ามนุษย์แต่ละคนต่างก็เกิดมาเท่าเทียมกันในเกียรติศักดิ์และสิทธิ หรืออาจอธิบายอีกนัยหนึ่งว่า เรามีสิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติในฐานะที่เกิดมาเท่าเทียมกับเราเหมือนกับที่เรามี " สิทธิ " ที่จะได้รับการปฏิบัติในฐานะที่เกิดมาเท่าเทียมกับเขา ฉะนั้นแนวคิดแบบนี้ถือว่ามนุษย์แต่ละคนเป็นภราดรกันบนพื้นฐานแห่งสิทธิ

ส่วนปรัชญาสโตอิก “มุ่งสอนอภิปรัชญาและตรรกศาสตร์เพื่อใช้เป็นฐานรองรับจริยศาสตร์ในการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ”^{๑๐} ปรัชญาสโตอิกจัดเป็นแนวความคิดสากลนิยมโดยถือว่ามนุษย์ทุกคนมีธรรมชาติเป็นสัตว์สังคม การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าด้วยเหตุผลภายในจิตใจ ดังนั้นมนุษย์ทุกคนจึงเกิดมาในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมโลกที่ควรได้รับความปรารถนาดีต่อกันทาสและศัตรู จึงควรได้รับการอภัยและได้รับความกรุณาจากอิสรชน มนุษย์ทั้งผองล้วนแต่เป็นพี่น้องกัน มนุษย์ทั้งหลายจึงควรมีสติที่จะอยู่ภายใต้กฎระเบียบและอาณาเขตอันเป็นสากลร่วมกันอย่างมีความเสมอภาพและภราดรภาพ^{๑๑}

สรุปปรัชญาสโตอิกได้ให้ความสำคัญของมนุษย์โดยเน้นที่จิตใจเป็นสำคัญ มนุษย์ทุกคนควรได้รับความปรารถนาดีต่อกัน ควรอยู่ในกฎระเบียบอันเป็นสากลซึ่งมีมาตรฐานเดียวกัน คือ ความเท่าเทียมกันและความเห็นใจกันในฐานะที่เป็นเพื่อน เป็นพี่ เป็นน้องร่วมโลกสะท้อนให้เห็นถึงสามัญสำนึกที่ควรมีในจิตใจของมนุษย์ทุกคน เนื่องจากแนวคิดนี้เกิดขึ้นในสมัยกรีกโบราณที่ยังมีการค้าขายทาสอย่างถูกกฎหมายในสังคม และมีการสู้รบกันบ่อยครั้งทำให้นักปรัชญาสำนักนี้เห็นความแตกต่างและความแบ่งแยกกันของกลุ่มบุคคลจึงมีแนวคิดที่พยายามอธิบายให้เห็นว่าการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขนั้นจะต้องให้ความสำคัญในศักดิ์ศรีและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ด้วยกัน

๒.๓ ความหมายของภราดรภาพในเชิงรัฐศาสตร์

การปฏิวัติฝรั่งเศสเพื่ออุดมการณ์คือการปกครองแบบประชาธิปไตยและได้มีการเสนอแนวคิดเกี่ยวกับเสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพขึ้น โดยคุณธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ได้กลายเป็นเสาหลักแห่งระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย คำว่า ภราดรภาพ ในทางการปกครองจึงหมายถึงความเป็นพี่น้องกัน คนในสังคมควรปฏิบัติต่อกันดุจพี่น้อง ช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน ไม่ปฏิบัติต่อกันเฉกเช่นศัตรูเพราะความแตกต่างกัน ภราดรภาพจะช่วยให้สังคมเกิดความสงบสุขการ ปกครองใดที่แยกมิตรแยกศัตรูเหมือนสมัยก่อนได้อาณานิคมมาแบ่งแยกเพื่อปกครองเพื่อให้คนต่อสู้กันเป็นกลุ่ม ๆ การแตกแยกกันมองคนเป็นศัตรูสังคมจะไม่สงบสุข สังคมจะอยู่ร่วมได้อย่างสงบสุขต้องมีภราดรภาพ มองกันอย่างเป็นพี่น้องไม่ใช่ชั่วตรงข้าม แม้จะมีสีผิวที่แตกต่างนับถือศาสนาที่แตกต่างความคิดทางการเมืองที่แตกต่างวัฒนธรรมที่แตกต่าง ฐานะทางสังคมที่แตกต่าง เมื่อมนุษย์อยู่กันเป็นสังคมจึงควรอยู่กันโดยมองกันเป็นพี่น้อง ไม่ได้มองกันเป็นศัตรู

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)กล่าวถึงภราดรภาพที่เกี่ยวข้องกับการปกครองพอสรุปได้ว่า ภราดรภาพ หรือ สามัคคี หรือ เอกภาพเพราะเท่าที่ผ่านมา ประชาธิปไตยของเรามัวแต่เน้นกันที่เสรีภาพ

^{๑๐} สุวัฒน์ จันทระจาง, ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญา และศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, ๒๕๔๐) หน้า ๖๘.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

และความเสมอภาคความจริงภราดรภาพก็มีความสำคัญอย่างยิ่ง ถ้าปล่อยให้หลบๆ แฝงๆ อยู่ดีไม่ตีก็จะหายไปเสียเลย”อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยเรา แม้จะมีปัญหาน้อยในเรื่องการแบ่งแยกกันอย่างน้อยนี้แต่ก็ไม่ควรจะมีวาทะลือนอยู่กับเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาคมากเกินไป จนกระทั่งลืมไปว่าที่แท้แล้ว สิ่งที่จะมารองรับสังคมไว้นั้น ไม่มีทางเลี่ยง คือ สังคมต้องมีภราดรภาพ ซึ่งจะเรียกว่าสามัคคี เอกภาพ หรือจะเรียกอะไรก็แล้วแต่ จะต้องเป็นหลักการนี้ ดังนั้นการศึกษาปัจจุบันจะต้องมาเน้นเรื่องนี้ เราก็มองวิถีทางวัฒนธรรมที่น่าภูมิใจ แทบจะพูดได้ว่าอาจจะเป็นที่หนึ่งของโลก หรืออย่างน้อยก็เป็นประเทศที่มีปัญหาน้อยที่สุดประเทศหนึ่ง ในเรื่องความแตกแยกของประชาชนในสังคมเราต้องจับให้ได้ว่า อะไรที่เป็นตัวประสาน หรือ เป็นหลักการที่เอื้อต่อวัฒนธรรม ที่ทำให้เรามีความสามารถพิเศษในด้านนี้แล้วอย่าปล่อยให้หลักการหรือแนวคิดนี้จะต้องนำเอามาใช้รักษาสังคมประชาธิปไตยให้ได้พื้นฐานทางวัฒนธรรมของสังคมไทย มีคุณลักษณะที่เอื้อต่อภราดรภาพ หรือเอกภาพ อย่างเห็นได้ชัดซึ่งอย่างน้อยมี ๒ ประการ คือ

๑) ในระดับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลคนไทยใช้ภาษาไทยสื่อสารเรียกกันด้วยถ้อยคำที่ชักนำให้มองกันฉันญาติพี่น้องพบคนสูงอายุก็เรียกคุณตา คุณยาย หรือตานั่น ยายนี้ พบคนรุ่นใกล้เคียงพ่อแม่ก็เรียกว่า ลุง ป้า น้า อา พบคนอายุใกล้เคียงกับตน ก็เรียกว่า พี่ น้อง พบเด็กก็เรียกลูกเรียกหลาน จากทัศนคติดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ในระดับนี้ เป็นหลักสำคัญของประชาธิปไตยในสถาบันตั้งแต่ครอบครัวเป็นต้นไปถึงสังคมที่แผ่ขยายออกไป อันจะนำมาซึ่งความรัก ความสมัครสมานสามัคคีที่จะนำมาซึ่งความสันติสุขในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

๒) ในระดับความสัมพันธ์ระหว่างหมู่หรือกลุ่มชนคนไทยให้เกียรติต้อนรับ และปรับตัวเข้ากับคนต่างเชื้อชาติต่างศาสนาได้อย่างประสานกลมกลืนมาก หากจะมีความรังเกียจเดียดฉันท์บ้างเมื่อเทียบกับที่มีในสังคมอื่น ก็นับว่าน้อยอย่างยิ่ง ยากที่จะเกิดปัญหาเกี่ยวกับการแบ่งแยกเสรีภาพและความเสมอภาคที่แท้จะประสานและเสริมกันกับภราดรภาพ แต่ถ้าไม่เป็นเช่นนั้น ถึงแม้ประชาชนมีเสรีภาพและความเสมอภาค เมื่อขาดภราดรภาพหรือสามัคคี เอกภาพแล้ว ประชาธิปไตยก็ไม่อาจบรรลุจุดหมายในการที่จะสร้างสรรค์สังคมที่มั่นคงมีสันติสุข ในขั้นสุดท้าย ภราดรภาพที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อคนมีการศึกษาได้พัฒนาจิตใจและปัญญา (Development of Spirituality and Wisdom) รู้เข้าใจแจ้งในความจริงของโลกและชีวิต จนข้ามพ้นความรู้สึกแบ่งแยก กีดกัน คับแคบ หวงแหน ที่เรียกในทางธรรมมะว่า “มัจฉริยะ” เช่น วรรณมัจฉริยะ (ความหวงแหนกีดกันกันในเชิงแบ่งแยกชาติชั้นวรรณะ) เป็นต้น ได้หมดสิ้น และในบรรยากาศแห่งภราดรภาพนี้ การใช้เสรีภาพและความเสมอภาคจึงจะนำประชาธิปไตยไปสู่จุดหมายที่เป็นประโยชน์สุขของประชาชนอย่างแท้จริง^{๑๒}

^{๑๒} (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘

๒.๔ ขอบเขตของภราดรภาพ

การศึกษาขอบเขตของภราดรภาพจะทำให้ทราบและเข้าใจในภราดรภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะภราดรภาพไม่สามารถจับต้องได้ การอธิบายถึงขอบเขตของภราดรภาพจึงทำให้เข้าใจในภราดรภาพได้เป็นอย่างดี จากการศึกษาถึงความหมายของภราดรภาพทำให้ทราบถึงขอบเขตของภราดรภาพ กล่าวคือ ภราดรภาพนั้นเป็นหลักปฏิบัติอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในจิตใจของบุคคลแล้วส่งผลต่อพฤติกรรมการประพฤติปฏิบัติให้แสดงออกมา

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงสรุปขอบเขตภราดรภาพในงานวิจัยนี้เฉพาะภราดรภาพที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ หรือภราดรภาพที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคล การปฏิบัติต่อกันด้วยความเป็นพี่เป็นน้องระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ หรือ ระหว่างบุคคลกับบุคคล ตามสภาพปรกติที่เกิดขึ้น คือ มีการช่วยเหลือ พึ่งพาอาศัยกัน ระลึกถึงกัน เพราะความที่ได้เกี่ยวพันกันหรือมีความสัมพันธ์เช่นญาติพี่น้อง เป็นสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลที่ให้ความเคารพนับถือกัน เป็นพี่เป็นน้องกัน ซึ่งมีในจิตใจของมนุษย์ทุกชาติ ทุกศาสนา เป็นสากลโลก โดยศึกษาวิเคราะห์จากการนำหลักธรรมในพุทธปรัชญามาเป็นแนวความคิดเพื่อภราดรภาพ

๒.๕ ประเภทของภราดรภาพ

จากการศึกษาถึงความหมายและขอบเขตของภราดรภาพ อาจแยกประเภทของภราดรภาพ ได้เป็น ๒ อย่าง คือ ภราดรภาพโดยกำเนิด คือ ภราดรภาพ ที่เกิดขึ้นพร้อมกับการเกิดมาเป็นมนุษย์ในครอบครัวเดียวกันมีมารดาบิดาร่วมกัน และภราดรภาพโดยธรรมชาติ คือ ภราดรภาพที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีใจสูง ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

๒.๕.๑ ภราดรภาพโดยกำเนิด

ภราดรภาพโดยกำเนิด หมายถึง ภราดรภาพที่เกิดในผู้ที่สืบเชื้อสายร่วมบรรพบุรุษเดียวกัน หรือ เกิดในตระกูลเดียวกัน คือ ความเป็นพี่น้องในครอบครัวเดียวกัน ซึ่งจะมีลักษณะทางพันธุกรรมที่คล้ายคลึงกันในด้าน รูปร่าง บุคลิก อุปนิสัย ตามทฤษฎีพันธุกรรมของ เกเกอร์ เมนเดล ผู้ที่ถือได้ว่าเป็นบิดาแห่งพันธุศาสตร์ ความสัมพันธ์ของพี่น้องในครอบครัวเดียวกันจะแสดงให้เห็นถึงความเอื้ออาทรต่อกันได้อย่างชัดเจน เพราะ ความคุ้นเคยกันตั้งแต่กำเนิด พี่น้องที่อยู่ร่วมกันครอบครัวเดียวกัน ย่อมให้ความสำคัญแก่กันและกัน มากกว่าใครอื่น ดังภาษิตที่ว่า “เลือดยิ่งเข้มข้นกว่าน้ำ”^{๑๓} ซึ่งเป็นหลักประกันได้ว่าพี่น้องที่อยู่ในครอบครัวเดียวกัน ย่อมไม่ทอดทิ้งกัน คือ ต้องให้การช่วยเหลือเผื่อแผ่กันตามอัตถะภาพ แต่ในสภาพที่พี่น้องครอบครัวเดียวกันเกิดความขัดแย้ง ทะเลาะกัน จนบางครั้งเป็นเหตุให้เกิดโศกนาฏกรรมขึ้น เพราะการขาดคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันสภาพเช่นนี้อาจเรียกว่าเป็นอภราดรภาพภราดรภาพโดยกำเนิดจะขยายเป็นวงกว้างออกไปในระบบเครือญาติซึ่งมีจำนวนมากขึ้นตามธรรมชาติของการสืบเผ่าพันธุ์ในมนุษย์ทำให้สังคมมีขนาดใหญ่ขึ้น “จากการศึกษาวิทยาศาสตร์สมัยใหม่หลาย ๆ สาขา อาทิเช่น

^{๑๓} เบญจวรรณ มณีฉาย, **สำนวนไทย – ไวยากรณ์**, (กรุงเทพมหานคร : ภูมิบัณฑิต, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๑.

ชีววิทยาความรู้ด้านพันธุกรรมช่วยให้พบว่า มนุษย์ทุกคนในโลกนี้ล้วนแต่เป็นญาติพี่น้องกัน”^{๑๔} ในทางสายเลือด โดยเห็นได้ชัดในรหัสพันธุกรรม คือ มนุษย์ด้วยกันนั้นจะมีรหัส DNA (deoxyribonucleic acid) ที่ใกล้เคียงกันมาก มนุษย์ปัจจุบันไม่ว่าจะมีเชื้อชาติใดล้วนแล้วแต่วิวัฒนาการมาจาก “บรรพบุรุษร่วมกันในแอฟริกาจากประชากรประมาณ ๖๐,๐๐๐ คน ใช้เวลาการเปลี่ยนแปลงทางวิวัฒนาการประมาณ ๗,๐๐๐ ช่วงอายุถึงปัจจุบันและแม้จะแพร่กระจายออกไปจากจุดกำเนิดร่วมกันนั้น แต่ขณะเดียวกันก็มีความเหมือนกันของหน่วยทางพันธุกรรมทุกประการถึง ๙๙.๙%”^{๑๕}

ดังนั้นภราดรภาพโดยกำเนิดถือได้ว่า เป็นจุดกำเนิดภราดรภาพที่จะเกิดขึ้นโดยทั่วไป เพราะปฏิสัมพันธ์ที่ระหว่งกันย่อมเกิดในบุคคลที่อยู่ร่วมครอบครัวเดียวกันเป็นเบื้องต้น แล้วแผ่ขยายออกไปสู่เครือญาติพี่น้อง มิตรสหาย ซึ่งมีการขยายความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องกันออกไป

๒.๕.๒ ภราดรภาพโดยธรรมชาติ

ภราดรภาพโดยธรรมชาติ หมายถึง ภราดรภาพที่เกิดจากความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีต่อกันจากความมีน้ำใจไมตรีหรือได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกันจนมีจิตใจผูกพัน รักกัน นับถือกัน เป็นพี่เป็นน้อง แม้ว่าบุคคลนั้น ๆ อาจจะไม่ใช่พี่น้องทางสายเลือดก็ตาม ภราดรภาพโดยธรรมชาติคือความมีน้ำใจให้กันของมวลมนุษย์ซึ่งบุคคลหมดทั้งโลกนี้ควรที่จะมีน้ำใจต่อกัน เพราะความเป็นจริงในชีวิตนั้นต่างต้องพึ่งพาอาศัยกัน เช่น บุคคลที่ทำงานร่วมองค์กรเดียวกัน บุคคลที่เคยร่วมเรียนในสถาบันการศึกษาเดียวกัน หรือบุคคลที่เคยร่วมอยู่ในวิกฤติการณ์เดียวกัน ตัวอย่างเช่น กลุ่มบุคคลที่รอดชีวิตจากคลื่นยักษ์ถล่ม หรือกลุ่มบุคคลที่เคยร่วมกันเรียกร้องประชาธิปไตย จนมีการสูญเสียเลือดเนื้อในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา จากการแสดงออกต่อกันด้วยความดี มีน้ำใจ ร่วมมือช่วยเหลือกันทำให้ภราดรภาพเกิดขึ้นได้ นอกจากนี้ ภราดรภาพโดยธรรมชาติ ยังเกิดขึ้นได้ในความสัมพันธ์ของบุคคลที่อยู่รอบข้าง เช่น มารดาบิดากับบุตรธิดา สามีกับภรรยา ในระหว่างมิตรสหาย ครูอาจารย์กับศิษย์ นายจ้างกับลูกจ้าง หรือ นักบวชกับศาสนิกชน เพราะภราดรภาพเป็นความสัมพันธ์ในบุคคลที่มีพื้นฐานอยู่บนมโนธรรมและจริยธรรมของความเป็นพี่น้องกัน

ภราดรภาพ โดยธรรมชาติจึงมีความหมายที่กว้าง ครอบคลุมในทุกลักษณะ ของความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องของบุคคล และมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะในสังคมมีความหลากหลายของบุคคลทุก ๆ ด้าน เช่น ด้าน เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นวิถีของบุคคล การเคารพกันในศักดิ์ศรี และคุณค่าของความเป็นมนุษย์จะช่วยลดปัญหาความขัดแย้งกันได้ ช่วยจรรโลง สร้างสรรค์สังคมให้สงบสุข

จากการศึกษาประเภทของภราดรภาพที่กล่าวมาทำให้พอสรุปได้ว่า ภราดรภาพ เกิดขึ้นได้เพราะความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีความเกื้อกูลกันฉันท์พี่น้อง จะเป็นพี่น้องในครอบครัวเดียวกันหรือต่าง

^{๑๔} พระไพศาล วิสาโล, ส่องสว่างทางไทรมอบทศความคิดสรรว่าด้วยวิถีพุทธวิถีไทยในสังคมสยาม, อ่างแล้ว, หน้า ๒๔๑.

^{๑๕} จิรากรณิ คชเสนี, มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๔ - ๖๕.

ครอบครัวกันก็ทำให้ภราดรภาพเกิดขึ้นได้จากการมีน้ำใจไมตรีต่อกัน เอื้อเฟื้อกัน แม้ทางวิทยาศาสตร์จะค้นพบว่ามนุษย์ทั้งโลกนี้ คือ ญาติพี่น้องกันทางสายเลือด หรือ ทางพันธุกรรม แต่สิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดภราดรภาพได้อย่างสมบูรณ์นั้น คือ คุณธรรมหรือหลักธรรมแห่งความเป็นพี่น้องกันที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์ทุกคน และจากการเกิดขึ้นของภราดรภาพโดยธรรมชาตินั้น

๒.๖ ลักษณะของภราดรภาพ

จากการศึกษาความหมายของ ภราดรภาพทำให้ทราบว่าภราดรภาพ หมายถึง ความเป็นพี่น้องกัน ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อกัน กล่าวได้ว่า เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในจิตใจของบุคคลแล้วแสดงออกมาเป็นการกระทำ ดังนั้น ลักษณะของภราดรภาพจึงเป็นความสัมพันธ์กันของบุคคลจากคุณธรรมที่มีในตน พอสรุปได้ดังนี้

๒.๖.๑ ลักษณะภราดรภาพตามมนุษย์สัมพันธ์

มนุษย์สัมพันธ์ หมายถึง “การเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันในระหว่างมนุษย์กับมนุษย์โดยอาศัยศาสตร์และศิลป์ในการเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล เพื่อให้ได้มาซึ่งความรักใคร่ นับถือ ความจงรักภักดีและความร่วมมือกันทำให้สามารถอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้ด้วยความสะดวก”^{๑๖} ภราดรภาพ จึงเป็นลักษณะของมนุษย์สัมพันธ์ที่มีการปฏิบัติต่อกันด้วยหลักปฏิบัติเพื่อความเป็นพี่น้อง คือ การกระทำที่ส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและกัน คอยหยิบยื่นความรู้สึที่ดี ๆ และการกระทำในสิ่งดี ๆ แก่กันและกัน เช่น การไม่เลือกปฏิบัติต่อกันมุ่งความปรองดอง สมานสามัคคี มีความรักใคร่เอ็นดูกัน รู้ว่าความเป็นพี่น้องนั้นจะต้องปฏิบัติตนอย่างไร ให้เป็นที่ยอมรับนับถือ เชื่อใจ ไว้วางใจกันได้ และความเป็นพี่น้องนั้นจะต้องรู้จักเคารพ อ่อนน้อม เชื่อฟัง ปฏิบัติตาม ผู้ที่มีอาวุโส ให้ถูกต้อง จึงกล่าวได้ว่าภราดรภาพ เป็นลักษณะหนึ่งของมนุษย์สัมพันธ์

๒.๖.๒ ลักษณะภราดรภาพตามมโนธรรมและจริยธรรม

ชาร์ลส์ ดาร์วิน กล่าวว่ามนุษย์นอกจากจะมีสัญชาตญาณในการรักและปกป้องตนเองเหมือนอย่างสัตว์โลกทั่วไปแล้ว ต่อมา เมื่อมนุษย์มีวิวัฒนาการที่สูงขึ้นได้ก่อให้เกิดสัญชาตญาณแบบใหม่ที่เรียกว่า สัญชาตญาณกลุ่มหรือสัญชาตญาณสังคม (Social Instinct) สัญชาตญาณตัวนี้ได้แปรรูปไปเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียกว่า มโนธรรม นั่นคือการเห็นแก่ผู้อื่นมากกว่าเห็นแก่ตัว มนุษย์มีความสำนึกทางศีลธรรม มีมโนธรรม จึงพัฒนาจากสัญชาตญาณรักตน เห็นแก่ตน เป็น สัญชาตญาณสังคม นั่นคือการเห็นแก่ผู้อื่น ดาร์วินได้กล่าวไว้ในหนังสือเล่มเดียวกันพอสรุปได้ว่า ในการกระทำอะไร มนุษย์จะต้องทำตามแรงกระตุ้นที่รุนแรงที่สุดซึ่งก็คือสัญชาตญาณแห่งการรักตนเอง เมื่อได้รับความพอใจจากการกระทำแล้วลำดับต่อไป เขาจะถูกสัญชาตญาณกลุ่มคือมโนธรรมในใจตัดสิน สิ่งที่เขาจะได้รับจากการตัดสินก็คือ

^{๑๖} ประสิทธิ์ ทองอ่อน, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร : ธีรเวทเอนดูเคชั่น, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๔.

ความเศร้าเสียใจ ความสำนึกผิด และความละอายเมื่อคิดถึงผู้อื่น สิ่งนั้นจะเป็นอะไรอื่นไม่ได้ นอกจาก คำว่า มโนธรรม เนื่องจากมโนธรรมจะมีลักษณะมองย้อนหลังเพื่อเป็นแนวทางต่อไปสำหรับอนาคต^{๑๗}

มโนธรรม หมายถึง “ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี, ความรู้สึกว่าจะอะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ”^{๑๘} หรือ สภาพที่ทรงไว้ทางใจ ลักษณะของภราดรภาพเช่นนี้ คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีต่อความเป็นพี่น้องกัน มีความรู้สึกว่าจะอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ ในความสัมพันธ์ที่เป็นพี่น้อง และจากความเป็นพี่น้องกันนั้น มีขอบเขตที่กว้างตามสภาวะของธรรม คือ เป็นอนัตตากล่าวคือ เป็นสภาวะที่ไม่สามารถควบคุมได้ในที่นี้ หมายความว่า ความเป็นพี่น้องนั้นไม่จำเป็นเพาะเจาะจงลงได้ว่า สถานะเช่นนี้เท่านั้นจึงจะเป็นพี่น้องกันได้ หรือพี่น้องกันนั้นไม่ได้เจาะจงเฉพาะผู้ที่เกิดในครอบครัวเดียวกัน ผู้ที่เกิดต่างครอบครัวกันก็เป็นพี่น้องกันได้ สามีกับภรรยา ครูกับลูกศิษย์ นายจ้างกับลูกจ้าง สมณะกับศาสนิก หรือแม้แต่บิดามารดากับบุตรธิดาก็ มีความเป็นพี่น้องกันได้ ตามมโนธรรม หรือ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิตใจขณะนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าภราดรภาพเป็นลักษณะหนึ่งของมโนธรรม

จริยธรรม มีรากศัพท์มาจากคำว่า “จริยะ แปลว่า ความประพฤติ และคำว่า ธรรม แปลว่าสภาพที่ทรงไว้ดังนั้น จริยธรรม จึงแปลตามรูปศัพท์ว่าหน้าที่ที่ควรประพฤติหรือธรรมอันเป็นข้อประพฤติปฏิบัติ”^{๑๙} ดังนั้นภราดรภาพตามลักษณะของจริยธรรม คือ การแสดงออกของความเป็นพี่น้องเป็นพฤติกรรมที่แสดงออก ทั้งทางกาย วาจา และใจ ด้วยคุณธรรม จริยธรรมนั้นเน้นการประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยความดี ด้วยความสุจริต ด้วยความเป็นธรรมต่อกัน ภราดรภาพในลักษณะของจริยธรรมนี้ จึงเป็นลักษณะของการปฏิบัติต่อกันระหว่างพี่น้อง มุ่งให้เกิดความรักใคร่ เมตตา ประองดองกัน สัมผัสสามัคคีกัน ตามหลักการปฏิบัติในข้อธรรมนั้น ๆ

จากการศึกษาลักษณะของภราดรภาพดังกล่าวอาจสรุปได้ว่า ภราดรภาพเป็นลักษณะของนามธรรมที่จะต้องใช้ สามัญสำนึก สติปัญญา พิจารณาให้รู้และเข้าใจ เพื่อให้ปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ซึ่งตรงกับแนวปฏิบัติในพุทธปรัชญาที่อาจเรียกว่า อริยวินัย ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติของผู้เจริญ หรือผู้มีคุณธรรม

๒.๗ ธรรมชาติความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ในพุทธปรัชญา

๒.๗.๑ ความหมายของคำว่า “ธรรมชาติ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานนิยามไว้ว่า ถ้าเป็นคำนาม หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นอยู่ตามธรรมชาติของสิ่งนั้น ๆ ถ้าเป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง สิ่งที่เป็นไปเองโดยมิได้ปรุงแต่ง

^{๑๗} วิทย วิศทเวทย, ศ.ดร. จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐) น. ๑๘.

^{๑๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม, อ่างแล้ว, หน้า ๘๓๓.

^{๑๙} ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓๓ – ๒๓๔.

พจนานุกรม มคอ - ไทย นิยามไว้ว่า หมายถึง ความเกิดเป็นธรรมดา, ความเกิดเองเป็นเองของ
สิ่งนั้น ๆ^{๒๐}

ส่วนนักวิชาการร่วมสมัยให้คำนิยาม คำว่า “ธรรมชาติ” ไว้ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ นิยามไว้ว่า “ธรรมชาติ หมายถึง ปราภฏการณ์ทั้งหลาย จะเป็นรูปหรือนามก็ได้
เป็นเหตุเป็นผลก็ได้ มีอยู่ตามธรรมชาติ จึงหมายถึงตั้งแต่พื้นดินจนถึงต้นไม้ และสัตว์ มนุษย์”^{๒๑}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) นิยามไว้ว่า “ธรรมชาติ หมายถึง ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของสิ่ง
นั้น ๆ”^{๒๒}

ในพุทธปรัชญาเถรวาท คำว่า “ธรรมชาติ” ถูกใช้ในความหมายที่กว้างขวางมากและ ครอบคลุม
สรรพสิ่ง สังเกตได้จากที่มีการบัญญัติเรียกเป็นกฎธรรมนิยาม ๕ ประการ คือ^{๒๓}

(๑) อุดุนิยาม เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับอณูหภูมิ หรือ ปราภฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ โดยเฉพาะ
ดิน น้ำ อากาศ และฤดูกาล

(๒) พีชนิยาม เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ มีพันธุกรรม เป็นต้น

(๓) จิตตนิยาม เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิตมนุษย์

(๔) กรรมนิยาม เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ คือ กระบวนการให้ผลของการ
กระทำ

(๕) ธรรมนิยาม เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันแห่งสิ่ง
ทั้งหลาย

รวมความว่า ธรรมชาติ หรือ ธรรมชาติ หมายถึง “ปราภฏการณ์ทั้งหลาย หรือสิ่งหรือสภาวะที่เกิด
, มี และเป็นอยู่ตามธรรมดาหรือตามเหตุปัจจัยของสิ่งนั้น ๆ หรือ สิ่งที่เกิดเอง มีเอง เป็นเอง และดับเอง
ของสิ่งนั้น ๆ ตามเหตุปัจจัย” และคำ ๆ นี้มีขอบเขตความหมายที่กว้างขวางมาก และครอบคลุมสรรพสิ่ง
ในโลกและจักรวาล

^{๒๐} ป.หลงสมบุญ, พันตรี, พจนานุกรม มคอ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักเรียนวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ,
๒๕๔๐), หน้า ๓๖๐.

^{๒๑} พุทธทาสภิกขุ, การเมืองคือธรรมะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, ๒๕๓๑), หน้า
๑๗, ๑๙.

^{๒๒} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม,
๒๕๔๑), หน้า๒๗.

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐,
(กรุงเทพมหานคร: บริษัท สื่อดะวัน จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๖.

๒.๗.๒ ความหมายของคำว่า “ธรรมชาติของมนุษย์”

เมื่อนำคำว่า “ธรรมชาติ” กับ “มนุษย์” มารวมกันเป็น “ธรรมชาติของมนุษย์” จึงหมายถึง “สิ่งหรือสภาวะที่เกิดขึ้น, มี และเป็นอยู่ตามธรรมดาหรือตามเหตุปัจจัย หรือ สิ่งที่เกิดขึ้นเอง มีเอง เป็นเองตามเหตุปัจจัย ภายในชีวิตมนุษย์”

นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอนำเอาความหมายของ “ธรรมชาติของมนุษย์” ตามทรรศนะของนักปราชญ์ร่วมสมัยมาเสนอไว้ด้วย ดังนี้

๑. พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า “ธรรมชาติของมนุษย์” คือ สัตว์ที่ต้องเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ต้องทำหน้าที่ตามธรรมชาติ และจะได้รับผลจากธรรมชาติ^{๒๔}

๒. พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า ตามทรรศนะของพุทธศาสนา “ธรรมชาติของมนุษย์” คือ เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและเป็นสัตว์ที่ฝึกได้^{๒๕}

จะเห็นว่าความหมายจากรูปศัพท์นั้นแตกต่างจากความหมายที่นักปราชญ์ทั้งสองท่านให้ไว้ อาจเป็นเพราะท่านมองในแง่จิตวิทยาเชิงพัฒนา แต่แม้จะมองอย่างนั้น ก็ให้ประโยชน์ในการศึกษาอย่างมาก การนิยามความหมาย ของคำว่า “ธรรมชาติของมนุษย์” ในวิทยานิพนธ์นี้มุ่งเอาความหมายทั้งจากรูปศัพท์ และความหมายตามทรรศนะของนักปราชญ์ทั้งสองท่านได้ให้ไว้

กล่าวโดยสรุป “ธรรมชาติของมนุษย์” ตามรูปศัพท์ หมายถึง “สภาวะที่เกิดขึ้นเอง, มีเอง และเป็นอยู่เองตามเหตุปัจจัย ภายในชีวิตมนุษย์ คือ ธรรมชาติของมนุษย์” ส่วน “ธรรมชาติของมนุษย์” ตามทรรศนะของนักปราชญ์ร่วมสมัย หมายถึง กฎธรรมชาติที่มนุษย์ต้องเป็นตามนั้น ต้องทำหน้าที่ตามนั้น และจะได้รับผลตามนั้น และภาวะคือความเป็นผู้ที่ต้องฝึกและฝึกได้

ก. ธรรมชาติของมนุษย์ในพระวินัยปิฎก

ธรรมชาติของมนุษย์ในพระวินัยปิฎกนี้ หากจะถือตามที่ปรากฏในคัมภีร์ ไม่มีการกล่าวถึง ธรรมชาติของมนุษย์ในแง่สภาวะไว้โดยการแยกแยะรายละเอียด เป็นแต่เพียงอ้างถึงเท่านั้น แต่สามารถมองในแง่จิตวิทยาเชิงพัฒนาได้ หัวข้อทั้งสองหัวข้อที่จะนำเสนอต่อไปนี้ ผู้วิจัยแบ่งโดยการมองในแง่จิตวิทยาเชิงพัฒนา โดยพิจารณาจากกรอบความคิดอย่างนี้ว่า พุทธประวัติและพระวินัยบัญญัติ รวมทั้งบทบัญญัติใดที่เกี่ยวข้องกับพระวินัยทั้งหมดที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกทั้ง ๘ เล่ม เป็นการแสดงถึงภาวะทางธรรมชาติบางอย่างที่แฝงเร้นอยู่กับชีวิตมนุษย์ ผู้วิจัยขอเรียกภาวะที่แฝงอยู่นั้นว่า “ศักยภาพของ

^{๒๔} พุทธทาสภิกขุ, *คู่มือศึกษาธรรมะ(ฉบับสมบูรณ์)*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๘), หน้า ๒๗ - ๒๙.

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *นิติศาสตร์แนวพุทธ*, หน้า ๔๑.

มนุษย์” อันได้แก่ มนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เป็นมนุษย์ที่ประเสริฐที่สุดได้ และมนุษย์โดยธรรมชาติเป็นสัตว์ที่มีค่าแห่งชีวิตสูงสุด

๑) มนุษย์ในฐานะเป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝนตนเองได้

พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่มีธรรมชาติคือความเป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองได้แฝงอยู่ นัยแห่งความเชื่อนี้ ปรากฏในคำกล่าวสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้าตอนที่ว่า “อนุตตรโร ปริสทम्मสารถิ”^{๒๖} นักปราชญ์ร่วมสมัยในทางพุทธศาสนาที่นำเอาประเด็นนี้มากล่าวถึงบ่อยที่สุดในงานเขียนและงานบรรยายธรรม คือ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) โดยท่านกล่าวว่า มนุษย์มีธรรมชาติพิเศษ คือ เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ (พัฒนาได้) และต้องฝึก^{๒๗} การบอกว่าสามารถฝึกได้ และต้องฝึกนั้น ท่านมองจากผลสัมฤทธิ์แห่งการฝึกฝนพัฒนาตนเอง โดยมีเจ้าชายสิทธัตถะเป็นตัวอย่าง ตลอดถึงพระสาวกทั้งหลายตั้งแต่ยุคปฐมโพธิกาล เป็นต้นไป^{๒๘}

ในทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท คุณสมบัติหรือความสามารถทุกอย่างที่มนุษย์มีเป็นผลมาจาก การฝึกฝนพัฒนาตนเอง ถ้ามนุษย์ต้องการให้คุณสมบัติใดๆเกิดมีในตนเอง มนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาเอาได้ ด้วยการปฏิบัติตามหลักการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางเอาไว้

คำสอนเรื่องศีลสำหรับพุทธบริษัททั้ง ๔ (ภิกษุ, ภิกษุณี, อุบาสก, อุบาสิกา) คือ ภาระของการฝึกฝนตนเองเพื่อตั้งเอาภาวะแห่งความเป็นผู้ประเสริฐ ที่แฝงอยู่ภายในตนเองออกมา ระบบการฝึกฝนพัฒนาตนเองที่พระพุทธเจ้าทรงสถาปนาขึ้นนั้น เรียกว่า ไตรสิกขา คือ^{๒๙} (๑) อธิศีลสิกขา (ฝึกฝนพัฒนาด้านความประพฤติทางกายและวาจา) (๒) อธิจิตตสิกขา (ฝึกฝนพัฒนาด้านจิตใจ) (๓) อธิปัญญาสิกขา (ฝึกฝนพัฒนาด้านปัญญา)

ปัญหาก็คือ ธรรมชาติอะไรของมนุษย์ที่สนับสนุนให้พุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อว่ามนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ประเสริฐที่สุดได้? ในการพิจารณาประเด็นนี้เราต้องคำนึงถึงหลักการนี้ด้วย คือ ผู้ที่ประเสริฐที่สุดตามนัยของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ได้แก่ ผู้ที่ฝึกฝนตนเองได้แล้ว^{๓๐} และฝึกได้ครบถ้วนทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านกาย ศีล จิตและปัญญา^{๓๑} เมื่อฝึกฝนพัฒนาได้ครบทั้ง ๔ ด้านแล้ว ท่านเรียก

^{๒๖} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๑/๑.

^{๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), เรื่องแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: กองทุนวัฒนธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๔๓-๔๕.

^{๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐-๖๓/๑๕-๗๙.

^{๒๙} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒., อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๑๐๕/๖๒๖-๖๒๗.

^{๓๐} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑-๓๒๒/๑๓๓.

^{๓๑} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๙/๑๔๔-๑๔๕.

เป็นศัพท์เฉพาะว่า ภาวิตกาย,ภาวิตศีล,ภาวิตจิตและภาวิตปัญญา ต่อไปเราจะได้พิจารณาถึงธรรมชาติของ มนุษย์ที่สนับสนุนในการฝึกฝนพัฒนาตนเองในแต่ละด้าน

๑.๑) การฝึกฝนพัฒนาด้านศีล

ก.) การฝึกฝนพัฒนาด้านกาย

ธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องอาศัยเพื่อการฝึกฝนพัฒนาด้านกายและศีลนั้น นักปราชญ์ร่วมสมัยบาง ท่าน เช่น พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต) เห็นว่าได้แก่ “ความเคยชิน” ความเคยชินนั้นเป็นธรรมชาติที่เกิด ตามธรรมดาของธรรมชาติ และเป็นไปตามเหตุปัจจัยในการดำเนินชีวิตของมนุษย์^{๓๒} แนวคิดนี้ท่านคง กล่าวตามหลักของพุทธศาสนา เพราะมีคำที่ใช้ในทางพุทธศาสนาหลายคำที่เกิดจาก “ความเคยชิน” คือ คำว่า นิสสยะ, อุปนิสสยะ, สันตानะ และวาสนา เพื่อให้เห็นชัดในประเด็นนี้ ขอยกเอาความหมายของแต่ละ คำมาเสนอไว้ ดังนี้

นิสสยะ หมายถึง ธรรมเป็นที่อาศัยอยู่ ถ้าเป็นคำคุณศัพท์ แปลว่า เป็นที่อาศัย ในภาษาไทยใช้ในความหมายว่า ความประพฤติที่เคยชิน^{๓๓} โดยเรียกเป็นคำไทยว่า นิสสัยและนิสัย เป็นคำที่มีความหมาย กลางๆ เป็นได้ทั้งดีและไม่ดี

อุปนิสสยะ หมายถึง ธรรมชาติเข้าไปอาศัย,ธรรมเป็นอุปนิสัย,ฉันทะเป็นที่เข้าไปอาศัย,ความ ประพฤติเคยชินเป็นพื้นมาแต่อดีตชาติ,คุณความดีที่ฝังอยู่ในสันดาน ซึ่งเป็นฐานรองรับผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป หรือแววของจิต ในอภิธรรมหมายถึงคุณความดีอย่างเดียว^{๓๔} ในภาษาไทยเรียกคำนี้ว่า อุปนิสัย สันตानะ หมายถึง การสืบต่อ,การสืบสาย,ความสืบต่อแห่งจิตและเจตสิก,เชื้อสาย,อุปนิสัยที่ติดมาแต่ กำเนิด จิตที่ได้รับการอบรมมานานหลายภพหลายชาติ^{๓๕} ในภาษาไทยเรียกคำนี้ว่า สันดาน เป็นคำที่มีความหมายกลาง ๆ มีทั้งดีและไม่ดี

วาสนา หมายถึง การปรุงแต่ง ,การอบรม,การปรุงแต่งของกุศล อกุศลและอัพยาภกุต, บุญหรือ บาปที่ตนสั่งสมมาแต่อดีต, ความรู้ที่มาจากความจำ หรือ ความประพฤติซึ่งติดมาแต่อดีต,ความประพฤติที่ ประพฤติมาจนชิน^{๓๖}หรือ ความอบรมจนชิน^{๓๗}นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้นิยาม

^{๓๒} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต), วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘ - ๒๒.

^{๓๓} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มจร-ไทย, หน้า ๔๐๓.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๓๒.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๐๓.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๔๔.

^{๓๗} นาคะประทีป(นามแฝง),ปาลี-สยาม อภิธาน, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๓๖๐.

ความหมายของคำว่า “วาสนา” ไว้ว่า หมายถึง “การที่ได้สั่งสมอบรมพฤติกรรมของตนในแนวทางนั้น ๆ จนเคยชิน จนกลายเป็นลักษณะประจำตัว จนกระทั่งทำไปเองโดยไม่รู้ตัวว่าเป็นอย่างนั้น หรือ พฤติกรรม และรูปแบบความคิดความสนใจ ที่เป็นไปเพียงตามความเคยชินโดยไม่อยู่ในความควบคุมของสติปัญญา”^{๓๘}

ในคำทั้งหมดนี้ มีข้อสังเกตว่า คำว่า “อุปนิสัย” เป็นคำที่มีความหมายในทางดี (เป็นกุศล) อย่างเดียว นอกนั้นเป็นคำที่มีความหมายกลาง ๆ แต่คำว่า “สันดาน” ในความรู้สึกของคนไทยโดยทั่วไปมักมองในแง่ลบอย่างเดียว ซึ่งในทฤษฎีของพุทธศาสนาคำ ๆ นี้ เป็นคำที่มีความหมายกลาง ๆ เท่านั้น ขึ้นอยู่กับว่า ใครอบรมตนให้เคยชินในเรื่องดีหรือไม่ดี และกำหนดเรียกไปตามนั้น

ในทฤษฎีของผู้วิจัยเห็นว่า พฤติกรรมที่เกิดจากความเคยชินตามคำบัญญัติดังกล่าวนี้ มีการส่งต่อลักษณะทางพฤติกรรมแก่กันและกัน อาจจะต้องเป็นทฤษฎีได้ว่า “คนเราที่ทำอะไรจนเกิดความเคยชิน เพราะอาศัยการทำบ่อย ๆ และสม่ำเสมอ เมื่อเกิดความเคยชินแล้ว จะนำไปสู่การกระทำจนเป็นนิสัย และอุปนิสัย (ความประพฤติเคยชินมาแต่อดีตชาติ, แว่วของจิต) จากนิสัยและอุปนิสัยนำไปสู่การกระทำที่เรียกว่าเป็นสันดาน จากสันดานนำไปสู่การกระทำที่เรียกว่าเป็นวาสนา เมื่อพฤติกรรมที่ทำถูกสั่งสมจนกลายเป็นวาสนาแล้ว บุคลิกภาพของมนุษย์แต่ละคนจะเป็นไปตามวาสนานั้น”

จะเห็นว่า นิสัย,อุปนิสัย,สันดาน, และวาสนา เป็นผลมาจากเหตุ ๒ ประการ คือ “การทำบ่อย ๆ” และ “ความเคยชิน” ซึ่งเป็นเหตุต่อเนื่องกัน ดังนั้น การฝึกฝนพัฒนาด้านกายและศีลตามทฤษฎีของพุทธปรัชญาเถรวาทจึงหมายถึงให้อาศัยการกระทำบ่อย ๆ จนเกิดความเคยชินมาสร้างคุณสมบัติที่พึงามให้เกิดขึ้น โดยอาศัยปัจจัย ๒ ข้อ คือ ความมีกัลยาณมิตร และโยนิโสมนสิการ^{๓๙}

ในการฝึกฝนพัฒนาด้านกายและศีล นอกจากอาศัยความเคยชินแล้ว ยังต้องอาศัยการสร้างศรัทธาเข้ามาช่วยด้วย^{๔๐} เมื่อมนุษย์มีศรัทธาที่จะให้บุคคลอื่นฝึกตนเองและยอมฝึกฝนตนเอง

กระบวนการฝึกฝนพัฒนาย่อมได้ผลเร็วขึ้น ธรรมชาติคือความศรัทธานี้ในฝ่ายอิทธิธรรมท่านจัดเป็นเจตสิกอย่างหนึ่ง อยู่ในหมวดโสภณสาธารณเจตสิก เรียกว่า สัทธินทรีย์^{๔๑}

รวมความว่า การฝึกฝนพัฒนาตนเองด้านกายและศีล ต้องอาศัยธรรมชาติคือ “ความเคยชินและศรัทธา” มาเป็นปัจจัยพื้นฐาน และใช้สติปัญญาคอยบังคับบัญชาตั้งแต่เริ่มต้นฝึกฝน ทั้งนี้เพื่อให้ได้กายและศีลที่ดี

^{๓๘} พระเทพเวที(ประยูร ปยุตโต), มหาวิทยาลัยกบฏงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๗๔ – ๗๕.

^{๓๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๙,๑๙๔., ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๖-๑๗/๓๖๐-๓๖๑.

^{๔๐} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๗๔๒.

^{๔๑} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๗๕/๕๐.

ข. การฝึกฝนพัฒนาด้านจิตใจ

การฝึกฝนพัฒนาด้านจิตใจ ท่านให้อาศัยธรรมชาติที่เกิดพร้อมกับจิตฝ่ายดีงาม (โสภณ สาธารณ เจตสิก) คือ “สติ” มาฝึกจิต โดยเลียนแบบการเลี้ยงลูกโคของชาวนา ท่านอุปมาสติเหมือนเชือกที่ผูกลูกโคเอาไว้กับหลัก แรกๆลูกโคจะเดินไปทางโน้นทางนี้ แต่ไม่สามารถหนีไปได้ สุดท้ายจะชินพั้งหรือนอนอิงหลักที่ปักไว้ ในการฝึกจิตก็เช่นเดียวกัน ต้องนำตนเองออกไปสู่ป่าหรือที่สงบสงัดจากรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ยั่วเย้าใจ แล้วให้เอาเชือกคือสติผูกไว้ที่หลักคือลมหายใจเข้า-ออก แรก ๆ จิตจะกวัดแกว่งไปทางโน้นบ้างทางนี้บ้างเมื่อไม่ได้รับอารมณ์ที่เคยชินมา แต่ก็ไม่สามารถหนีไปไหนได้ ในที่สุดก็จะจืดจางและแนบสนิทกับอารมณ์คือลมหายใจนั่นเอง อุปมาเหมือนการฝึกลูกโค ต้องผูกเชือกติดไว้ที่หลักฉันทิ การฝึกจิตก็เช่นเดียวกัน ต้องใช้สติผูกจิตไว้ที่อารมณ์ให้มัน ฉันทันั้น

คำว่า “อารมณ์” ที่ใช้เป็นอุปกรณ์สำหรับฝึกจิตนั้น ท่านไม่ได้จำกัดเฉพาะแต่ลมหายใจอย่างเดียว แม้อย่างอื่นก็สามารถใช้เป็นอารมณ์ของจิตได้ สุดแต่ที่ว่าอารมณ์อะไรจะเหมาะกับจริตของใคร ในคัมภีร์ชั้นหลังอย่างปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคได้รวบรวมอุปกรณ์สำหรับฝึกจิตไว้ถึง ๔๐ ประการด้วยกัน^{๔๒} กล่าวเฉพาะชื่อใหญ่ ๆ ได้แก่ กลิน ๑๐, อสุภะ ๑๐, อนุสติ ๑๐, อัปมัญญา ๔, อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑, จตุธาตววัตถาน ๑ และอรูปรูป ๔ สำหรับพระพุทธเจ้านั้นทรงแนะนำให้พระภิกษุหมั่นเจริญอานาปานสติ คืออาศัยลมหายใจเข้า-ออกเป็นอุปกรณ์ในการฝึกฝนพัฒนาจิตใจ และใช้พักผ่อนหลังจากการทำงาน^{๔๓}

ในการฝึกฝนพัฒนาด้านจิตใจ ท่านวางเป้าหมายไว้ ๓ ประการ คือ (๑) ให้จิตมีคุณภาพ เช่น มีความเมตตากรุณา (๒) ให้จิตมีสมรรถภาพ เช่น มีความเข้มแข็ง อดทน ใช้งานได้ดี (๓) ให้จิตมีสุขภาพ เช่น ร่าเริง เบิกบาน มีปราโมทย์ และที่สำคัญคือเพื่อให้เป็นฐานปฏิบัติการทางปัญญา หรือเป็นบาทฐานของวิปัสสนากล่าวาง ๆ ว่า ฝึกฝนจิตให้เกิดสมาธิเพื่อรับใช้การพัฒนาปัญญา

รวมความว่า ในการฝึกฝนพัฒนาด้านจิตใจต้องอาศัยธรรมชาติ ๒ ส่วน คือ

(๑) อาศัยธรรมชาติภายนอกตัวมนุษย์มาเป็นอารมณ์หรืออุปกรณ์สำหรับการฝึกฝน เช่น สีต่าง ๆ, อากาศ, ช่องว่าง, ของที่ไม่สวยไม่งาม เป็นต้น

(๒) อาศัยธรรมชาติภายในที่เกิดกับจิต ได้แก่ สติ มาเป็นเชือกผูกจิตไว้กับอุปกรณ์หรืออารมณ์ที่ต้องการ โดยมีกัลยาณมิตรคอยดูแล ให้คำแนะนำ ตรวจสอบความก้าวหน้าในการฝึกฝน และอาศัยธรรมชาติภายในที่เกิดในร่างกาย คือลมหายใจเข้า-ออก เป็นอารมณ์หรืออุปกรณ์ให้สติใช้มัดจิตเอาไว้

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สือตะวัน จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗๗-๒๗๘.

^{๔๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๖๕/๑๓๖-๑๓๘., ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๗๗/๔๕๓-๔๕๕.

๑.๒) การฝึกฝนพัฒนาด้านปัญญา

การฝึกฝนด้านนี้ อาศัยธรรมชาติที่ต่อเนื่องมาจากการฝึกฝนพัฒนาด้านกาย,ศีล,และจิตใจ กล่าวคือ อาศัยศรัทธาและความเคยชิน แต่ในการฝึกฝนพัฒนาปัญญาต้องอาศัยหลักการอื่นเข้ามาช่วยด้วย มนุษย์เกิดมาพร้อมกับธรรมชาติที่เอื้อต่อการศึกษา คือ มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ธรรมชาติทั้ง ๖ ประการนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่า ถ้ามนุษย์รู้จักฝึกฝนพัฒนาให้ถูกต้องแล้วจะช่วยพัฒนาปัญญาได้มาก หลักการที่ท่านนำเข้ามาช่วยได้แก่

(๑) ฝึกฝนพัฒนาด้วยการฟัง การอ่าน การถาม การเล่าเรียน เรียกว่า สุตมยปัญญา

(๒) ฝึกฝนพัฒนาด้วยการนำเอาสิ่งที่ได้จากการฟัง การอ่าน การถาม การเล่าเรียน มาคิดตามหลักเหตุผล (โยนิโสมนสิการ) เรียกว่า จินตามยปัญญา

(๓) ฝึกฝนพัฒนาด้วยการนำหลักการที่ได้จากการคิดไตร่ตรองด้วยเหตุผล อย่างละเอียดถี่ถ้วนแล้ว มาลงมือปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และสังเกตผลการปฏิบัติว่าเป็นไป ตามที่ทฤษฎีที่ได้ศึกษามาหรือไม่ เรียกว่า ภาวนามยปัญญา

จะเห็นว่า กระบวนการฝึกฝนพัฒนาด้านปัญญานี้ การที่จะอาศัยธรรมชาติที่มีอยู่แล้วในตัวมนุษย์ มาเป็นอุปกรณ์ในการฝึกฝน ต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญ ๒ ประการ คือ^{๔๔}

(๑) การชักจูงจากภายนอกตัวมนุษย์ ท่านเรียกเป็นศัพท์เฉพาะว่า “ปรโตโฆสะ” พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ขยายความว่า ได้แก่ การสั่งสอน การแนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง อธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น และหมายถึงเฉพาะส่วนที่ติงามถูกต้องเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรม การฟังคำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตรซึ่งเป็นปัจจัยทางสังคม จัดเป็นองค์ประกอบภายนอก และท่านเรียกองค์ประกอบนี้ว่า วิธีการแห่งศรัทธา^{๔๕}

(๒) การคิดเป็นคิดถูกต้อง ท่านเรียกเป็นศัพท์เฉพาะว่า “โยนิโสมนสิการ” แปลว่า การทำไว้ในใจ โดยแยบคาย พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) ขยายความว่า ได้แก่ การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คิดอย่างมีระเบียบ หมายถึง รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย มองตามสิ่งที่นั่นๆมันเป็น และโดยวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้นๆออกให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยต้นหาอุปาทานของตนเข้าไปจับ ถือเป็นปัจจัยภายในตัวบุคคล จัดเป็นองค์ประกอบภายใน และท่านเรียกองค์ประกอบนี้ว่า วิธีการแห่งปัญญา^{๔๖}

^{๔๔} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๗/๑๑๕., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๒๑.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๒๑.

รวมความว่า ในการฝึกฝนพัฒนาปัญญาต้องอาศัยธรรมชาติที่ต่อเนื่องมาจากการฝึกฝนพัฒนา ด้านกาย,ศีลและจิตใจ และอาศัยองค์ประกอบภายนอก คือ ปรโตโฆสะ องค์ประกอบภายใน คือ โยนิโส มนสิการ บวกกับหลักการพัฒนาปัญญา ๓ ประการ คือ สุตะ,จินตนา,และภาวนา เข้ามาช่วยโดยมี ธรรมชาติที่เรียกว่าอินทรีย์ ๖ (ตา,หู,จมูก,ลิ้น,กาย,ใจ) ซึ่งมีอยู่แล้วในชีวิตมนุษย์เป็นช่องทางเชื่อมต่อ ระหว่างภายในกับภายนอก

ผลที่ได้จากการฝึกฝนพัฒนาในแต่ละด้านจะส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน นั่นคือ กายและศีลที่ ฝึกฝนพัฒนาได้แล้วเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการฝึกฝนด้านจิตใจ จิตใจที่ฝึกฝนพัฒนาได้แล้วเป็น ประโยชน์อย่างมากต่อการฝึกฝนพัฒนาด้านปัญญา ปัญญาที่ฝึกฝนพัฒนาได้สมบูรณ์แล้ว เป็นประโยชน์ อย่างมากต่อการฝึกฝนอบรมพฤติกรรมและจิตใจ ^{๔๗}

จากหลักการฝึกฝนพัฒนาตนเองเพื่อให้เกิดคุณสมบัติครบทั้ง ๔ ด้านดังกล่าวมานั้น มีข้อสังเกตว่า

(๑) มนุษย์จะฝึกฝนพัฒนาตนเองได้ ต้องมีความรู้ และเข้าใจธรรมชาติของตนเองอย่างดี

(๒) กว่ามนุษย์จะทำตนเองให้มีความเคยชินที่ติงามได้ ต้องฝึกฝนหลายระดับชั้น ต้องอาศัย คุณสมบัติคือ ความอดทน ความเพียรและสติปัญญาอย่างมาก

(๓) ในการฝึกฝนพัฒนาตนเองในทุกระดับ เบื้องต้นต้องอาศัยความศรัทธาในพระพุทธเจ้าเป็น พื้นฐาน ความศรัทธาที่ว่านี้ท่านเรียกว่า “ตถาคตโพธิสัทธา”

(๔) การฝึกฝนความเคยชินที่ติงามให้กับชีวิต ต้องตระหนักถึงแบบฝึกหัดที่มีสาระที่ติงาม และ สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ นั่นคือ วิธีการที่เหมาะสม และเล็งผลได้ว่า ธรรมชาติภายในที่มนุษย์มี จะอำนวยให้เป็นไปได้

(๕) กระบวนการฝึกฝนกาย ศีล จิตและปัญญา จะสิ้นสุดก็ต่อเมื่อเข้าถึงความเป็น พระอรหันต์ แล้ว ถ้ายังไม่เข้าถึงความเป็นพระอรหันต์ ต้องฝึกฝนตามหลักการดังกล่าวนี้เรื่อยไปซึ่งไม่สามารถ คาดคะเนวันเวลาล่วงหน้าได้ ขึ้นอยู่กับความเพียรและบุญบารมีที่สั่งสมเอาไว้

กล่าวโดยสรุป ธรรมชาติของมนุษย์ คือ ความเป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองได้ กล่าว เฉพาะตามนัยของพระวินัยปิฎก มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

(๑) มนุษย์มีธรรมชาติทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรมที่เอื้อต่อการให้คนอื่นและตนเองจัดการวาง กฎระเบียบเพื่อฝึกฝนพัฒนาได้

(๒) มนุษย์มีธรรมชาติ คือ ความพร้อมที่จะเป็นในภาวะที่มนุษย์ต้องการจะเป็น เรียกว่า มนุษย์มี ศักยภาพอยู่ในตัวเอง รอแต่การฝึกฝนเท่านั้น

^{๔๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๒-๑๘๘/๘๘-๑๓๗.

(๓) การฝึกฝนพัฒนาตนเองเพื่อให้เป็นผู้ประเสริฐที่สุด ต้องฝึกฝนพัฒนาให้ครบทั้ง ๔ ด้าน ค ด้านกาย ด้านศีล ด้านจิตใจ และด้านปัญญา

(๔) ในการฝึกฝนพัฒนาด้านกายและศีล ต้องอาศัยธรรมชาติ คือ “ความเคยชิน” และ “ศรัทธา” มาเป็นปัจจัยพื้นฐาน

(๕) ในการฝึกฝนพัฒนาด้านจิตใจ ต้องอาศัยธรรมชาติที่เกิดกับจิตคือ “สติ” มาเป็นเชือกผูกจิต ให้อยู่กับอุปกรณ์หรืออารมณ์ที่จะทำให้เกิดสมาธิ

(๖) ในการฝึกฝนพัฒนาด้านปัญญา ต้องอาศัยธรรมชาติที่เกิดมาพร้อมกับชีวิตมนุษย์ ได้แก่ อายตนะภายใน ๖ เพื่อรับรู้ปัจจัยทางสังคัม ที่ท่านเรียกว่า “ปรโตโฆสะ” และใช้ โยนิโสมนสิการที่เป็น ปัจจัยภายในมากล้นกรองปัจจัยทางสังคัมที่รับเข้ามา ทั้งนี้โดยมีจิตใจที่เป็นสมาธิ เป็นกำลังสำคัญในการ ส่งเสริมให้ปัญญาเกิดขึ้นได้ตามต้องการและฝึกฝนพัฒนาปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปด้วยการภาวนา (ลงมือปฏิบัติ)

๑.๓) มนุษย์ในฐานะสัตว์ที่มีค่าแห่งชีวิตสูงสุด

พุทธปรัชญาเถรวาทให้ความสำคัญกับชีวิตของมนุษย์มาก ถึงกับบัญญัติเป็นวินัยที่มีโทษร้ายแรง ถ้าเกิดกรณีพระภิกษุฆ่าคนตาย คือให้ขาดจากความเป็นพระภิกษุทันที ส่วนการฆ่าสัตว์อื่นนั้นมิโทษหนักเบาตามสถานะของสัตว์เหล่านั้น แต่ยังไม่ถึงกับขาดจากความเป็นพระภิกษุ นอกจากนี้ ในส่วนของ วินัยคฤหัสถ์ ก็ขึ้นต้นด้วยข้อว่าปาณาติบาตา เวรมณี ซึ่งเป็นการให้เว้นจากการทำลายชีวิตคนและสัตว์ คำถามก็คือ ทำไมพุทธปรัชญาเถรวาทจึงให้ความสำคัญกับชีวิตของมนุษย์ ? และโดยธรรมชาติแล้วค่าแห่ง ชีวิตของมนุษย์มีอยู่หรือไม่ ?

ก. เหตุผลที่พุทธปรัชญาเถรวาทให้ความสำคัญกับชีวิตของมนุษย์

ตามเนื้อหาในสิกขาบทข้อที่ ๓ แห่งปาราชิกของพระภิกษุ เล่าถึงพระภิกษุหลายรูปสั่งให้คนอื่นมาฆ่า ตัวเอง เพราะเพื่อชีวิตของตนอันสืบเนื่องมาแต่การฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าเรื่องอสุภกรรมฐาน เมื่อ พระพุทธเจ้าทรงทราบก็เรียกประชุมสงฆ์และตรัสตำหนิว่า การกระทำของภิกษุเหล่านั้น ไม่สมควร ไม่ คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ การกระทำอย่างนั้นไม่ได้ทำให้คนที่ยังไม่ เลื่อมใส เกิดความเลื่อมใส มีแต่ทำให้คนไม่อยากหรือหมดความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปอีก และทำให้คนที่ เลื่อมใสอยู่แล้วหมดความเลื่อมใส^{๔๘} แล้วก็ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้พระภิกษุในพระพุทธศาสนาฆ่า ผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการลงมือเองหรือจ้างวานให้ฆ่าก็ตาม^{๔๙} รวมทั้งห้ามการพรรณนาคุณของความตาย หรือ ชักชวนเพื่อให้เขาตายด้วย^{๕๐}

^{๔๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๖๖/๑๓๙.

^{๔๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๖๗/๑๓๙.

^{๕๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๗๑/๑๔๐-๑๔๑.

พุทธบัญญัติในลักษณะนี้แสดงให้เห็นว่า

(๑) พระพุทธเจ้าไม่ทรงเห็นด้วยกับการฆ่าตัวตาย และการทำลายชีวิตของมนุษย์ด้วยกัน อีกทั้งไม่ทรงเห็นด้วยกับการกล่าวพรณนาคุณของความตายเพื่อให้คนอื่นทำลายชีวิตตนเอง

(๒) ที่ไม่ทรงเห็นด้วย เพราะการกระทำเช่นนั้น ไม่สมควร ได้ชื่อว่าไม่คล้อยตาม พุทธประสงค์ ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ การกระทำอย่างนั้นไม่ได้ทำให้คนที่ยังไม่เลื่อมใส เกิดความเลื่อมใส และทำให้คนที่เลื่อมใสอยู่แล้ว หมดความเลื่อมใส เหตุผลเหล่านี้เป็นเรื่องศักดิ์ศรีในวิถีชีวิตของพระภิกษุ และเป็นเรื่องที่คนทั่วไปประณาม ทั้งไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ในการก่อตั้งพระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์ ที่ทรงต้องการให้ชุมชนพระสงฆ์เป็นชุมชนตัวอย่างในเรื่องของการดำเนินชีวิตที่ดีงาม อยู่อย่างไม่เป็นภัยแก่ผู้อื่นและสัตว์อื่นที่พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธดำริเช่นนี้เพราะว่า การได้เกิดมาเป็นมนุษย์ไม่ใช่เรื่องง่าย มีเหตุปัจจัยมาก ทั้งเหตุปัจจัยในปัจจุบันชาติและอดีตชาติ ดังพระพุทธวจนะที่ว่า “การได้ความเป็นมนุษย์เป็นเรื่องที่ยาก การมีชีวิตอยู่ของสัตว์ทั้งหลาย ก็เป็นเรื่องยากลำบาก”^{๕๑}

พุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่า สังคมมนุษย์นี้จะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข มีสันติภาพ ต้องอยู่ร่วมกันด้วยเมตตาไม่เบียดเบียนกันและกัน ถ้าแม้แต่สมาชิกในสังคมสงฆ์ยังเห็นดีด้วยกับการฆ่ากัน แล้วจะสอนคนทั้งโลกให้มีเมตตาต่อกันได้อย่างไร และผลกระทบที่ตามมาก็คือโลกจะหาความสุขได้ยาก เพราะฉะนั้น ถ้ามนุษย์สามารถสอนใจตนเองให้รักกันและกัน อยู่กันด้วยเมตตาได้ พุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อว่า มนุษย์จะมีเมตตาต่อสัตว์อื่นด้วยในที่สุด แม้ในความเป็นจริงจะมีคนทำได้บ้าง ไม่ได้บ้างก็ตาม นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้ว อีกเหตุผลหนึ่งก็คือ ในโลกนี้ไม่มีใครต้องการให้คนอื่นมาทำลายชีวิตตนเอง หรือทำให้ตนเองได้รับความเดือดร้อน มนุษย์ต้องรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเราว่า “สัตว์ทุกประเภทย่อมรักชีวิต เมื่อนึกได้อย่างนี้แล้วก็ไม่ควรฆ่าเขา หรือใช้คนอื่นไปฆ่า”^{๕๒} มนุษย์จึงควรอยู่ร่วมกันด้วยความรักกัน ดีกว่าจ้องทำลายชีวิตกันและกัน การมีบทบัญญัติห้ามทำลายชีวิตมนุษย์ด้วยกันและห้ามทำลายชีวิตสัตว์อื่นเช่นนี้ แสดงถึงการให้ความสำคัญ และตั้งค่าแห่งการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์และสัตว์เอาไว้สูง

๑.๔) ค่าแห่งชีวิตของมนุษย์โดยธรรมชาติ

ตามทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว มนุษย์ที่เกิดมาบนโลกนี้ มีลักษณะพิเศษ ๓ ประการ คือ^{๕๓}

^{๕๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๒/๙๐.

^{๕๒} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๐/๗๒.

^{๕๓} สมภาร พรหมทา, *พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔๔.

(๑) แม้จะแตกต่างกันในด้านรูปลักษณะภายนอก,คุณสมบัติภายใน,สถานภาพของชีวิต,ฐานะทางเศรษฐกิจ,ชื่อเสียงเกียรติยศ เป็นต้น ก็ตาม แต่สิ่งที่มนุษย์ทุกคนมีเหมือนกันและมีเสมอกัน คือ “ความเป็นมนุษย์”

(๒) ด้วยความเป็นมนุษย์นี้ พุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อว่า มนุษย์ย่อมมีโอกาสที่จะสามารถพัฒนาตนเองได้ แม้อาจจะใช้เวลาแตกต่างกันก็ตาม

(๓) การได้ความเป็นมนุษย์ถือเป็นความโชคดียิ่ง เพราะจะเป็นรากฐานของการที่จะก้าวไปสู่ความดีงามอื่น ๆ ในชีวิต

ลักษณะพิเศษทั้ง ๓ ประการข้างต้น เป็นค่าแห่งชีวิตของมนุษย์โดยธรรมชาติ แต่ไม่ใช่สิ้นสุดเพียงเท่านั้น มนุษย์จะมีค่าแห่งชีวิตที่สูงตามความหมายของคำว่า “มนุษย์” อย่างแท้จริง ก็ด้วยการบำเพ็ญความดี(กุศลกรรม)หรือมีคุณธรรม และการมีคุณธรรมหรือการทำความดีจะเป็นเกณฑ์วัดในระหว่างมนุษย์ด้วยกันว่า ชีวิตของใครมีคุณค่าสูงหรือคุณค่าต่ำ^{๕๔} และชีวิตของใครที่ไม่แตกต่างจากสัตว์เดรัจฉานทั่วไป มนุษย์แม้จะมีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ถ้าอยู่อย่างมีคุณธรรม หรือได้สร้างแต่ความดีถือว่าประเสริฐกว่าการมีชีวิตอยู่เป็นร้อยปีแต่ไม่ทำความดีอะไรเลย^{๕๕} มนุษย์ที่ใช้ ชีวิตบนโลกนี้ด้วยการสร้างกุศลกรรมให้มากท่านถือว่าเป็นผู้ฉลาด อุปมาเหมือนนายมาลาการที่ชาญฉลาดใช้ดอกไม้ที่สุ่มกันอยู่เป็นกอง มาจัดร้อยเป็นพวงมาลัยที่สวยงามได้ฉะนั้น^{๕๖}

๒.๕) สรุปรวมชาติของมนุษย์ตามนัยแห่งพระวินัยปิฎก

ในพระวินัยปิฎกกล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ในเชิงจิตวิทยาเป็นส่วนมาก มีสาระโดยสรุปเป็นดังนี้

(๑) พุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อว่า มนุษย์โดยธรรมชาติมีศักยภาพ คือ ความสามารถที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองให้ประเสริฐที่สุดได้แฝงอยู่

(๒) ธรรมชาติแฝงซึ่งเกิดตามธรรมชาติของมนุษย์ คือ “ความเคยชิน” และธรรมชาติ คือ “ความศรัทธา” เป็นธรรมชาติที่เหมาะสมสำหรับการฝึกฝนพัฒนาด้านกายและศีล เมื่อกายและศีล ได้รับการพัฒนาแล้ว จะส่งผลต่อไปถึงการฝึกฝนพัฒนาด้านจิตใจและปัญญาตามลำดับ เมื่อใดที่ฝึกฝนพัฒนาจนได้คุณสมบัติคือ ความเป็นผู้มีกาย,ศีล,จิตและปัญญาที่พัฒนาแล้วเท่านั้น จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์

(๓) พุทธปรัชญาเถรวาทให้ความสำคัญกับชีวิตของมนุษย์มาก เพราะกว่าที่จะได้ชีวิตความเป็นมนุษย์เป็นเรื่องยากลำบาก ชีวิตมนุษย์เป็นตัวแปรสำคัญต่อสันติภาพของโลก อาจกล่าวได้ว่าโลกนี้จะมี

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕๖ - ๑๕๗.

^{๕๕} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๐ - ๑๑๕/๖๔-๖๖.

^{๕๖} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕๓/๔๓.

สงครามหรือสันติภาพขึ้นอยู่กับมนุษย์ ในคำสอนทางจริยธรรมท่านจึงสอนไม่ให้ฆ่ามนุษย์ด้วยกัน(ตลอดถึงสัตว์อื่นด้วย)แต่ให้มีเมตตากรุณาต่อกันและกันแทน และโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์ทุกคนไม่มีใครอยากให้คนอื่นมาทำลายชีวิตของตน ดังนั้น มนุษย์จึงไม่ควรคิดทำลายชีวิตของกันและกันหรือแม้แต่คิดทำลายชีวิตของตนเอง

(๔) การได้เกิดมาเป็นมนุษย์ถือเป็นค่าแห่งชีวิตของมนุษย์โดยธรรมชาติและถือเป็นความโชคดีอย่างยิ่ง แต่ค่าแห่งชีวิตของมนุษย์จะเพิ่มขึ้น จะมีคุณค่ามีความหมาย และประเสริฐยิ่งขึ้น ถ้ามีคุณธรรมและเพียรพยายามประกอบคุณความดีหรือกุศลกรรม เพราะคนที่ประกอบแต่กุศลกรรม แม้จะมีชีวิตเพียงวันเดียวก็ประเสริฐกว่าคนที่มิมีชีวิตอยู่ร้อยปีแต่ไม่ทำความดีอะไรเลย และการทำแต่ความดีนอกจากจะเป็นผลดีแก่ตนเองแล้ว ยังเป็นผลดีแก่บุคคลอื่นและสัตว์อื่นด้วย

ข. ธรรมชาติของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก

ธรรมชาติของมนุษย์ตามนัยแห่งพระสุตตันตปิฎกที่ผู้วิจัยจะนำเสนอต่อไปนี้ เป็นการมองแบบวิเคราะห์และสังเคราะห์ถึงธรรมชาติแท้จริง ที่อยู่เบื้องหลังความเป็นชีวิตของมนุษย์แต่ละชีวิต ซึ่งธรรมชาติบางอย่างส่งผลกระทบต่อการแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ธรรมชาติบางอย่างเป็นแรงผลักดันให้ชีวิตมนุษย์ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ธรรมชาติบางอย่างสร้างความแตกต่างระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ธรรมชาติบางอย่างมีอยู่ในตัวมนุษย์และในสิ่งอื่น ๆ ด้วย ธรรมชาติบางอย่างดำรงอยู่ในตัวมนุษย์เจียบ ๆ รอกการนำออกมาใช้โดยตัวของมนุษย์เอง ลักษณะของธรรมชาติดังกล่าวมานี้ ตามหลักฐานในพระสุตตันตปิฎกท่านให้รายละเอียดไว้ดังที่จะได้นำเสนอต่อไปนี้

๑.๑) ธรรมชาติที่เป็นองค์ประกอบแห่งชีวิตของมนุษย์

ในพระบาลี, อรรถกถา, ปกรณ์วิเสส ตลอดถึงอัตโนมติของอาจารย์รุ่นหลัง ต่างมีแนวคิดเดียวกันว่า องค์ประกอบของชีวิตมนุษย์ แบ่งเป็น ๒ ส่วนใหญ่ ๆ คือ ส่วนที่เรียกว่า “รูปขันธ์” และส่วนที่เรียกว่า “นามขันธ์” ส่วนที่เป็นรูปขันธ์ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “กาย” และส่วนที่เป็นนามขันธ์ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ใจ” หรือ “จิต, มโน, วิญญาณ” วิทยานิพนธ์นี้จะนำเสนอธรรมชาติที่เป็นองค์ประกอบของชีวิตตามมติดังกล่าว ซึ่งในแต่ละส่วนมีรายละเอียด ดังนี้

๑.๑.๑ ธรรมชาติของกาย

ธรรมชาติของกาย ตามนัยแห่งพระสูตร มีสารัตถะดังนี้

(๑) กายของมนุษย์ประกอบขึ้นจาก “ธาตุ ๔” หรือ “มหาภูตรูป ๔”^{๕๗} ส่วนเหตุปัจจัยให้เกิดมหาภูต ๔ หรือรูปกายของมนุษย์นั้น ตามนัยพระสูตรถ้ามองในแง่ชีววิทยาเกิดจากการมี

^{๕๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๘๖/๘๘.

เพศสัมพันธ์ของบิดามารดา, เจริญเติบโตด้วยข้าว น้ำ และนม เป็นต้น, ต้องอบต้องนวดต้องเพ้น^{๕๘} มอง
ในแง่กระบวนการตามธรรมชาติตามหลักปัจจุสมุปบาท ภายของมนุษย์เกิดจากวิญญาณ^{๕๙} มองในแง่
วิญญาณ ๓ ภายของมนุษย์เกิดจากกิเลส กรรมและวิบาก มองในแง่ของปฏิสัมพันธ์มารรรคและคัมภีร์วิสุทธิ
มารรรค ภายของมนุษย์เกิดจากเหตุ ๕ ประการ คือ อวิชชา, ตัณหา,อุปทาน, กรรม และอาหาร^{๖๐} ถ้ากล่าว
ตามนัยพระอภิธรรม ภายหรือรูปของมนุษย์มีสมุฏฐาน ๔ ประการเป็นปัจจัยให้เกิดขึ้น คือ กรรม จิต อุตุ
และอาหาร^{๖๑} มหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุปัจจัยพื้นฐานที่รวมตัวเกาะกลุ่มกันอย่างถูกส่วนตามกฎเกณฑ์ของ
ธรรมชาติจนกระทั่งปรากฏเป็นรูปขั้นของมนุษย์^{๖๒} ธาตุ ๔ หรือ

มหาภูตรูป ๔ ได้แก่ ปฐวีธาตุ(ธาตุดิน),อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ),เตโชธาตุ(ธาตุไฟ),วาโยธาตุ(ธาตุลม)^{๖๓}

นอกจากนี้มีธาตุอีก ๒ ชื่อ คือ อากาศธาตุ และวิญญาณธาตุ รวมกับธาตุ ๔ ดังกล่าวแล้ว เรียกว่า
ธาตุ ๖^{๖๔} อากาศธาตุ คือ ช่องว่าง,สภาวะที่ว่าง,โปร่งเป็นช่อง ส่วนวิญญาณธาตุ คือ ธาตุรู้อารมณ์^{๖๕} ธาตุ
ทั้งสองนี้ตามนัยที่ท่านได้แสดงไว้ถือเป็นองค์ประกอบของชีวิตมนุษย์เช่นกัน แต่วิญญาณธาตุเป็นธาตุที่เป็น
ส่วนนามขั้น ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอในส่วนขององค์ประกอบที่เรียกว่าจิต ในพระอภิธรรมปิฎกท่านแบ่ง
ธาตุเป็น ๑๘ ประการแต่เป็นธาตุในอีกความหมายหนึ่ง ส่วนในวิสุทธิมารรรคได้แสดงธาตุ ๔ ไว้อย่างละเอียด
ทั้งความหมาย คุณสมบัติ ลักษณะ และการเกิดขึ้นของธาตุทั้ง ๔ รวมถึงส่วนต่าง ๆ ของมนุษย์ที่จัดเป็น
ธาตุ ๔ ด้วย แนวคิดเรื่องธาตุนี้ ท่านจัดเป็นปรมาตถสภาวะธรรมซึ่งทุกนัยล้วนมีขอบข่ายและความหมาย
เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของมนุษย์ทั้งสิ้น เราสามารถกล่าวได้ว่า “ขั้น ๕ เป็นกองแห่งธาตุ ชีวิตมนุษย์
เกี่ยวข้องกับธาตุอยู่ตลอดเวลา” ธาตุทั้ง ๔ นี้ทำงานประสานกัน อิงอาศัยกันและกัน ไม่แยกจากกัน คุม
กันและกันอยู่ เพราะการรักษากันและกันของธาตุทั้ง ๔ จึงทำให้มนุษย์ได้รับการแยกภาวะ และลักษณะ
ต่าง ๆ ทางรูปร่างโดยธรรมชาติ เช่น ภาวะหญิง ภาวะชายภาวะสูง ต่ำ ดำ ขาว อ้วน ผอม ลำไส้ เป็นต้น

^{๕๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๕๒/๓๐๐.

^{๕๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑-๓/๑-๖.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๙.

^{๖๑} ระเบียบ วิภาวโล, **อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๖) หน้า ๓๐๘-
๓๐๙.

^{๖๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๘๖/๙๘.

^{๖๓} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๘๗-๔๘๘/๒๑๖-๒๒๐., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๒๕/๒๖๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๑/๓๓๐.

^{๖๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐๐,๑๒๕/๑๑๘,๑๖๒.

^{๖๕} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐,
(กรุงเทพมหานคร: บริษัท สื่อดะวัน จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๘.

ธาตุที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของกายนี้ นอกจากแยกแยะเอาไว้เพื่อให้ทราบว่า กายมีส่วนประกอบพื้นฐานคืออะไรบ้าง มีอะไรเป็นเหตุปัจจัยบ้าง^{๖๖} ท่านยังใช้เพื่อการเจริญกัมมัฏฐานและเพื่อสอนให้เข้าใจถึงความเป็นอนัตตาของรูปชีวิต เพื่อคลายอัตตา^{๖๗} โดยเรียกว่า ธาตุกัมมัฏฐาน, ธาตุมนสิการ, จตุธาตวัญฐาน^{๖๘}

การวิเคราะห์เรื่องธาตุในพุทธศาสนาไม่เหมือนกับกระบวนการของวิทยาศาสตร์ทั้งในการแยกชื่อและการนำไปใช้ประโยชน์ ทั้งนี้เพราะต่างฝ่ายต่างมีจุดประสงค์ต่างกัน วิทยาศาสตร์มีจุดประสงค์เพื่อความเข้าใจและนำมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ในการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับชีวิต แต่ในทางพระพุทธศาสนามีจุดประสงค์เพื่ออธิบายว่า ปракฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นไม่ใช่เกิดขึ้นลอย ๆ แต่มีเหตุปัจจัย^{๖๙} และเพื่อนำมาเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ในชีวิต

กล่าวโดยสรุป ธาตุหรือมหาภูตรูป ๔ นี้ ถือเป็นหน่วยมูลฐานของการก่อเกิดรูปชั้นของมนุษย์ แต่ทั้ง ๔ อย่างนี้ล้วนไม่สามารถดำรงอยู่ได้เพียงลำพัง ต้องอิงอาศัยกันและกันดำรงอยู่ เมื่ออย่างใดอย่างหนึ่งหมดสิ้นไปที่เหลือก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ทั้งนี้เพราะรูปชั้นของมนุษย์ตกอยู่ภายใต้กฎของปัจจุสมุปบาทหรือกฎอิทัปปัจจยตานั้นเอง

(๒) นอกจากมีธาตุ ๔ เป็นธรรมชาติพื้นฐานแล้ว กายยังมีธรรมชาติอาศัยอื่นอีก เรียกว่า “อายตนะ” บ้าง “ทวาร” บ้าง^{๗๐} รวมทั้งอวัยวะอื่น ๆ อีก ๓๒ ประการที่ท่านเรียกว่า อากาโร ๓๒^{๗๑} ซึ่งอวัยวะทั้งหมดนั้น มีระบบการทำงาน, ตำแหน่ง, หน้าที่และรูปลักษณะที่ซับซ้อนและสอดประสาน กันอย่างดี เป็นการยากที่จะบอกว่าอาศัยอะไรเป็นตัวจัดการให้อยู่ในตำแหน่งนี้ มีหน้าที่อย่างนี้ มีระบบการทำงาน

^{๖๖} แม่ชีกฤษณา รัชชาโณม, “วิเคราะห์ความหมายและขอบเขตเรื่องธาตุในพระไตรปิฎก,” สารนิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕. หน้า ๓๘.

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๘ – ๒๙.

^{๖๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๘/๓๐๖-๓๐๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๑/๑๐๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๔/๑๙๙.

^{๖๙} วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, “คนในทรรศนะของพุทธศาสนา,” ใน คนในทรรศนะของพุทธศาสนา อิสลาม และ คริสตศาสนา, โดย เสรี พงศ์พิศ และคนอื่น ๆ, (กรุงเทพมหานคร: สมาคาคาทอลิกแห่งประเทศไทย, ๒๕๒๔), หน้า ๓๐ - ๓๓.

^{๗๐} พระอุตรคณาธิการ และรศ.ดร.จำลอง สารพัฒน์, **พจนานุกรม บาลี-ไทย สำหรับนักศึกษา ฉบับปรับปรุงใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๘๕.

^{๗๑} จุ.ช. (ไทย) ๒๕/๓/๔.

อย่างนี้ และมีรูปลักษณะอย่างนี้ เรื่องนี้ในพระไตรปิฎกไม่มีอธิบายไว้ ท่านบอกแต่เพียงว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป”^{๗๒}

ธรรมชาติที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ ได้ถูกจัดหมวดหมู่เอาไว้ ๒๔ ชื่อ ในพระสูตรไม่มีการบันทึกไว้ว่ามีอะไรบ้าง แต่มีแสดงไว้อย่างละเอียดในพระอภิธรรมปิฎกและในคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยเรียกว่า “รูป ๒๔” หรือ “อุปาทายรูป” ทั้ง ๒๔ รูปนั้น แบ่งได้เป็น ๑๐ หมวด คือ^{๗๓}

- ๑) ธรรมชาติที่เรียกว่า ปสาทรูป สำหรับรับอารมณ์ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย
- ๒) ธรรมชาติที่เรียกว่า โคจรรูปหรือวิสัยรูป เป็นอารมณ์เป็นแดนรับรู้ ของอินทรีย์ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
- ๓) ธรรมชาติที่เรียกว่า ภาวรูป แสดงภาวะแห่งเพศ ได้แก่ ความเป็นหญิง และความเป็นชาย
- ๔) ธรรมชาติที่เรียกว่าหทัยรูป ได้แก่ ที่ตั้งของใจหรือหัวใจ
- ๕) ธรรมชาติที่เรียกว่า ชีวิตรูป ได้แก่ ชีวิต
- ๖) ธรรมชาติที่เรียกว่า อาหารรูป ได้แก่ สารอาหารที่ดูดซึมเข้าไป
- ๗) ธรรมชาติที่เรียกว่า ปริจเฉทรูป ได้แก่ สภาวะคือช่องว่าง
- ๘) ธรรมชาติที่เรียกว่า วิญญูตรูป ได้แก่ การเคลื่อนให้ความหมายด้วย กายและวาจา
- ๙) ธรรมชาติที่เรียกว่า วิการรูป ได้แก่ อาการของความเบา ความอ่อน สลวย และการใช้การได้
- ๑๐) ธรรมชาติที่เรียกว่า ลักษณะรูป ได้แก่ ความเติบโตขึ้น ความต่อเนื่อง ความทรุดโทรม และความปรวนแปรแตกสลายไป

ทั้ง ๑๐ หมวดนี้จะเห็นว่า หมวดที่ (๑) และ (๒) มีกล่าวถึงเป็นหมวดหมู่ในพระสูตร โดยปรากฏอยู่ในกลุ่มคำที่เรียกว่าทวารหรืออายตนะ ส่วนหัวข้ออื่นๆมีกล่าวถึงบ้างในต่างที่ต่างโอกาส ส่วนมากเป็นการยกขึ้นมากล่าวประกอบการแสดงธรรม ในการศึกษาเรื่องธรรมชาติอาศัยของมหาภูตรูปนี้ ท่านผู้ที่ศึกษามาก่อนได้นำเสนอไว้มากลักษณะด้วยกัน ในหนังสือรวมงานวิจัยเรื่อง “คนในทรรศนะของพุทธศาสนา อิสลาม และคริสตศาสนา” วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ได้เสนอเรื่องนี้ไว้ว่า^{๗๔} รูปที่อาศัยธาตุ ๔ เกิดขึ้นโดยตรงจริง ๆ มี ๑๔ รูป คือรูปฝ่ายรับ ๕(ปสาทรูป), รูปฝ่ายเร้า ๕(โคจรรูป), รูปแสดงเพศ ๒ (ภาวรูป), รูปพื้นฐานของจิต ๑(หทัยรูป), รูปชีวิต ๑ (ชีวิตรูป),ธาตุโอชา ๑ (อาหารรูป) และมีรูปที่เกิดจากรูป ๑๔

^{๗๒} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๓๗,๖๑/๗๙,๑๑๖.

^{๗๓} อภิ. ส. (ไทย) ๓๔/๕๙๔-๕๘๔/๑๘๙-๒๕๕.

^{๗๔} วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, “คนในทรรศนะของพุทธศาสนา,” ใน คนในทรรศนะของพุทธศาสนา อิสลาม และ คริสตศาสนา, โดย เสรี พงศ์พิศ และคนอื่น ๆ, หน้า ๓๑ - ๓๒.

ดังกล่าวอีก ๑๐ รูป คือ รูปช่องว่าง ๑ (อากาศรูปหรือปริจเฉทรูป), รูปที่ทำให้เกิดพฤติกรรม ๒ (วิญญูติรูป), รูปที่แสดงภาวะพิเศษของกาย ๓ (วิการรูป) และรูปที่แสดงลักษณะโดยกาล ๔ (ลักษณะรูป)

นอกจากนี้งานวิจัยดังกล่าว ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า^{๗๕} มีบางรูปที่มีความหมายทั่วไปด้วย เช่น รูปโอชา(อาหารรูป), รูปช่องว่าง(ปริจเฉทรูป), รูปที่แสดงภาวะพิเศษ(วิการรูป) และรูปที่แสดงลักษณะโดยกาล (ลักษณะรูป) นอกจากนี้รูปที่เป็นพื้นฐานของจิต(หทัยรูป) นักศึกษาในปัจจุบันเห็นว่า น่าจะได้แก่ระบบประสาท (Nerve cells) ส่วนรูปช่องว่าง (ปริจเฉทรูป) เกิดขึ้นเพราะต้องการอธิบายการไม่ปะปนกันของอะตอม ไม่ใช่ฮีโรอ์ หรือสิ่ง หรืออนุภาคของวัตถุ แต่เป็น “กฎการแยกกัน” ของอะตอม จึงมีลักษณะเป็นบัญญัติ (concept)

รวมความว่า ธรรมชาติอาศัยเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยธรรมชาติพื้นฐานนั่นเอง และไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่อาศัยธรรมชาติอย่างอื่น ดังนั้น เราจะเห็นว่า ธรรมชาติทุกอย่างในรูปขั้นธของมนุษย์ตามนัยแห่งพุทธปรัชญาเถรวาท เกิดขึ้นเพราะอาศัยกันและกัน และต่างก็เป็นเหตุปัจจัยของกันและกันดำรงอยู่

(๓) กายมีลักษณะเป็นอิตัปปัจจยตาภาวะ คือ ความเป็นของอาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้น และเหตุปัจจัยที่ว่า ได้แก่วิญญูณ,^{๗๖} มีลักษณะเป็นอนิจจตาภาวะ คือ ความเป็นของไม่เที่ยง ต้องทชุดโทรม ผุพัง และแตกสลายในที่สุด^{๗๗} เมื่อปราศจากวิญญูณก็เหมือนท่อนไม้ที่ถูกทิ้งไว้ไม่มีใครสนใจ,^{๗๘} มีลักษณะเป็นทุกขตาภาวะ คือ ความเป็นของทนอยู่ในภาวะเดิมไม่ได้ ถูกบีบคั้นภายในให้เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นความลำบาก เป็นรังของโรค เป็นดังหัวผี เป็นดังลูกศร มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา,^{๗๙} มีลักษณะเป็นอนัตตาภาวะ คือ ความเป็นของไม่มีตัวตนที่แท้จริง ไม่ใช่สิ่งที

มนุษย์ควรเรียกว่าเป็นของ ๆ ตน^{๘๐} มีลักษณะเป็นสังขตธรรมภาวะ คือ ความเป็นของที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้นมา ไม่ได้มีอยู่เองโดยลำพัง หมายความว่า กายถูกปัจจัยคือมหาภูต ๔ ปรุงแต่งขึ้นมา และกายมีลักษณะเป็นไปตามเครื่องหมายกำหนดรู้ความเป็นสังขตธรรม ๓ ประการ คือ^{๘๑} (๑) ปราภภูตเกิดขึ้น (อุปปาทะ) (๒) ปราภภูตเสื่อม (วยะ) (๓) เมื่อดำรงอยู่ก็ปราภภูตผันแปร (อัญญัตตะ) และมี

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๒ - ๓๓.

^{๗๖} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๙/๑๔๒.

^{๗๗} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๔๘, ๑๕๐, ๑๕๑/๓๘-๓๙.

^{๗๘} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๑/๓๘.

^{๗๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๓, ๒๐๕, ๒๑๘/๑๔๗, ๒๔๒, ๒๕๖.

^{๘๐} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๒๐/๓๒.

^{๘๑} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๗/๒๐๘-๒๐๙.

ลักษณะเป็นอภัยกฤตภาวะ คือ ความเป็นกลาง ๆ หมายความว่า กายของมนุษย์ ตามปกติแล้ว กายไม่สามารถที่จะทำบุญหรือทำบาปได้ด้วยตัวของกายเอง

(๔) กายมีหน้าที่ของตนตามธรรมชาติ แม้มนุษย์จะใส่ใจหรือไม่ก็ตาม มันก็ทำงานของมันอย่างนั้น^{๘๒} ถ้าเรามองหน้าที่ของกายแบบไม่แยกส่วน กายมีหน้าที่ใหญ่ ๆ ๒ ประการ คือ^{๘๓}

๑. ทำหน้าที่รับรู้และเสพสเวยโลก หรือทำหน้าที่เป็นทางเชื่อมต่อกับโลกภายนอก โดยอาศัยทวาร (Sense – door) ๖^{๘๔} คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นช่องเพื่อรับรู้อารมณ์ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์

๒. ทำหน้าที่แสดงออก หรือกระทำต่อโลก โดยอาศัยทวาร (Channels of action) ๓ คือ กายทวาร วจิทวาร และมโนทวาร แสดงออกหรือกระทำต่อโลก โดยการท่า การพูด และการคิด

ในหน้าที่ทั้ง ๒ ประการดังกล่าวข้างต้นนั้น มีข้อสังเกตว่า आयตนะที่ทำหน้าที่รับรู้ทั้ง ๖ กับ อารมณ์ทั้ง ๖ เป็นของคู่กันอยู่แล้วโดยธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะ “โลกนั้นปรากฏลักษณะอาการแก่มนุษย์เป็นส่วน ๆ เป็นด้าน ๆ ไป เท่าที่มนุษย์จะมีแดนหรือเครื่องมือสำหรับรับรู้”^{๘๕} ส่วนการแสดงออกต่อโลกนั้น มีตัวแปรอยู่ที่ชั้นที่ ๔ คือ สังขารชั้นที่ ๔ จะแสดงตัวออกมาโดยมีเจตนาที่เป็นหัวหน้าในทวารทั้ง ๓ เป็นตัวคอยผลักดัน

(๕) มองในภาพรวมแล้ว กายของมนุษย์นี้มีธรรมชาติเป็น “รูปธรรม เป็นสสาร ไม่รู้อารมณ์ คือ ไม่รู้รูป ไม่รู้เสียง ไม่รู้กลิ่น ไม่รู้รส ไม่รู้สิ่งที่มาถูกต้องกาย”^{๘๖} เป็นที่อาศัยของจิต เป็นแดนเกิดของกาม ราคะ ไม่ยั่งยืน แปรเปลี่ยน แตกสลายในที่สุด ไม่มีใครบังคับบัญชาได้ และกายของมนุษย์เป็นองค์ประกอบของชีวิต “ฝ่ายสสารและพลังงาน พร้อมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมต่าง ๆ ของสสารและพลังงานนั้น”^{๘๗} มีลักษณะเป็นช่องว่าง (อากาศ) อันอาศัยกระตุก อาศัยเอ็น อาศัยเนื้อ อาศัยหนังห่อหุ้มตั้งอยู่^{๘๘} เป็นที่เกิดแห่งทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดเพลิดเพลิน เป็นที่ตั้งแห่งโรคภัยไข้เจ็บ เป็นที่

^{๘๒} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๓.

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓ .

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓ – ๓๕.

^{๘๕} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๕.

^{๘๖} โสภณ ศรีกฤษดาพร, รายงานการวิจัยเรื่อง ความคิดเรื่องมนุษย์ในพุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๓๐), หน้า ๖๔.

^{๘๗} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๖.

^{๘๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๖/๓๓๘.

ปรากฏแห่งขราและมรณะ^{๘๙} เป็นธรรมชาติที่มีระบบการทำงานสลับซับซ้อน แลดูเป็นสิ่งมหัศจรรย์สำหรับ
 ปุถุชน แต่เป็นเรื่องธรรมดาสำหรับพระอริยบุคคลทั้งหลาย

สรุปธรรมชาติของกายตามที่กล่าวมาทั้งหมดได้ว่า กายของมนุษย์ถูกเรียกว่า รูปขันธ์ ปรากฏขึ้น
 ได้เพราะมหากุตรูป ๔ รวมตัวเกาะกุมกัน ตกอยู่ภายใต้กฎของอนิจจตา ทุกขตา และอนัตตตา ธรรมชาติ
 ของกายนี้สามารถแบ่งแยกได้เป็น ๒ ส่วนใหญ่ ๆ คือ

(๑) ส่วนที่เป็นธรรมชาติดั้งเดิม หรือธรรมชาติพื้นฐาน (Original nature) ซึ่งได้แก่ ธรรมชาติที่
 เป็นส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมดของกาย เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของมหากุตรูป ๔ โดยมีกรรม
 คอยสนับสนุนและจัดสรร

(๒) ส่วนที่เป็นธรรมชาติอาศัย (Derivative nature) ซึ่งได้แก่ ธรรมชาติที่อาศัยมหากุตรูป ๔
 เกิดขึ้นและเป็นไปโดยธรรมชาติ ธรรมชาติส่วนนี้เกิดขึ้นเพราะอาศัยธรรมชาติดั้งเดิมนั่นเอง ตามพระ
 บาลีได้แก่ อุกาฬารูป ๒๔ ลักษณะและหน้าที่ของกาย ก็รวมอยู่ในธรรมชาติอาศัยนี้

ธรรมชาติทั้งสองส่วนนี้อิงอาศัยกันและกันเป็นอยู่ ไม่มีธรรมชาติส่วนใดสามารถดำรงอยู่ได้เพียง
 ลำพัง มีการเกิดขึ้นและดับไปตามเหตุปัจจัย เป็นธรรมชาติกลาง ๆ จะเป็นคุณหรือโทษ ขึ้นอยู่กับการใช้
 ของผู้เป็นเจ้าของชีวิต

๑.๑.๒ ธรรมชาติของจิต

เนื่องจากธรรมชาติฝ่ายนามขันธ์ของมนุษย์ ถูกบัญญัติเรียกหลายชื่อ คือจิต, มโน, วิญญาณ, มานัส,
 ,หทัย, ปณฺหาระ, มนายตนะ, มนินทริย์, วิญญาณขันธ์, มโนวิญญาณธาตุ ซึ่งเรียกตามลักษณะ, อาการ, หน้าที่
 และความเป็นไปของธรรมชาติส่วนนี้ แต่ชื่อที่ผู้ศึกษาพุทธศาสนา และคนทั่วไปรู้จักมากที่สุดคือ จิต, มโน
 และวิญญาณ ในการเรียกองค์ประกอบฝ่ายนามขันธ์ของมนุษย์ว่า “จิต” ผู้วิจัยเรียกตามที่ปรากฏในพระ
 อภิธรรมปิฎก

คำว่า “จิต” (จิตต) เป็นคำที่พุทธปรัชญาเถรวาทบัญญัติขึ้นเพื่อใช้เรียกธรรมชาติฝ่ายนามธรรม
 ของมนุษย์ โดยถือเอาลักษณะตามธรรมชาติ (เช่น การเคลื่อนไหว, การทำหน้าที่ เป็นต้น) ของนามธรรม
 นั้น มาเป็นเกณฑ์ในการบัญญัติเรียก, ในการนิยามความหมาย และการอธิบายเพื่อตอบคำถามว่า “จิต”
 คืออะไร? เช่น (๑) “จิต คือ ธรรมชาติคิดอารมณ์, ธรรมชาติรู้อารมณ์, ธรรมชาติระอะไรก็ได้, ธรรมชาติสังสม
 อารมณ์, ธรรมชาติสังสมกุศลและอกุศล, ธรรมชาติสังสมบุญและบาป”^{๙๐} (๒) “จินตเตตติ จิตตํ ธรรมชาติ
 ไต ย่อมคิด ซึ่งอารมณ์ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า จิต” (๓) “วิจิตตารมณฺณํ ที่ชื่อว่าจิต เพราะมีอารมณ์
 อันวิจิตร(มากมาย) ได้แก่ อารมณ์ คือ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, สิ่งที่อยู่ใกล้ทางกาย และเรื่องราวต่าง ๆ ที่

^{๘๙} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๑-๒๒/๒๒/๒๓., ส.ช. (ไทย) ๑๗/๖๖/๓๐.

^{๙๐} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มจร-ไทย, หน้า ๒๕๘.

เกิดขึ้นในความคิด” (๔) “จิตเป็นเพียงธาตุธรรมดาสามัญชนิดหนึ่ง (element) รวมอยู่ในกลุ่มของธาตุทั้งหลาย ธาตุจิต หรือธาตุวิญญาณนี้ คือธาตุที่มีคุณสมบัติรู้ เป็นนามธรรม คือ ไม่มีรูปร่างทางวัตถุ ธาตุจิตมีหน้าที่รู้ จิตต้องทำหน้าที่หน้ารู้สึก รู้แจ้ง, รู้สึกเกิดขึ้นเฉพาะกาลเฉพาะเวลากรณี และเป็นประภัสสรอยู่ตามธรรมชาติ แต่เปลี่ยนได้ เศร้าหมองได้ ตามสิ่งที่เข้าไปเกี่ยวข้อง ในฐานะที่เป็นเจตสิกธรรม” ^{๙๑}(๕) “จิตคือ ธาตุกายสิทธิ์ ผู้ให้สำเร็จความคิด ให้ทำการเก็บสั่งสมสิ่งที่คิดไว้ จึงถูกเรียกตามคุณสมบัติส่วนนี้ว่า “จิต” คำว่า “จิต” แปลอย่างหนึ่งว่า “ผู้ให้สั่งสม” เป็นต้น

ในการนำเสนอธรรมชาติของจิตในที่นี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอจากกรอบความหมายของคำว่า “ธรรมชาติ” ดังที่ได้นำเสนอไปแล้วในข้อ ๒.๑ คือ “สภาวะที่เกิดเอง มีเอง เป็นเอง และดับเองตามเหตุปัจจัย” และจะนำเสนอโดยแยกเป็น ๓ ส่วน คือ ก. ธรรมชาติของจิตของมนุษย์โดยทั่วไป ข. ธรรมชาติของจิตของมนุษย์ปุถุชน และ ค. ธรรมชาติของจิตของมนุษย์อริยชน

ก. ธรรมชาติของจิตของมนุษย์โดยทั่วไปธรรมชาติส่วนที่เป็นจิตหรือนามขั้นของมนุษย์โดยทั่วไปทั้งมนุษย์ปุถุชนและพระ-อริยบุคคล แบ่งเป็น ๔ กลุ่ม คือ ^{๙๒}

(๑) กลุ่มที่เรียกว่า เวทนา ได้แก่ ความรู้สึก ซึ่งโดยสากล มี ๓ ประการ คือ สุข (ทั้งทางกายและทางใจ) ทุกข์ (ทั้งทางกายและทางใจ) และอทุกขมสุข หรือ อุเบกขาเวทนา (ไม่สุข ไม่ทุกข์ เฉย ๆ)

(๒) กลุ่มที่เรียกว่า สัญญา ได้แก่ ความจำได้ หมายถึง พุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อว่า “จิตของมนุษย์มีคุณลักษณะอย่างหนึ่ง คือ สามารถเก็บบันทึกสิ่งที่ผ่านเข้ามาสู่การรับรู้” ^{๙๓} ความจำของมนุษย์ แบ่งตามทางแห่งการรับรู้ได้ ๖ ชนิด คือ ๑) รูปสัญญา-หมายรู้อรูปทุกสีทุกแบบ ๒) สัทท-สัญญา-หมายรู้เสียงทุกกรณี ๓) คันธสัญญา-หมายรู้กลิ่นทุกอย่าง ๔) รสสัญญา-หมายรู้อรสทุกชนิด ๕) โผฏฐัพพสัญญา-หมายรู้สัมผัสทางกาย ๖) อัมมสัญญา-หมายรู้อารมณ์ทางใจ

(๓) กลุ่มที่เรียกว่า สังขาร ได้แก่ สภาวะธรรมที่ปรุงแต่งใจ มี ๓ ฝ่าย คือ ฝ่ายดี (โสภณเจตสิก) ฝ่ายเลว (อกุศลเจตสิก) และฝ่ายที่เป็นกลาง (อัญญสมานาเจตสิก) กล่าวโดยทั่วไปแล้ว สังขารเป็นสภาวะที่เป็นความคิดปรุงแต่งเกี่ยวกับ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์

(๔) กลุ่มที่เรียกว่า วิญญาณ ได้แก่ ความรู้แจ้งทางทวารหรืออายตนะทั้ง ๖ ของมนุษย์ คือ รู้แจ้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

^{๙๑} พุทธทาสภิกขุ, **บรมธรรมภาคปลาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๑), หน้า ๕๑๒ - ๕๑๖.

^{๙๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๓๐ - ๓๑.

^{๙๓} สมภาร พรหมทา, **พุทธศาสนิกายเขน** : การศึกษาเชิงวิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙.

ธรรมชาติฝ่ายนามขั้นทั้ง ๔ กลุ่มนี้ ย่อได้เป็น ๒ คือ กลุ่มที่เป็นจิต และกลุ่มที่เป็นสภาวะธรรมที่เกิดกับจิต กล่าวคือ กลุ่มที่เรียกว่า “วิญญาน” จัดเป็นจิต (ตามนัยพระอภิธรรม) ส่วนกลุ่ม เวทนา สัญญา และสังขาร จัดเป็นสภาวะธรรมที่เกิดกับจิต เรียกเป็นคำเฉพาะว่า “เจตสิก” เป็นสภาวะธรรมที่ทำให้มนุษย์มีจิตใจที่แตกต่างกัน วัดโดยการนับจำนวนเจตสิกในจิตของแต่ละคน^{๙๔} ในบรรดาเจตสิกทั้ง ๕๒ อย่าง เจตสิกที่เป็นเวทนา มี ๑ ที่เป็นสัญญา มี ๑ ที่เหลืออีก ๕๐ อย่าง ล้วนจัดเข้าในสังขารขั้นทั้งสิ้นพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๐. ธรรมชาติที่เรียกว่า “เจตสิก” นี้ โดยธรรมชาติแล้ว มีทั้งดีและไม่ดี ฝ่ายดี เรียกว่า “กุศลเจตสิก” ถือว่าเป็นส่วนที่เป็นมโนธรรมของมนุษย์ ฝ่ายที่ไม่ดี เรียกว่า “อกุศลเจตสิก” ถือว่าเป็นส่วนที่เป็นสัญชาตญาณของมนุษย์^{๙๕} มนุษย์ทุกคนจะมีธรรมชาติฝ่ายนามขั้นทั้ง ๔ กลุ่มดังกล่าว เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของชีวิต

๑.๑.๓ ธรรมชาติของจิตของมนุษย์ปุถุชน

ธรรมชาติของจิตของมนุษย์ปุถุชน ตามที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ประมวลได้ ดังนี้

(๑) ในขุททกนิกาย ธรรมบท หมวดจิตวรรค แสดงธรรมชาติของจิตไว้ว่า^{๙๖}

๑) ดิ้นรน กวัดแกว่ง รักษายาก ห้ามไว้ได้ยาก ควบคุมยาก

๒) แสไปหากามคุณ (แสหารูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ และต้องการ

และพอใจ)

๓) เปลี่ยนแปลงเร็ว ใฝ่ในอารมณ์ตามที่ใคร่

๔) เห็นได้ยาก มีความละเอียดมาก

๕) ท่องเที่ยวไปได้ไกล ไปไหนไปดวงเดียว ไม่มีรูปร่าง แต่อาศัยร่างกายเป็นที่อยู่

๖) สามารถฝึกได้ ควบคุมได้ รักษาได้ ตัดให้ตรงได้

๗) เมื่อได้รับการฝึก การควบคุม การรักษา และตัดให้ตรงด้วยดีที่สุดแล้ว สามารถสร้างความสุขให้แก่เจ้าของชีวิตได้อย่างถึงที่สุด

เฉพาะในข้อ ๕) พันเอกปิ่น มุทุกันต์ เห็นว่า ข้อว่า ท่องเที่ยวไปได้ไกล(ทุรงค์ม) หมายถึงไปด้วยการคิด เป็นกิริยาของจิต ข้อว่า ไปไหนไปดวงเดียว(เอกจรี) บอกอาการของจิตที่แม้จะสามารถคิดได้เป็น ๑๐๐ เรื่อง แต่ก็คิดได้ทีละเรื่องเท่านั้น ไม่สามารถคิด ๒ – ๓ เรื่องในขณะเดียวกันได้ ในทางพุทธศาสนา เรียกการไปของจิตว่า “ชวนะ” แปลว่า การวิ่ง ไม่ปรากฏว่ามีที่ใช้คำว่า “เดิน” เป็นกิริยาของจิต ข้อว่า ไม่

^{๙๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๘.

^{๙๕} สมภาร พรหมทา, **พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคมและปัญหาจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๗.

^{๙๖} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓-๓๗/๓๕-๓๗.

มีรูปร่าง(อสรีริ) บอกรูปร่างของจิต ไม่สามารถกำหนดโดยสัจฐานว่า กลม แบน สูง ต่ำ หรือโดยสี หรือ โดยขนาดได้ ข้อว่า อาศัยร่างกายเป็นที่อยู่ (คฺหาสย) นั้นบอกที่อยู่ของจิต ส่วน บรรจบ บรรณรุจิ เห็นว่า ธรรมชาติคือ การไปได้ไกล, เทียวไปแต่ผู้เดียว, ไม่มีรูปร่าง และมีถ้าเป็นที่อาศัย จัดเป็นลักษณะทั่วไปของจิต ธรรมชาติคือ การตื่นรน, กวัดแกว่ง, รักษายาก, ห้ามไว้ได้ยาก, ข่มได้ยาก, มักตกไปสู่อารมณ์กามเสมอ, เห็นได้ยาก, เป็นสภาวะที่ละเอียด และเกิดดับเร็ว จัดเป็นลักษณะเฉพาะของจิต

(๒) ในอังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต แสดงธรรมชาติของจิตไว้ว่า จิตนี้เป็นธรรมชาติผ่องใส แต่ที่ เศร้าหมองเพราะอุปกิเลสที่จรมา และเป็นธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงเร็วมาก จนยากที่จะหาอะไรมา เปรียบเทียบได้ง่าย

(๓) ในขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค แสดงธรรมชาติของจิตไว้ว่า จิตมีรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณเป็นอารมณ์ เกิดขึ้นแล้วย่อมแตกดับไป^{๙๗}

(๔) ในขุททกนิกาย สาริปุตตสูตรตนิเทศ กล่าวถึงจิตว่า เป็นธรรมชาติขุ่นมัว เศร้าหมอง ยุ่ง วุ่น ห้วนไหว หมุนไป ไม่สงบ เพราะกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต ราคะ โทสะ โมหะ ความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่ ความริษยา หัวดี้อ ความแข่งดี ความถือตัว ความดูหมิ่น ความเมา ความประมาท กิเลสทั้งปวง ทุจริตทั้งปวง ความกระวนกระวายทั้งปวง^{๙๘}

ในธรรมชาติของจิตที่ประมวลมาข้างบนนี้ มีข้อสังเกตว่า ข้อ (๑) เป็นธรรมชาติทางพฤติกรรมของจิต เนื่องจากจิตไม่มีรูปร่าง จึงไม่สามารถบอกขนาด, สีและสัจฐานของจิตได้ แต่ในข้อ (๒) ที่แสดงธรรมชาติของจิตว่าผ่องใส (ประกาสสร) อันนี้เป็นการบอกรูปร่างของจิตหรือไม่ เมื่อสามารถบอกกว่าผ่องใส ก็แสดงว่า มีรูปร่าง แต่เป็นรูปร่างที่ละเอียดมากจนมองเห็นได้ยาก ซึ่งเครื่องมือขยายสมรรถนะในการมองเห็นคงไม่ใช่ตาเนื้อแน่นอน อาจเป็นตาคือปัญญา หรือใช้จิตมองจิตก็ได้ ส่วนในข้อ (๔) นั้น เป็นธรรมชาติของจิตที่ถูกผสมด้วยอกุศลเจตสิกหลายประการ และเป็นการมองจิตในแง่ลบอย่างเดียว แต่ทุกข้อคือธรรมชาติที่เกิด, มี, และเป็นตามเหตุปัจจัยของจิตมนุษย์ปุถุชน

๑.๑.๔. ธรรมชาติของจิตของมนุษย์อริยชน

อริยชนตามความหมายของพุทธปรัชญาเถรวาท คือ ผู้ที่ได้บรรลุธรรมขั้นสูงตั้งแต่ระดับโสดาปัตติผลขึ้นไปถึงอรหัตตผล การกำหนดเกณฑ์เช่นนี้ ท่านกำหนดจากระดับของกิเลสที่เหลืออยู่ในจิตและจากระดับคุณภาพของจิต มนุษย์อริยชนทั้ง ๔ ระดับ แต่ละระดับมีธรรมชาติของจิตเป็นดังนี้^{๙๙}

^{๙๗} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๕๑/๘๒.

^{๙๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๔๐/๕๙๒.

^{๙๙} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๗-๑๒๘.

(๑) จิตของอริยชนระดับพระโสดาบัน จะสามารถละสังโยชน์ ๓ (ใน ๑๐) เบื้องต้น คือ สักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาสได้เด็ดขาด(กำจัดทิฏฐิอนุสัยและวิจิกิจฉาอนุสัยได้) จิตมีความสะอาดในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่สามารถลดแรงของราคะ โทสะ และโมหะได้มากนัก

(๒) จิตของอริยชนระดับพระสกทาคามี จะสามารถละสังโยชน์ ๓ (ใน ๑๐) เบื้องต้น คือ สักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาสได้เด็ดขาด พร้อมกับสามารถลดแรงของราคะ โทสะ และโมหะได้มากกว่าพระโสดาบัน สามารถกำจัดกามราคะอนุสัย และ ปฏิฆานุสัย ส่วนหยาบ ๆ ได้ จิตสะอาดมากขึ้น แต่ยังไม่สะอาดหมดจดถึงที่สุด

(๓) จิตของอริยชนระดับพระอนาคามี จะสามารถละสังโยชน์ ได้เพิ่มอีก ๒ อย่าง คือ กามราคะ และปฏิฆะ(ความหงุดหงิดขัดเคือง) สามารถกำจัดกามราคะอนุสัย และปฏิฆานุสัยส่วนที่ละเอียดได้ จิตมีความสะอาดมากขึ้นมาอีกในระดับหนึ่งถือได้ว่าจิตสะอาดมากกว่าพระสกทาคามี แต่ยังไม่หมดจดถึงที่สุด

(๔) จิตของอริยชนระดับพระอรหันต์ จะสามารถละสังโยชน์ที่เหลืออีก ๕ อย่าง คือ รูปราคะ, อรูปราคะ, มานะ, อุทธัจจะและอวิชชา สามารถกำจัดมานานุสัย, ภาวราคะอนุสัยและอวิชชาอนุสัยได้เด็ดขาด ถือเป็นผู้มีจิตที่ห่างไกลจากกิเลส สะอาดบริสุทธิ์ หมดจดถึงที่สุด จิตของบุคคลระดับนี้เป็นจิตที่ควรแก่การบูชาของคนทั้งหลาย

เฉพาะจิตของอริยชนระดับพระอรหันต์นั้น มีคำอธิบายเพิ่มเติมว่า เป็นจิตที่มีความเป็นอิสระ คือ หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย^{๑๐๐} ไม่มีความหวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่สะท้าน ไม่หวั่นไหว^{๑๐๑} มีความหนักแน่นเหมือนภูเขาหินใหญ่^{๑๐๒} มีสภาพเป็นเหมือนแผ่นดินที่ไม่ว่าใครทิ้งของสะอาดหรือไม่สะอาดลงไปก็รองรับได้โดยไม่เกิดความขัดเคือง^{๑๐๓} ตลอดเวลาแต่ความผ่องใส เยือกเย็น เอิบอímใจ และมีแต่ความเป็นสุขจิตของพระอรหันต์ถือว่าเป็นจิตที่มีสุขภาพสมบูรณ์ที่สุด^{๑๐๔} แต่สภาวะทางจิตดังกล่าวนี้เกิดจากการฝึกฝนอบรม เกิด, มี และเป็นตามเหตุปัจจัย ถือเป็นธรรมชาติที่ตั้งามของจิตในระดับสูงสุด

จากที่ได้นำเสนอไปนั้น เราจะเห็นว่า ในพระสูตรต้นตปิฎกไม่สนใจที่จะแสดงการแยกแยะองค์ประกอบของจิต บางทีอาจเป็นเพราะท่านเห็นว่า เท่านั้นที่เพียงพอต่อการนำไปศึกษาและปฏิบัติแล้ว ซึ่งต่างกับในพระอภิธรรมปิฎกที่แสดงองค์ประกอบของจิตไว้อย่างละเอียด ราวกับว่าเตรียมพร้อมเพื่อนำไปศึกษาปฏิบัติและตอบปัญหาในเชิงวิชาการด้วย

^{๑๐๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๗๗/๔๓.

^{๑๐๑} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๘/๑๓๗.

^{๑๐๒} อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๕๕/๕๓๘-๕๓๙.

^{๑๐๓} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๙๕/๕๙.

^{๑๐๔} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๔๖.

ประเด็นเรื่องการแสดงธรรมชาติของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ นักคิดในพุทธศาสนายุคปัจจุบัน เช่น ศ.ดร.สมภาร พรมทา เห็นว่าการสนใจศึกษาธรรมชาติของจิตของพระพุทธเจ้ากับนักคิดหลังสมัยพุทธกาลนั้นมีลักษณะต่างกัน คือ ธรรมชาติของจิตที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพระทัยนั้นเป็นจิตเชิงประจักษ์ (empirical mind) ซึ่ง ได้แก่ ความคิดซึ่งเกิดขึ้นในหัวของเรา ส่วนจิตที่นักคิดหลังสมัยพุทธกาลสนใจศึกษานั้นเรียกว่า จิตเหนือผัสสะ (transcendental mind)^{๑๐๕} การสนใจจิตในเชิงประจักษ์คือสนใจเรื่องวิธีการฝึกจิตให้อยู่ในภาวะสมดุส สนใจประโยชน์ที่จะได้รับจากการสังเกตจิต ส่วนการสนใจจิตแบบเหนือผัสสะนั้น เป็นการศึกษาด้านแยกแยะองค์ประกอบของจิตว่ามีอะไรบ้าง และมีกระบวนการทำงานอย่างไร^{๑๐๖} ความแตกต่างทั้งสองนี้ ผู้วิจัยเข้าใจว่า ได้แก่ ความแตกต่างในการมองจิตระหว่างสายพระสุตตันตปิฎกกับสายพระอภิธรรมปิฎกนั่นเอง ซึ่งถ้าเราถือตามมติของรศ.ดร.สมภาร พรมทา ธรรมชาติของจิตในพระสุตตันตปิฎกเป็นธรรมชาติเชิงประจักษ์ (empirical nature) ส่วนธรรมชาติของจิตในพระอภิธรรมปิฎกจัดเป็นจิตเหนือผัสสะ(transcendental mind)

รวมความว่า ธรรมชาติของจิตแบ่งได้เป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนที่สากลสำหรับมนุษย์โดยทั่วไป ส่วนของมนุษย์ปุถุชน และส่วนของมนุษย์อริยชน ธรรมชาติของจิตส่วนที่สากลสำหรับมนุษย์โดยทั่วไปแบ่งเป็น ๔ กลุ่ม คือ (๑) กลุ่มที่เป็นความรู้สึก (เวทนา), (๒) กลุ่มที่เป็นความจำได้หมายรู้(สัญญา) (๓) กลุ่มที่เป็นสภาวะธรรมที่ปรุงแต่งจิต(สังขาร) และ (๔) กลุ่มที่ทำหน้าที่รู้แจ้งอารมณ์ที่เข้ามากระทบผ่านทวารต่าง ๆ (วิญญาณ) ธรรมชาติของจิตของมนุษย์ปุถุชนมีลักษณะดังนี้ (๑) ไร้รูปร่าง มีร่างกายเป็นที่อาศัย (๒) ไม่สามารถรู้เห็นได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ แต่รู้เห็นได้ด้วยปัญญาหรือการคิด (๓) พุทธิภาพของจิตเป็นเรื่องนามธรรม ถูกกำหนดเรียกชื่อนั้นอย่างนั้นตามเหตุปัจจัยที่นามธรรมอันนี้ไปกระทบเข้า (๔) รวมตัวเข้ากับอารมณ์ที่พอใจได้เร็ว โดยไม่เลือกว่า อารมณ์นั้นเป็นกุศลหรืออกุศล ดีหรือชั่ว ด้วยเหตุนี้ทำให้พุทธปรัชญาเถรวาทต้องสอนหลักการฝึกอบรมจิตเพื่อให้รวมตัวกับอารมณ์ที่เป็นกุศลธรรมหรือสิ่งที่ดีอย่างเดียว ทั้งนี้เพื่อความ สุขในชีวิตของมนุษย์เอง (๕) จิตของมนุษย์เป็นนามธรรมที่ฝึกให้ดีได้ (๖) จิตของมนุษย์เป็นธรรมชาติที่ตกอยู่ในอำนาจของไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไปเป็นกระแส (๗) เปลี่ยนแปลงเร็ว มองเห็นได้ยาก ส่วนธรรมชาติของจิตของมนุษย์อริยชน นอกจากตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์แล้ว ตามปกติจิตของพระอริยบุคคลจะเป็นไปตามกำลังที่ได้ฝึกฝนอบรม กล่าวคือ จิตของพระโสดาบันยังมีราคะ โทสะ และโมหะอยู่ แต่รู้จักยับยั้งได้ในระดับหนึ่ง และสามารถละสังขโยชน์ได้ ๓ ข้อ ,จิตของ

^{๑๐๕} สมภาร พรมทา, พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคมและปัญหาจริยธรรม, หน้า ๑๔ - ๑๕.

^{๑๐๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๔.

พระสกทาคามี ละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อเช่นกัน แต่สามารถลดแรงของราคะ โทสะ และโมหะได้มากกว่าพระโสดาบัน ,จิตของพระอนาคามี ละสังโยชน์ได้เพิ่มอีก ๒ ข้อ และสามารถบรรเทา ราคะ, โทสะและโมหะให้เบาบางลงได้มากกว่าพระสกทาคามี แต่ยังต้องฝึกหัดขัดเกลาเพิ่มเติมอีก,จิตของพระอรหันต์ละสังโยชน์ได้ทั้งหมด เป็นจิตที่สะอาดบริสุทธิ์หมดจดถึงที่สุด ไม่ต้องฝึกหัดขัดเกลาอีกต่อไป

๑.๑.๕ สรุปรูปร่างของมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

จากที่ได้นำเสนอไปทั้งหมด รวมความได้ว่า ความหมายของคำว่า “ธรรมชาติของมนุษย์” ในพุทธปรัชญาเถรวาท มี ๒ นัย คือ (๑) ความหมายตามรูปศัพท์ (๒) ความหมายตาม ธรรมชาติของนักปราชญ์ร่วมสมัย ความหมายตามรูปศัพท์ หมายถึง “สภาวะที่เกิดเอง, มีเอง และเป็นอยู่เองตามเหตุปัจจัย หรือปรากฏการณ์ที่เป็นไปตามธรรมดาหรือตามเหตุปัจจัยภายในชีวิตมนุษย์ ส่วนความหมายตามธรรมชาติของนักปราชญ์ร่วมสมัย หมายถึง (๑) กฎธรรมชาติที่มนุษย์ต้องเป็นตามนั้น ต้องทำหน้าที่ตามนั้น และจะได้รับผลตามนั้น (๒) ภาวะคือความเป็นผู้ที่ต้องฝึกและฝึกได้

เนื้อหาสาระธรรมชาติของมนุษย์ ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เราสามารถมองได้เป็น ๒ แง่ คือ ในแง่จิตวิทยาและแง่สภาวะธรรม ในส่วนของพระวินัยปิฎก ไม่มีการกล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ในแง่สภาวะตามธรรมชาติไว้โดยเฉพาะ เพราะท่านมุ่งแสดงบทบัญญัติ กฎระเบียบ แบบแผน สำหรับปฏิบัติตนของสงฆ์เป็นหลัก แม้จะมีบางส่วนที่ท่านแสดงสภาวะธรรมไว้ แต่ก็ไม่มีการระบุไว้โดยตรงว่า ลักษณะอย่างนี้คือธรรมชาติของมนุษย์ ถึงแม้ว่าท่านจะไม่ได้กล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ในแง่สภาวะธรรมเอาไว้โดยตรง แต่เราสามารถมองในแง่จิตวิทยาได้ ซึ่งตามที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น ธรรมชาติในแง่นี้ได้แก่ ความเป็นผู้สามารถที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองให้ประเสริฐที่สุดได้โดยอาศัยธรรมชาติ คือ “ความเคยชิน” และธรรมชาติ คือ “ศรัทธา” เป็นเครื่องมือในการฝึกฝนพัฒนาด้านกาย ศีล จิต และปัญญาให้สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่มนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาได้ อีกประการหนึ่ง การได้เกิดมาเป็นมนุษย์ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่มีค่าสูงสุดโดยธรรมชาติ และถือเป็นความโชคดีอย่างยิ่ง เพราะชีวิตมนุษย์สามารถเป็นฐานในการทำความดีที่สูง ๆ ขึ้นไป

ส่วนในพระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก ท่านแสดงธรรมชาติของมนุษย์ในแง่สภาวะธรรมไว้ชัดเจนกว่าพระวินัยปิฎก ซึ่งธรรมชาติทุกส่วนสามารถมองได้ทั้งในแง่จิตวิทยาและในแง่สภาวะธรรม แต่ในวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยมุ่งการนำเสนอในแง่สภาวะธรรมเป็นหลัก ภาพโดยรวมเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก สรุปได้ดังนี้

(๑) ธรรมชาติของมนุษย์ในทุก ๆ ประเด็นในธรรมชาติของพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นปรากฏการณ์ของกระแสแห่งเหตุปัจจัย ที่มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตลอดเวลา และเป็นกระแสของเหตุปัจจัยที่

อาศัยและกันเกิดขึ้นตามกฎธรรมนิยาม ไม่มีอำนาจเหนือธรรมชาติของพรหมหรือเทพตนใดมาดลบันดาลให้มนุษย์มีธรรมชาติอย่างนั้นอย่างนี้

(๒) ธรรมชาติแทบทุกส่วนของมนุษย์บอกให้เราทราบถึงศักยภาพหรือภาวะแฝงที่มนุษย์มีอยู่แต่มนุษย์ส่วนมากไม่ใส่ใจที่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต เช่น ก. ธรรมชาติของจิตของพระอรหันต์บอกให้เราทราบว่า มนุษย์สามารถสร้างภูมิหรือระดับให้กับจิตหรือวิญญาณหรือชีวิตของตนเองได้ ข. ธรรมชาติพิเศษของมนุษย์ บอกให้เราทราบว่า มนุษย์สามารถทำอะไรเพื่อชีวิตของตนเองได้บ้าง ค. ธรรมชาติของเพศชายและเพศหญิง บอกให้เราทราบว่า วิบากกรรมเป็นตัวกำหนดการได้เพศชายหรือเพศหญิงของมนุษย์ในปัจจุบันชาติ และไม่ว่าหญิงหรือชาย ถ้าปล่อยให้กิเลสตัณหาควบคุมบังการชีวิต ชีวิตย่อมขาดอิสรภาพ แต่ถ้าใช้ปัญญากำจัดกิเลสตัณหาให้หมดไป ย่อมได้อิสรภาพทางใจ และกลายเป็นผู้ประเสริฐที่สุดได้ เป็นต้น

(๓) พุทธปรัชญาเถรวาทแสดงธรรมชาติของมนุษย์ไว้ทั้งในแง่สมมติสังขและประมัตต-สัจจะ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ที่ศึกษาธรรมชาติของมนุษย์ได้เข้าใจธาตุแท้หรือแก่นแท้หรือรากเหง้าของชีวิตตนเอง เพราะการรู้และเข้าใจชีวิตตามเป็นจริง จะทำให้สามารถปฏิบัติต่อชีวิตได้ถูกต้อง

(๔) พุทธปรัชญาเถรวาทสามารถทำความเข้าใจเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ถึงขั้นเลยความเป็นตัวตน สังเกตได้จากหลักคำสอนเรื่องอนัตตา จึงถือได้ว่า พุทธปรัชญาเถรวาท ค้นพบวิธีการกำจัดความเห็นแก่ตัวได้อย่างเด็ดขาดแท้จริง นอกจากนี้แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ในทุกด้านที่พุทธปรัชญาเถรวาทได้แสดงไว้ และเท่าที่ผู้ศึกษาหลักพุทธปรัชญาสามารถตีความเข้าใจได้ เป็นแนวคิดที่แสดงไว้บนพื้นฐานของปัญญาชั้นสูงที่ท่านเรียกว่า “วิปัสสนาญาณ” และ “สัมมาสัมโพธิญาณ”

ในกรอบแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทได้ให้คำนิยามและความหมายคำว่า “ความเห็นแก่ตัว” ไว้ว่าหมายถึงพฤติกรรมที่คิดพูดทำเพื่อปกป้องอัตตาหรือตัวตน(สัkkายทิฏฐิ)และความเห็นแก่ตัวนี้นับเนื่องกับอวิชชาและอุปาทาน พฤติกรรมความเห็นแก่ตัวจึงแสดงออกในลักษณะเป็นการกระทำที่ทำให้ตนและผู้อื่นเป็นทุกข์ ทุกการกระทำต่างมุ่งประโยชน์ตนทุกคนที่ยังเป็นปุถุชน ล้วนแต่มีความเห็นแก่ตัวด้วยกันทั้งสิ้นเนื่องจากความเห็นแก่ตัวเป็นลักษณะของ การกระทำที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการกระทำของตนและผู้อื่น ไม่ทางดีก็ทางชั่วยึดมั่นถือมั่นในตนเองมุ่งผลประโยชน์ และฐานะของตนเองก่อนเป็นความทุกข์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้นิยามและความหมายความเห็นแก่ตัวไว้ว่า “ทางศีลธรรมก็ตาม ล้วนแต่ ต้องการให้ ทำลายความเห็นแก่ตัวเป็นข้อแรก ดังนั้นพระพุทธศาสนาเรา จึงยกเอา สัkkายทิฏฐิ คือ ความเห็นแก่ตัว เห็นว่า ภายนี้ของตัว นี้มาเป็นข้อแรกหรือเป็นสิ่งแรก ที่จะต้องพยายาม ละเสีย เราผู้ต้องการจะปฏิบัติ ในหลักพระพุทธศาสนา ต้องทำอย่างนี้ และทำเรื่อยๆไป จนหมดความเห็น

แก้ตัว โดยสิ้นเชิง ในการ ละสัญญาชน และอนุสัย ให้หมดสิ้น” “ภาวะชักนำให้เกิดการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง”^{๑๐๗}

พจนานุกรมฉบับมติชน ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ใจแคบไม่เผื่อแผ่ใคร”^{๑๐๘} ขณะที่ท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ว่า ความเห็นแก้ตัว ไม่ใช่หมายเฉพาะว่าไปรังแกผู้อื่นไปเบียดเบียนผู้อื่น ไปล่วงเกินผู้อื่นก็นับเป็นความเห็นแก้ตัว แม้ว่าไม่ได้ล่วงเกินใคร เห็นแก้ตัวอยู่คนเดียว มันก็นอนเป็นทุกข์อยู่คนเดียว มันถูกเผาผลาญด้วยความเห็นแก้ตัวที่มันไม่ได้ตามความต้องการของตัว คนเห็นแก้ตัวมันก็นอนหลับยาก มันสะดุ้ง มันผวา มันหวาดเสียว มันระแวง มันวิตกกังวล ไม่ต้องไปเบียดเบียนใคร แล้วในที่สุดมันจะเป็นโรคประสาท ในที่สุดมันจะเป็นบ้าหรือที่สุดมันจะต้องฆ่าตัวตาย^{๑๐๙} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ใน หนังสือ ทุกข์สำหรับเห็น-สุขสำหรับเป็น ให้พิจารณาดูหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “กมมฺนา วตฺตี โลโก” โลก (สังคมมนุษย์)เป็นไปตามกรรมนั้น เงื่อนไขนี้มาจากกมโนกรรม โลกนี้ทั้งโลก ไม่ใช่ถูกขับเคลื่อนด้วยกายกรรมเป็นใหญ่ แต่มันมาจากกมโนกรรม กระบวนการรู้สำนึกคิดเชื่อถือในใจของคนนี้แหละเป็นปัจจัยสำคัญ เจตจำนงแรงจูงใจมาจากไหนก็มาจากแนวคิด มาจากความเชื่อ มาจากความยึดถือในค่านิยม หลักการอุดมการณ์เป็นต้น เมื่อมีความเชื่อ มีแนวความคิด มีการยึดอุดมการณ์ หรือแม้เพียงค่านิยม ซึ่งใช้ศัพท์เดียวๆว่า “ทิฏฐิ” ถ้าทิฏฐิเป็นอย่างไรแล้วแรงจูงใจจะมาสอนองแล้วต่อไปเป็นกระบวนการของกรรมที่ดำเนินไปโดยแสดงออกมาทางกายวาจาซึ่งเป็นไปตามความเชื่อหรือยึดถือนั้น^{๑๑๐}

รศ.ดร.สมภาร พรหมทา ได้ให้ความหมายความเห็นแก้ตัวไว้ว่า “ความเห็นแก้ตัวหมายถึงการกระทำไม่ว่าจะทางกาย วาจา หรือใจ ที่มุ่งไปเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตน โดยไม่สนใจว่าผู้อื่นจะได้รับผลกระทบอย่างไร จากการกระทำของตนทั้งนั้น”^{๑๑๑}ความเห็นแก้ตัวเป็นธรรมชาติหรือลักษณะนิสัยที่เห็นได้ชัดที่สุดของมนุษย์ทุกคนแต่ความเห็นแก้ตัวไม่ใช่สิ่งเลวร้ายไปเสียหมด อย่างน้อยมันก็จำเป็นต่อความอยู่รอดของทุกชีวิต ทุกชีวิตนั้นไม่ว่าคนหรือสัตว์มีหน้าที่ประการแรกสุดคืออยู่รอดให้ได้เพื่อแพร่พันธุ์ จะทำเช่นนั้นได้ต้องมีความเห็นแก้ตัวหรือนึกถึงตัวเองก่อนอย่างไรก็ตาม ความเห็นแก้ตัวนั้นเป็นการกระทำที่มุ่งประโยชน์ตนโดยไม่สนใจถึงความถูกต้องหรือไม่อย่างไรโดยการคิด พุด ทำ จากความหมายจะ

^{๑๐๗} ราชบัณฑิตยสถาน,พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาฉบับราชบัณฑิตยสถานอังกฤษ-ไทย,พิมพ์ครั้งที่ ๒,(กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๒), หน้า ๖๘.

^{๑๐๘} มติชน, พจนานุกรมฉบับมติชน (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดีจำกัด, ๒๕๔๗),หน้า ๙๓๓.

^{๑๐๙} พุทธทาสภิกขุ, การทำลายความเห็นแก้ตัว, (กรุงเทพมหานคร, ม.ป.ป.), หน้า ๗ .

^{๑๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ทุกข์สำหรับเห็น สุขสำหรับเป็น (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๘.

^{๑๑๑} สมภาร พรหมทา, ชีวิตกับความขัดแย้ง ปัญหาจริยธรรมในชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพมหานคร:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๗.

เน้นพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกเกี่ยวข้องต่อตนและบุคคล ที่เกิดจากเหตุปัจจัยสิ่งนั้นย่อมมีความบีบคั้นในตัวเราร้อนรุ่มอยู่ข้างในเป็นทุกข์สิ่งเราร้อนพระพุทธรองค์ตรัสว่าสิ่งเหล่านี้เราร้อนเพราะไฟคือราคะ ไฟคือโทสะไฟคือโมหะเราร้อนเพราะความเกิด แก่ เจ็บ และตาย^{๑๑๒} การกระทำที่มีแต่ความมุ่งหวังเพื่อประโยชน์ตนเป็นกิเลสที่ทำให้เราละเมิดผู้อื่นและตนเองทั้งทางกายและวาจาทุกคนไม่รู้ว่าสิ่งนั้นทำให้เกิดเป็นความทุกข์เป็นอริชชาเพราะมีสภาพต้องอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดมีขึ้น

การที่ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยต่อเนื่องกันมาเราจะเห็นว่าสิ่งที่ทำให้เราร้อนเพราะมีเหตุปัจจัยทุกคนต้องการความสุข มนุษย์ต่างก็ รักสุข เกลียดทุกข์มนุษย์มีความรักตนในมโนสัญชาตญาณที่เกิดจากส่วนลึกของจิตมนุษย์ที่มีต่อตนเองนั้น จึงเท่ากับการยืนยันว่ามนุษย์มีความรักตนความรักตนเป็นปัจจัยของความเห็นแก่ตัว พระพุทธศาสนาจึงถือว่า ไม่มีใครอื่นที่มนุษย์จะรักมากกว่าตนหรือกล่าวว่ายหนึ่งก็คือมนุษย์รักตัวเองมากกว่ารักคนอื่น แม้แต่การกระทำที่คิดว่าทำเพื่อคนอื่นก็ตาม แต่สุดท้ายทำเพราะให้คนที่ตนเองรัก ซึ่งสอดคล้องกับข้อความที่พระพุทธองค์ได้ตรัสยืนยันไว้ว่า “เราตรวจตราด้วยจิต ทั่วทุกทิศแล้ว ยังไม่พบผู้ที่เป็นที่รักกว่าตนในที่ไหนเลย”^{๑๑๓} ในความรักตนนี้เป็นรากเง้าของความเห็นแก่ตัวเป็นเหตุปัจจัยมีลักษณะที่เกี่ยวข้องตนกับบุคคลอื่นเป็นสำคัญ ความเห็นแก่ตัวล้วนเป็นที่มาของความทุกข์ทั้งสิ้น เพราะมีความยึดมั่นถือมั่นอยู่ในตัว ดังนั้นพระพุทธองค์จึงตรัสย้ำเป้าหมายของพุทธศาสนาให้ถอนความทุกข์ว่า “ มาลุยกยบุตร อะไรเล่าที่เราพยากรณ์ มาลุยกยบุตรความเห็นว่านี่เป็นทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์”^{๑๑๔} ซึ่งพุทธพจน์ดังกล่าวผู้วิจัยเชื่อว่าอาจเป็นพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุว่า “สุดท้ายแล้วทุกศาสนามีเป้าหมายเพื่อลดละเลิกและทำลายความเห็นแก่ตัวนั่นเอง”^{๑๑๕}

สรุปได้ว่า ความเห็นแก่ตัวหมายถึงการกระทำที่มุ่งเอาประโยชน์ตนเป็นหลักโดยไม่ยึดถือความถูกต้องหรือเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกทั้งคิด พูด กระทำในลักษณะที่ตนเองได้ ไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะเกิดกระทบต่อคนอื่น

ผู้ศึกษามีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาความเห็นแก่ตัวซึ่งมีเจตสิกฝ่ายอกุศลได้แก่ โลภะ (ความอยากได้) ความอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตน อยากให้ตนมีเหมือนคนอื่น หรือมีมากกว่าผู้อื่น ความอยากมีหลายรูปแบบ ซึ่งจะก่อให้เกิดรากเหง้าของความชั่วทั้งปวง เช่น อิจฉา ความอยาก, ปาปิจฉา ความ

^{๑๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๓ / ๒๑๕.

^{๑๑๓} พระมหาอุทัย ญาณธโร, **พุทธวิธีแห่งสังคมปรัชญาสังคมและการเมือง**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๓๘), หน้า ๒๖.

^{๑๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓ /๑๕๒/๑๓๒.

^{๑๑๕} อโณทัย อาตมา, **ธรรมโฆษณ์ขุมทรัพย์ทางปัญญา**, (พุทธทาสภิกขุ), (กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๒), หน้า ๔๑.

อยากอย่างชั่วช้าลามก, มหิงษา ความอยากรุนแรง, อภิชฌาวิสมโลภะ ความอยากได้ถึงขั้นเพ่งเล็ง ความอยากจะเกิดมากขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดความชั่วในตัวเอง วิธีแก้ไขความอยากคือ การใช้สติ ระลึกรู้ในตน

โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) การอยากฆ่า การอยากทำลายผู้อื่น ความคิดประทุษร้ายเป็นรากเหง้าให้เกิดกิเลสได้หลายอย่าง เช่น ปฏิฆะ ความหงุดหงิด, โกรธ ความโกรธ, อุปนาหะ ความผูกโกรธ พยาบาท ความคิดปองร้าย ถ้าปล่อยให้มีโทสะมาก ผู้นั้นจะเป็นคนชั่ว คนพาล และเป็นภัยต่อสังคม วิธีแก้ไขโทสะ คือการใช้สติระงับตน และฝึกตนให้เป็นผู้มีอโทสะ

โมหะ (ความหลงไม่รู้จริง) ความไม่รู้ไม่เข้าใจ ความมัวเมา ความประมาท เป็นรากเหง้าให้เกิดกิเลสได้ต่าง ๆ มากมาย เช่น มกฺกชะ ลบหลู่คุณท่าน, ปลาสะ ตีเสมอ, มานะ ถือตัว, มทะ มัวเมา, ปมาทะ เลินเล่อ โมหะทำให้ขาดสติ ไม่รู้ผิดชอบร้ายแรงกว่าโลภะ และโทสะ รวมทั้งส่งเสริมให้โลภะและโทสะมีกำลังมากขึ้นยิ่งด้วย วิธีที่จะทำให้โมหะลดลงนั้นจะต้องปฏิบัติตนเป็นผู้ที่มี อโมหะ ความไม่หลงมงาย เพื่อให้ทราบว่าแท้จริงแล้วมนุษย์มีความเห็นแก่ตัวความเห็นแก่ตัวคือประกอบด้วย โลภะ โทสะและโมหะ และต้องทำลายด้วย ฮตลภะ อโทสะและอโมหะ ซึ่งวิเคราะห์ในบทต่อไป

คำว่า “ความโลภ” หรือ “โลภะ” มาจากคำว่า “โลภ” ในภาษาบาลี ความหมาย ของคำว่า “โลภะ” ตามรูปศัพท์ที่ปรากฏในคัมภีรทางสัตตศาสตร์ของพุทธศาสนาเถรวาท พอสรุปได้ ดังต่อไปนี้

คำว่า “โลภะ” ศัพท์เดิมเป็นภาษาบาลี มีรูปวิเคราะห์ว่า ลุพฺกตีติ โลภเ หมายถึง สภาวะที่ทำให้จิตใจไหละโหมบหรืออยากได้^{๑๑๖}

๑ ความหมายตามคานิยามของโลภะ

อนึ่ง ในการนิยามหรืออธิบายความหมายของ “โลภะ” ได้มีนักวิชาการหลาย ท่านได้แสดงทัศนะต่าง ๆ ไวโดยสอดคล้องกับความหมายตามรูปศัพท์ที่กล่าวมาดังนี้

พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยราชสถาน พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้ให้ความหมายของคำว่า “โลภะ” ว่า “ความอยากได้ไม่รู้จักพอ”^{๑๑๗}

พ.อ. ปน มุฑกัณต ได้ให้ความหมายว่า โลภะ เป็นความอยากได้ที่มีโทษเพราะ นำไปสู่การแสวงหาสิ่งที่ต้องการโดยวิธีทุจริตหรือผิดศีลธรรม^{๑๑๘}

^{๑๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘.ฉลองสมโภช พระไตรปิฎกภาษาบาลี อักษรล้านนา, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๙๘.

^{๑๑๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยราชสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๗, (กรุงเทพฯ: ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๔๖.

^{๑๑๘} ปน มุฑกัณต, พุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖.

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาณโณ) ได้ให้ความหมายว่า “ความโลภเป็นรากเหง้า ของอกุศลมูลเป นอาการของจิตที่อยากได้ อยากมี อยากเป็น ในสิ่งที่ตนยังไม่ได้ ยังไม่มี ยังไม่เปนจน ต้องมีการดิ้นรนไขว่คว้า”^{๑๑๙}

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายว่า “ความโลภมีลักษณะพิเศษเฉพาะเป็นกิเลส ที่โน้มน้าวเข้าหา อารมณ คือ รูปเสียง กลิ่น รส และสัมผัส”^{๑๒๐}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า “ความโลภที่เกี่ยวกับ ลักษณะกาม ฉันทะนิเวรณ คือ ความอยากได้พอใจในกามหรืออภิขมาความเพงเล็งอยากได้ในกาม คุณ ๕”^{๑๒๑}

จากทรรศนะการให้ความหมายของโลภะ นั้น มีความแตกต่างกันคือ คำว่าโลภะในทรรศนะของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นั้นหมายเอาโลภะ ความอยาก หรืออาการแห่งโลภะที่แสดงออกด้วย ความประพฤติที่เป็นปัจจุบัน ที่เป็นความอยาก ความต้องการ ความปรารถนาที่แสดงออกมาเป็นความ ประพฤติที่ผิดทั้งทางกาย วาจา ใจ สำหรับ ความหมายของโลภะในทรรศนะของ พ.อ. ปน มุฑกันตนั้น หมายถึง ความอยากได้ ความต้องการในสิ่งของ ๆ ผู้อื่นโดยไม่ถูกต้อง ที่เป็นความอยากความต้องการได้ ในสิ่งของผู้อื่นที่แสดงออกทางกายเพียงอย่างเดียว เช่นเมื่อมีความอยากได้ในสิ่งของ ๆ ผู้อื่นก็ทำการ แสวงหาโดยการลักขโมย ปล้นจี้ เบียดเบียนบุคคลอื่นมาเป็นของตนโดยความไม่ถูกต้อง เป็นต้น ซึ่งต่า งจากความหมายในทรรศนะ ของ พ.อ. ปน มุฑกันตซึ่งเป็นการให้ความหมายของโลภะ ที่ไม่ได้ ครอบคลุมถึงความอยากความต้องการที่เกิดขึ้นทางวาจาและทางใจด้วย ซึ่งในความเป็นจริงแล้วโลภะ ความอยาก ความต้องการนั้น สามารถเกิดขึ้นได้กับบุคคลได้ทั้ง ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ไม่ ได้หมายเอาเฉพาะโลภะที่จะเกิดขึ้นทางกายเพียงอย่างเดียว ดังนั้นเมื่อคนเราคิดจะประพฤติผิดด้วย อำนาจของโลภะแล้ว ย่อมสามารถทำให้โลภะเกิดขึ้นได้ทั้ง ๓ ทาง

พระภัสสร ฐุริวัตตโน กล่าวไว้ในหนังสือปฏิจจสมุปปาทสำหรับคนรุ่นใหม่ว่า “สภาวะของจิต ในขณะที่ปรุงแต่งเป็นบาป เป็นโลภมูลจิต คือ จิตโลภ ในเวลาที่มีกามารมณที่นาปรารถนา เป็นอารมณ เครื่องยึดเหนี่ยว”^{๑๒๒}

^{๑๑๙} (พระเทพดิลก พระเทพดลก (ระแบบ ฐิตญาณโณ), อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวโกวาท, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๗.

^{๑๒๐} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). สันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, ๒๕๔๒), หน้า ๗.

^{๑๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

^{๑๒๒} พระภัสสร ฐุริวัตตโน, ปฏิจจสมุปปาท สำหรับคนรุ่นใหม่, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙.

จากทัศนะของนักวิชาการที่ได้นำนิยามความหมายของความโลภดังกล่าวพอสรุปความได้ว่า ความโลภเป็นอาการของจิตที่อยากได้ไม่รู้จักพอ เป็นความเศร้าหมองของจิตซึ่งทำให้บุคคลแสวงหาสิ่งที่ดี งามในทางทุจริต เป็นรากเหง้าของอกุศลกรรม เป็นกิเลสที่โนมน้าวเขาไปหาอารมณ์ คือ กามคุณ ๕ เป็นสภาวะของจิตในขณะที่ปรุงแต่งเป็นอกุศล เป็นสาเหตุของความประพฤติ ที่เป็นอกุศลทางกายวาจาโดยการละเมิดในทรัพย์สินของผู้อื่นซึ่งเกิดจากโลภะมูลจิต

อย่างไรก็ตาม โลภะหรือความโลภ มีความหมายมากกว่าความอยาก เมื่อใช้ในความหมายกว้างตามคำไวพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

๒. คำที่มีความหมายเดียวกับโลภะ

ศัพท์ที่มีความหมายเดียวกันหรือคำที่เป็นไวพจน์ของโลภะนั้นมีอยู่หลายคำ ในพระอภิธรรมปิฎก ฉบับแปลเป็นไทย เล่มที่ ๓๔ ได้แสดงคำที่เป็นไวพจน์ของตัณหาโดยแปลเป็นภาษาไทยไว้ ในเรื่องเหตุ โศกฉกะ ซึ่งเรื่องนี้ได้กล่าวถึงเหตุของกุศลและเหตุของอกุศล ได้แก่ กุศลมูลและอกุศล มูล กล่าวคือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ และโลภะ โทสะ โมหะ ในการกล่าวถึงโลภะนี้เอง ได้แสดง คำที่เป็นไวพจน์ของโลภะไว้อย่างกว้างขวาง และได้กล่าวถึงตัณหาว่าเป็นคำที่ไขเหมือนกันมี ความหมายเดียวกับกับโลภะ และได้แสดงคำที่มีความหมายเดียวกับกับโลภะหรือความอยากไว้อีกหลายคำ เช่น ความกำหนด ความคล้อยตามอารมณ์ ความยินดี ความเพลิดเพลิน ความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิดเพลิน ความกำหนดนึกแห่งจิต ความอยากความสงบ ความหมกมุ่น ความใคร่ ความรักใคร่ ความของอยู่ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคำศัพท์ภาษาบาลีที่ถือว่า เป็นไวพจน์ของตัณหา และมีความหมายอันเดียวกับกับโลภะ ที่อรรถกถาจารย์ได้แสดงไว้ในอัฐฐาสาลินี ธรรมสังคณี ตอนที่ว่าด้วยนิทเทสแห่งโลภะตามลำดับต่อไปนี้

ราคะ ความกำหนดด้วยสามารถความยินดี อนุโย ความคล้อยตามอารมณ์ เพราะยังสัตว์ทั้งหลายให้คล้อยไปในอารมณ์ทั้งหลาย อนุโรโธ ความยินดี เพราะอรรถวา ยอมพอใจ อธิบายว่า ยอมยังสัตว์ให้ใคร่นันท์ ความเพลิดเพลิน เพราะอรรถวา เป็นเหตุให้สัตว์เพลิดเพลินในภพใดภพหนึ่ง หรือตัวเองยอมเพลิดเพลินนันท์ราโค ความเพลิดเพลินนันท์ด้วย ความกำหนดนันท์ด้วย เพราะอรรถวา ความยินดีนันท์ด้วย ชื่อว่า นันท์ราโค (ความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิดเพลิน) เป็นต้น^{๑๒๓}

สรุปได้ว่า คำศัพท์ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ล้วนเป็นคำที่เป็นไวพจน์ของตัณหา ในขณะที่เดียวกันคำเหล่านี้ ก็เป็นไวพจน์ของโลภะด้วยเช่นกัน ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ได้ขยายความเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น คำที่ถือเป็นไวพจน์ของโลภะเหล่านี้ อาจแบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่งเป็นคำที่แสดงลักษณะหรืออาการของโลภะหรือตัณหาโดยตรง เช่น อิจฉา ความอยากและ อาสา ความหวัง ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นคำ

^{๑๒๓} อภิ.สง.อฎ. (ไทย) ๒๒๙/๑๖/๗๖

แสดงหน้าที่หรือผลที่เกิดจากโลภะ เช่น ภวเนตติ ธรรมชาตินำไปสู่ภพ ฉาหนัง เครื่องประดับและทุกขนิทานัง เหตุแห่งทุกข คำไวพจน์ประเภทหลังนี้ ไม่ได้แสดงลักษณะโดยตรงของโลภะ

นอกจากนี้ การกล่าวถึงคำที่เป็นไวพจน์ของ โลภะ ยังพบในหนังสือคู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ซึ่งกล่าวถึงคำที่เป็นไวพจน์ของโลภะ ๑๐ คำ ด้วยกันคือ

๑. ตัณหา	ไต่แก	ความต้องการ
๒. กามะ	ไต่แก	ความใคร่
๓. รากะ	ไต่แก	ความกำหนด
๔. นันทิ	ไต่แก	ความเพลิดเพลิน
๕. อภิขฌา	ไต่แก	ความเพ่งเฉพาะ
๖. ชเนตติ	ไต่แก	ความกอกิเลส
๗. โปโนพภวิกา	ไต่แก	ความทำให้เกิดในภพใหม่
๘. อิจฉา	ไต่แก	ความปรารถนา
๙. อาสา	ไต่แก	ความหวัง
๑๐. สังโยชน	ไต่แก	ความผูกพันเกี่ยวรัดไว้ ^{๑๒๔}

จากศัพท์ที่เป็นไวพจน์ของโลภะ ๑๐ ศัพท์ข้างต้นนี้มีอยู่ ๔ ศัพท์ที่ใช้กับคำที่เป็น ไวพจน์ที่ยกมาข้างต้น คือ คำว่า รากะ นันทิ อิจฉา อาสา สนวนคำว่า กามะ อภิขฌา ชเนตติ โปโนพภวิกา และสังโยชน ไม่ได้กล่าวไว้ในเรื่องก่อน นอกจากนั้นยังมีศัพท์ที่พอจะกล่าวได้ว่าเป็นไวพจน์ของโลภะได้อีกศัพท์หนึ่ง คือ คำว่า “รติ” แปลว่า ความกำหนด ความยินดี หรือ ความชอบใจ เป็นความชอบใจที่คนธรรมดาสามัญทั่วไปมีกันทุกคน เช่น เห็นของสวยงาม ดมกลิ่น หอม ฟังเสียงเพราะ ๆ สัมผัสที่อ่อนนุ่ม ใจก็นึกชอบ

จากความหมายตามที่ได้อธิบายไว้แล้วข้างต้นนั้น สรุปความได้ว่าความโลภและศัพท์ที่เป็นไวพจน์ แม้จะเขียนไม่เหมือนกัน แต่ก็มีที่มีความหมายใกล้เคียงกันซึ่งเป็นสาเหตุทำให้จิตใจเศร้าหมอง เป็นอาการของจิตที่อยากได้ อยากมี อยากเป็น ในสิ่งที่ตนยังไม่ได้ ยังไม่มี ยังไม่เป็น ซึ่งเป็นอาการของกิเลสที่ขัดขวางการพัฒนาในด้านจิตใจที่ไหลไปตามกระแสของ “กามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส (โณฏฐัพพะ)”^{๑๒๕} คำทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็น ไวพจน์ของโลภะ ในขณะเดียวกันคำเหล่านี้

^{๑๒๔} วรรณสิทธิ ไทยเสวี, พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๗ สมุจจยสังคหวิภาค, (กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์ทิพยวสุทธิ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓๙.

^{๑๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๐

ก็เป็นไวพจน์ของต้นหาดด้วย อย่างไรก็ตามศัพท์ที่เป็น ไวพจน์เหล่านี้ แสดงอาการของโลภะต่างกัน ดังจะนำมาอภิปรายต่อไป

๓. ลักษณะของโลภะ

กล่าวอย่างกว้าง ๆ ลักษณะของ“โลภะ” หรือ ความโลภ ความอยากได้เป็นความต้องการที่เป็นอกุศล คือ เป็นความอยากที่ชั่ว ความต้องการที่ผิด แต่จากคำไวพจน์ที่กล่าวมา เมื่อกล่าวโดยละเอียด โลภะมีลักษณะหลายอย่างดังต่อไปนี้

ก. ลักษณะทั่วไปของโลภะ

พระอภิธรรมปฎกัธัมมสังคณี^{๑๒๖} ได้แสดงลักษณะของ“โลภะ”ไว้ว่า สภาวะที่ชื่อว่า โลภะ เพราะอรรถว่า อยากได้ อาการที่โลภชื่อว่า ลุพภนา (กิริยาที่โลภ) จิตที่สัมปยุตด้วยโลภะหรือ ที่ชื่อว่า สาราคะ (ความกำหนัด) เพราะยอมกำหนัด อาการแห่งความกำหนัดนี้ชื่อว่า สารัชชนา (กิริยาที่กำหนัด) ชื่อว่า อภิขมา ด้วยอรรถว่า เพ่งเล็งฯ การณะ (เหตุ) พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสโดยศัพท์ว่า โลภะ เพราะโลภะนั้นเป็นอกุศลด้วย เป็นมูลด้วย จึงชื่อ ว่า อกุศลมูล อีกอย่างหนึ่งโลภะนั้นเป็นมูลของอกุศลทั้งหลาย เพราะเหตุนี้จึง ชื่อว่า อกุศลมูลฯ

คำอธิบายลักษณะของความโลภ หรือโลภะ เหล่านี้แสดงให้เห็นในลักษณะหรืออาการของ“โลภะ” ที่ต่างกันไป เช่น ความกำหนัด ความยินดี ความหวัง ความหมกมุ่นจากข้อความข้างต้นได้แสดงถึงลักษณะของความโลภ (โลภะ) โดยสรุปได้ว่า

- (๑) ความอยากได้ ชื่อว่า โลภะ
- (๒) อาการที่อยากได้ ชื่อว่า ลุพภนา
- (๓) ความกำหนัดแห่งความอยากได้ ชื่อว่า สาราคะ
- (๔) อาการแห่งความกำหนัด ชื่อว่า สารัชชนา

(๕) ความโลภ ชื่อว่า อภิขมา เพราะมีความเพ่งเล็งอยากได้ ในวิสุทธิมรรคได้กล่าวถึงลักษณะของความโลภไว้ในรูปแบบที่เรียกว่า“ลักษณาทิจตุกกะ”คือธรรมชาติ ๔ อย่างของโลภะมีลักษณะเป็นต้นซึ่งบางครั้งเรียก “วิเสสลักษณะ” หรือ “ปัจจัยตลักษณะ” คือลักษณะเฉพาะของโลภะ โดยมีใจความดังนี้^{๑๒๗}

โลภะ มีความยึดอารมณ์ไว้เป็นลักษณะ ฉะนั้น มีอันตั้งหน้าเกาะติดไปเป็นรส ดุจขึ้นเนื้อที่คนโยนลงไปในกระทะอันร้อนฉะนั้น มีอันไม่ยอมสละเป็นปัจจุภูฐาน ดุจสีปายตาผสมน้ำมัน (ปายแล้วติดกลางออกยาก) ฉะนั้น มีความเห็นวานายินดีในสังโยชนียธรรมทั้งหลายเป็นปทัฏฐาน โลภะนี้ บัณฑิตพึง

^{๑๒๖} อภิ. ปุ. (ไทย) ๓๖ / ๑๐๕ / ๑๕๗.

^{๑๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕

เห็นว่า เมื่อมันขยายตัวขึ้นจนเป็นแม่น้ำคันทหา ก็มีแต่พาไปนรกเท่านั้น ดั่งแม่น้ำมีกระแสอันเชี่ยว ก็มีแต่จะพาไปสู่มหาสมุทรทางเดียวฉะนั้น

จากข้อความข้างต้นได้กล่าวถึงลักษณะของ “โลภะ”ไว้สรุปได้ดังนี้

(๑) ยึดอารมณ์ไว้เป็นลักษณะ ดุจตั้งสำหรับตักลิง (อารมณ์คนคณฑลขโณ มกุกฎาเลโป วีย)

(๒) มีอันตั้งหนาเกาะติดไปเป็นรส ดุจขึ้นเนื้อที่คนโยนลงไปในกระทะอันร้อน (อภิสงคร โสตตตคปาเลชิตตมัสเปลิ วีย)

(๓) มีอันไม่ยอมสละเป็นปจจุภูฐาน ดุจสีพายตามสมน้ำมัน(อปริจจากคปจจุภูฐานโน เตลณชนราโค วีย)

(๔) มีความเห็นว่า นายินดีในสังโยชนิยธรรมทั้งหลายเป็นปทัฏฐาน (สังโยชนิยธมเมสุ อสสาททสสนปทัฏฐานโน

จากข้อความข้างต้นกล่าวถึงว่า “โลภะ” มีลักษณะต่าง ๆ ไว้มากมาย แต่สรุปได้ว่า “โลภะ” จัดเป็นอกุศลมูล อันเป็นรากเหง้าแห่งความทุกข์และเป็นสาเหตุเกิดของความทุกข์ของมนุษย์ ดั่งมีอรรถ ๔ ประการโดยเฉพาะ (ลักษณะทิจตุกะ) ดังนี้คือ

(๑) มีความยึดอารมณ์เป็นลักษณะ คือ การที่โลภะยินดีพอใจในอารมณ์ และยึดจับไว้ ไม่สามารถที่จะหลุดออกไปได้ เช่น เรื่องของภิกษุรูปหนึ่งที่ได้ไปบิณฑบาตที่เมืองผู้มีรูปงาม นานาใครนาปรารถนา ทำให้มีจิตปฏิพัทธ์รักใคร่นางสิริมา ถึงกับกินไม่ไดนอนไม่หลับเป็นตน^{๑๒๘}

(๒) มีอันตั้งหนาเกาะติดไปเป็นกิจ คือ การที่โลภะข้องแวะอยู่กับอารมณ์นั้นอยู่เนื่อง ๆ ทั้งนามธรรมและรูปธรรม เช่น การที่เรานั้นคิดถึงอารมณ์ที่เราชอบใจ และทำให้เรามีความสุขอยู่ บ่อย ๆ เป็นตน อุปมาเหมือนกับขึ้นเนื้อที่วางไว้บนกระทะร้อนก็ยอมติดแน่นอยู่กับกระทะ

(๓) มีอันไม่ยอมสละเป็นผลปรากฏ คือ การที่โลภะไม่ยอมปล่อยจากอารมณ์ที่ยึดจับ เอาไว้นั้นเอง อุปมาเหมือนกับผ้าเปอนน้ำมันที่เมื่อจะซักล้างอย่างไรก็ตาม ก็ไม่สะอาดเหมือนเดิมได้ เป็นตน

(๔) มีการเห็นสุขในธรรมที่เป็นอารมณ์ของสังโยชนเป็นเหตุไกล คือ การที่โลภะเกิด กับผู้นั้นได้ก็เพราะว่าผู้นั้นเห็นความจริงที่จะได้จากการที่ตนเองใดในอารมณ์นั้น จึงยึดเอาอารมณ์นั้น มา ฉะนั้นคันทหาจึงชื่อว่า มีการเห็นสุขในธรรมที่เป็นอารมณ์ของสังโยชนเป็นเหตุไกล โลภะนั้นเมื่อเจริญขึ้นโดยความเป็นแม่น้ำคันทหาไหลพาไปสู่อบายเท่านั้น เหมือนแม่น้ำกระแสเชี่ยวไหลพัดพาไปสู่มหาสมุทรฉะนั้น “โลภะเป็นการติดของในอารมณ์ โลภะเป็น เหมือนกับตั้งที่ยึดจับลิงไว้ เพราะมีสภาวะติดของในอารมณ์เหมือนขึ้นเนื้อที่วางไว้บนกระทะเบื้อองร้อน เพราะมีอารมณ์ที่ต้องการ เหมือนผ้าเปอนน้ำมัน ด้วยเป

^{๑๒๘} อภ.ป. (ไทย) ๓๖ / ๑๐๕ / ๑๕๑.

นสภาวะที่สลัดออกไม่ได้ เหมือนแม่น้ำที่มี กระแสเชี่ยวพัดพาขยะ คือ ทอนไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ และหญาแห่งทั้งหมดไปสู่มหาสมุทร ด้วยเป็นสภาวะที่เจริญเพิ่มพูนกลายเป็นแม่น้ำต้นหาที่พัดพาไปสู่อบายน”

จากข้อความข้างต้นสรุปว่า ความโลภไม่ว่าจะเกิดกับใคร ที่ไหน เมื่อไรก็ตาม ผู้นั้น ย่อมมีกาย วาจาและใจเศร้าหมอง สถานที่นั้นก็ยอมหมนหมอง กาลนั้นก็ยอมหมนหมองไปด้วย ซึ่งเป็นลักษณะของโลภะ ความโลภ หรือความอยากที่ผิดนั่นเอง

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นสรุปได้ว่า โลภะ ความอยากได้ หมายถึง ความอยาก หรือความต้องการต่างๆรวมถึงความละโมภโลภมากอยากได้สิ่งของของผู้อื่นมาเป็นของตนโดยทางทุจริต มีความหิวจัดทางจิตเป็นลักษณะ ผู้ที่ถูกโลภะครอบงำแม่จะเป็นคนมั่งมีอยู่ดีกินดีสมบูรณ์ด้วย ปัจจัย ๔ และเครื่องอำนวยความสะดวกทุกประการ แต่ถ้ามียังมีโลภะอยู่ก็ยังไม่รู้สึกลัวหิวระหาย ไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ ไม่รู้จักเต็ม ทานเปรียบเหมือนไฟที่ไม่รู้จักพอด้วยเชื้อ มหาสมุทรไม่รู้จักเต็ม ด้วยน้ำฉนใด คนโลภยอมไม่มีความรู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ ไม่รู้จักเต็มด้วยปัจจัย ๔ ฉะนั้น^{๑๓๐}

อนึ่ง ตัณหาหรือโลภะเป็นเจตสิกที่เกิดขึ้นบ่อย และเป็นเหตุแห่งทุกข์ที่เห็นได้ชัดเจนกว่ากิเลสชนิดอื่น พระพุทธเจ้าเมตตรัสถึงเรื่องความทุกข์ดังเช่น ในคำสอนเรื่องอริยสัจ ๔ และปฏิบัติสมุปปาต จึงทรงยกมาตรัสสอนเป็นตัวอย่าง แต่ชาวพุทธส่วนมากก็ยังไม่ค่อยเข้าใจเรื่องตัณหามากนัก เช่น ชาวพุทธจำนวนมากเขาใจว่า ตัณหา คือ ความอยากในเรื่องเพศสัมพันธ์เท่านั้น บางพวกก็เขาใจว่า ความพอใจในรูปที่สวยงาม ดังเช่นที่ชายหนุ่มชอบมองหญิงสาวที่มีรูปร่างนั้นไม่ใช่ตัณหา และบางพวก เขาใจว่าความอยากรับประทานอาหารไม่เป็นตัณหา เพราะเป็นเรื่องธรรมชาติ ในความเป็นจริงความอยาก ความพอใจ ความชื่นชอบอารมณ์ต่าง ๆ เช่น ความชื่นชอบในกลิ่นหอมและดนตรีไพเราะ ล้วน เป็นตัณหาซึ่งเป็นอกุศลทั้งสิ้น สอนความอยากรับประทานโดยทั่วไปก็เป็นตัณหาเช่นกัน ยกเว้น ในขณะที่เกิดความหิวแล้วเรามีสติและปัญญากำกับควบคุม มิฉะนั้นความอยากรับประทานที่เกิดตามมาจะเป็นตัณหา ดังจะเห็นได้จากอาหารที่เราอยากรับประทานนั้น ล้วนเป็นอาหารที่เราชื่นชอบทั้งนั้น เรามีอยากรับประทานอาหาร “อะไรก็ได้” เพื่อความอยู่รอดเท่านั้น แต่อยากรับประทาน เฉพาะที่พอใจหรือติดใจอยู่ ซึ่งพอไม่ได้อาหารมารับประทานหรือไม่ได้อาหารที่ตนพอใจก็จะเกิดความ โกรธและทุกข์ตามมา

เหตุการณ์เหล่านี้แสดงว่าเราตกอยู่ในอำนาจ “ตัณหา” แต่ถ้าเรามีสติและปัญญากำกับ ความอยากรับประทานอาหารในลักษณะ “กินเพื่ออยู่” ไม่ใช่ “อยู่เพื่อกิน” จัดเป็น “กัตตุกัมมยตา ฉันทะ” คือ ความอยากทำชนิดที่ไม่ใช่ตัณหาซึ่งอาจรวมเข้าไว้ด้วยกัน ความต้องการที่เป็นกุศลที่ เรียกว่า “กุศลธรรมฉันทะ” ความอยากไปนิพพานก็เช่นกันถ้าปรารถนานิพพานด้วยอวิชาคือความไม่ เขาใจในความ

^{๑๒๙} พระคันธสาราภิงศ, โพรธิปกขัยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: บุญศิริการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๘๘

^{๑๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๕.

จริงเกี่ยวกับนิพพาน เช่น บรรณานิพพานโดยเข้าใจว่านิพพานเป็นสถานที่เสพสุขคล้าย สวรรค์ ความอยากหรือความปรารถนานั้นก็จัดเป็นตัณหาอย่างหนึ่ง แต่ถ่าปรารถนาด้วยความเข้าใจที่ ถูกต้อง ความปรารถนานั้นก็จัดเป็นกุศลธรรมชั้นหะ ความอยากหรือความพอใจจึงเป็นเรื่องละเอียด และสำคัญที่เราต้องเอาใจใส่และควบคุมอย่างรอบคอบ^{๑๓๑}

ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรได้แสดงถึง ลักษณะหรืออาการที่จัดว่าเป็นตัณหาหรือโลภะนั้น ได้แก่ ความอยากที่มีอาการดังต่อไปนี้คือ

- ๑) โปโนพุกวิกา (ทำให้มีภพใหม่)
- ๒) นนุทิวราศหคตา (พัวพันกับความกำหนัดยินดี)
- ๓) ตตรตตราภินนุที (เพลิดเพลिनกับอารมณ์)

จากอาการของตัณหาหรือโลภะดังกล่าวข้างต้นอธิบายได้ดังนี้คือ ตัณหาหรือโลภะทำให้มีภพใหม่ หมายถึงตัณหาอันเป็นเครื่องทำให้เกิดอีก คือ การที่คนเราทำกรรมที่มีตัณหาเป็นใหญ่เป็นหัวหน้า เช่น บุคคลบางคนทำบุญโดยหวังว่าจะได้เกิดในสุคติภูมิ มีทรัพย์สมบัติมากมาย หรือบางคนอยากได้ในสิ่งของของผู้อื่น จึงทำกรรมคือการลักขโมยสิ่งของนั้นมา เป็นของตน โดยที่เจ้าของไม่ได้ให้ ซึ่งเขาผู้นั้นคิดว่าการทำอย่างนี้แล้วจะทำให้เขามีความสุข แต่ความจริงแล้วหาไม่เป็นอย่างนั้น เพราะการทำกรรมทั้งสองอย่างดังที่กล่าวมาแล้วเป็นปัจจัยให้ผู้กระทำนั้นต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏอย่างไม่มีที่สิ้นสุดนี้คือ ตัณหาที่เป็นเครื่องทำให้เกิดอีก

ตัณหาหรือโลภะทำให้พัวพันกับความกำหนัดยินดี หมายถึง ตัณหาหรือโลภะที่ ประกอบด้วย ความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิดเพลिन คือ การที่ตัณหาเมื่ออาศัยเกิดที่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ อันเป็นที่นาชอบใจนาเจริญใจแล้ว เวลาตั้งอยู่ที่ตั้งอยู่ที่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ อันนายินดีนี้

ด้วยเหมือนกัน เพราะตามธรรมดาธรรมชาติของ ตัณหานั้นยอมชอบใจในอารมณ์ ๖ เมื่อได้ประสบกับอารมณ์เหล่านั้นแล้ว ทำให้เกิดความยึดติดจนมี กำลังทำให้เกิดอุปาทานไม่ยอมปล่อยจากอารมณ์เหล่านั้น และเมื่อไม่ได้อารมณ์ที่ดีเหล่านั้นใจก็จะ เหี่ยวแห้ง โสกะ ปริเทวะ ทุกข โทมนัส อุปายาส เหตุแห่งทุกข์จึงเกิดที่นี่ ทุกขจึงอาศัยเกิดที่ตรงนี้นั่นเอง นี่คืออาการของตัณหาหรือโลภะที่ประกอบด้วยความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิดเพลिन

ตัณหาหรือโลภะทำให้เพลิดเพลिनกับอารมณ์หมายถึง ตัณหาเป็นเครื่องทำให้เกิดความความเพลิดเพลिनในอารมณ์ต่าง ๆ เป็นอย่างยิ่ง เช่น เมื่อมีอารมณ์มาปรากฏทางทวารต่าง ๆ เช่น รูปสวย ๆ

^{๑๓๑} พุทธศาสนิกฯ, การหมดความเห็นแก่ตัวคือหมดทุกข์, (กรุงเทพมหานคร : มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐.

ปรากฏทางตา เสียงเพราะ ๆ ปรากฏทางหู เป็นต้น ตัณหาที่จะเกิดขึ้นพร้อมจิตที่รับ อารมณ์ทางตา ทางหูนั้น และเมื่อตัณหาเกิดขึ้นแล้วก็จะทำให้จิตยินดีชอบใจในอารมณ์ที่ปรากฏทาง ทวารนั้น ๆ ยึดติด และปรุงแต่งให้จิตเพลิดเพลินอยู่ในการรับอารมณ์นั้นอย่างเหนียวแน่นไม่ยอม ปล่อย ตัวอย่างเช่น คนขับเรือจ้างซึ่งตนเองนั้นรับจ้างขับเรือ เพราะต้องการค่าจ้างจากการโดยสารข้ามฝั่งของคนทั้งหลาย เขาก็มีความยินดีและยึดติดในค่าจ้างที่เกิดจากงานนั้น ซึ่งจะต่างกับคน โดยสาร กล่าวคือผู้ที่โดยสารก็ เพียงต้องการจะข้ามไปอีกฝั่งหนึ่งให้ไต่ โดยไม่ได้สนใจว่าเรือจะสวยแค ไหนหรือคนขับเรือจะยินดีในการ ขับเรือของเขาแต่อย่างใด นี่คือ อากาโรของตัณหาที่เป็นเครื่องทำให้เกิดความความเพลิดเพลินอย่างยิ่งใน อารมณ์ต่าง ๆ

เพื่อความเข้าใจในเรื่องตัณหาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอนำเรื่องตัณหาและฉันทะมากล่าวเพื่อดู ความแตกต่างของศัพท์ทั้งสอง เพราะทั้งสองศัพท์นี้ต่างก็มีความหมายว่า ความอยาก ความยินดี ความ พอใจ แต่ความต่างของทั้งสองศัพท์นี้อยู่ที่ว่า ตัณหาเป็นความอยากที่มีความกระหาย ความทะยาน อยากรู้อยากเห็นที่ไม่รู้อิโหน่อิเหน่ ตัณหาเกิดจากเวทนาเป็นปัจจัย โดยมีวิชชาเป็นมูลรากทำให้เกิด ตัณหา อาศัยวิชชาคอยหลอเลี้ยงและให้โอกาสต้องการสิ่งที่จะปรนเปรอตัวตนทำให้เกิดอึดอัดและนำไปสู่การ การแสวงหา

ดังนั้น ตัณหาจึงถือว่าเป็นความอยากทางด้านอกุศล มีผลทำให้มีความทุกข์ ความกระวน กระวายเรารอน ถ้าอยากจะได้อะไรก็คิดที่จะเรารอนคิดฟุ้งซ่านไปต่าง ๆ นานา ตัณหาจึงเป็นสาเหตุแห่งค ความทุกข์อย่างแท้จริง

ส่วนฉันทะ หมายถึง ได้ทั้งความพอใจฝ่ายดีและฝ่ายชั่วแต่เมื่อใจโดยทั่วไปจะนิยมใจใน ความหมายของ “กุศลธรรมฉันทะ” ซึ่งหมายถึง ความพอใจ ความยินดี ความต้องการ ความรักใคร่ ใน สิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น จัดว่าเป็นความอยากฝ่ายกุศลเป็นธรรมฝ่ายดี ฉันทะเกิดจากโยนิโสมนสิกา ฉันทะจัดอยู่ในกระบวนธรรมฝ่ายปัญญาปัญญาเป็นฐานก่อให้เกิด เมื่อ ฉันทะเกิดจะนำไปสู่ความอดุทธสาหะหรือวิริยะทำให้เกิดการกระทำมากกว่าการแสวงหา ฉันทะนั้นให้ผลเป็ นคุณเป็นความสุข เป็นความดีงามฝึกฝฝฝ่ายกุศล จึงเรียกฉันทะว่าเป็นความใฝ่ธรรมกล่าวคือ ถาปรารถนาอยากจะได้เงินทองและทรัพย์สมบัติต่าง ๆ ที่ตนปรารถนา ผู้ที่มีฉันทะก็จะใช้ปัญญาพิจารณาต วยเหตุผลโดยละเอียดรอบคอบและมีการแสวงหาสิ่งนั้นโดยถูกวิธี ถูกศีลธรรม ไม่ทำความเดือดร้อนให้ ตนเองและผู้อื่นในภายหลัง เป็นความต้องการที่ดีงาม ทำให้การกระทำของผู้มีฉันทะนั้นเป็นการกระทำที่ ดี ควรแก่การชื่นชมยินดี ฉันทะจึงจัดเป็นความอยากฝ่ายกุศล ในการปฏิบัติธรรมนั้นส่วนมาก อาศัย ฉันทะในสัมมัมปธาน ๔ ดังมีข้อความในสัมมัมปธานวิภังค สุตตันตภาชนียวา

๑) ภิกษุในศาสนานี้ ทำฉันทะให้เกิดขึ้น พยายาม прารภความเพียรประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อป้องกันอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น มิให้เกิดขึ้น

๒) ทำฉันทะให้เกิด พยายาม прารภความเพียรประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อละ บาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓) ทำฉันทะให้เกิด พยายาม прารภความเพียรประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น

๔) ทำฉันทะให้เกิด พยายาม прารภความเพียรประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อ ความดำรงอยู่ ความไม่สาบสูญ ความภิญโญยิ่ง ความไพบุลย ความเจริญ ความบริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้เจริญยิ่งขึ้น^{๑๓๒}

จากข้อความที่กล่าวมานี้ ฉันทะหมายเอา ความพอใจ การทำความพอใจ ความเปนผู้ใคร่เพื่อที่จะทำความฉลาด ความพอใจในธรรม ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นความอยากอันเปนกุศลฉันทะ ส่วนตัณหานั้นหมายเอาความอยากที่มุ่งเสพเสวยสุขเวทนา อยากรได้อะไรก็เพื่อต้องการเสพสุขเวทนาเท่านั้น ไม่คำนึงถึงประโยชน์แต่กระทำเพื่อเพิ่มอัตราหรือกระทำเพื่อตนเอง เปนความ อยาก ความต้องการ ความพอใจในฝ่ายอกุศลธรรม

ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าถึงแม้ว่าศัพท์ทั้งสองนี้จะมี ความหมาย และสภาวะของความอยากความต้องการ ความพอใจที่เหมือนกัน แต่ศัพท์ทั้งสองนี้มีความแตกต่างกันคือ ความอยากแบบโลภะเปนความอยากฝ่ายชั่วส่วนความอยากแบบฉันทะเปนได้ทั้งความอยากฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว แต่โดยมากจะจัดความอยากแบบฉันทะเปนฝ่ายดีมากกว่าฝ่ายช่วนอกจากนั้นยังมีความแตกต่างในการประพฤติปฏิบัติ การกระทำความกรรมและการให้ผลของกรรมที่ บุคคลใดกระทำอีกด้วย

๔. ประเภทของโลภะ

ความโลภหรือโลภะมีหลายประเภทหรือหลายอาการดังจะเห็นได้จากคำที่เปนไวพจน์ และลักษณะของความโลภที่กล่าวมาแล้วแต่สามารถจำแนกโลภะได้ ไตแก่

๔.๑ จำแนกตามตัณหา ๓ ความโลภเมื่อมองในฐานะเปนตัณหา คือ ความทะยานอยากมีอยู่ ๓ ประการ

๑) กามตัณหา ไตแก่ ความอยาก ความพอใจในสิ่งสำหรับสนองความต้องการทางประสาททั้ง ๕ ความกระหายอยากได้ในอารมณ์ที่นาชอบใจ มาเสวยปรนเปรอตนหรือความทะยานอยากในกาม เรียกว่า กามตัณหา

^{๑๓๒} อภิ. ปุ. (ไทย) ๓๖/๑๐๕/๔๖๕

๒) ภาวตัณหา ได้แก่ ความอยาก ความพอใจ ในสิ่งต่างๆโดยสัมพันธ์กับภาวะชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือความอยากในภาวะชีวิตที่จะอำนวยความสะดวกในสิ่งๆใดในความหมายที่ลึกซึ้ง คือ ความอยากในความมีอยู่คงอยู่ ของตัวตนที่จะได้จะเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง ความ กระจายอยากในความถาวร มั่นคงมีอยู่คงอยู่ตลอดไป รวมถึงความใหญ่โตโดดเด่นของตน หรือความ ทะยานอยากในภพเรียกว่า ภาวตัณหา

๓) วิภวตัณหา ได้แก่ ความอยากให้ตัวตนพ้นไป ขาดหาย พრაก หรือสูญสิ้น ไปเสียจากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือสูญสิ้นไปจากภาวะชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่ปรารถนา ตัณหาชนิดนี้ แสดงออกในรูปที่หยาบ เช่น ความรู้สึกเบื่อหน่าย ความเหงาวาเหว ความเบื่อตนเอง ความซังตัวเอง ความสมเพชตนเอง ความอยากทำลายเพนตน^{๑๓๓}

กามตัณหา คือ ความทะยานอยากอย่างรุนแรงที่ทำให้จิตใจของบุคคล เกิด ความดี้นรน มีความกระสัน อยากไขว่คว้าปรารถนาในอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ใจคนไปกำหนดว่า นาใคร นาปรารถนา นาพอใจ เพื่อจะได้อารมณ์เหล่านั้นมาไว้ในครอบครอง ในขณะที่คิดถึงก็จะหมกมุ่นครุ่นคิดไปด้วยความอยาก ซึ่ขมยินดีในสิ่งเหล่านั้น จนถึง กับถูกความปรารถนาแผดเผาก่อให้เกิดความเรารอน มีความอยากมากขึ้น ทำให้จิตใจสลายไปในอารมณ์แห่งความอยากนั้น แล้วเขาไปยึดในสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นของเราและจะเดือดร้อนใจเพราะการคุ้มครองรักษาสิ่งที่เป็นของของเรา เมื่อสิ่งที่เรายึดว่าเป็นของของเราเปลี่ยนแปลงไป มีการแตกดับ ไป อาการเหล่านี้สรุปรวมเรียกว่า เพนกามตัณหา คือ ความดี้นรนทะยานอยากในวัตถุกาม ด้วย อำนาจของกิเลสกามยกตัวอย่างเช่น นายชายเห็นภาพของสตรีผู้หนึ่ง ซึ่งมีรูปร่างหน้าตาเป็นที่น่าพอใจจึงเกิดความสุขคือ สุขเวทนาทำให้เกิดกามตัณหา

ภวตัณหา คือ อาการที่จิตดี้นรนทะเยอทะยาน ปรารถนาสถานะความเป็นต่างๆ ที่ตนรักใคร่พอใจ และความอยากเกิดในชาติภพที่ประณีตที่ตนเห็นว่าเปนความสุข ความเพลิดเพลินด้วยความเข้าใจว่า สภาวะเหล่านั้นเป็นของเที่ยงแท้ ความรู้สึกประเทณีเกิดจากความเห็นที่เป็นสัสสทธิภูมิจึงคือ ความเห็นว่าโลกหรืออัตตาเที่ยงแท้ไม่เปลี่ยนแปลง เช่น ความอยาก ความพอใจในภาวะที่ตนเองเปนอยู่ และอยากไหเหตุการณหรือสิ่งที่เป็นอยู่นั้นคงอยู่ต่อไป เช่น ความอยากเปนนักแสดงชื่อดัง ความอยากเปนเศรษฐี และความอยากมียศถาบรรดาศักดิ์

วิภวตัณหา คือ ความอยากในอารมณ์ ๖ หรือ กามคุณ ๕ โดยมีอุจเฉทภิกขุ คือ ความเห็นว่าขาดสูญประกอบด้วย เช่น ความพอใจในความขาดสูญไม่เกิดอีก อาการของ ความคิดในลักษณะนี้ชื่อว่า

^{๑๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘. ฉลองสมโภชพระไตรปิฎกภาษาบาลี อักษรล้านนา, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๕.

วิภาตัมหา ตัวอย่างของวิภาตัมหาอาจเห็นได้จากการที่บุคคลมอบหมายให้ผู้อื่นรับผิดชอบงานในฐานะตำแหน่งนั้น ๆ แต่บุคคลบางคนได้แสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจที่จะอยู่ในฐานะตำแหน่งนั้น

ตัณหาทั้ง ๓ ประการนี้เป็นอาการของความอยาก ความต้องการ ความปรารถนา ที่มีชื่อเรียก และมีอาการที่ต่างกัน แต่ตัณหาทั้ง ๓ ประเภทนี้ถือได้ว่าเป็นอาการ และเป็นความอยากที่มีความหมายเดียวกันกับโลภะ

๔.๒ จำแนกตามอาการที่ต่างกันและความรุนแรงของโลภะ ความโลภะเมื่อจำแนกตามลักษณะหรือไวพจน์ที่กล่าวมาแล้วสามารถจำแนกตามอาการที่ต่างกันในแต่ละลำดับขั้นตอนของการเกิดโลภะได้ดังนี้

๑) อาสา ความหวัง และอภิชฌา ความเพ่งเล็ง เป็นอาการของความอยากที่ ยังไม่ได้หรือไม่มีสิ่งที่ยอยากได้เป็นอาการของโลภะที่แสดงออกในรูปของความหวังที่ว่าจะได้ หรือ ความหวังที่ยอยากได้โดยมีอภิชฌาเป็นตัวเกิดรวมด้วย คือ นอกจากจะมีความอยากและความหวังธรรมดาแล้วยังมีการเพ่งเล็งจดจ้องต่ออารมณ์หรือวัตถุสิ่งของที่ตนอยากจะได้ นั่น ทำให้อาการของโลภะที่ความรุนแรงขึ้น ก่อให้เกิดการกระทำในการแสวงหาทั้งในทางที่ถูกต้องและทางที่ผิดเพื่อที่จะให้ได้ครอบครองในสิ่งที่ตนเองต้องการ

๒) นันทิ ความเพลิดเพลินในสิ่งที่ได้แล้วและมีอยู่แล้ว คือ อาการของโลภะที่แสดงออกมาในรูปของความเพลิดเพลินยินดีในขณะที่ได้เสพส่วยอารมณ์ที่น่าใครนาปรารถนา เช่น ความเพลิดเพลินในความสะดวกสบาย ความทันสมัยต่างๆ ความเพลิดเพลินในรสชาติอาหาร เพลิดเพลินในรสสัมผัส เป็นต้น เป็นอาการรูปแบบหนึ่งของโลภะที่มีความละเอียดอ่อนลุ่มลึกทำให้รู้เห็นหรือเข้าใจได้ยาก เป็นอาการที่เกิดขึ้นกับบุคคลได้ง่ายและมากที่สุด โดยที่บุคคลส่วนมากจะไม่รู้ตัวว่านี่คืออาการของนันทิ และกำลังถูกนันทิเขาครอบงำ

๓) อุปาทาน ความยึดติดในอารมณ์ที่พอใจอยากได้ทั้งที่ยังไม่ได้และที่ได้แล้ว เป็นอาการของโลภะที่มีความรุนแรงขึ้น กล่าวคือ ความอยากเมื่อรุนแรงขึ้นก็จะกลายเป็นความยึดมั่นถือมั่น ความติดสยบและหมกมุ่นในอารมณ์ หรือเมื่อยังไม่ได้ก็อยากได้ด้วยตัณหา เมื่อได้แล้วก็ยึดฉวยไว้ด้วยอุปาทาน และเมื่อยึดมั่นถือมั่นก็มีใจยึดแต่กามคุณ ๕ อยากได้เท่านั้นแต่ยังทำให้เกิดความยึดมั่นในความเห็น ทฤษฎี และทฤษฎีต่าง ๆ (ทฤษฎีอุปาทาน) รวมถึงความยึดมั่นในแบบแผนความประพฤติและข้อปฏิบัติที่จะให้ได้ในสิ่งที่ปรารถนา (สัจพัทอุปาทาน) และความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน (อัตตวาทอุปาทาน) ให้ความเกี่ยวเนื่องกันไปด้วยอำนาจของอุปาทาน อาการของความโลภะที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นอาการของโลภะที่มีพัฒนาการ ของกิเลส มีการเกิดขึ้นเป็นลำดับขั้นตอน เริ่มต้นจากความอยากได้ในสิ่งที่ยังไม่ได้ เมื่อได้แล้วก็เพลิดเพลินในสิ่งที่ได้แล้วนั้นและยึดติดในสิ่งที่ได้แล้วรวมทั้งที่ยังไม่ได้

จากตัวอย่างอาการของโลภะที่ผู้วิจัยได้อธิบายในช่วงต้นนั้น จะเห็นได้ว่า อาการของ ความอยาก ความต้องการมีอยู่หลายรูปแบบหลายอาการที่แสดงออกมาในอาการที่แตกต่างกัน แต่ก็มีสาเหตุ และปัจจัยเกิดขึ้นด้วยอำนาจของกิเลสคือ โลภะเป็นตัวทำให้เกิดขึ้น ทำให้เกิดทุกขกับ บุคคลผู้ที่มีความโลภและถูกความโลภครอบงำอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

นอกจากนั้น ความโลภยังจำแนกตามความรุนแรงได้ด้วยกล่าวคือ การพัฒนาของโลภะนั้นในขั้นแรกจะเกิดความรู้สึกพอใจ (รติ) ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส (โผฏฐัพพะ) ที่น่าพอใจ แล้วเกิดความอยากได้ (อิจฉา) เมื่อความอยากรุนแรงขึ้นก็กลายเป็นความมักมาก (มทิจฉา)^{๑๓๔} จนกลายเป็นความเห็นแก่ตัว ที่เรียกว่า ปาปจฉาซึ่งแปลว่า ความปรารถนาลามก เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ อาจจะเป็นปรารถนาที่จะได้ลาภผล ยศศักดิ์ ชื่อเสียง จากบุคคลอื่นในทางที่ไม่ชอบไม่ควร ด้วยความรู้สึกที่มักได้ใครผลประโยชน์เพื่อตนเองแสดงสิ่งที่ตนเองไม่มีให้คนอื่นเขาใจว่ามี แม้ความคิดปรารถนาที่อยากได้การยกย่องนับถือจากสิ่งที่ตนไม่ได้กระทำเป็นตน

อีกนัยหนึ่ง โลภะยังจำแนกตามความรุนแรงในรูปแบบของตัณหาและอุปาทาน ความอยากนั้นมีความรุนแรงขึ้น ก็กลายเป็นอุปาทานความยึดติด เหมือนอารมณ์ค้าง อยู่วางไม่ลง ทำให้มีการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งต่อสิ่งนั้น ถ้าชอบก็เอาตัวไปผูกติดเหมือนดังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันท ปล่อยให้คล้อยตามไปกับอารมณ์ที่ชอบหรือพอใจอะไรที่เกี่ยวกับสิ่งที่เราชอบหรือพอใจก็เห็นดีเห็นงามไปหมด ถ้ามีอะไรมากระทบต่อสิ่งที่เราพอใจก็กระทบมาถึงเราด้วย ถ้าชังก็เกิดความรู้สึกไม่ชอบและผลักไสอะไรที่เกี่ยวกับสิ่งนั้นไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือภาวะต่างๆ ก็ทำให้รู้สึกกระทบไม่เห็นดีไม่เห็นงามด้วย ถ้ามีอะไรเกิดขึ้นกระทบต่อบุคคลหรือสิ่งที่เรายึดมั่นก็กระทบมาถึงเราด้วย^{๑๓๕} ทำให้เกิดความรู้สึกเมื่อสุขก็สุขด้วยหรือเมื่อทุกข์ก็ทุกข์ด้วย เมื่อเกิดการพลัดพรากหรือเกิดการสูญเสียจากสิ่งที่เราพอใจยึด มั่นถือมั่น ก็เกิดความทุกข์เศร้าโศกเสียใจ หดหู่ท้อถอยหมดกำลังใจนี้เป็นอาการของอุปาทานที่เกิด จากตัณหาอย่างอ่อน ๆ และมีพัฒนาการทวีความรุนแรงขึ้นจนกลายเป็นกิเลสที่มีกำลังมากยิ่งขึ้น คือ

อุปาทาน ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายความต่างของตัณหาหรือโลภะและอุปาทานไว้ในลักษณะเป็นความอยากที่ทวีความรุนแรงมากตามลำดับ

อย่างไรก็ตามเราสามารถมองได้ว่า ความอยากและความยึดมั่นเป็นอาการที่มาด้วยกัน เพราะเมื่อเราพอใจหรืออยากในสิ่งใดเราก็จะยึดมั่นในสิ่งนั้นต่างแต่มากน้อยตามความรุนแรงของความพอใจหรือ

^{๑๓๔} พันตรี ป. หลงสมบุญ, **พจนานุกรมมคธ-ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓๔.

^{๑๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม** (ฉบับบริษัท สหธรรมิก, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๑.

ความอยากนั้น และขึ้นอยู่กับเงื่อนไขอื่นๆ เช่น ถ้าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่เราต้องการมากแต่ได้มาอยากต้องรอคอยกว่าจะได้มา ความยึดมั่นก็จะรุนแรงกว่าสิ่งที่เราต้องการมากแต่ได้มาโดยง่ายไม่ต้องเสียเวลารอคอย^{๑๓๖}

๕. ระดับของโลกะ

ในประเด็นนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับระดับของความโลภซึ่งมีหลายระดับที่ลดหลั่นกัน คือ ละเอียด กลาง หยาบ คนส่วนมากกว่าจะรู้ว่ามีความโลภก็ต่อเมื่อความโลภแสดงอาการรุนแรง แต่ไม่รู้เมื่อเป็นความโลภที่ละเอียด เช่นเราอาจจะมีความโลภเมื่ออยากที่จะรับประทานอาหารที่อร่อยมากๆ หรือขณะที่อยากดื่มเหล้าหรือสุบะบุรี หรือมีความผูกพันยึดมั่นในตัวบุคคลและเป็นทุกข์ เมื่อคนรักตายไปเมื่อนั้นเราจะรู้ว่าความผูกพันทำให้เกิดทุกข์ แต่ปัญหาคือโดยมากไม่รู้ว่ามีความโลภ เพราะจิตเกิดดับเร็วมากไม่รู้ว่าคุณภาพเกิดความโลภเกิดในขณะไหนบ้าง ขณะที่สภาวะธรรมปรากฏทางทวารใดทวารหนึ่งในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะเมื่อเป็นความโลภที่ไม่แรงกล้าถึงขั้นที่เป็นโรคหรือ ตัณหา ขณะใดที่รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสที่นาพอใจปรากฏ ขณะนั้นความโลภย่อมเกิดขึ้น ในวันหนึ่งๆความโลภเกิดขึ้นนับครั้งไม่ถ้วน เมื่อความโลภเกิดขึ้นแล้วก็แสวงหาสิ่งเหล่านั้นมาครอง ในแนวคิดที่เกี่ยวกับลักษณะของความโลภในหลายมิติพระอรุณกถาจารย์ เป็นต้นได้อธิบายไว้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เถรวาท ลักษณะของความโลภมีหลายระดับโดยสามารถจำแนกระดับขั้นของความโลภออกเป็น ๓ ระดับ คือ ละเอียด กลาง หยาบ ดังนี้^{๑๓๗}

ก. ความโลภอย่างละเอียด

ความโลภที่ละเอียดเป็นกิเลสที่นอนเนื่องแนบแนบอยู่ภายในใจหรือเป็นกิเลสที่ยังไม่ปรากฏหรือยังไม่พุ่งขึ้นมาจนอาจเกิดความรู้สึกราวหมดกิเลสประเภทความโลภแล้ว แต่หากมีเหตุปัจจัยมากระตุ้นความโลภระดับนี้จะแสดงตัวทันที เปรียบเหมือนตะกอนนิ่งในน้ำจืดใส สะอาด แต่เมื่อโดนน้ำนั้นถูกรบกวน เมื่อนั้นตะกอนจะพุ่งขึ้นมาตามแรงกระทบของน้ำนั้นทันที กิเลสในระดับนี้เรียกว่า “อนุสัยกิเลส”^{๑๓๘} หมายถึง กิเลสที่แอบแนบอยู่ในจิตหรือกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน “อนุสัย” เป็นชื่อของกิเลสอย่างละเอียดที่นอนเนื่องอยู่ในชั้นสันดานของสัตว์ทั้งหลายตราบแต่ที่ยังตัดกิเลสได้ไม่เด็ดขาด อนุสัยจึงเป็นธรรมชาติที่ซ่อนเร้นไม่เปิดเผยให้ใครเห็นประจักษ์

อนุสัยกิเลสเป็นธรรมชาติละเอียดซ่อนเร้นอยู่เป็นประจำในชั้นสันดาน ไม่แสดงออกมาให้ปรากฏทางทวารใดทวารหนึ่งเลยจะปรากฏออกมาก็ต่อเมื่อมีอารมณ์ต่างๆ มากระทบทาง ตา หู จมูก

^{๑๓๖} วัชระ งามจิตรเจริญ, **พุทธศาสนาเถรวาท**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒๐.

^{๑๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๐.

^{๑๓๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๔๙/๖๐๕.

ล้น ภาย และใจ ดวยเหตุนี้ อนุสัยกิเลสจึงเป็นกิเลสชนิดซึ่งมีสภาพละเอียด สงบ นอนเนื่องอยู่ในชั้นธรรมาสน์ของสัตว์ทั้งหลาย

(สนทน อนุ อนุเสนต์ิ = อนุสยา)แปลความว่า ธรรมเหล่าใดโดยอนนอนเนื่องอยู่ในความสืบทอดแห่งรูป – นามธรรม เหล่านั้นชื่อว่า อนุสัย

อีกนัยหนึ่งคือ อนุรูป การณ์ ลภิตวา เสนติ อุปุชชนตติ = อนุสยา แปลความว่าธรรมเหล่าใดเมื่อใดเหตุอันสมควรแล้วยอมเกิดขึ้นได้ ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า อนุสัย

โลภะที่จัดเป็นอนุสัยกิเลสมี ๒ ประการคือ กามราคานุสัยและภวราคานุสัย กามราคานุสัยคือ ธรรมชาติที่เป็นความยินดีติดใจในกามคุณอารมณ์ ซึ่งนอนเนื่องอยู่ในชั้นธรรมาสน์ ภวราคานุสัย คือ ธรรมชาติที่เป็นความยินดีติดใจในรูปภพ อรูปภพหรือรูปฌาน อรูปฌานอันสงบนอนเนื่องอยู่ในชั้นธรรมาสน์มีสภาพเป็นโลกเจตสิกที่ประกอบในทิวฐิตตวิปปยุตจิต ^{๑๓๙}

ข. ความโลภอย่างกลาง

ความโลภอย่างกลางคือ ความโลภที่ทำให้จิตใจไม่โหงบ เพราะถูกอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเข้ามากระทบ เป็นกิเลสระดับที่พุ่งขึ้นมาในจิตที่เรียกว่า “ปริยฐานกิเลส” ซึ่งเป็นพัฒนาการของอนุสัยกิเลสที่เปลี่ยนแปลงเป็นปริยฐานกิเลส ความโลภอย่างกลางคือ กิเลสที่กลุ่มรมจิตใจให้เดือดร้อน เป็นความอยากที่เกิดขึ้นรบกวนจิตใจไม่โหงบความสงบได้ มีอาการที่คอยปลุกเร้าโหงบความอยากอยู่ตลอดเวลา เป็นความอยากที่มีความเจริญขึ้น สืบเนื่องมาจากความอยากระดับอนุสัยกิเลสที่พุ่งขึ้นมา บางกรณีความโลภในชั้นกลางเรียกว่า “คิทธิโลภะ” คือ ความติดใจพัวพันในของของตน สยบอยู่ พอใจอยู่ หมกมุ่น ลุ่มหลงอยู่ แมในของของตน ไม่บริโภคไชสอย ไม่มีการกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันคิดที่จะสลัดออก ทำให้เกิดการยึดมั่นถือมั่น ซึ่งกิเลสกลุ่มนี้เป็นตัวที่กั้น จิตไม่โหงบบรรลุความดีหรือมีความสงบสุขได้

ค. ความโลภอย่างหยาบ

ความโลภอย่างหยาบนี้ คือ กิเลสขั้นที่หยาบ เป็นอาการของความโลภที่รุนแรง เช่น อยากได้ของของผู้อื่นจนไม่สามารถที่จะควบคุมได้ จึงเป็นเหตุให้เกิดการกระทำทุจริตทางกาย และวาจา อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากกิเลสที่กลุ่มรมจิตใจเป็นกิเลสที่ทำให้เกิดการลวงละเมิดทางกายและวาจา

เมื่อความโลภปรากฏตัวออกมาอย่างชัดเจนแล้วสามารถกระตุ้นให้คนทำความชั่วได้ทุกอย่างโดยไม่คำนึงถึงกรอบศีลธรรมใด ๆ ถ้าเป็นความชั่วทางกายได้แก่ การฉกชิงวิ่งราว ปล้นฆ่า ชิงทรัพย์ หรืออาศัยความได้เปรียบทางด้านตำแหน่งหน้าที่การงานทำการคดโกงผู้อื่น ทำการ คอร์รัปชั่นประเทศชาติ เป็นต้น ถ้าเป็นความชั่วทางวาจา คือ เป็นวจีทุจริต เมื่ออยากได้ในทางที่ผิด ศีลธรรม ก็จะมีการพูด

^{๑๓๙} วรรณสิทธิ ไวยเสวี, พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๗ สมุจจยสังคหวิภาค, (กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์ทิพยวสุทธิ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๖-๒๗.

หลอกลวงและเลียบเคียงในสิ่งที่ตนอยากได้ หรือที่นับเนื่องในมิถุนาวาจา พระพุทธเจ้าตรัสเรียกบุคคลที่ถูกความโลภครอบงำจิตใจ แล้วพูดเท็จเพราะอยากได้ของของผู้อื่นแบบนี้ว่า “อภุตวาที (กล่าวเรื่องไม่จริง) บาง อนัตถวาที (กล่าวคำไม่มีสาระ) บาง อธัมมวาที (กล่าวคำไม่อิงธรรม) บาง”^{๑๔๐} จะเห็นได้ว่าความโลภขั้นหยาบนี้จะมีอาการที่รุนแรง ถ้ามีความอยากได้ อยากมี อยากเป็นอะไรแล้วแม่จะต้องทำบาปอกุศลเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนปรารถนาเหล่านั้น เขาก็พร้อมที่จะทำ

สรุปว่า ความโลภจำแนกออกเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ ความโลภอย่างละเอียด กลาง และหยาบ ความโลภทุกระดับขั้นไม่วาอย่างละเอียด กลาง หยาบ ย่อมเป็นเหตุของการทำชั่วและทุกข์ เราเป็นเสมือนทาส ตลอดเวลาที่เรายังเพลิดเพลีนมัวเมาอยู่ในอารมณ์ที่ปรากฏทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เราจะไม่เป็นอิสระเลย ถ้าความสุขของเราขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับอารมณ์ภายนอกที่มากระทบ ถ้าเรายึดถือในความพอใจและความอยากได้จนเกินขอบเขต จิตใจ ก็จะเศร้าหมองโศกเศร้า และตกเป็นทาสของอารมณ์และความรู้สึกต่างๆ ที่เป็นสาเหตุของความโลภที่เกิดขึ้นในวิถีจิตดังจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

๒.๘.๖ สาเหตุของโลกะ

ความโลภหรือโลกะก็มีเหตุหรือสาเหตุให้เกิด ในอัครคัมภีร์สูตร ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการ ของมวลมนุษยธรรมทั้งความโลภของมวลมนุษยชาติ เมื่อยังไม่มีสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้นบนโลกมนุษย์ในช่วงแรกจนกระทั่งมีการอุบัติขึ้นของมนุษย์และสิ่งมีชีวิต ทำให้มนุษย์เกิดความเกียจคร้านและมีความโลภขึ้นทำให้เกิดวรรณะต่าง ๆ ในสังคม ดังพุทธพจน์ที่ว่า ครั้งนั้นสัตว์ผู้หนึ่งเกิดความเกียจคร้านขึ้นจึงมีความเห็นอย่างนี้ว่า “เราช่างลำบากเสียนี้กระไร ที่ต้องไปเก็บข้าวสาสึมาทั้งในเวลาเย็นสำหรับอาหารเย็น ทั้งเวลาเช้าสำหรับอาหารเช้าอยากกระนั้นเลยเราควรไปเก็บเอาข้าวสาสึมาไว้เพื่อบริโภคทั้งเย็นทั้งเช้าเสียคราวเดียวเถิดฯ”^{๑๔๑} มวลมนุษย์ในสมัยนั้นจึงประชุมปรึกษาหารือกันปรารถนถึงความเสื่อมทรามที่เกิดขึ้นโดยลำดับและหาทางแก้ไขปัญหานี้ โดยการแบ่งข้าวสาสึและมีการแบ่งเขตแดนกันขึ้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเกียจคร้านและความโลภความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ที่เป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาต่างๆ ขึ้นมา

เมื่อมนุษย์เกิดความโลภในทรัพยากรธรรมชาติ แม้ทรัพยากรธรรมชาติจะมีเพียงพอแต่ความโลภไม่สามารถทำให้เกิดความพอต่อความต้องการของมนุษย์ได้ มวลมนุษย์จึงเกิดการจัดสรรปันส่วนกันครอบครองทรัพยากรธรรมชาติเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว แต่หลังจากการแบ่งปันดินแดนและผลผลิตกันครอบครองแล้ว แต่ก็ยังมีคนที่โลภมากได้สงวนส่วนของตนไว้แล้ว ไปขโมยในสวนของผู้อื่นมาบริโภคเมื่อถูกจับได้ ๒-๓ ครั้ง ครั้งแรกได้ทำการตักเตือนคนที่ขโมยไป แต่คนที่ขโมยไปก็ไม่ได้ทำตามสัญญา

^{๑๔๐} อก.เอกก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๖.

^{๑๔๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๖๐/๖๘- ๖๙.

ภายหลังได้กลับมาขโมยอีก จึงมีมนุษย์บางคนทนไม่ได้ถึงต้องลงไม้ลงมือ พวกหนึ่งตีด้วยทอนไม้ พวกหนึ่งตีด้วยฝ่ามือ บางก็ใช้ดินขว้างปา เมื่อเกิดเหตุการณ์วุ่นวายอย่างนี้พวก มนุษย์ผู้ใหญ่ก็ประชุมกันเพื่อหาทางแก้ไขปัญหา ดังพุทธพจน์ที่ว่า ครั้งนั้นแล พวกสัตว์ที่เป็นผู้ใหญ่จึงประชุมกัน ครั้นแล้วต่างก็ปรับทุกข์กันว่า “การที่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การตีเตียนจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือทอนไม้จักปรากฏเพราะบาปกรรมเหล่าใด บาปกรรมเหล่านั้นเกิดปรากฏแล้วในสัตว์ทั้งหลาย พวกเราสम्मตีสัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้ที่ควรวากลาวโดยชอบให้เป็นผู้ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียนโดยชอบ ให้เป็นผู้นับไล่ผู้ที่ควรนับไล่โดยชอบ พวกเรา จักแบ่งชาวสาส์ให้แก่มุนีนั้นๆ” ^{๑๔๒}

จากพุทธพจน์ข้างตนได้แสดงถึงความโลภที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นนั่นเอง จึงเป็นที่มาของการเมืองการปกครอง เมื่อโลภะความอยากจัดเป็นกิเลสชนิดหนึ่ง ที่เป็น ๑ ใน ๓ ของกลุ่มกิเลสที่ชื่อว่า “อกุศลมูล” รากเหง้าของอกุศล อกุศล คือ ความไม่ดี เป็นบาปกรรม สิ่งเศร้าหมอง อันความไม่ดีทั้งปวงยอมเกิดจากรากเหง้าที่ไม่ดีทั้ง ๓ อย่าง ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง หรือ ๒ อย่าง เปรียบเหมือนวัชพืช คือ หญ้าที่ไม่ดี นานาชนิดยอมเกิดจากรากเหง้าที่ไม่ดีนั่นเอง ฉะนั้นเมื่ออกุศลมูล คือ โลภะมีอยู่ อกุศลธรรมอื่นๆ เช่น ความเห็นแก่ตัว การขโมย ที่ยังไม่เกิดยอมเกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ยิ่งเจริญมากขึ้น โลภะ ความโลภจัดเป็นอกุศลมูลเป็นกิเลสที่ควรกำจัดเสีย ฉะนั้น ควรทราบถึงสาเหตุของความโลภว่ามีแหล่งกำเนิดหรือเหตุที่ทำให้เกิดขึ้นดังนี้

๗. สรุปความเห็นแก่ตัว

ลักษณะความเห็นแก่ตัว หมายถึงพฤติกรรมหรือการกระทำที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น ลักษณะความเห็นแก่ตัวเป็นสาเหตุสำคัญของการอยู่ร่วมกัน “ภาวะชักนำให้เกิดการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง” ^{๑๔๓} ที่มนุษย์ต่อสู้เพื่อให้ตนเองอยู่รอด ^{๑๔๔} สังคมเกิดความขัดแย้งก่อให้เกิดปัญหาในสังคม ความเหลื่อมล้ำ ความไม่ชอบธรรม ความไม่สงบในสังคมอันเนื่องมาจากความเห็นแก่ตัวที่มีลักษณะเป็นเหมือนมลทินของมนุษย์ทั้งหลาย ไม่เล็กลงกว่าเป็นเพศใด ถ้าเป็นคนเห็นแก่ตัวอาจเป็นคนชั่วช้าเสื่อมเสียจากประโยชน์โลกนี้โลกหน้า ^{๑๔๕} ความเห็นแก่ตัวอาจมีปรากฏให้เห็นได้ในหลายลักษณะที่แตกต่างกันออกไปมากน้อยแล้วแต่ความเสื่อมสาเหตุที่ทำให้บุคคลมีความเห็นแก่ตัว

^{๑๔๒} ที.ปา. (ไทย)๑๑/๖๑/๖๙ - ๗๐.

^{๑๔๓} ราชบัณฑิตยสถาน,พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาฉบับราชบัณฑิตยสถานอังกฤษ-ไทย, หน้า ๖๐.

^{๑๔๔} ปรีดี พนมยงค์, ปรัชญาสังคม, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๒๕) หน้า ๑๔๐.

^{๑๔๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระนิพนธ์ต่างเรื่อง, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๑๙๘.

๑. อกุศลมูล : รากเหง้าแห่งความไม่ดี

กรรมเป็นเหตุให้เกิดกรรม ๒ ฝ่าย คืออกุศลมูลและอกุศลมูล ทั้งสองข้อนี้ทำให้เกิดสิ่งต่างๆ มากมาย เป็นรากเหง้าหรือต้นตอของความดีและความชั่ว ในที่นี้ อกุศลมูล จึงหมายถึงรากเหง้าแห่งความไม่ดี ต้นตอของความชั่วร้ายทั้งหลาย เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้จิตใจตัดสินใจตัดสินใจชั่วร้าย เป็นความรู้สึกฝ่ายลบ เมื่อทำหน้าที่ตามแล้วจะกลายเป็นนิสัยที่ไม่ดีที่สามารถเกิดขึ้นกับทุกคนได้ ซึ่งแตกต่างกันตามรายละเอียด จึงได้ผลที่ต่างกันไป เป็นไปไม่ได้ที่การกระทำชั่วร้ายจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและหรือผู้อื่น^{๑๔๖} อกุศลมูลจึงมีบทบาทหลักในวิถีชีวิตของมนุษย์ เมื่อเกิดขึ้นเป็นผลทำให้จิตใจเสียคุณภาพและเสื่อมสมรรถภาพ โดยเฉพาะอกุศลมูลที่มีเจตนาฝ่ายลบเป็นตัวบงการให้เกิดการกระทำที่ไม่ดี อกุศลมูลมี ๓ ประการ คือ

๑) โลภะ ความอยากได้ของผู้อื่น

๒) โทสะ ความประทุษร้ายซึ่งเกิดจากอารมณ์ไม่พอใจในสิ่งที่ตนประสบ

๓) โมหะ ความเขลาไม่รู้เท่าทันความเป็นจริง ทั้งสามประการนี้ถือได้ว่าเป็นรากเหง้าของอกุศลทั้งหลาย เป็นแรงผลักดันให้มนุษย์เป็นผู้ประมาทมัวเมา และคอยครอบงำจิตใจของมนุษย์ไม่ให้เกิดปัญญา เป็นไปในฝ่ายแห่งความเสื่อมความประทุษของมนุษย์ที่มีทั้งชั่วทั้งดี ก็เพราะมีโลภะ โทสะ โมหะ เป็นสมุฏฐานให้คนประทุษชั่วเสียหายทั้งแก่ตนเองและเป็นปัญหาสังคม พุทธปรัชญาเถรวาท จึงสอนให้หลีกเลี่ยงให้ห่างไกลและไม่ให้ตกไปในอำนาจของกิเลสด้วยธรรมที่ตรงกันข้ามนั่นคืออกุศลธรรม อีกประการหนึ่งเมื่อมนุษย์ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสทั้ง ๓ ประการนั้น ย่อมสามารถที่จะทำความชั่วได้ทุกประเภท เพราะเป็นธรรมที่เอื้ออำนวยให้เกิดความเสียหาย เมื่อมนุษย์มีแต่ความเขลาแล้ว ความเห็นแก่ตัวย่อมครอบงำได้ อีกทั้งยังหลงงมงายไม่รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์ ฉะนั้น อกุศลมูลทั้ง ๓ ประการนั้น เป็นบ่อเกิดแห่งความเสื่อมเสียทุกประการ ดังพุทธพจน์ที่ว่า...“มหาบพิตร ธรรม ๓ ประการ คือโลภ...โกรธ...หลง...เมื่อเกิดขึ้นแก่โลกมีแต่เกิดขึ้น เพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่สำราญ”^{๑๔๗}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวจะเห็นว่า ความโลภอยากได้ของคนอื่น ความโกรธพยาบาทและความหลงมัวเมาเพื่อฝืนนั้น ของมนุษย์ไม่ให้เห็นสิ่งที่เป็นความดีงามหากมันเกิดขึ้นในโลกย่อมเกิดขึ้นเพื่อสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เป็นความทุกข์เดือดร้อนโดยแท้

^{๑๔๖} สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญา : มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ :สยาม, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๕.

^{๑๔๗} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๔/๑๖๗.

๒.๘ สรุป

ในบทนี้เป็นการศึกษาแนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับความหมายทั่วไปของภราดรภาพ ภราดรภาพ โดยทั่วไปทั้งความหมายในภาษา ศาสนาและองค์การสหประชาชาติอันจะเป็นพื้นฐานของการศึกษา ความหมายของภราดรภาพในบทต่อไป และได้ศึกษาภราดรภาพในความหมายของนักปรัชญาและในเชิง รัฐศาสตร์รวมถึงขอบเขตของภราดรภาพว่าภราดรภาพมีขอบเขตอย่างไร ภราดรภาพมีลักษณะอย่างไร พุทธปรัชญามีความเห็นต่อธรรมชาติของมนุษย์ว่าอย่างไร มนุษย์มีความเห็นแก่ตัวตามทัศนะของพุทธ ปรัชญาว่าอย่างไร โดยเฉพาะทัศนะในเรื่องของโลภะโทสะและโมหะฝ่ายอกุศลที่ทำให้มนุษย์เห็นแก่ตัวซึ่ง จะเป็นการปูพื้นฐานเพื่อที่จะกล่าวถึงภราดรภาพในพุทธปรัชญาในบทต่อไป ซึ่งได้ข้อสรุปว่า ความเห็นแก่ ตัวนั้นต่างก็มีความรักตนเองความต้องการตนเองก่อให้เกิดความเบียดเบียนเป็นความเสื่อม มีลักษณะ ๒ อย่างคือ ลักษณะของการกระทำของบุคคล เรียกว่า “คนเห็นแก่ตัว” อย่างหนึ่ง ลักษณะของผลการกระทำ เรียกกันว่า ความเห็นแก่ตัว นอกจากนี้ ยังมีการพิจารณาบางแง่มุมที่เกี่ยวกับความเห็นแก่ตัว ในฐานะที่เป็นพื้นฐานพุทธปรัชญาเถรวาทที่เป็นปรัชญาชีวิตที่มีหลักการเกี่ยวกับความพึงพอใจ เพราะว่ามีอำนาจสองอย่างที่ย่อมควบคุมการกระทำอยู่นั้นคือ ความรู้สึก และเหตุผล

ความเห็นแก่ตัวมีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับ หลักคำสอนอื่นที่สนับสนุนกัน เช่น ทางแห่งความเสื่อมในปรภาวสูตร เป็นต้นและมองว่าความเห็นแก่ตัว นั้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมเป็นทางเสื่อมสำหรับปुरुชนทั่วไปหรือบรรพชิต พุทธปรัชญาเถรวาทได้เสนอ ทางแก้ไขความเห็นแก่ตัว นอกจากนี้ ยังมีหลักคำสอนที่เป็นฝ่ายสนับสนุนให้เกิดความเห็นแก่ตัวและมี หลักคำสอนที่เป็นฝ่ายปฏิบัติต่อกันสำหรับบรรพชิตของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนานั้นมีบรรพชิต คล้ายกับพุทธปรัชญาเถรวาทที่มองว่าความเห็นแก่ตัวเป็นบ่อเกิดความไม่ดีคืออกุศลหลายประการ

พุทธปรัชญาเถรวาทมองว่า ความเห็นแก่ตัวเป็นความทุกข์มนุษย์ต่างแสวงหาสิ่งที่เป็นความสุข และหลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นทุกข์ มนุษย์ต่างก็ “รักสุขเกลียดทุกข์” เรียกว่าเป็น “ความรักตน” ความรักนี้เองที่ ทำให้มนุษย์เฝ้าหาเพื่อสนองตอบความต้องการ แต่ว่าความต้องการที่ไม่เคยหยุดของมนุษย์ได้สิ่งหนึ่งแล้วก็ ยังต้องหามาใหม่และต่อไปไม่หยุดและในเมื่ออยู่ร่วมกันทุกคนต่างมีความปรารถนาเช่นกันจึงทำให้เกิดการ ละเมิดความรักเป็นบ่อเกิดของความเห็นแก่ตัวกระทำทุกอย่างเพื่อสนองตัณหา ความเห็นแก่ตัวนั้นเกิดขึ้น เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม แต่ความเห็นแก่ตัวมิใช่เพียงว่าเป็นแค่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ยัง เป็นความรู้สึกภายในความเห็นแก่ตัวไม่ว่าระดับใดจะมีผลคือทุกข์ทั้งสิ้น ตัณหาเป็นลักษณะความอยากได้ สิ่งที่สนองความต้องการทางประสาททั้ง ๕ โดยสัมพันธ์กับภาวะชีวิตที่จะอำนวยสิ่งที่ปรารถนานั้นๆ ให้คง อยู่กับตัวตนอย่างใดอย่างหนึ่งตลอดไป ตัณหานี้แสดงออกในรูปความรู้สึกอยากได้ของคนอื่นทำให้บุคคลมี ลักษณะแสดงพฤติกรรมอยากได้สิ่งของมาเป็นของตนโดยการเก็บเอาของผู้อื่นที่มีเจ้าของมาไว้เป็นส่วนตน

ทำให้เกิดการใช้วาจาที่สื่อเสียประทุษร้ายทำร้ายกันจนเสียชีวิตบุคคลถูกความโลภครอบงำความโลภ นี้แสดงถึงความกระหายอยาก เป็นความอยากขั้นที่รุนแรงมากขึ้น อยากในอำนาจละเมิดเบียดเบียนกัน เมื่อความโลภเข้าครอบงำแล้ว ย่อมคิดที่จะเอาให้ได้โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง เรียกโลภะว่า “อกุศลมูล” แปลว่ารากเง้าของความชั่วขาดสติสัมปชัญญะไม่ระงับยับยั้งก็จะแสดงพฤติกรรมรุกรานเพื่อให้ตนได้มา เรียกว่าเห็นแก่ตัว เป็นอภิขมา เป็นความเพ่งเล็งอันเป็นความต้องการที่รุนแรง การอยู่ร่วมกันในสังคมมักจะมีปัญหาเกิดขึ้นเสมอ โดยเฉพาะการกระทบกระทั่งทำให้เกิดการละเมิดซึ่งกันและกัน ด้วยวาจา ด้วยใจ การเบียดเบียนกัน สังคมที่มีการเบียดเบียนกันสังคมนั้นย่อมหาความสุขไม่ได้

ดังนั้น การปฏิบัติตนให้อยู่ร่วมกันในสังคมให้เกิดความสงบราบรื่นเรียบร้อย มีความสุข และมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน การนำหลักธรรมมาใช้ในสังคมก่อให้เกิดคุณธรรมจริยธรรมในสังคมมีการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน การให้ปันสิ่งของ ๆ ตนต่อผู้อื่น การผูกใจคนต้องอาศัยการให้เป็นหลักพื้นฐาน การให้เป็นการแสดงออกถึงไมตรีจิตของผู้ให้ที่ผู้รับพอใจ ให้สิ่งของให้ความช่วยเหลือด้วยกำลังกายแรงสมอง ซึ่งเป็นการเสียสละ สิ่งที่ตนเองมี แม้กระทั่งเวลา เพื่อเผื่อแผ่ให้กับส่วนรวม “การให้ทานบริจาคสิ่งของ ย่อมกำจัดความตระหนี่ออกไปได้ในขณะนั้น ถ้ายังมีความหวงแหน เสียตายก็ให้ไม่ได้ หรือฝืนใจให้ความตระหนี่มันก็ไม่ลด” ...อีกทั้งยังช่วยลด“อัตตา” หรือความเป็นตัว เป็นตนของตนเองลงได้บ้าง การให้กับสังคมส่วนรวม เป็นผู้ที่เอื้อเพื่อเสียสละ เวลา แรงกาย แรงใจ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น หรือ สังคมให้เกิดประโยชน์มีความสุขอยู่ร่วมในหมู่ด้วยดีพึงปฏิบัติหลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า สาราณียธรรม (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) มี ๖ประการคือ มีเมตตาทายกรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตา นั่นคือ การอยู่ด้วยกันด้วยการกระทำดีต่อกัน ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน แต่มุ่งเน้นการสร้างความร่วมมือกัน เพื่อความผาสุกร่วมกัน

บทที่ ๓

แนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญา

แนวคิดภราดรภาพในพระไตรปิฎก ผู้ศึกษาจะศึกษาความหมายของภราดรภาพในพระพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งเป็น ๒ อย่างคือความหมายภราดรภาพตามคัมภีร์และความหมายตามนักปราชญ์ และศึกษาหลักปฏิบัติเพื่อภราดรภาพในพระไตรปิฎกโดยแบ่งเป็น ๓ เรื่องคือแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเห็นใจกันเพื่อภราดรภาพ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเป็นมิตรกันเพื่อภราดรภาพและแนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมให้ช่วยเหลือกันเพื่อภราดรภาพ โดยเบื้องต้นจะศึกษาถึงความหมายของหลักปฏิบัติเพื่อภราดรภาพในพระไตรปิฎกก่อน

๓.๑ ความหมายภราดรภาพในพุทธปรัชญา

๓.๑.๑ ความหมายตามคัมภีร์

คำว่า “ภราดรภาพ” แยกออกเป็นสองคำ คือ ภราดร + ภาพ ภราดร แปลว่า พี่ชาย น้องชาย ภาพ แปลว่า ภาวะหรือความมี ความเป็น ภราดร เป็นคำที่เขียนได้หลายคำ ได้แก่ “ภราดร, ภราดา, ภราตฺร, ภราตถุ แปลว่า พี่ชาย, น้องชาย คำว่า ภราตถุ เป็นภาษาสันสกฤตและคำว่า ภราตา, ภราตุ, เป็นภาษาบาลี” คำว่า ภาพ มักใช้ในตอนท้ายของคำสมาส” ดังนั้นรวมกันเป็น “ภราดรภาพ” แปลว่า “ความเป็นฉันพี่น้องกัน”, ความเป็นพี่น้องกัน, ความเป็นเสมือนพี่น้อง ภราดรภาพตามความหมายตามคัมภีร์จึงหมายถึง ความเป็นพี่เป็นน้อง หรือความมีพี่มีน้อง^๑

๓.๑.๒ ความหมายตามนักปราชญ์

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็กล่าวถึงภราดรภาพว่ามนุษย์มีจุดกำเนิดเดียวกัน “คนทุกคนในโลกเป็นคน ๆ เดียวกันข้อนี้เป็นความจริงของธรรมชาติ หมายความว่า ธรรมชาติสร้างทุกคนในโลกมาเพื่อเป็นคน ๆ เดียวกัน^๒ แล้วก็วิวาทกัน หรือทำสงครามกันในที่สุดพุทธปรัชญา เป็นศาสนาแห่งความมีคนเพียงคนเดียว มีคนเดียวเป็นธาตุตามธรรมชาติ ซึ่งไม่ถือว่าเป็นตัวเป็นตน ซึ่งแบ่งเป็นเขาเป็นเราไม่ได้ มีแต่ธาตุตามธรรมชาติ ซึ่งไม่ควรเรียกว่าบุคคล ควรทำในในเสียว่า ทุกคนเป็นคนเดียวกัน

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

^๒ พุทธทาส ภิกขุ, *มองโลก มองชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร :ธรรมสภา, ๓๕๔๔), หน้า ๗.

เสียชีวิตทั้งหมด เป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย มีปัญหาอย่างเดียวกันมีหัวอกเดียวกันมาจากธาตุทั้งหลาย ที่ปรุงแต่งขึ้นมา เหมือนกันด้วยประการทั้งปวง^๓

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ)มีความเห็นว่า หลักร่วมทางความคิด อันเป็นปัจจัยให้เกิดความสามัคคี จำเป็นต้องอาศัยความรู้สึกรู้ว่าเราเป็นพวกเดียวกัน แต่การที่จะรู้สึกรู้ว่าเป็นพวกเดียวกันจะต้องมีสายใยสำคัญหลาย ๆ สายโดยเฉพาะสายใย คือ ความรู้สึกว่าเป็น พี่น้องกัน เป็นเพื่อนกัน ร่วมสำนัก สถาบันเดียวกัน จนถึงขั้นนำไปสู่ความรู้สึกว่าเราเป็นคนชาติเดียวกัน อยู่ในแผ่นดินเดียวกัน มีองค์พระประมุข หรือ หัวหน้าคนเดียวกันที่สำคัญ คือ มีศาสนา ลัทธิ หรือ อุดมการณ์เดียวกัน^๔

สุชีพ ปุญญานุภาพมีทรรศนะหลักภราดรภาพว่า “ศาสตร์สมัยใหม่ถ้าศึกษาอย่างจริงจังสามารถช่วยให้เราเห็นถึง ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสรรพชีวิตและสรรพสิ่งได้ พุทธิอีกอย่าง คือ ทำให้เราตระหนักว่าเราทั้งหมดล้วนเป็นญาติพี่น้องกัน ความรู้อย่างนี้จะช่วยให้เราลดความอหังการลงไปอ่อนน้อมถ่อมตนมากขึ้นและรักกันมากขึ้นด้วย”^๕ ไม่รังเกียจเด็ดฉันท เพราะความต่างด้านสีผิว เชื้อชาติ ภาษา หรือ ศาสนา ความต่างเหล่านั้น แม้จะมีอยู่จริง แต่ก็เป็นส่วนน้อยเมื่อเทียบกับความเหมือนและความคล้ายคลึงที่สำคัญก็คือความต่างนั้นเป็นสิ่งที่คนเรานึกคิดขึ้นมาเป็นส่วนใหญ่ ขณะที่สิ่งที่เรามีเหมือนกันนั้นฝังลึกอยู่ในสายเลือดอันมีอาจแปรเป็นอื่นได้ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยไม่เลือกสีผิว เชื้อชาติ ภาษา และประเทศ จึงมิใช่แค่จริยธรรมแบบพุทธเท่านั้น หากยังเป็นจริยธรรมสากลสำหรับโลกทุกยุคสมัยด้วย

ศาสนาทุกศาสนาสอนให้เราถ่อมตน สอนให้เราสุภาพ และกรุณาโดยไม่เลือก ชาติ ชั้น วรรณะ ถ้วยคำของพระศาสนานั้นเป็นถ้อยคำดี ที่เรียบง่ายและเป็นเสียงเรียกร้องให้เราเพื่อให้เราหลายกำแพงในหัวใจของเราออก เพื่อเราจะได้เข้าร่วมสุขกับมนุษยชาติ กับเพื่อนบ้าน กับทุก ๆ คน โดยไม่ต้องมี ชาติ ชั้น วรรณะ มากางกัน พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า สุขา สงฆสส สามัคคี ความสุขเกิดแต่สามัคคีของหมู่คณะ^๖ แต่ถ้ามนุษย์ยังมีความสุขส่วนตัวมากเท่าใด ใจของมนุษย์จะแคบเข้า ทั้งหวงแหน และกีดกัน เพิ่มแรงริษยาแก่กันและกันได้ แต่ถ้าความสุขนั้นเกิดจากการเข้าร่วมกับหมู่คณะโดยการเผยหัวใจเข้าหากันแล้วจะทำให้ พบว่า ความสุขนั้น ไม่ใช่เป็นความสุขของใคร ความสุขที่แท้จริงนั้นคือ ความสุขของมนุษยชาติ ดังภาษิตที่กล่าวว่า “ถ้าท่านจะรักษาน้ำสักหยดเดียวให้คงอยู่ชั่ววันรินดรแล้ว จงเอาไปฝากกับมหาสมุทร”^๗ น้ำตาของชาวมุสลิม ไม่มีอะไรแตกต่างกับน้ำตาของชาวพุทธและชาวคริสต์หรือทุก ๆ ชีวิตเมื่อเสียใจก็ร้อง

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒) หน้า ๒๘ - ๒๙.

^๔ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), โลกทั้งผองพี่น้องกัน, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๑), หน้า ๓๐.

^๕ พระไพศาล วิสาโล, ส่องสว่างทางไทรวมบทความคัดสรรว่าด้วยวิถีพุทธวิถีไทยในสังคมสยาม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทตฤตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๒๔๓.

^๖ สุชีพ ปุญญานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๔.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

ให้ คราวดีใจก็รื่นเริง แต่ในส่วนลึกซึ่งนั่นก็คือ เมื่อกำแพงที่ขวางกั้นหัวใจได้เปิดเผยหนทาง ที่ตรงนั่นเองที่มนุษย์จะร่วมใจกันเข้าถึงใจของกันและกัน เห็นใจกันและกัน จะมีใจเป็นหนึ่งเดียวกัน

ดังนั้น ความหมายตามนักปราชญ์ในพระพุทธศาสนาที่กล่าวมาทั้งหมดพอสรุปได้ว่ามนุษย์แต่ละคนเป็นล้วนเป็นพี่น้องกัน ถ้าไม่ใช่ในอดีตชาติ ก็ปัจจุบันชาติ หรืออาจจะเป็นกันอีกในอนาคตชาติซึ่งเป็นทั้งญาติที่เป็นโดยสายเลือดและเป็นพี่น้องเพราะปฏิบัติตามคำสอนที่ปรากฏในพุทธปรัชญา

๓.๒ ความหมายของหลักปฏิบัติเพื่อภราดรภาพ

หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญา หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ได้มีการบันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก หลักธรรมส่วนใหญ่มีอยู่ใน พระสุตตันตปิฎกกับพระอภิธรรมปิฎก มีบางส่วนรวมอยู่ในพระวินัยปิฎก ซึ่งเป็นคำสอนที่เรียกกันทั่วไปว่า พระธรรม ซึ่งต่างจากพระวินัย เพราะ “พระวินัยเป็นหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อเป็นระเบียบปฏิบัติให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมซึ่งไม่ได้เป็นเรื่องที่มีอยู่ตามธรรมชาติ” ส่วนหลักธรรมของพระพุทธเจ้าที่นำมาสั่งสอนนั้นมีความหมายรวมทั้งส่วนที่เป็นสัจธรรม คือ ความจริงและจริยธรรม คือ หลักปฏิบัติ เพื่อให้เข้าถึงความเป็นจริงตามธรรมชาติ และความจริงสูงสุด อันทำให้ทุกข์ทั้งปวงดับไปโดยสิ้นเชิง

ดังนั้น หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญา จึงมีเนื้อหาแบ่งออกเป็น สองส่วน ได้แก่ “ส่วนที่หนึ่ง เป็นอภิปรัชญาที่กล่าวถึงความจริงของจักรวาลของโลกของสรรพสิ่งและของมนุษย์ กล่าวถึงธรรมชาติ กฎของธรรมชาติ” ส่วนที่สองเป็น จริยศาสตร์ ที่สอนให้มนุษย์เข้าใจความหมายของชีวิต สอนให้มนุษย์รู้จักดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์ของตนเองและผู้อื่นด้วยความไม่ประมาทสอนให้รู้จักใช้ชีวิตให้กลมกลืนกับธรรมชาติสอดคล้องกับธรรมชาติโดยเน้นในเรื่องของกรรมการประพฤตินและความเพียรพยายาม โดยสอนให้มนุษย์แสวงหาคำตอบในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง

คำสอนที่พระพุทธองค์ ทรงตรัสมีความสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการ คือ พระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และ พระมหากรุณาธิคุณ โดยมุ่งสอนให้สรรพสัตว์ดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สุข ๓ ระดับ คือ “ระดับต้นที่ภูฏฐัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ระดับกลางสัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์เบื้องหน้า ระดับสูงปรมัตถะ คือ ประโยชน์อย่างยิ่ง” ซึ่งมีคำอธิบาย ดังนี้

๑. ระดับต้น สอนให้มนุษย์แสดงหาประโยชน์สุขตามสมควรแก่อัตถะภาพและขีดความสามารถที่พึงมี เช่น ความมีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน มีหน้าที่การงาน อาชีพสุจริต เลี้ยงตัวเองได้ มีสถานภาพเป็นที่ยอมรับของสังคม รักษาครอบครัววงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่านับถือ

๒. ระดับกลาง สอนให้มนุษย์มุ่งในประโยชน์สุขขั้นสูงขึ้น ด้วยการพัฒนาทางจิตใจ ให้อยู่เหนือโลกธรรมทั้งหลายอันจะยังประโยชน์ทางจิตใจให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเองต่อไปในกาลข้างหน้า เช่น การมีความอบอุ่นใจด้วยศรัทธาในหลักธรรม มีความภูมิใจในชีวิตที่สะอาด ด้วยความประพฤติสุจริต อิ่มใจในชีวิตที่มีคุณค่า ที่ได้เสียสละทำประโยชน์ให้เกิดขึ้น มั่นใจในความสามารถ แก้ปัญหาชีวิต โล่งใจว่าได้ทำความดีไว้แล้วเพื่อประโยชน์ในกาลข้างหน้า

๓. ระดับสูง สอนให้มนุษย์ มุ่งแสวงหาประโยชน์ชั้นสูงสุด เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงด้วยการบำเพ็ญภาวนาให้จิตเข้าสู่ความ สะอาด สว่าง สงบ แห่งมรรคผลนิพพาน ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ภายใจไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ที่ผันแปรอยู่เป็นประจำละความยึดมั่น ถือมั่น รักษาใจให้ปลอดโปร่ง แจ่มใส สดชื่น เบิกบาน อยู่ตลอดเวลา ดำเนินชีวิตไปด้วยปัญญา

จากการศึกษาหลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาท ทำให้ทราบว่า หลักการปฏิบัติที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งมีอยู่หลายระดับแห่งการเข้าถึง ตามขีดความสามารถทางสติปัญญาของแต่ละบุคคล และประโยชน์สุขใน ๓ ระดับที่กล่าวมานั้น จะมีความสอดคล้อง กลมกลืนกัน สนับสนุนกันจากระดับต้นไปสู่ระดับกลาง หนุนเนื่องไปสู่ระดับสูง ตามลำดับด้วยการปฏิบัติฝึกฝนพัฒนาตนตามหลักการและแนวทางแห่งธรรมนั้น ก็เพื่อให้เกิดประโยชน์ใน ๓ อย่าง คือ “อัตตัตถะจุดหมายเพื่อตน หรือประโยชน์ตน, ปรัตถะจุดหมายเพื่อผู้อื่น หรือประโยชน์ผู้อื่น, อุภยัตถะจุดหมายร่วมกัน หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย”

ดังนั้น หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงเป็นแนวปฏิบัติที่ถือได้ว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่มากโดยไม่มีประมาณ

หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงมีความสำคัญลึกซึ้งตามแนวธรรมและแนวปฏิบัติตลอดถึงผลของการปฏิบัติตามแต่ละระดับนั้น ซึ่งการศึกษาในบทนี้เป็นการนำเสนอหลักปฏิบัติเพื่อภราดรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยการศึกษาที่ผ่านมาทำให้ทราบว่าหลักภราดรภาพในพุทธปรัชญาเกิดจากการที่บุคคลมีความเห็นใจกัน มีความเป็นมิตรกัน หรือให้การช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นหลักคุณธรรมอันดีที่มีในจิตใจของมนุษย์หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงถือได้ว่าเป็นมีคุณประโยชน์ต่อความเป็นมนุษย์

ดังนั้น เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญยิ่งขึ้นในที่นี้ ผู้ศึกษาจึงได้มุ่งเสนอหลักปฏิบัติเพื่อภราดรภาพ โดยสรุปความสำคัญลงในหลักปฏิบัติที่ส่งเสริมให้เห็นใจกัน ให้เป็นมิตรกัน และให้ช่วยเหลือกัน ดังนี้

๓.๓ หลักปฏิบัติเพื่อภราดรภาพ

การศึกษาหลักภราดรภาพตามที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ทำให้ทราบว่า ภราดรภาพในพุทธปรัชญา มีเหตุมาจาก ความเห็นใจกัน ความเป็นมิตรกัน หรือการช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน โดยจะเริ่มจากข้อใดข้อหนึ่งก่อนก็ได้ แต่จะมีความกลมกลืน หนุนเนื่องกันไปตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา คือ เกื้อหนุนต่อการเกิด ภราดรภาพในพุทธปรัชญา ๓ ประการ ดังนี้

๑) เห็นใจ

ความเห็นใจกัน หมายถึง การเห็นในคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วยกันมีการปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตาธรรม

๒) ความเป็นมิตรกัน

มิตร = “เพื่อน, ผู้มีความเอื้อเฟื้อ, ผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ”^๔ ความเป็นมิตรกันเป็นเหตุแห่งการเกิดภราดรภาพเพราะว่า ความเป็นพี่น้องกันจะต้องมีความเอื้อเฟื้อ เกื้อกูลกันเป็นพื้นฐาน ดังนั้น ความเป็นมิตรกันจึงต้องมีใน ความเป็นพี่น้องโดยปริยาย ฉะนั้นความเป็นมิตรกันจึงเป็นบ่อเกิดแห่งภราดรภาพ ความเป็นมิตรที่ดีทางพุทธปรัชญาเรียกว่า “กัลยาณมิตร ความมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่เพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรายแห่งสัจธรรม”^๕ คือมีคุณอย่างมากในการอยู่ร่วมกันเช่น การอยู่ร่วมกันในสังคมสงฆ์ การอยู่ร่วมกันในสังสารวัฏฏ์ คุณสมบัติของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตร จะนำพาสังคมและชุมชนไปสู่ภราดรภาพ ได้อย่างดียิ่ง

๓) การช่วยเหลือกัน

การช่วยเหลือกันนี้ในทางพุทธปรัชญาเถรวาท เรียกว่า ทานคือการให้หรือ การแบ่งปัน จากเหตุแห่งการเกิดภราดรภาพในพุทธปรัชญาตามที่กล่าวมาทำให้สามารถสรุปได้ว่า หลักปฏิบัติทั้ง ๓ ประการนั้น จะนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ตัวบุคคลและสังคมส่งผลต่อการดำเนินชีวิตไปในทางที่จะพัฒนาขึ้นจากเดิมที่เป็นอยู่ เพราะการปฏิบัติตามคุณธรรม ที่กล่าวมานี้จะสร้างคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่กันและกัน เป็นการเสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้อีกทางหนึ่งด้วย

การศึกษาหลักภราดรภาพในบทนี้ทำให้ทราบว่าผู้ที่เป็น นักคิด นักการศึกษา หรือ ศาสดาของศาสนาต่างๆ ได้มองเห็นความยากลำบากในการดำรงชีวิตร่วมกันของบุคคล แต่ละหมู่เหล่าด้วยสารพัดปัญหาที่เกิดขึ้น ดังนั้น หลักการที่จะทำให้บุคคลทุกหมู่เหล่า อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข จึงมีแนวคิดที่จะทำให้เกิดการปฏิบัติต่อกันของบุคคลให้เป็นไปอย่างพื่ออย่างน้อง คือ หลักภราดรภาพนั่นเอง และเมื่อได้ศึกษาหลักภราดรภาพ ตามที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ทำให้ทราบชัดเจนถึงการเกิดขึ้นของภราดรภาพว่าเกิดจากมโนธรรม ในจิตใจของบุคคล แล้วแสดงออกเป็น พฤติกรรม

กล่าวโดยสรุป มโนธรรมที่ว่านี้ คือ ความเห็นใจกัน เห็นในคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วยกันพฤติกรรมที่เกิดขึ้นนั้นจึงแสดงออกด้วยความเป็นมิตรกัน ซึ่งเกิดจากการเชื่อใจไว้วางใจกันด้วยการปฏิบัติต่อกันในสิ่งที่ดีและการช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึง ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลแก่กัน

ดังนั้น คุณธรรมทั้งสามประการดังกล่าวมานี้ คือ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิด ภราดรภาพในพุทธปรัชญา จากเหตุแห่งการเกิดภราดรภาพในพุทธปรัชญาที่กล่าวมาทำให้สามารถสรุปได้ว่าคุณธรรม ๓ ประการนั้น จะนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ตัวบุคคลและสังคม ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตไปในทางที่จะพัฒนาขึ้นจากเดิมที่เป็นอยู่ เพราะการปฏิบัติตามคุณธรรม ที่กล่าวมานี้จะสร้างคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่กันและกัน เป็นการเสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้อีกทางหนึ่งด้วย

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแล้ว, หน้า ๒๓๔.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๕.

๓.๔ แนวคิดเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการส่งเสริมความเห็นใจกันเพื่อภราดรภาพ

๓.๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการส่งเสริมความเห็นใจกันเพื่อภราดรภาพ

หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทมีความละเอียดลึกซึ้งอยู่หลายระดับแต่ละระดับก็มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน หลักปฏิบัติที่ส่งเสริมให้บุคคลมีความเห็นใจกันเป็นหลักปฏิบัติที่ชี้ให้เห็นถึงคุณค่า และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ การเข้าใจและรู้แจ้ง ตามสภาวะของความเป็นมนุษย์จะทำให้เกิดความเห็นใจกัน เกิดความรู้สึกว่าบุคคลอื่น ๆ นั้นมีความคล้ายคลึงเหมือนกันหมด ทั้งทางร่างกายและจิตใจทำให้เกิดความรู้สึกว่าคนอื่นนั้นเหมือนเป็นพี่น้องกัน ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่ง ในหลักภราดรภาพ หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทที่ทำให้เกิดความเห็นใจกัน สรุปดังนี้

ความปรารถนาดีเป็นจุดประสงค์ขั้นต้นของพุทธปรัชญา ฉะนั้น แนวทางแห่งธรรมที่เป็นคำสอนเพื่อให้ประจักษ์ชัดแก่สรรพสัตว์ ให้ทราบถึงคุณธรรมอันประเสริฐของผู้เป็นใหญ่ ตามหลักปฏิบัติในระพุทธปรัชญาเถรวาทที่เป็นแนวปฏิบัติของผู้ประเสริฐ หรือผู้ที่มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวาง คือ “เมตตา”^{๑๐} มีความเห็นใจผู้อื่น หลักปฏิบัตินี้ส่งผลให้เกิดความเห็นใจกันได้อย่างชัดเจนเพราะธรรม นี้ล้วนแต่ชักนำให้เกิดความเห็นใจกัน ปรารถนาดีต่อกัน ทำให้เกิดความเป็นพี่น้องกันขึ้นได้หลักปฏิบัติ

เมตตา หมายถึง ความปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุขด้วยความรักใคร่หวังดี ความปรารถนาดี การแสดงออกซึ่งมิตรไมตรีต่อผู้อื่น มีจิตแผ่เมตรี และคิดทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น อยากจะช่วยเหลือให้ทุกคนมีความสุข ความสบายใจ โดยทั่วหน้าซึ่งสิ่งนี้จะนำพาให้เกิดความเป็นพี่น้องกันขึ้นมาดังเช่น ความเมตตาของพระพุทธองค์ ที่เห็นสรรพสัตว์เป็นเช่นพี่น้อง จึงต้องปฏิบัติพุทธกิจของพระองค์อย่างไม่ย่อท้อดังที่พระองค์ทรงตรัสว่า “ความเมตตา และความต้องการยอมเป็นบ่อเกิดแห่งความเป็นญาติกันในระหว่างสัตว์โลกทั้งปวงได้ มีชั้นสูงต่ำอยู่ในสายเลือด”^{๑๑} และ “ในสังคมที่นำอยู่ทำให้สุขภาพจิตดี สภาพแวดล้อมและบุคคลในสังคมมีเมตตาต่อกันพบว่า ความรักที่ทุกคนในสังคมนั้นมอบให้แก่กันและกันนั้นเป็นความรักซึ่งเกิดจากเมตตาเป็นพื้นฐาน”^{๑๒} ซึ่งเป็นผลให้เกิดความเห็นใจกัน

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงก่อตั้งขึ้นหลังจากทรงค้นพบความจริงเกี่ยวกับความทุกข์และการพ้นทุกข์ของชีวิต การรู้แจ้งถึงความจริงในความทุกข์โดยการพิจารณาไตร่ตรองใคร่ครวญอย่างละเอียดนั้นจึงจะทำให้เข้าใจได้ว่าตนนั้นเป็นที่พึ่งแห่งตนเองได้อย่างลึกซึ้งซึ่งพระพุทธศาสนา ไม่มีหลักคำสอนเรื่องพระเจ้าสร้างโลก ควบคุมโลก หรือพระเจ้าเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต พุทธศาสนาเชื่อว่าไม่มีใครมีอำนาจเหนือใครได้อย่างแท้จริง เพราะทุกคนตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมเดียวกันคือทำดียอมได้ดี ทำชั่วก็ยอมได้รับผลชั่ว อันเป็นกฎเกณฑ์ตายตัว พุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม (Atheism) พุทธศาสนาเกิดขึ้นเพราะพระพุทธเจ้าไม่ทรงเห็นด้วยกับหลักคำสอนและวิธีการในศาสนาพราหมณ์ ทรงตีเตียนการบูชาอัญญ การแบ่งชั้นวรรณะ กลับทรงเน้นหลักความเมตตากรุณาต่อสิ่งมีชีวิตทุกตัวตนอย่างเท่า

^{๑๐} ที.ปา. ๑๑/๒๓๔/๒๐๙ - ๒๑๐.

^{๑๑} เซอร์เอ็ดวินอาร์โนบด์, **ประทีปแห่งทวีปเอเชีย**, แปลโดย เจ้าศักดิ์ประเสริฐ นครจำปาศักดิ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๔.

เทียม เมตตาในพุทธศาสนานั้นถือเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่นำไปสู่สภาวะแห่งนิพพานนี้จึงเป็นเหตุแห่งความสำคัญของเมตตาในศาสนาพุทธ

๓.๔.๒ ลักษณะของเมตตา

มีการให้ความหมายของเมตตา ว่าเป็นสภาวะจิตที่อยากให้ผู้อื่นมีความสุข เป็นสิ่งสำคัญที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเน้นต่อสาวกของพระองค์เสมอ ให้บำเพ็ญ, บ่มเพาะ, ฝึกฝนเมตตาหรือการกระทำใดๆ ก็ตามอันเนื่องมาจากความเข้าใจที่แท้จริง ทำให้เกิดความเข้าใจในโลก มองสภาวะของโลกด้วยเมตตาแล้วจะเป็นหนทางหนึ่งแห่งการดับทุกข์ ซึ่งการดับทุกข์ก็คือการกระทำที่แจ้งแห่งสภาวะพระนิพพาน

เมตตาเป็นธรรมข้อแรกที่อยู่ในพรหมวิหาร ๔ ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เมตตาเริ่มทำงานด้วยฉันทะ เพราะข้อธรรมทั้งสองข้อนี้ เป็นเรื่องของความรัก ความอยาก ความต้องการ เหมือนกัน เมตตา คือ ความอยากหรือต้องการนำประโยชน์สุขเข้าไปให้ มีขอบเขตจำกัดเฉพาะกรณีที่เกี่ยวข้องกับคนและสัตว์ ส่วนฉันทะนั้นเกี่ยวข้องกับทุกสิ่งทุกอย่าง ฉันทะ คือ ภาวะจิตที่ยินดี พอใจตลอดจนต้องการให้เกิดมีความดำรงอยู่ด้วยดีของสิ่งทั้งหลายตามสภาวะที่ควรจะเป็นจะมีของมัน เมตตาเป็นภาษาบาลีเรามาเรียกกันว่าไมตรีมาจากศัพท์ว่าเมตตาคือแสดงความรัก หรือประกอบด้วยความรักอันเป็นข้าศึกแก่ความเกลียด ไม่ใช่รักเกี่ยวข้องกับกาม ความรักที่เกี่ยวกับกามหรือเกี่ยวข้องกับกามราคะ กามฉันทหรือความยินดีในกามไม่ใช่เมตตา อีกอย่างหนึ่งความรักที่มีเป็นธรรมตาแก่คนที่เกี่ยวข้องกันเช่น มารดาบิดารักลูก ลูกรักมารดาบิดาญาติรักญาติ เหล่านี้ไม่ใช่เมตตาไม่ใช่กาม ฉันทหรือกามราคะ ท่านเรียกว่าเคหสิตเปมะหรือความรักที่อาศัยเรือน ถ้าหมายตามภาษาไทยคือความรักที่เกี่ยวกับคนในครอบครัว มักมีความเข้าใจสับสนปะปนกันระหว่างความรักที่เป็นเมตตา กับความรักที่เป็นอกุศล

ความรักที่เจืออกุศลเรียกว่า สีนหา หมายถึงความรัก เยื่อใยเฉพาะบุคคล ความพอใจโปรดปรานส่วนตัว หรือความรักที่เจือด้วยความเห็นแก่ตัว ทำให้จิตใจคับแคบ ติดข้อง มัวหมอง เมตตาที่เกิดจากรัก แสดงว่ายังมีกิเลสอยู่ทำให้เกิดทุกข์ วิตกกังวล เมื่อผู้ที่ถูกรักนั้นเดือดร้อน การตรวจสอบความรักของตนต่อบุคคลผู้อื่นว่าเป็นเมตตาที่แท้จริง หรือมีเมตตาอยู่บ้างแต่เจือด้วยตัณหา โดยการถามตนเองว่า ถ้าเราไม่อาจหาสุขเวทนาจากตัวเขาได้ ถ้าชีวิตของเขาไม่เป็นเครื่องค้ำจุนความมั่นคงถาวรแห่งตัวตนของเรา เราจะยังคงรักเขาหรือไม่ ยังคงเห็นชีวิตเขามีคุณค่าต่อการถนอมหรือไม่ คัมภีร์วิมุตติมรรคเปรียบเทียบว่าเป็นความรู้สึกที่บิดามารดาที่มีต่อบุตรน้อยของตน เป็นการทำความปรารถนาดีให้เกิดขึ้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ให้ความหมายของเมตตา ศัพท์นี้ แปลว่าคุณสมบัติเป็นเหตุให้สนิทสนม โดยการหาช่องทางแสดงออกไม่ว่าจะเป็นทาง กาย วาจา ใจ หรือการอนุเคราะห์ ต่อบุคคลอื่น เพื่อเป็นการผูกไมตรีให้เกิดความชอบพอ สนิทสนม พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) อรรถาธิบายถึงเมตตา ในคำแปลสามัญหมายถึง ความรัก ความมีไมตรี ความปรารถนาดี ความอยากให้อื่นมีความสุขและประสบสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ ท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า เมตตาคือความรักโดยธรรมะ ไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อหนังเนื้อหนังไม่ถูกต้องกันเลยก็ได้ก็สามารถมีความรักถึงที่สุดได้ ความรักชนิดนี้เรียกว่าเมตตาซึ่งเป็นเรื่องของจิตล้วนๆเมตตาเป็นที่ตั้งแห่งความผาสุก และสันติภาพ ท่านพุทธทาสยังได้อธิบายลักษณะของเมตตาผ่านตัวตนหรืออัตตา ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็นสามระดับ คือ

๑. เมตตาขั้นต่ำ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติของสัญชาตญาณ ยังมีกิเลสอยู่ หรือไม่ได้ลดความเห็นแก่ตัวประการใด ตัวอย่างเช่น เมตตาของแม่ที่มีต่อลูก เพราะยึดมั่นถือมั่นอยู่ใน ตัวตนถือว่าลูกคือส่วนหนึ่งแห่งความเป็นตัวตนของคนเป็นแม่ จึงรู้สึกเมตตา ลูก จัดเป็นเมตตาที่มีอาสวะ

๒. เมตตาขั้นกลาง มีสติและปัญญาคอยควบคุมปัญญาจะทำให้เมตตาจากธรรมชาติเกิดพัฒนาการเพื่อลดตัวตน และลดความเห็นแก่ตัว รวมทั้งกิเลสต่างๆ ทั่วไป ตัวอย่างเช่น แม่ลูกอ่อนที่เลี้ยงดูให้น้ำนมเด็กทารกที่ถูกทอดทิ้ง เป็นการกระทำที่ต้องลดความเห็นแก่ตัวลงบ้างแล้ว จึง ยินยอมให้ความช่วยเหลือผู้อื่นที่ไม่ใช่ญาติพี่น้องตนเองได้ หรือคิดว่าเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลบุคคลตกยาก เป็นการทำให้เพื่อปรารถนาบุญกุศล ทำเพื่อตนเองให้ได้ไปเกิดในสวรรค์ จัดเป็น “เมตตารับจ้าง” ยังไม่ใช่เมตตาที่สะอาดอย่างแท้จริง ยังมีอาสวะเจืออยู่

๓. เมตตาขั้นสูงสุด คือตัวตนที่ถูกฝึกฝนให้สูงขึ้นสู่เมตตาที่สะอาดกว่า กำจัดความเห็นแก่ตนออกไปได้ กระทั่งไม่ยึดถือว่ามีตัวตน ไม่ต้องอาศัยอัตตา เป็นเมตตาที่สูงไปกว่าธรรมชาติ เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ แม้ไปในสัตว์บุคคลอย่างหาประมาณไม่ได้ หรืออภิปัญญา ซึ่งปรากฏอยู่ในพระอรหันต์เท่านั้น ส่วนเมตตาในพระโพธิสัตว์อยู่ในช่วงเพาะปลูกในห้วงอกงาม สูงสุดแบบพระอรหันต์ แต่ยังมีเจตนาอยู่ คือเป็นไปเพื่อบ่มบารมี

นอกจากนี้เมตตายังมีลักษณะแยกกันออกได้อย่างชัดเจนกับกรุณา เนื่องจากเมตตาและกรุณาเป็นธรรมะที่ใช้คู่กันบ่อย กระทั่งทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่ามีลักษณะเดียวกัน ความแตกต่างว่าความเมตตานั้นหมายถึงความรัก ความปรารถนาดี ซึ่งเจาะจงให้บุคคลปกติทั่วไปประสบความสำเร็จ ในขณะทีกรุณาเจาะจงให้ผู้ประสบทุกข์เป็นลำดับแรก เมื่อรวมคำทั้งสองนี้เป็นเมตตากรุณา มีความหมายโดยรวมว่า เป็นการแสดงออกซึ่งความรู้สึกรัก ผูกพันในเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน อนุเคราะห์เกื้อกูลกันและกัน ความเมตตากรุณาจึงมีความสำคัญเป็นเหมือนสะพาน เป็นโครงสร้างทางวิญญาณของสันติภาพ กลมกลืนและสมดุล สร้างสรรค์สันติสุข

๓.๔.๓ สิ่งที่ทำให้เมตตาปรากฏ

ในพุทธศาสนาเรายึดเอาความทุกข์เป็นแกนในความเป็นมนุษย์ คือทุกคนเกิดมาด้วยความทุกข์ หรือสิ่งที่ทนได้ยากร่วมกันอยู่ เมื่อเห็นทุกข์แล้ว ก็จะทำให้เข้าใจสภาวะต่างๆ ที่เกิดขึ้นจะเข้าใจ เห็นใจกับสิ่งที่แม้ไม่ใช่สิ่งมีชีวิตได้

วิธีแสดงออกซึ่งเมตตาให้ปรากฏคือ การแผ่เมตริจิตซึ่งแผ่ไปยังสรรพสัตว์ทั้งปวงโดยการรู้สึกร่วมทุกข์ด้วย พระพุทธเจ้าสอนว่า “ขอจงได้แผ่เมตตาไปในโลกทั้งมวล ขอจงแผ่ความรู้สึกฉันมิตร หาปริมาณมิได้ ไปทั้งในเบื้องบน เบื้องต่ำ และทางขวาง อย่างไม่มีอะไรกีดขวาง อย่าได้มีเวรกัน อย่าได้เป็นศัตรูกันเลย” ให้ผู้อื่นเป็นสุขจึงจะได้ชื่อว่าเมตตา เป็นเครื่องป้องกันและกำจัดพยาบาทความ มุ่งร้ายมีปรีายาที่จะพึงแสดงเป็น ๒ คือแผ่เฉพาะและแผ่ทั่วไปได้ชื่อตามเหตุนี้ว่า โอทิสสรณา (แผ่จำเพาะ) และอนทิสสรณา(แผ่ไม่จำเพาะ) การแผ่โดยเฉพาะเจาะจงบุคคลหรือหมู่ ซึ่งได้ชื่อว่า โอทิสสรณา(เห็นด้วยอย่างในมารดาบิดาหวังความสุขแก่บุตรธิดา หรือครูบาอาจารย์หวังความเจริญแก่ศิษย์ คนที่เป็นมิตรหวังความเจริญแก่กันและกัน ตลอดถึงท่านผู้ดำรงอสิริยศสูงสุดในหมู่หวังความดีความเจริญแก่ปรีชนเป็นต้น การ

แม้โดยไม่มีขอบเขตเฉพาะเจาะจงบุคคลสุดแต่ตนหวังสุขเกลียดทุกข์ฉันทใด ก็มีแก่ใจคิดจะให้ผู้อื่นเป็นฉันทนั้นได้ชื่อว่าอนิทิสสมรณา โดยมีตัวอย่างคือพระพุทธเจ้า ผู้มีพระหฤทัยหวังจะให้สัตว์บรรลถึงสุขทุกถ้วนหน้า^{๑๓}

พุทธปรัชญาเรียกความรู้สึกสมเพชต่อความทุกข์และความเสียใจแบบเดียวกัน ผู้ที่หลังน้ำตาได้เท่านั้นจึงจะหลังน้ำตาให้คนอื่นได้ และจากความรู้สึกสมเพชนี้เองจึงทำให้เกิดความเมตตาขึ้น เมื่อใดที่เกิดความรู้สึกเสียใจอย่างหนักแล้วค่อยๆ พิจารณาความทุกข์ด้วยตัวเอง เมื่อนั้นจะมีความรู้สึกสมเพชเวทนาขึ้นอย่างกว้างขวาง เมตตานั้นเป็นความรักสากลที่สามารถสร้างให้เกิดได้ในใจมนุษย์ได้ด้วยวิธีดังกล่าว แล้วมันจะไกลออกไปจนเลยพ้นขอบเขตความรักตามธรรมชาติของมนุษย์ได้ก็ต่อเมื่อมันตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความรู้แจ้งถึงความทุกข์ของมนุษย์อย่างสมบูรณ์เท่านั้น ฉะนั้นผู้ที่รักตนเองจึงไม่ควรทำร้ายผู้อื่น “ความมีใจกว้าง” ได้แก่ความเมตตาปราณี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความไม่เห็นแก่ตัว โดยมีหลักอยู่ว่า โลโกปตถมภิกขา เมตตา เมตตาเป็นผู้อุปถัมภ์โลกหรือเมตตาเป็นผู้ค้ำจุนโลก ปัจจุบันนี้การมีความรัก ความเมตตาต่อกันนั้นทำได้ยากเพราะต่างฝ่ายต่างเห็นแก่ประโยชน์ การที่เข้าไปเหมือนกับว่ารักกัน เอ็นดูกัน ช่วยเหลือกันนั้น เป็นลงทุนที่หาประโยชน์จากอีกฝ่าย เมตตาบริสุทธิ์ หมายถึงจิตใจที่บริสุทธิ์ ใจกว้าง ปราณี ไม่หวังอะไรตอบแทน ซึ่งยังมีปรากฏอยู่ในสมัยที่มนุษย์ปฏิบัติเน้นหนักไปทางศาสนาหรือวัฒนธรรมที่สอนให้เมตตากรุณาถ้วนๆ สมัยนี้ได้ลบลือนไปแล้ว การที่จะต้องทำอะไรให้เกิดเมตตาถ้วนๆ นั้นต้องล่อต้องหลอกกัน ต้องมอบเหรียญ ให้เกียรติยศตอบแทน เช่นใน งานบริจาค งานสาธารณกุศล บริจาคไปก็เพราะเขาจัดงานเลี้ยงที่ทำให้ได้กิน ได้เล่น มันกลายเป็นการหลอกหรือยั่วให้พยายามมีเมตตา ซึ่งจัดว่าไม่ใช่เมตตาที่บริสุทธิ์ คำว่าเมตตาหมายถึง ความอ่อนโยน ความสุภาพ การบริจาค การสงเคราะห์ ผู้อื่นเหล่านี้ เราทำได้เท่าที่เราจะชนะกิเลสของเรา กล่าวคือ มันต้องมีการต่อสู้กันภายในใจระหว่างความขี้เหนียวกับความเผื่อแผ่ เมื่อข้างความเผื่อแผ่ชนะได้เท่าใด เราก็มีการให้ทานเท่านั้นหรือรักเขา เมตตาเขาเท่านั้น ขึ้นอยู่กับสงครามในจิตใจ คือการรบกันอยู่ระหว่างกิเลสกับธรรมะ ชนะเท่าใดก็ออกมาเป็นเมตตาที่แท้จริง ถ้าหากทำได้มากแล้วโลกนี้ก็จะเป็นโลกพระศรีอารยต์ทันทีเหมือนกัน

ดังนั้น ความเมตตาส่วนหนึ่งเกิดขึ้นเพราะเราสามารถรับรู้ความทุกข์ของคนอื่นได้ เมื่อเห็นใครเป็นทุกข์ เราจึงพลอยทุกข์ไปด้วย และอยากช่วยเหลือให้เขาได้รับความสุข ความเมตตาจึงไม่เพียงเป็นคุณต่อคนอื่นเท่านั้น หากยังเป็นผลดีต่อเราด้วย เพียงแค่ได้เห็นรอยยิ้มของเขา เราก็มีความสุขแล้ว เป็นความสุขใจที่ส่งผลถึงความสุขกายด้วย มีการศึกษามากมายที่ยืนยันว่า ผู้มีเมตตาจิต ชอบช่วยเหลือคนอื่น เป็นนิมิต มักมีสุขภาพกายดี เสี่ยงต่อโรคร้ายน้อยกว่าคนกลุ่มอื่น เมตตาจิตนั้น แม้ทำให้เราอยู่เฉยไม่ได้เมื่อเห็นคนอื่นมีความทุกข์ แต่ก็ทำให้เรามีความสุขได้ง่ายขึ้น ส่วนหนึ่งเพราะช่วยลดความเห็นแก่ตัวในใจเรา คนยังมีความเห็นแก่ตัวมากเท่าใด ก็ยังมีความสุขยากมากเท่านั้น เพราะเสียชนิดเสียหน่อย ก็ทนไม่ได้ มีอะไรมากระทบแม้เล็กน้อย ก็กลุ้มใจ ครั้นได้อะไรมา ก็ไม่มีความสุข เพราะรู้สึกว่าได้น้อยไป อยากได้มากกว่านั้น เพียงแค่เห็นคนอื่นมีความสุขหรือได้ดี ก็อิจฉา แต่อาการเหล่านี้จะบรรเทาเบาบางลงเมื่อเรา

^{๑๓} พุทธทาสภิกขุ, การทำลายความเห็นแก่ตัว, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๔), หน้า ๓๗.

มีเมตตาจิต เราจะนึกถึงคนอื่นมากกว่าตัวเอง ความทุกข์ของเราจะเป็นเรื่องเล็กเพราะรู้สึกว่าคุณอื่นทุกข์หนักกว่าเรา หลายคนพบว่าเมื่อได้ช่วยเหลือเกื้อกูลคนอื่นแล้ว ชีวิตจิตใจของตนเองเปลี่ยนไป เช่น ใจเย็นมากขึ้น อดกลั้นหนักแน่นกว่าเดิม เข้าใจคนอื่นมากขึ้น ทำตามอารมณ์น้อยลง นั่นเป็นเพราะเมื่อเราตั้งใจช่วยเหลือคนอื่นให้พ้นจากความทุกข์ เราจะเอาตนเองเป็นศูนย์กลางน้อยลง และให้ความสำคัญแก่คนอื่นมากขึ้น นี่เป็นวิธีการลดละตัวตนอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่ต่างจากการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่น ตามคำสอนของพุทธศาสนา เมตตา เป็นคุณภาพจิตอย่างหนึ่ง เป็นเรื่องของการพัฒนาจิตให้มีคุณภาพ นั่นหมายความว่า เมื่อมีเมตตากรุณาแล้ว ก็ต้องลงมือกระทำด้วย เริ่มจาก การแบ่งปันสิ่งของ การพูดด้วยคำสุภาพเกื้อกูล การชวนช่วยช่วยเหลือ และการปฏิบัติกับผู้คนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย เมตตา นั้นต้องมีความจริงใจเป็นพื้นฐาน แสดงออกด้วยการให้อภัย ไว้ใจคนอื่น และรู้สึกเชื่อมโยงกับผู้คนที่ทั้งหลาย เมตตาหมายถึงความใส่ใจกับคนอื่นที่อยู่เบื้องหน้าเรา มีความอ่อนน้อมถ่อมตน และรู้สึกชื่นชมเห็นคุณค่าของทุกสิ่ง ยังมีสำนึกรู้คุณมากเท่าใด ความเมตตาปรารถนาดีก็จะท่วมท้นใจมากเท่านั้น ความเมตตาต่อคนอื่น กับความเมตตาต่อตนเอง เป็นเรื่องเดียวกัน พูดอีกอย่าง ถ้าเรารักตนเอง เราก็ควรรักคนอื่นด้วย เพราะความสุขและสิ่งดีงามต่าง ๆ ที่เรามอบให้แก่คนอื่นนั้น ในที่สุดก็จะย้อนกลับมาที่ตัวเราเอง ในทางตรงข้ามการเอาเปรียบคนอื่นก็คือการทำร้ายตนเอง เพราะสิ่งเลวร้ายที่เรากระทำแก่คนอื่นนั้น ไม่ช้าก็เร็วจะย้อนกลับมาที่ตัวเราเอง เช่น ประจุจิตของเราให้เป็นคนมักโกรธ หยาบกระด้าง และทำให้สุขภาพเราย่ำแย่ลง ยังไม่ต้องพูดถึงเรื่องเดือดเนื้อร้อนใจอื่น ๆ ที่จะตามมา พระพุทธศาสนานั้นสอนว่าเรากับคนอื่นไม่ได้แยกขาดจากกัน ต่างเชื่อมโยงผูกพันกันทั้งในฐานะเพื่อนร่วมทุกข์ และเพื่อนร่วมโลกในเครือข่ายความสัมพันธ์อันซับซ้อน ที่ต่างส่งผลต่อกันและกันอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้นความสุขของเรา กับความสุขของคนอื่นจึงแยกจากกันไม่ออก ถ้าเราอยากมีความสุข ก็ต้องช่วยให้คนอื่นมีความสุขด้วย และยิ่งเราช่วยคนอื่นโดยไม่ปรารถนาผลตอบแทนเลย เรายิ่งมีความสุขได้ง่ายขึ้น เพราะนั่นแสดงว่าเรานึกถึงตัวเองหรือมีความยึดติดถือมั่นในตัวตนน้อยมาก เช่นนี้ความสุขสงบหรือความสงบสุขก็จะเกิดขึ้นกับบุคคลคนนั้น นอกจากนี้ความเมตตายังทำลายความพยายามที่เกิดจากความขัดแย้งหรือการทะเลาะกันได้ตามพระพุทธพจน์ที่ว่า " การประพฤติปฏิบัติจนจิตหลุดพ้นจากกิเลสด้วยการเจริญเมตตาอันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งมั่นแล้วอบรมแล้ว ปรารถนาดีแล้ว ก็แต่ว่าพยายามทำจักรอบงำจิตของเธออยู่ ข้อนั้นจึงไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เพราะเมตตาเจโตวิมุตตินี้เป็นเครื่องสลัดออกซึ่งพยายาม" ^{๑๔} ในข้อนี้แสดงให้เห็นชัดเจนว่า ความอาฆาตพยาบาทที่เกิดขึ้นกับมนุษย์จนนำไปสู่การทำลายล้างเผ่าพันธุ์มนุษย์ด้วยกันนั้นสามารถกำจัดด้วยเมตตา พระพุทธเจ้าตรัสทรงตรัสถึงความสงบสุขภายในใจว่า "เมื่อเราเจริญเมตตาในใจไม่มีประมาณในสัตว์ทั้งปวง เหมือนมารดาถนอมบุตร

^{๑๔} วคิน อินทสระ, โทสะความโกรธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศาสนาสาสน์, ๒๕๑๑), หน้า ๒๘.

คนเดียวที่เกิดในตน แม้ยอมสละชีวิตได้ ในทุกทิศทางไม่ว่าจะยืน เดิน นั่งนอน พึงเป็นผู้ปราศจากความ
 ง่วงเหงาหาวนอน พึงตั้งสติไว้เพียงนั้น บัณฑิตทั้งหลายกล่าววิหการธรรมนี้ว่าไม่อาศัยทิวา เป็นผู้ถึงพร้อม
 ด้วยทัศนะนำความยินดีในกามทั้งหลายออกได้แล้วยอมไม่ถึงความนอนในครรรค์อีกโดยแท้แล" พระพุทธ
 องค์ได้ตรัสถึงประโยชน์(ประโยชน์) ของการเจริญเมตตาไว้ว่า "ตุมกริกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติ
 อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้ให้มากแล้ว ทำให้เป็นดั่งยาน (พาตนข้ามกิเลสไปสู่นิพพาน)ทำให้เป็นที่ตั้งตั้งไว้
 เนื่องอุบรรมดีแล้ว ปรารภดีแล้ว ประโยชน์๑๑ประการเป็นอันหวังได้ ประโยชน์คือ ผู้เจริญเมตตาอย่าอม
 หลับเป็นสุขตื่นก็เป็นสุข ไม่ฝันลามก(เรื่องเลว,เรื่องหยาบช้า) เป็นที่รักของมนุษย์ เป็นที่รักของอมมนุษย์
 เทวดา (ผู้มีจิตใจสูง)ย่อมรักษา ไฟ ยาพิษ หรือศาสตราอย่าอมไม่กล้ากลาย จิตของผู้เจริญเมตตาอย่าอมเป็น
 สมานได้รวดเร็ว สีหน้าของผู้เจริญเมตตาอย่าอมผ่องใสอย่าอมไม่หลงไหลลกระทำกาลละ (ตายอย่างมีสติ) เมื่อยัง
 ไม่แทงตลอดธรรมอันยิ่ง(นิพพาน)อย่าอมเข้าถึงพรหมโลก นั้นหมายความว่าคนที่ปฏิบัติอยู่ในหลักเมตตาจะ
 พบความสงบสุขในใจ เช่นพระอรหันต์เป็นผู้เข้าถึงหลักความสงบสุขในใจ ไม่เคยมีปรากฏในคัมภีร์ใดใน
 พระพุทธศาสนาว่าพระอรหันต์ทะเลาะหรือขัดแย้งกันเอง

๓.๕ แนวคิดเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการการสร้างความเป็นมิตรกันเพื่อภราดรภาพ

๓.๕.๑ แนวคิดเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการการสร้างความเป็นมิตรกันเพื่อภราดรภาพ

ความเป็นมิตรกันสื่อความหมายได้ลึกซึ้งบ่งบอกถึงความจริงใจ มีน้ำใจไมตรีต่อกันเป็นสง่าที่มุ่งหวัง
 ของการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะความเป็นมิตรกัน มีคุณประโยชน์ อย่างมากต่อการดำเนินชีวิตตลอด
 ชีวิต หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาที่ส่งเสริมความเป็นมิตรกันพอสรุปได้ ดังนี้

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมจำต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ เพื่อดำรงวิถีชีวิตความเป็นมนุษย์เมื่ออยู่
 ร่วมกันเป็นหมู่คณะต้องสื่อสารติดต่อและมีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันในฐานะระดับต่างๆเช่น ในฐานะ
 บิดามารดากับบุตร มิตรกับมิตร และคนที่รู้จักกันในสังคม เป็นต้น เมื่อมีความเกี่ยวข้องกันเช่นนี้ ต่างก็มี
 ความคิดเห็นหรือทิวาเป็นของตนเองในการสื่อสาร คบหาสมาคม เป็นที่ประจักษ์โดยทั่วไป ตามข้อมูลข่าว
 ทั่วทุกมุมโลกที่ปรากฏเป็นปัญหาความขัดแย้งภายในสังคมปัจจุบันคงเกิดจากหลายปัจจัย เชื่อแน่ว่าหนึ่ง
 ในปัจจัยเหล่านั้น คือ การถือเอาตามทิวาของตนเองเป็นใหญ่ จากเหตุการณ์ความขัดแย้งต่างๆ ที่ปรากฏอยู่
 ในปัจจุบันพอเป็นเครื่องบอกให้รู้ว่ากัลยาณมิตรมีความจำเป็นมากเพียงใด หากมีความเป็นกัลยาณมิตร
 ให้แก่กันและกัน ความเมตตาจะเข้ามาแทนที่เป็นตัวช่วยประสานทำให้เกิดความสงบสุข ความเห็นแก่ตัว
 จะไม่มีโอกาสได้เกิดขึ้น ความเป็นกัลยาณมิตรนั้นมีอยู่ในบุคคล หรือสังคมใด บุคคลนั้นยอมเป็นไปเพื่อ
 ประโยชน์สุขและความเจริญในสังคมนั้นๆ แม้ธรรมชาติของมนุษย์เป็นสัตว์สังคมพร้อมที่จะเรียนรู้พัฒนา
 ตนเองทางด้านจิตใจและวัตถุเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว แต่มีน้อยคนนักที่จะทำให้ตนเองเกิดความเห็นชอบ

สามารถนำพาตนเองเข้าสู่หลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้^{๑๕} บุคคลโดยมากต้องอาศัยการช่วยชี้แนะแนวทาง ชักจูงตลอดจนคำแนะนำสั่งสอน เพื่อให้เกิดการดำเนินชีวิตที่ดีงามประสพผลดีและเกิดความสุขทั้งทางโลกและทางธรรมล้วนแล้วแต่อาศัยกัลยาณมิตรเป็นปัจจัยสำคัญ ในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงเปรียบกัลยาณมิตรเหมือนกับแสงอรุณในยามเช้าการดำเนินชีวิตมนุษย์ก็เช่นกัน กัลยาณมิตรถือเป็นบุพพนิมิตแห่งความเจริญในชีวิต

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต)^{๑๖} กล่าวว่าไว้ว่า... ได้มีคฤศเทศก์ดี คือโซควิเศษในการเดินทาง คนทั่วไปจะต้องอาศัยกัลยาณมิตรเป็นจุดเริ่มต้น ที่จะชักนำเข้าสู่ทางชีวิต ก่อนที่เราจะเข้าเดินในมรรค คือเข้าสู่ข้อปฏิบัติที่ถูกต้องที่จะนำไปสู่จุดหมายของพระพุทธศาสนาได้นั้น ตามปกติก็จะต้องมีสื่อที่ชักนำเข้ามา ความมีกัลยาณมิตรนี้แหละเป็นตัวนำที่สำคัญ เพราะว่า เมื่อมีกัลยาณมิตร มีผู้ที่ชี้แนะนำทางที่ถูกต้องแล้วก็จะทำให้บุคคลเริ่มรู้จักมีความเข้าใจหรือเห็นทางที่ถูกต้อง คือ สัมมาทิฐิ ซึ่งจะทำให้เดินไปสู่เป้าหมายได้สะดวก ถ้าไม่มีกัลยาณมิตรก็มองไม่เห็นไม่รู้แม้กระทั่งว่าทางเดินอยู่ที่ไหน ก็เลยดำเนินชีวิตผิดพลาดเหมือนนวนเวียนอยู่ในป่า หลงไปหลงมา บางทีตลอดชีวิตก็ไม่ได้เข้าสู่ทางที่ถูกต้องกัลยาณมิตรนั้นเหมือนกับเป็นผู้ที่รู้ทาง เพราะเคยเดินทางนั้นมาแล้ว หรืออย่างน้อยก็เคยผ่านรู้ว่าทางอยู่ตรงไหนและจะไปยังอย่างไร ทำให้สามารถชี้แนะและชักนำเข้าสู่ทางได้

มุกดา บุญทศ^{๑๗} ได้เรียบเรียง “พุทธธรรมนำสุข” มีตอนหนึ่งและผู้เรียบเรียงได้กล่าวถึงกัลยาณมิตรว่า...กัลยาณมิตร คือ เพื่อนที่ดี มีความปรารถนาดีต่อกัน มีไมตรีจิตต่อกัน เป็นบุคคลที่ช่วยชี้แนะแนวทางตลอดจนแนะนำสั่งสอน ชักนำให้เราดำเนินชีวิตที่ดีงาม ให้ประสพผลดีมีความสุขมีความเจริญก้าวหน้า แม้จะต่างวัย ต่างฐานะ ต่างอาชีพก็ตาม ใครมีกัลยาณมิตร มีมิตรแท้ ประดุจมีเพชรเม็ดงาม มีเพชรน้ำหนึ่งอยู่ในมือ ต้องรักษากัลยาณมิตรคนนั้นไว้ให้ดี อย่าให้หลุดมือเราไปได้ หากท่านไม่รักษาไว้ มิตรเทียมจะเข้ามาแทนที่

ว.วชิรเมธี (พระมหาวิฑูชัย วชิรเมธี)^{๑๘} กล่าวว่า...มิตรภาพในพุทธปรัชญาหมายถึง ความเป็นเพื่อนที่รักใคร่คุ้นกัน มีไมตรีจิตต่อกัน อาจจะร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วยหรือไม่ก็ได้มี ๒ ประเภท คือ (๑) มิตรเทียม (๒) มิตรแท้ คำว่า “กัลยาณมิตร” หมายถึง มิตรแท้ที่มีความหมายในหลักคุณธรรม ความดีต่างๆ ที่บุคคลมีและแสดงออกต่อผู้อื่น มิตรภาพจำเป็นสำหรับมนุษย์ในการดำเนินชีวิต หรือทางแห่งความยุติธรรมเพื่อสร้างสังคมให้เกิดสันติสุขมี ๓ ประเภท คือ มิตรภาพเพื่อผลประโยชน์ มิตรภาพเพื่อความสำราญ และมิตรภาพเพื่อความดี มิตรภาพทั้งพุทธปรัชญาและปรัชญาของอาริสโตเติลสามารถเกิดขึ้นได้

^{๑๕} พุทธศาสนิกฯ, พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตร, (กรุงเทพมหานคร : จักรานุกูลการพิมพ์, ๒๕๒๘) หน้า ๕๘.

^{๑๖} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), ขวนคิดพินิจธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๐๒.

^{๑๗} มุกดา บุญทศ (เรียบเรียง), พุทธธรรมนำสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๖๕.

^{๑๘} พระมหาวิฑูชัย วชิรเมธี, ธรรมะเกร็ดแก้ว, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๕๐), หน้า ๘๐.

ตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็น ระหว่างบิดา-มารดาและบุตร ครู-อาจารย์และศิษย์ระหว่างสามี-ภรรยา ระหว่างคนหนุ่มกับคนอาวุโส หรือนายจ้างกับลูกจ้าง ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง และระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ แม้ในบางครั้งจะเป็นมิตรภาพเพื่อผลประโยชน์ความสนุกสนานหรือมิตรเทียม แต่สามารถพัฒนาไปถึงมิตรแท้หรือมิตรภาพ เพื่อความดีได้ในที่สุด ขอเพียงแต่ต่างฝ่ายต่างเข้าใจในความเอื้ออาทร หน้าที่ หรือคุณธรรมของความเป็นมนุษย์ด้วยกัน

กัลยาณมิตร ตามรูปศัพท์นั้นหมายถึง เพื่อนที่ดีเพื่อนที่งามหรือเพื่อนที่รักใคร่คุ้นเคยที่ดี เพื่อนรักใคร่ คุ้นเคยที่งาม เพื่อนผู้มีความเอื้อโย มีน้ำใจเอื้อเฟื้อที่ติงาม บุคคลผู้มีจิตที่หวังดี มีความรักใคร่ เป็นผู้หวังประโยชน์เกื้อกูลต่อตนเองและผู้อื่นความหมายตามศัพท์จะเห็นว่าท่านมุ่งเอามิตรดีที่เป็นบุคคล โดยเฉพาะกัลยาณมิตร หมายถึง บุคคลผู้มีความใฝ่รู้ตั้งตนอยู่ในธรรม เป็นผู้ชี้แนะแนวทางแห่งความเจริญสั่งสอนอบรม เป็นที่ปรึกษา เพื่อนที่ดี หนังสือ หรือสื่อหลากหลายรูปแบบที่ส่งเสริมให้เกิดปัญญาสิ่งแวดล้อมทางสังคมโดยทั่วไปที่ดี ที่เกื้อกูล ซึ่งจะชักจูง หรือกระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ด้วยการฟัง การสนทนา ปรึกษา ซักถาม อ่าน ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อให้เกิดประโยชน์จากความหมายโดยเนื้อความข้างต้นนี้ แสดงให้ทราบว่า กัลยาณมิตร นอกจากจะหมายถึง มนุษย์หรือบุคคลที่เป็นเพื่อนที่ดีแล้ว ยังหมายถึง หนังสือที่ดี ที่อ่านแล้วให้ข้อคิดที่ดี หรือให้ความรู้ที่ดีมีประโยชน์ ทั้งนี้เพราะยังมีหนังสือจำนวนมาก ที่ไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อ่านเมื่ออ่านแล้ว ทำให้เกิดความเข้าใจผิดต่อชีวิต ต่อโลกหรือต่อสังคม อาจจะทำให้กลายเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย ไม่ก่อให้เกิด ความคิดสร้างสรรค์ กลับเพิ่มพูนความโลภะ โทสะ โมหะ ขึ้นในตัวผู้อ่าน เช่น หนังสือที่สอนให้ไม่รู้คุณบิดามารดา หนังสือที่สอนการทำลายล้างชีวิตเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หรือแม้กระทั่งหนังสือลามก สื่อทางโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ตที่เสนอภาพไม่สมควรที่เพิ่มคามกิเลสแก่ผู้อ่านผู้ชม ก็ถือว่าไม่ใช่กัลยาณมิตรสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดีก็สามารถเป็นกัลยาณมิตรได้ เช่น โรงเรียนที่ดี มีความ

สะอาด มีระเบียบ เรียบร้อย ไม่เป็นแหล่งเพาะเชื้อโรค หรือไม่ปล่อยให้มีการเสพยาเสพติดภายในโรงเรียน และยังมีคุณครูที่ดีมีความรู้และคุณธรรม เป็นต้นแบบที่ดีของนักเรียนได้ผู้ปกครองที่ดีและข้าราชการที่ดีก็สามารถเป็นกัลยาณมิตรได้ เช่นกำนัน ผู้ใหญ่บ้านปลัดอำเภอ นายอำเภอ จนถึงผู้ว่าราชการ หรือถ้าหากเป็นข้าราชการทางการเมือง ก็เป็นข้าราชการการเมืองที่ดี เช่น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา รัฐมนตรี จนถึงนายกรัฐมนตรีที่ดี เป็นต้น บุคคลเหล่านี้ หากเป็นผู้มีความดี มีศีลธรรมแนะนำสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ก็สามารถเป็นกัลยาณมิตรให้กับคนทั้งหลายได้ รวมถึงสื่อสารมวลชนที่นำเสนอข่าวที่เป็นตรงไปตรงมา ทำให้ผู้รับสื่อได้

สาระและคุณประโยชน์ โดยเป็นสื่อที่ทำให้ผู้รับมีความรู้ความเข้าใจ มีการดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีงาม เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นในสังคม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^{๑๙} ให้ความหมายคำว่ามิตรไว้ว่า มิตร หมายถึงบุคคลที่ช่วยชี้แนะแนวทาง ชักจูง ตลอดจนแนะนำสั่งสอน ชักนำผู้อื่นให้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ประสบผลดีและมีความสุข

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *ความเป็นกัลยาณมิตรของหลวงปู่ชา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๘.

เจริญก้าวหน้า พัฒนาในธรรม แม้จะเป็นบุคคลเสมอกันหรือเป็นมารดาบิดา ครูอาจารย์ ตลอดทั้งพระสงฆ์ จนถึงพระพุทธเจ้าก็นับว่าเป็นมิตร แต่เป็นมิตรใจดี หรือมิตรมีธรรมที่เรียกว่า กัลยาณมิตร แปลว่า มิตรดีงาม นอกจากนี้ ยังปรากฏความหมายของกัลยาณมิตรที่ท่านอธิบายไว้ในพุทธธรรมดังกล่าวว่า คนดี คนมีปัญหา คนมีคุณธรรม ทางธรรมเรียกว่า สัตบุรุษบ้างบัณฑิตบ้าง ถ้าคนดี คือสัตบุรุษหรือบัณฑิตนี้ไปทำหน้าที่ช่วยเหลือแนะนำสั่งสอน ชักนำสัมมาทิฐิให้แก่ผู้อื่น ตลอดจนมีความสนใจกระตือรือร้นที่จะเข้าไปหาซักถามขอคำชี้แนะแนวทางจากสัตบุรุษ หรือบัณฑิตไปปฏิบัติ การกระทำของเขาย่างนี้เรียกว่า การเสวนาสัตบุรุษ หรือคบหาคนดีไม่ว่าสัตบุรุษจะมาทำหน้าที่ให้ หรือบุคคลนั้นจะไปคบหาสัตบุรุษเองก็ตาม ในเมื่อมีการยอมรับหรืออิทธิพลต่อกันเกิดขึ้นแล้ว ก็เรียกว่าเขามีกัลยาณมิตร และเรียกภาวะนี้ว่า กัลยาณมิตตตา แปลว่าความมีกัลยาณมิตร

ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า...มิตรตามภาษาที่คนเข้าใจทั่วไป หมายถึง เพื่อน เกล็ดหรือคนที่ทำอะไรรู้อใจตน ทางภาษาธรรม หมายถึง ธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ธรรมที่ทำให้พ้นทุกข์ซึ่งก็คือมรรคมีองค์แปด นอกจากนี้ท่านยังขยายคำว่า มิตร หมายถึง ผู้ที่มีความรักต่อเรา แต่ไม่ใช่รักทางกามคุณ แต่เป็นความรักอย่างบริสุทธิ์ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่กันและกัน และหมายถึงผู้ที่รักใคร่ชอบพอกัน ผู้รักใคร่ค้ำเคยกกัน แล้วกระทำความดีต่อกัน เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้ ทั้งทางลับและเปิดเผยโดย ไม่เลือกเพศ วยความรู้ ชาติ ศาสนา และไม่มีใครคิดร้ายต่อกัน ผู้ร่วมธุระ ผู้อยู่ในสภาพหรือลักษณะเดียวกัน เช่น เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตโต)^{๒๐} ได้ให้ความหมาย มิตรและสหายไว้ว่า...เพื่อน ในภาษาไทย ตรงกับคำในภาษาบาลีว่า มิตรและสหาย ทั้งสองคำมีความหมายไม่เหมือนกัน บางคนเป็นมิตรแต่ไม่ได้เป็นสหาย บางคนเป็นสหายแต่ไม่ได้เป็นมิตร ดังนั้น มิตร หมายถึง คนที่คบกันด้วยความชอบพอรักใคร่มาจากศัพท์ว่า เมตตา ส่วนคำว่า สหาย หมายถึง มาด้วยกันไปด้วยกัน สหายเป็นลักษณะของคนร่วมทำกิจกรรม เพื่อนร่วมงานก็เรียกว่า สหาย บางคนเป็นเพื่อนร่วมงานกันเช่นเป็นเจ้านายเป็นลูกน้องแต่ไม่ได้เป็นมิตรกัน พวกเขาเป็นสหายโดยความจำใจ คอยแต่คิดว่าเมื่อไรอีกฝ่ายหนึ่งจะไปเสียที ไม่มีความเป็นมิตรเพราะขาดน้ำใจที่ดีต่อกัน ฉะนั้น สหายจึงอาจจะไม่ใช่มิตร บางคนเป็นมิตรชอบพอกันแต่ต้องอยู่ไกล ไม่อาจจะทำกิจกรรมร่วมกันจึงไม่ได้เป็นสหาย

อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ท่านได้อธิบายไว้ว่า ผู้ยินดีในกุศลธรรม มีกายสุจริตเป็นต้นชื่อว่า กัลยาณมิตร และการวางตัวเหมาะสม การได้เจรจา สนทนากับ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ และถึงพร้อมด้วยปัญญา ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นคนหนุ่มหรือคนแก่ แล้วคอยศึกษา และปฏิบัติตามศรัทธาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาตามสมควรคอยศึกษาศีลและปฏิบัติตามศีลของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศีลตามสมควร คอยศึกษาจาคะของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะตามสมควร และ คอยศึกษาปัญญาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาตามสมควร นี้เรียกว่า กัลยาณมิตตตา^{๒๑}

^{๒๐} พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตโต), เพื่อน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑, หน้า ๙๓.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

สรุปจากการศึกษาความหมายจะเห็นว่า ความหมายโดยศัพท์ ท่านมุ่งเอาความหมายที่เป็นบุคคล คือจะเป็นกัลยาณมิตรได้ต้องเป็นบุคคลผู้มีน้ำใจดีงาม เอื้อเฟื้อ เกื้อกูลประโยชน์ตนและผู้อื่น ส่วนความหมายโดยเนื้อหานั้นครอบคลุมไปถึงสิ่งแวดล้อมทุกอย่าง ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ พัฒนาระดับความคิดความอ่าน ความเข้าใจที่ถูกต้องถือว่าเป็นกัลยาณมิตรทั้งสิ้นในทางธรรมแม้ยังไม่ได้ทำการช่วยเหลือแก่ผู้ใดปรากฏออกมาเป็นรูปธรรม เพียงแค่เป็นผู้ยินดีในกุศลธรรม มีกายสุจริตเป็นต้น ก็ถือว่าเป็นกัลยาณมิตรแล้ว เพราะว่าผู้ยินดีในกุศลธรรมก็คือ ผู้มีกัลยาณมิตรภายในนั่นเอง โอกาสต่อไปเขาจะแสดงความเป็นกัลยาณมิตรที่เป็นรูปธรรมออกมาผ่านทางรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้นว่า การช่วยชี้แนะ บอกกล่าว สั่งสอน แม้จะไม่แสดงออกมาด้วยคำพูด การทำเป็นแบบอย่างในการเป็นผู้ยินดีในกุศลธรรม ก็ถือว่าเป็นกัลยาณมิตรโดยนัยที่สมบูรณ์อยู่แล้วนั่นเอง

๓.๕.๒ ลักษณะของกัลยาณมิตร

นอกเหนือจากทราบความหมายหลากหลายมุมมองตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น การเข้าใจลักษณะของกัลยาณมิตร ก็เป็นสิ่งจำเป็นอันหนึ่ง สำหรับผู้แสวงหากัลยาณมิตร หรือผู้ต้องการเป็นกัลยาณมิตร ไมเช่นนั้นจะไม่รู้เลยว่า จักแสวงหากัลยาณมิตรอย่างไร เหมือนอย่างเจ้าหน้าที่ตำรวจต้องการตามจับผู้ร้าย หากไม่มีลักษณะรูปพรรณสัณฐานให้เป็นที่สังเกตก็คงไม่สามารถตามจับผู้ร้ายได้ฉันทใด การแสวงกัลยาณมิตรโดยไม่รู้ลักษณะของกัลยาณมิตรก็ฉันทนั้นในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านได้อธิบายลักษณะของผู้เป็นกัลยาณมิตรไว้ว่า...ท่านผู้เป็นกัลยาณมิตรนั้นจะต้องเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ด้วยศรัทธา ด้วยศีล ด้วยสุตะ ด้วยจาคะ ด้วยวิริยะ ด้วยสติ และสมบูรณ์ด้วยปัญญา คือ ย่อมเชื่อมั่นต่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อมั่นต่อกรรมและผลแห่งกรรมด้วยศรัทธาสมบัติ ไม่ยอมปล่อยให้ว่างการแสวงประโยชน์แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายอันเป็นเหตุแห่งสัมมาสัมโพธิญาณด้วยศรัทธาสมบัตินั้น ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เป็นที่น่าสรรเสริญ เป็นผู้ทักท้วงตำหนิโทษว่ากล่าว เป็นผู้อดกลั้นต่อถ้อยคำของสัตว์ทั้งหลายได้ ด้วยศีลสมบัติ เป็นผู้สามารถชี้แจงถ้อยคำอันลุ่มลึก ซึ่งประกอบด้วยสัจธรรมและปฏิจจนุปปาตธรรมเป็นต้นด้วยสุตสมบัติ เป็นผู้มกน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่คลุกคลีกับหมู่คณะด้วยจาคสมบัติ เป็นผู้เพียรพยายามในการปฏิบัติทั้งที่เป็นประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่นด้วยวิริยสมบัติ เป็นผู้มัสติตั้งมั่นในทางดีด้วยสติสมบัติ เป็นผู้มิจิตไม่คิดฟุ้งมีจิตมั่นคงแข็งแรงด้วยสมาธิสมบัติ และรู้แจ้งชัดไม่วิปริตผิดเพี้ยนด้วยปัญญาสมบัติ ท่านผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติเห็นปานนั้นนั้น ย่อมสอดส่องมองเห็นคติแห่งกุศลธรรม และอกุศลธรรมด้วยสติ รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นโทษของสัตว์ทั้งหลายตามเป็นจริงด้วยปัญญา มีจิตตั้งมั่นอยู่ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ และเป็นโทษนั้นด้วยสมาธิ ช่วยกำจัดสิ่งที่เป็นโทษพยายามชักจูงแนะนำสัตว์ทั้งหลายในสิ่งที่เป็นประโยชน์ด้วยวิริยะ

เพื่อให้เกิดมุมมองที่หลากหลายลักษณะของกัลยาณมิตรยังสามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประเด็นดังนี้ คือ ศึกษาจากลักษณะกัลยาณมิตรโดยยึดหลักของประโยชน์ ยึดหลักของการแนะนำพร้าสอน ยึดหลักของการทำงานร่วมกัน และยึดหลักของการเป็นผู้สม่ำเสมอ

ก. หลักของประโยชน์ซึ่งเป็นประโยชน์ที่จะได้รับการมีกัลยาณมิตรหรือจากการทำหน้าที่กัลยาณมิตร จะต้องดูว่าประโยชน์ที่เกิดขึ้นนั้นต้องเป็นประโยชน์ที่จะนำไปสู่ความดีเป็นไปในทาง

สร้างสรรค์ ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง หรือผิดต่อศีลธรรมอันดีของสังคม การจะมีบุคคลใดนำประโยชน์มาให้ในทางที่ผิดกฎหมายหรือผิดศีลธรรมอันดี เช่น ให้เงินสินบน ให้สินค้าผิดกฎหมาย ให้อาวุธที่ลักลอบมา หรือให้ของที่ขโมยมา สิ่งดังกล่าวจะใช้อุปโลกนวิญญูได้ หรือนำมาใช้งานได้ บุคคลที่นำมาให้นั้นยังไม่ถือว่าเป็นกัลยาณมิตร

ข. หลักของการให้คำแนะนำพร่ำสอน ต้องดูว่า คำพร่ำสอนของกัลยาณมิตรนั้นจะต้องเป็นไปในทางที่นำไปสู่ความหลุดพ้นจากสิ่งชั่วร้ายและสิ่งไม่ดีทั้งหลาย จะต้องช่วยบรรเทาภิเลส ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง มิใช่เป็นคำสอนให้กระทำในสิ่งที่ผิดกฎหมาย หรือผิดศีลธรรม เช่น แนะนำให้ทุจริตในการสอบ สอนให้ไม่เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม เป็นต้น หรือแม้จะเป็นนักบวชต้องให้คำสั่งสอนที่ดีงาม แม้อาจจะไม่ถูกใจแต่จะต้องถูกต้องตามหลักศีลธรรม มิใช่เป็นการเพิ่มกิเลสขึ้นในตัวของผู้ที่เราจะไปเป็นกัลยาณมิตรให้ เช่น การทำนายทายทักในสิ่งที่เราไม่รู้อาจมีใ้ไขการทำหน้าที่กัลยาณมิตรและนักบวชที่กระทำเช่นนี้ก็ยังไม่ถือว่าเป็นกัลยาณมิตร

ค. หลักของการทำงานร่วมกัน หรือการมีชีวิต ความเป็นอยู่ร่วมกัน ผู้ที่จะเป็นกัลยาณมิตรจะต้องมีการทำงานร่วมกันหรืออยู่ด้วยกันอย่างเอื้ออาทร ต่างฝ่าย ต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความปรารถนาดีต่อกันอย่างจริงใจ เช่น หากเป็นเพื่อนร่วมชั้นเรียนต้องมีความปรารถนาดีต่อเพื่อนร่วมชั้น ด้วยการเป็นคู่คิดในการส่งเสริมการเรียนซึ่งกันและกัน ชักชวนกันอ่านหนังสือทบทวนความรู้ เพื่อการเรียนจะมีผลดี และสามารถศึกษาได้สำเร็จ หากเป็นคู่สมรสก็จะต้องมีความซื่อสัตย์ต่อกัน ช่วยเหลือและรักษาน้ำใจซึ่งกันและกัน หากเป็นเพื่อนร่วมงาน บุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตรนั้นจะต้องช่วยเหลือเพื่อนร่วมงานด้วยความปรารถนาดี คอยช่วยเหลือแนะนำและช่วยแก้ไขในสิ่งที่ผิดพลาด นอกจากนี้จะต้องชักชวนกันทำความดีหรือชวนขวาย ในการทำความดีที่ยิ่งขึ้นไป ถ้ากระทำได้เช่นนี้ถือว่าเป็นกัลยาณมิตร

ง. หลักของความเป็นผู้สม่ำเสมอ หรือความเสมอต้นเสมอปลาย ผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรนั้น ต้องมีพฤติกรรมที่ดียวสม่ำเสมอหรือมีความเสมอต้นเสมอปลาย จนทำให้บุคคลทั้งหลายมีความมั่นใจว่า ผู้ที่มาเป็นกัลยาณมิตรให้นั้นน่าเชื่อถือและไว้วางใจได้ กระทั่งสามารถปรึกษาเรื่องส่วนตัวและหวังได้ว่าจะได้รับคำแนะนำที่ตนไม่อาจจะแก้ไขด้วยตนเองได้ เช่น ปัญหาสุขภาพ ปัญหาครอบครัว เป็นต้น

จากลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นนี้ แสดงถึงความเป็นกัลยาณมิตรว่า มิใช่เพียงความเป็นเพื่อน หรือมิตรธรรมตา แต่เป็นมิตรหรือเพื่อนที่ดี แนะนำในสิ่งที่ดีงาม และชักชวนกระทำในสิ่งที่มีประโยชน์ไม่ผิดกฎหมายหรือผิดศีลธรรม ในขณะเดียวกัน การที่บุคคลจะมีกัลยาณมิตร หรือที่เรียกว่า “กัลยาณมิตรตา” ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรนั้น ต้องเป็นผู้ที่รู้จักเลือกคบหามิตรที่แนะนำหรือชักชวนเพื่อนให้ทำในสิ่งที่ดีงาม ดังนั้น บุคคลใดที่ได้ชื่อว่ามีกัลยาณมิตรนั้น ย่อมจะมีชีวิตที่ประสบแต่ความเจริญ

๓.๕.๓ ประเภทของกัลยาณมิตร

การจัดประเภทของกัลยาณมิตร ในเบื้องต้นไม่พบมีการจัดประเภทของกัลยาณมิตรไว้โดยตรง จะมีก็แต่ใช้ คำว่า มิตร ซึ่งเป็นคำกลาง ๆ ทำนได้แยกประเภทของมิตร ไว้หลายแนวด้วยกัน ดังความปรากฏในสังคาลสูตรพระพุทธเจ้าทรงจำแนกมิตรไว้ ๒ ประเภท คือ มิตรเทียมกับมิตรแท้ และอีกแห่งหนึ่งใน

ซัคควิสานสุตตนิทเทศทรงจำแนกไว้มี ๒ ประเภทเช่นกัน คืออาคารกมิตร (มิตรครองเรือน) และอนาคาริกมิตร (มิตรไม่ครองเรือน) ในมิตร ๒ ประเภท คือมิตรเทียมกับมิตรแท้^{๒๒}

๓.๕.๔ ความสำคัญของกัลยาณมิตร

การได้อัตภาพเป็นมนุษย์เกิดมามีอาการครบสามสิบสองบริบูรณ์ คือเป็นปกติในทางกายภาพ แต่ในด้านความคิดความอ่าน ความเข้าใจต่อชีวิตนั้น ดูเหมือนจะต้องได้รับการปลูกฝังได้รับข้อมูลที่ดี และถูกต้อง จึงจะดำรงตนอยู่ในแนวทางชีวิตที่งดงาม ไม่เดือดร้อนจนเกินไปพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า การได้มีคฤศค คือโชคพิเศษในการเดินทาง คนทั่วไปจะต้องอาศัยกัลยาณมิตรเป็นจุดเริ่มต้นในการชักนำเข้าสู่ทางชีวิตที่ดีงาม การไปสู่จุดหมายของพระพุทธศาสนาได้นั้น ก็ต้องอาศัยความมีกัลยาณมิตรเป็นสำคัญ เพราะว่าเมื่อมีกัลยาณมิตร มีผู้ที่ชี้แนะนำทางที่ถูกต้องแล้ว ก็จะทำให้บุคคลเริ่มรู้จัก เริ่มมีความเข้าใจหรือความเห็นทางที่ถูกต้องนั้น ก็คือสัมมาทิฐิ ซึ่งจะช่วยให้เดินทางไปได้ ถ้าไม่มีกัลยาณมิตร ก็มองไม่เห็น ไม่รู้แม้กระทั่งว่าทางเดินอยู่ที่ไหน ทำให้ดำเนินชีวิตผิดพลาดได้ เหมือนนวนเวียนอยู่ในป่าหลงไปหลงมา บางทีตลอดชีวิตก็ไม่ได้เข้าสู่ทางที่ถูกต้อง กัลยาณมิตรนั้นเหมือนกับเป็นผู้ที่รู้ทางเพราะเคยเดินทางนั้นมาแล้ว หรืออย่างน้อยก็ได้เคยผ่าน ทำให้ได้รู้ว่าทางอยู่ตรงไหน สามารถไปชี้แนะและชักนำเข้าสู่ทางได้ ดังนั้น กัลยาณมิตร นี้จึงสำคัญมากในพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าได้ตรัสเน้นถึงความสำคัญของความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรสำหรับพระภิกษุ โดยมากพระองค์ตรัสเน้นไปที่ประโยชน์สูงสุดซึ่งเหมาะสมกับภาวะของผู้ตั้งใจสละ และอุทิศตนเข้าบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา อย่างเช่น พระองค์ตรัสว่าดูก่อนอานนทฺ ความมีกัลยาณมิตรเท่ากับเป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่าผู้มีกัลยาณมิตร พึงหวังสิ่งนี้ได้ คือเขาจักเจริญ จักทำให้มากซึ่งอริยอัชฌาติกมรรค...อาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร เหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากชาติ ผู้มีชราเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากชรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากมรณะ ผู้มีโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส เป็นธรรมดา ย่อมพ้นจาก โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส^๒อีกทั้งพระองค์ตรัสเกี่ยวกับการคบผู้ที่เป็นกัลยาณมิตร และผู้ไม่ได้เป็นกัลยาณมิตรว่าเป็นไปไม่ได้ที่ภิกษุผู้มีมิตรชั่ว มีสหายชั่ว หรือเพื่อนชั่ว เสพ คบ เข้าไปนั่งใกล้มิตรชั่ว และประพฤติดามิตรชั่วเหล่านั้น จักบำเพ็ญอภิสมัจจาริกรรม เสขธรรมและศีลให้บริบูรณ์ได้ เมื่อศีลไม่บริบูรณ์จักละกามราคะ รูปราคะ อรูปราคะก็ย่อมเป็นไปไม่ได้เช่นเดียวกัน ตรงกันข้ามเป็นไปได้ที่ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี หรือมีเพื่อนดี เสพ คบ เข้าไปนั่งใกล้แล้วจักบำเพ็ญอภิสมัจจาริกรรม เสขธรรมและศีลจึงบริบูรณ์ได้ เมื่อศีลบริบูรณ์การละกามราคะ รูปราคะ หรืออรูปราคะจึงเป็นได้^๓

นอกจากนี้ธรรมคือความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรยังปรากฏในหลักธรรมตามที่แตกต่างกัน เช่น ความมีกัลยาณมิตร เป็นหนึ่งในธรรม ๑๐ ประการ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ และน่าพอใจ หาได้ยากในโลกนี้^๔ เป็นหนึ่งในธรรม ๑๐ ประการ ที่สามารถถึงความเจริญองกามโภกขุลาในธรรมวินัยได้^๕ และเป็นหนึ่งในธรรม ๖ ประการที่เทวดากราบทูลถวายว่า เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่พระภิกษุพระผู้มีพระภาคทรงรับรองว่า

^{๒๒} พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), เพื่อน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑, หน้า ๘๑.

เป็นอย่างนั้นได้จริง๖ อีกทั้งเป็นหนึ่งในธรรม ๕ ประการ ที่เป็นเหตุให้อายุยืนขณะเดียวกัน ความมีกัลยาณมิตรก็เป็นอีกข้อธรรมหนึ่งที่เป็นไปเพื่อบรรลุประโยชน์ในโลกนี้

หากดูเรื่องการคบหาจะพบว่า พระองค์ทรงย้ำเสมอว่า บุคคลไม่พึงคบมิตรชั่ว ไม่พึงคบคนต่ำช้า พึงคบแต่กัลยาณมิตร พึงคบแต่สัตบุรุษ ภิกษุผู้เป็นพระเสขะ คือ ผู้ยังไม่บรรลุพระอรหันต์ บรรณานจะบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม คือ บรรลุพระอรหันต์พระองค์ตรัสว่าไม่ทรงเห็นเหตุอื่น แม้อย่างหนึ่งที่ทำให้เหตุซึ่งมีอยู่ภายนอกตน ให้มีอุปการะมากเหมือนความเป็นผู้มีมิตรดี จึงทรงเน้นว่า ภิกษุผู้มีมิตรดี ย่อมละอกุศลได้ และทำกุศลให้เจริญ จึงทรงแนะนำให้ภิกษุคบหาแต่ผู้ที่เป็นกัลยาณมิตร มีอาชีพหมจดจ ไม่เกียจคร้านกระทำการปฏิสันถาร และฉลาดในเรื่องมารยาท เพราะปฏิบัติตามคุณธรรมดังกล่าวนั้นจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ส่วนมิตรผู้มุ่งหวังความแตกแยกกัน คอยหาแต่ความผิดข้อบกพร่องจับผิดอยู่ตลอดเวลา ท่านเตือนว่าไม่ควรคบ ส่วนมิตรที่วางใจได้ เหมือนบุตรในไส้ ถึงผู้อื่นกล่าวเหตุตั้งร้อยอย่างพันอย่างก็

๓.๕.๕ คุณค่าของกัลยาณมิตร

กัลยาณมิตรมีความสำคัญได้ ก็เพราะกัลยาณมิตรนั้นมีคุณค่าในฐานะที่เป็นตัวดึงดูตเป็นตัวชักนำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้หวังประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็ประโยชน์ทางโลกหรือทางธรรมหากได้กัลยาณมิตรคอยชี้แนะ เป็นผู้กำกับให้ชีวิตเบื้องต้นดำเนินไปด้วยดี แม้ในเบื้องต้นอาจมีอุปสรรคมาขวางบ้าง กัลยาณมิตรก็เปรียบเหมือนมีกำแพงสองข้างทางที่คอยกันกั้นอุปสรรคและสิ่งไม่ดีที่จะมาถึงตัว อีกทั้งช่วยห้ามตนเองไม่ให้เดินออกไปหาสิ่งเหล่านั้น ช่วยให้การดำเนินการไปสู่เป้าหมายได้สะดวก ในทางธรรม กัลยาณมิตรมีคุณค่าทั้งในฐานะที่เครื่องหมายเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุดแห่งพรหมจรรย์ในประเด็นนี้ผู้วิจัยใครขอแนะนำเสนอคุณค่าของกัลยาณมิตรเป็น ๓ ประการดังที่ปรากฏคือ คุณค่าของกัลยาณมิตรในฐานะที่เป็นนิมิตแห่งอริยมรรค กัลยาณมิตรในฐานะทำให้อริยมรรคบริบูรณ์ และกัลยาณมิตรในฐานะเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์

๓.๕.๖ องค์คุณหรือคุณสมบัติของกัลยาณมิตร

กัลยาณมิตรผู้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทุกๆ ประการนั้น คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยมีพระพุทธพจน์รับรองว่า “ดูก่อนอานนท์ สัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิดเป็นธรรมดาย่อมพ้นจากชาติความเกิดได้ ด้วยอาศัยกัลยาณมิตรคือเราตถาคตนั้นเทียว” การที่ใครสักคนหนึ่งมีจิตหวังเพื่อประโยชน์สุขของคนอื่น เพื่อเป็นบุญนิมิตในทางสร้างสรรค์ สร้างความเจริญด้านจิตใจ การชี้แนะให้คนอื่นดำรงตนอยู่ในทางที่ถูก ที่ดีงาม ชักนำให้กุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น อกุศลที่กำลังจะเกิดขึ้นและที่เกิดขึ้นแล้วให้เสื่อมไปบุคคลผู้มีความปรารถนาอย่างนี้ จำเป็นต้องมีคุณธรรมสำหรับ ฝึกตนเองให้เหมาะแก่ภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบ ฉะนั้นบุคคลผู้ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรจึงต้อง

ประกอบด้วยองค์คุณ หรือคุณสมบัติของกัลยาณมิตรถึง ๗ ประการ คือ^{๒๓}

ประการที่ ๑. ปิโย แปลว่า กัลยาณมิตรนั้น เป็นผู้น่ารัก หรือเป็นที่รัก หมายความว่าท่านประกอบด้วยเมตตา ทำให้ผู้ที่เข้าไปหาบังใกล้รู้สึกว่ามีเพื่อน ทำให้เกิดความชุ่มฉ่ำใจ ไม่อ้างว้างว่าแห้ว

^{๒๓} อจ. สดตก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๒๙.

กัลยาณมิตรที่ดีจะทำให้เกิดรู้สึกอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ทำให้พระสาวกมีความสดชื่น มีความอบอุ่นใจ มีความสบายใจ ท่านมีเมตตา ท่านมีลักษณะเป็นปิโย ก็จะทำให้รู้สึกสบายใจ ชุ่มฉ่ำใจเหมือนมีเพื่อนดูแลอยู่ตลอดเวลา

ประการที่ ๒ ครู เป็นที่เคารพ มีความหนักแน่น เป็นบุคคลที่อุดมด้วยปัญญาทั้งทางโลก และทางธรรมอย่างพร้อมมูล จนกระทั่งตระหนักและซาบซึ้งได้ดีว่า อะไรถูกอะไรผิด อะไรดีอะไรชั่ว อะไรควรอะไรไม่ควร อะไรเป็นบุญอะไรเป็นบาป แล้วดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้อง ที่เป็นบุญเป็นกุศลอย่างมั่นคงแน่วแน่ ไม่หวั่นไหวต่อความยั่วยวนของสิ่งแวดล้อมที่ทำให้จิตใจตกต่ำเป็นคนรักความยุติธรรมเป็นที่สุด ไม่ว่าจะต่อหน้าอย่างไร ลับหลังต้องอย่างนั้น มีความเมตตากรุณาอยู่เป็นนิจกับทุกคนที่เกี่ยวข้อง คุณสมบัตินี้จะหลอมให้กัลยาณมิตรเป็นที่น่าเคารพของชนทั้งปวง

ประการที่ ๓ ภาวนีโย แปลว่า เป็นที่เจริญใจ เป็นแบบอย่างให้เราได้ เราได้ครูอาจารย์เราได้ผู้ที่ท่านมีคุณธรรม มีความประพฤติดีงาม เราก็เกิดความรู้สึกที่เรียกว่า จรรโลงใจ มีกำลังใจเห็นแบบอย่างอยากจะทำตาม ก็ทำให้มีความก้าวหน้าในชีวิต มีพุทธพจน์ที่ตรัสถึงพระภิกษุเถระเป็นที่เจริญใจไว้ว่า เพราะประกอบด้วยธรรม ๕ ประการคือ “ไม่กำหนดในสิ่งที่เป็นเหตุให้กำหนดไม่ขัดเคืองในสิ่งที่เป็นเหตุให้ขัดเคือง ไม่หลงในสิ่งที่เป็นเหตุให้หลง ไม่โกรธในสิ่งที่เป็นเหตุให้โกรธ ไม่มัวเมาในสิ่งที่เป็นเหตุให้มัวเมา” หรือ “เป็นผู้ปราศจากราคะ เป็นผู้ปราศจากโทสะ เป็นผู้ปราศจากโมหะ เป็นผู้ไม่ลบหลู่คุณท่าน เป็นผู้ไม่ตีตนเสมอ”

ประการที่ ๔ นอกจากจะทำให้เกิดความรู้สึกอยู่ในใจแล้วยังออกมาเป็นรูปธรรมด้วย คืออดตา จ เป็นผู้สามารถว่ากล่าวตักเตือน เป็นนักพูด คือเป็นผู้ฉลาดในการใช้ถ้อยคำ นำรับฟัง มีเหตุมีผล มีหลักการพูดถูกจังหวะ การพูดนี้เป็นสิ่งสำคัญอันหนึ่งซึ่งช่วยให้ผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตรประสบความสำเร็จในการชักนำบุคคลผู้หลงผิด ท้อแท้ หมดกำลังใจ หมดความยินดีในการทำหน้าที่ ให้กลับมีความเห็นถูก มีกำลังใจเกิดความยินดีที่จะทำหน้าที่นั้นต่อ

ประการที่ ๕ วจนุกฺขโม บอกกล่าวแล้วบางที่ยังไม่ชัดเจน ยังสงสัยอยู่เข้าไปซักถามเป็นผู้อดต่อ ถ้อยคำสูง ๆ ต่ำ ๆ ได้ คือ บุคคลผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตรนั้นถึงเวลาจะว่ากล่าวสอนจำต้องว่ากล่าวสอนแนะนำ การว่ากล่าวสอน แนะนำนั้น แม้จะเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อผู้ฟัง เช่น การพูดเรื่องศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา สำหรับผู้เป็นมิจฉาทิฐิ ผู้ไม่มีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ย่อมไม่เป็นที่ชอบใจ จึงแสดงออกมาในรูปแบบของการใช้ถ้อยคำที่หยาบคาย ต่อต้านตีเถียน สำหรับผู้เป็นสัมมาทิฐิย่อมชอบใจแสดงออกมาในรูปแบบของการสรรเสริญยกย่องแสดงความพอใจเมื่อธรรมดาเป็นเช่นนี้ ผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตรจะต้องรู้เท่าทัน อดทนได้ ทั้งถ้อยคำที่ไม่น่าปรารถนา และถ้อยคำที่น่าพอใจ คือไม่ยินดียินร้ายจนเกินไป การอดทนต่อถ้อยคำที่ไม่น่ายินดีก็จำเป็นว่ายากยิ่งแล้ว สิ่งที่ยากยิ่งกว่าคือ การอดทนต่อสิ่งที่น่ายินดี นี่เป็นอีกด้านหนึ่งที่สำคัญ สำหรับบุคคลผู้ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ผู้อดทนต่อถ้อยคำหรือเสียงนี้ ฉะนั้น บัณฑิตหรือผู้ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรจึงต้องฝึกจิตของตนไม่ให้เอนเอียง คือไม่หวั่นไหว ไม่สะเทือนต่อโลกธรรม ๘ ด้วยอำนาจความยินดีหรือยินร้ายให้สมตามพระพุทธพจน์ที่ว่า “ภูเขาศิลาล้วน

เป็นแห่งเดียว ย่อมไม่สะท้อนด้วยลมฉันทับันติตทั้งหลาย ย่อมไม่เอนเอียงในเพราะนิทานและสรรเสริญ ฉะนั้น”

ประการที่ ๖ คมภีรณจ กถิ กตตา^{๒๔} เป็นผู้ที่กล่าวถ้อยคำหรือเรื่องที่ลึกซึ้งได้ คำกล่าวสอนธรรมดาสามัญก็เป็นความดีของกัลยาณมิตรอยู่ทั่วไปแล้ว แต่กัลยาณมิตรที่มีคุณสมบัติพิเศษที่จะช่วยลูกศิษย์ได้อย่างแท้จริงก็คือ ผู้ที่สามารถนำให้เข้าถึงสิ่งที่ลึกซึ้งให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป อันนี้จะเป็นปัจจัยที่ทำให้เราสามารถก้าวหน้าในการปฏิบัติ ถ้าเรื่องลึกซึ้งขึ้นไป ท่านไม่สามารถแนะนำได้เราก็อยู่ในระดับธรรมดา ความก้าวหน้าในการปฏิบัติ ก็ไม่เป็นไปเท่าที่ควรไปไม่ไกล หรือไม่ถึงที่สุดจึงจะต้องมีคุณลักษณะข้อที่ ๖ คือสามารถที่จะแฉ่งแฉ้งเรื่องลึกซึ้งได้ด้วย ในที่นี้คง หมายถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับฌาน วิปัสสนา มรรค ผล และนิพพาน หรืออีกนัยหนึ่ง ถ้อยคำที่ควรพูดในการทำหน้าที่กัลยาณมิตร คือ กถาวัตถุ ๑๐ ถ้อยคำทั้ง ๑๐ นี้พระผู้มีพระภาคทรงรับรองว่ามีอนุภาพมากดังพระพุทธดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย หากเธอทั้งหลายจะฟังยก กถาวัตถุ ๑๐ ประการนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมากล่าว เธอทั้งหลายก็จะสามารถครอบงำเดชาานุภาพของดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ที่มีฤทธิ์มากมีอนุภาพมากอย่างนี้ด้วยเดชาานุภาพของตนได้ไม่จำเป็นต้องพูดถึงอัญญเดียรถีย์ปริพาชกทั้งหลายเลยแล้ว กล่าวเป็นกถาไซ้ เธอทั้งหลายพึงครอบงำเดช ของพระจันทร์ และพระอาทิตย์ผู้มีฤทธิ์มีอนุภาพมากอย่างนี้ด้วยเดชได้ จะป่วยกล่าวไปย ถึงปริพาชก อัญญเดียรถีย์ทั้งหลาย

ประการที่ ๗ ข้อสุดท้าย นอกจากจะช่วยแนะนำในทางที่ดีให้ความรู้เข้าใจ เกิดความรู้สึกในทางที่ ดีงามและปฏิบัติถูกต้องแล้ว อีกด้านหนึ่งก็มีกรอบในทางที่ไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียขึ้นคือ โน จฏฐาเน นิโยชเย แปลว่าไม่ซกจุงในสิ่งที่เหลวไหลไร้สาระ หรือในทางที่เสียหาย คือป้องกันไม่ให้ทำในสิ่งที่ไม่เป็น ประโยชน์เกื้อกูล มีคติเป็นทุกข์ ทำให้เกิดความรู้สึกสบายใจ ปลอดภัยปลอดภัยขึ้นมานว่า จะไม่ทำให้เกิด ความเสียหาย และเผลอออกไปผิดทาง ซกจุงจนให้ท่านแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลมีคติเป็นสุข ผู้ต้องการ ประโยชน์จากการได้คบหามิตร พระพุทธองค์ตรัสว่าควรคบผู้มีคุณสมบัติตามที่กล่าวมา แม้จะถูกขบไล่ก็ ควรเข้าไปหา ดังความในพุทธภาษิตที่ตรัสสรุปไว้ว่า “มิตรเป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เป็นที่ยกย่อง เป็นนักพูด เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้ ไม่ชักนำในอฐานะในโลกนี้ ฐานะเหล่านี้มีอยู่ในบุคคลใดบุคคล นั้น จักถือว่าเป็นมิตรผู้มุ่งประโยชน์ และอนุเคราะห์ ผู้ต้องการจะคบมิตร ควรคบมิตรเช่นนั้นแม้จะถูกขบไล่ก็ ตาม”

ในพุทธธรรมของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้สรุปคุณสมบัติที่สำคัญของกัลยาณมิตรอย่าง เลิศไว้มีสองประการ คือ ทำได้อย่างที่พูดและมีความเป็นอิสระ สำหรับผู้ที่มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือ ผู้อื่นในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตรมีความสำคัญอย่างยิ่ง คือ ต้องมีคุณธรรมคุณธรรมที่สำคัญที่สุดต่อบุคคล ผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตรคือ ความเป็นผู้กระทำได้จริง พูดอย่างไรทำได้อย่างนั้น หรือทำอย่างไรพูดอย่างนั้น นี้คือ ตัวตึงตูด อันแรกทีปรากฏต่อสายตา ผู้ได้ดู ได้ฟังพระผู้มีพระภาคได้ตรัสเปรียบบุคคลประเภทนี้ว่า “เหมือนเมฆที่คำรามและให้ฝนตก” เป็นเมฆคำรามที่ให้ความหวังแก่สัตว์และพืชได้

^{๒๔} อัง. ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๙/๑๕๑.

๓.๕.๗ ประโยชน์จากการได้กัลยาณมิตร

พระพุทธเจ้าตรัสถึงประโยชน์จากการได้อาศัยสัตบุรุษหรือกัลยาณมิตรว่า “เหมือนก้อนเมฆใหญ่เมื่อตกลงมาให้ข้าวกล้าทั้งปวงเจริญงอกงาม ย่อมตกเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก ฉะนั้น สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูล ก็ฉนั้นเหมือนกัน กล่าวคือ ย่อมเกิดมาเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล และเพื่อสุขแก่คนจำนวนมาก ได้แก่ มารดาบิดา บุตรภรรยา ทาส กรรมกรคนใช้ มิตรและอำมาตย์ ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว รวมถึงพระราช เหล่าเทวดา สมณพราหมณ์” สัตบุรุษย่อมเกิดมาเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่มารดาบิดา คือ สัตบุรุษหรือกัลยาณมิตร มีความกตัญญูทเวทิตาเป็นเลิศ ย่อมนึกถึงบุญคุณของท่านทั้งสองเสมอ เลี้ยงดูท่านด้วยความสุขทั้งสองทาง คือ ทางกาย มีการจัดหาอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยอันสมควรแก่ฐานะของตน ในยามท่านเจ็บไข้ได้ป่วยดูแลรักษาท่านให้อยู่เป็นสุข ทางกาย และทางใจ รักษาหัวใจท่าน ไม่กระทำให้ท่านเป็นเหตุกระทบกระเทือนจิตใจท่าน แม้กระทั่งหากท่านทั้งสองเป็นผู้มีความเห็นผิด ไม่มีความเชื่อหรือเลื่อมใสในการให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น จะต้องพยายามหาอุบายวิธีให้ท่านดำเนินในทางนี้เพราะการชักนำท่านดำเนินทางนี้ถือได้ว่า เป็นการช่วยท่านอย่างแท้จริง คือท่านมีธรรมะเป็นตัวกำกับดำเนินชีวิต อันเป็นการสร้างเหตุแห่งความมั่นใจได้แน่นอนว่า มีที่พึ่งที่

แท้จริง นี่คือ มารดาบิดาที่ได้ประโยชน์จากการได้อาศัยบุตรผู้เป็นกัลยาณมิตรสัตบุรุษย่อมเกิดเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่บุตรภรรยา คือ สัตบุรุษจะเป็นผู้ประกอบด้วยธรรม มีธรรมเป็นเข็มทิศในการดำเนินชีวิตรู้จักทางที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์พร้อมทั้งประโยชน์โลกนี้และโลกหน้า ไม่แสวงหาทรัพย์ที่ได้มาโดยทุจริต ประกอบแต่กรรมที่สุจริตเลี้ยงดูบุตรและภรรยา ส่งเสริมอบรมบุตรให้มีศีลปะเพื่อใช้สำหรับการดำรงชีพ ห้ามไม่ให้กระทำความชั่ว โดยมีตนเป็นแบบอย่างทำให้ดูมากกว่า การสั่งสอนด้วยคำพูด และยกย่องภรรยาของตน มีธรรมข่มใจ ไม่นอกใจทั้งในที่ลับหลัง ให้เกียรติยกความเป็นใหญ่ภายในบ้านให้ของขวัญตามแต่โอกาส

๓.๕.๘ ประโยชน์ผู้เป็นกัลยาณมิตร

ผู้ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรเองก็ได้รับประโยชน์เช่นกันคือ จะเป็นผู้มีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตไปทุกภพทุกชาติ มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา มีโอกาสที่จะได้เวียนวนอยู่ในสุคติภูมิ คือย่อมได้เกิดในสถานที่ที่ผู้คนมีศีลธรรม ไม่เดือดร้อนด้วยที่อยู่ ย่อมมีบุตรภรรยา ตลอดจนบริวารชนที่ตั้งอยู่ในโอวาท ย่อมเป็นผู้มีเสน่ห์เป็นที่รักและเคารพนับถือของผู้คน ย่อมเป็นผู้มีความทรงจำดีปฏิภาณว่องไว และปัญญาดี ย่อมมีอาชีพและกิจการเป็นหลักฐานมั่นคงตลอดไป ย่อมปลอดภัยจากอัคคีภัย โจรภัย อุทกภัย ราชภัย และศัตรูหมู่พาลทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้มีร่างกายแข็งแรง สมส่วน สง่างาม มีอำนาจมาก ย่อมมีจิตใจมั่นคง เข้มแข็งอดทน มีเหตุผล ไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ^{๒๕} ไม่สะดุ้ง^{๒๕} กลัวต่อการเกิดในภพต่อไป สามารถแสดงธรรมให้ชัดเจนท่ามกลาง ประชุมชน ย่อมไปบังเกิดในสวรรค์ ได้ดวงตาเห็นธรรมบรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย

^{๒๕} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอดชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๕๐.

ดังนั้น หลักปฏิบัติที่ส่งเสริมความเป็นมิตรกันทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วนี้ เชื่อได้ว่าจะสามารถทำให้เกิดภราดรภาพแก่กันได้ เพราะตามที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าความเป็นพี่น้องกันนั้น ต้องมีพื้นฐานของความเป็นมิตรกัน คือ มีการปฏิบัติต่อกันตามแนวทางธรรมทั้งหมดที่กล่าวมา

๓.๖ แนวคิดเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการส่งเสริมให้ช่วยเหลือกันเพื่อภราดรภาพ

๓.๖.๑ แนวคิดเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการส่งเสริมให้ช่วยเหลือกันเพื่อภราดรภาพ

การช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันเป็นลักษณะของความสมบูรณ์แบบทางสังคมที่ชี้ให้เห็นชัดว่าในสังคมนั้นทุก ๆ คนต่างก็มีความสำคัญต่อกันและกัน อาจจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวนั้นเป็นการแสดงออกถึงมโนธรรมในจิตใจของบุคคลที่มีต่อกัน การช่วยเหลือกันจึงเป็นการปฏิบัติของบุคคลที่แสดงออกมาให้เห็นถึงความมีน้ำใจต่อกันมีหลายลักษณะ หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาที่ส่งเสริมให้เกิดการช่วยเหลือกัน คือ ทาน

พุทธปรัชญาสอนว่าคนและสัตว์ทั้งหลายต่างรักตัวกลัวตาย รักสุขเกลียดทุกข์เหมือนกันการทำทานที่ดีต้องไม่ใช่ด้วยการเบียดเบียนหากแต่ต้องการฆ่าต้องฆ่ากิเลสตัณหาของตนเอง จึงจะเป็นทานที่มีแต่ความสุข โดยการให้ เพื่อตนเองและผู้อื่นอยู่ ร่วมกันอย่างมีความสุข การทานในทางพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ระดับจัดเป็นทานบารมี ระดับสูงขึ้นจัดเป็นทานอุปัชฌายะ และระดับสูงสุดจัดเป็นทานปรমัตถบารมี

หลักการสงเคราะห์ที่พระพุทธเจ้า ทรงนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในการช่วยเหลือกันและเห็นผลได้ชัดเจนที่สุด คือ การให้ เป็นการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ของบุคคลในสังคมนั้นเกิดจากการได้รู้จักกัน หรือเห็นใจกัน ในสภาพความเป็นอยู่ ที่ขาดแคลน เดือดร้อนหรือขัดสน มีความต้องการในวัตถุประสงค์ต่าง ๆ คือ

ก) ทาน – การให้ทานในพุทธปรัชญาเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ในการบำเพ็ญธรรม ช่วยให้เกิดละความเห็นแก่ตัวได้อย่างดีเลิศ ทานนั้นมีผลอย่างยิ่งต่อตนเองและผู้อื่น คือ ฝึกให้ตนเองเป็นผู้เสียสละแก่ผู้อื่น ซึ่งเมื่อผู้อื่นที่ได้รับของทานนั้นแล้ว จะทำให้เกิดความสุข และคิดที่จะเผื่อแผ่แก่ผู้อื่นอีกต่อไป บุคคลที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมนั้นจะไม่มีใครตระหนี่ในทานเลย เพราะมีความเห็นว่า การทำให้ผู้อื่นเป็นสุขจากการให้ทานนั้นทำให้ตนเกิดปีติ เอิบอิ่มใจในการให้นั้น ทานในพุทธปรัชญาจำแนกได้ดังนี้

- ก. อามิสทาน การให้ด้วยสิ่งของ คือ สิ่งของ เครื่องใช้ ที่มีความจำเป็นต่อผู้อื่น
- ข. ธรรมทาน การให้ธรรม หรือ ให้ความรู้ และคำแนะนำสั่งสอนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น
- ค. ปาฏิบุคคลิกทาน การให้โดยเจาะจงบุคคล คือ กำหนดผู้รับให้ชัดเจนไป
- ง. สังฆทาน การให้ที่ไม่เจาะจงบุคคล คือ การให้แก่ส่วนรวม หรือการให้เป็นของกลาง

ทาน ในทางพุทธปรัชญาทั้ง ๔ ข้อที่กล่าวมา เป็นการกระทำที่ทำให้ผู้ได้รับวัตถุทาน หรือธรรมทานนั้นพอใจ ซึ่งตัวผู้ให้ทานนั้นก็จะต้องมีความเต็มใจด้วย จึงจะเป็นการให้ทานที่สมบูรณ์

คำว่า ทาน แปลว่า การให้ จัดเป็นความดีอย่างหนึ่ง หมายถึง เจตนาที่เป็นเหตุให้เกิดการให้ก็ได้ หมายถึงวัตถุสิ่งของที่ให้ก็ได้ ทานจึงมีความหมายที่เป็นทั้งนามธรรมและรูปธรรม ถ้าหมายถึงเจตนาที่ให้ก็เป็นนามธรรม ถ้าหมายถึงวัตถุที่ให้ก็เป็นรูปธรรม ในที่นี้จะขอกกล่าวถึงทานในความหมายทั้งสองอย่างนี้

รวมๆ กันไป ดังพุทธพจน์ที่ว่า “มณาปทายี ลกเต มณาปี ” แปลว่า ผู้ให้สิ่งที่น่าพอใจย่อมได้รับสิ่งที่น่าพอใจ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^{๒๖} ได้แสดงในหนังสือ พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ไว้ว่า ทาน หมายถึง การให้ปัน คือ เอื้อเพื่อเผื่อแผ่เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ ทน หรือทรัพย์สินของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจ และศิลปวิทยาต่าง ๆ ที่เป็นของตนเองแก่ผู้อื่นที่ควรแบ่งปัน เช่น ถวายสิ่งของแก่พระภิกษุ สามเณร บิดา มารดา หรือบุคคลอื่น การให้ที่เป็นส่วนรวม เช่น สร้างวัด โรงพยาบาล ถนน ศาลา สระน้ำ และสวนสาธารณะ เป็นต้น การให้ครบองค์ ๓ ย่อมมีประโยชน์มาก คือ ก่อนให้มีจิตใจยินดี ขณะให้ก็เลื่อมใส และหลังจากให้ก็ใจเบิกบาน ซึ่งเป็นการให้ด้วยจิตคิดอนุเคราะห์ซึ่งกันและกันโดยไม่หวังผลตอบแทน การให้เพื่อบูชาคุณความดี เช่น ให้อาหารเสื้อผ้า และการทำดีต่อผู้มีพระคุณ เสียภาษีให้รัฐ รวมทั้งทำบุญตักบาตร เป็นต้น ซึ่งการให้นี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ททมาโน ปิโย โหติ ภขนติ พหู” แปลว่า ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก คนหม่อมมากย่อมคบหาซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้อื่นได้เป็นอย่างดีและตลอดไป

อรศิริ เกตุศรีพงษ์ ได้กล่าวในวารสาร “สังคหวัตถุ ๔ : วัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการจัดการความรู้” ไว้ว่า สังคหวัตถุ ๔ คือ สิ่งที่เป็นเครื่องสงเคราะห์และยึดเหนี่ยวน้ำใจซึ่งกันและกันโดยเฉพาะคำว่า ทาน ก็คือ การแบ่งปันวัตถุสิ่งของรวมถึงอุปกรณ์ในการทำงานหรือเอกสารที่ใช้ในการทำงาน เช่น หากเพื่อนร่วมงานขาดเหลืออุปกรณ์สิ่งของ ก็นำมาแบ่งปันกันใช้ การเริ่มต้นด้วยการแบ่งปันวัตถุสิ่งของภายนอก จะช่วยสร้างนิสัยให้บุคลากรในหน่วยงานมีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ต่อกัน มีการให้และรับ เพราะนอกเหนือจากการแบ่งปันเรื่องของความรู้ ประสบการณ์ อันเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน แล้ว การแบ่งปันเอกสารต่างๆ ที่ใช้ในการทำงานก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้วงจรของความรู้มีการขับเคลื่อน โดยเป็นการแบ่งปันความรู้ที่เป็นความรู้ที่ชัดแจ้ง ด้วย

การให้ เป็นหลักธรรมเบื้องต้นในพุทธปรัชญา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกันและกันไว้ พุทธปรัชญาให้ความสำคัญแก่การให้ทาน เพราะจัดเป็นการทำบุญอย่างหนึ่งในบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่าง คือ บุญสำเร็จด้วยการให้ บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล และบุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา การทำบุญทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นหนทางในการปฏิบัติตนเพื่อจะเข้าสู่เป้าหมายตามเจตนาของผู้กระทำนั้นๆ

๓.๖.๒ รูปแบบของการให้

การให้ หมายถึง ให้ความรักที่มีต่อกันอันเกิดจากเมตตา प्रารณาดีต่อกันเห็นอกเห็นใจกัน เมื่อเขาทำความดีเรามองเห็นความดีที่เขาทำทำให้เกิดแบ่งปันกัน เป็นต้นว่าการเผื่อแผ่, การแบ่งปัน,

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (บริษัทสื่อตะวัน จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๙.

การบริจาค, ความเอื้อเฟื้อ, ความสะอาด หรือ ความบริสุทธิ์ ทุรูปแบบการให้ทานก็มีหลายวิธี ทุกคนไม่ว่าจะมีฐานะอย่างไรก็สามารถเป็นผู้ให้ได้เสมอ ตามหลักการบำเพ็ญทาน ๑๐ ประการ^{๒๗} ได้แก่

๑. ให้ทานด้วยทรัพย์สินเงินทอง
๒. ให้ทานด้วยสายตาที่เมตตาปราณี
๓. ให้ทานด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส
๔. ให้ทานด้วยวาจาที่ไพเราะน่าฟัง
๕. ให้ทานด้วยแรงงานช่วยเหลือผู้อื่น
๖. ให้ทานด้วยการอนุโมทนายินดีเมื่อผู้อื่นทำดี
๗. ให้ทานด้วยการให้อาสนะ (ที่นั่ง)
๘. ให้ทานด้วยการให้ที่พัก
๙. ให้ทานด้วยการให้อภัย
๑๐. ให้ทานด้วยการให้ธรรมะ

การให้เป็นเหตุแห่งความสุข การเสียสละแบ่งปันสิ่งที่เรามิให้แก่ผู้อื่น เป็นการฆ่าความตระหนี่ถี่เหนียว ทำให้จิตใจสบาย เหตุที่ทำให้คนทำทานไว้หลายประการด้วยกัน เช่น ในปฐมทานสูตร ตรัสถึงเหตุของการให้ทานไว้ ๘ ประการ คือ

๑. บางคนให้ทานเพราะหวังอยากได้
๒. บางคนให้ทานเพราะความกลัว
๓. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเขาเคยให้แก่เรามาก่อน
๔. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเขาจะให้เราตอบแทน
๕. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าทานเป็นความดี
๖. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเราหุงหากินได้ แต่คนเหล่านี้หุงหากินไม่ได้การไม่ให้แก่คนเหล่านี้เป็นสิ่งไม่สมควร

๗. บางคนให้ทานเพราะคิดว่ากิตติศัพท์อันดีงามย่อมจรจายไป

๘. บางคนให้ทานเพื่อยกระดับจิตใจให้ตั้งงาม มีคุณภาพสูงขึ้นส่วนใน ทานวัตถุสูตร ตรัสถึงเหตุอีก

๘ ประการ คือ

๑. บางคนให้ทานเพราะชอบพอกัน
๒. บางคนให้ทานเพราะความโกรธ

---

^{๒๗} พระธรรมโกศาจารย์(พุทธทาส ภิกขุ),การให้ทานที่ไม่ต้องเสียเงินแล้วยังได้นิพพาน,(กรุงเทพมหานคร:เสียง เชียง, ๒๕๕๑),หน้า ๙๖.

๓. บางคนให้ทานเพราะความหลง หรือโง่
 ๔. บางคนให้ทานเพราะความกลัว
 ๕. บางคนให้ทานเพราะนึกว่าบิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เคยให้มา เคยทำมา เราไม่ควรทำให้
 เสียวงศ์ตระกูลดั้งเดิม

๖. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเมื่อตายจะได้ไปสุคติโลกสวรรค์บางคนให้ทานเพราะคิดว่าจิตใจ
 ย่อมเลื่อมใส ความเบิกบานใจ

๗. ความดีใจ ย่อมเกิดขึ้นตามมา

๘. บางคนให้ทานเพื่อยกระดับจิตใจให้ดีขึ้น มีคุณภาพสูงขึ้น^{๒๘}

การให้บางอย่างเราไม่จัดเป็นการให้ทานที่ถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์ของการให้ทาน ใน
 พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เช่น การให้เพราะหวังอยากได้ เนื่องจากเป็นการให้ด้วยใจที่ไม่บริสุทธิ์

การให้ทานที่มาจากในหมวดธรรมคือ สังคหวัตถุ ๔ ประการ คือ ๑. ทาน หมายถึง การสงเคราะห์
 หรือการให้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพราะสังคหวัตถุเป็นเรื่องเกี่ยวกับการยึดเหนี่ยวจิตใจกันไว้ได้

การให้ทาน ที่มาจากในหมวดธรรมคือ อนุปุพพิกา ๕ ประการ คือ ๑. ทานกล่าวด้วยการให้ทาน
 หมายถึง การสละด้วยจิตที่ไม่หวังผลตอบแทนใดๆ และเป็นการให้ด้วยความยินดีเบิกบานใจร่าเริงใจ
 เพื่อให้ผู้กระทำทานมีความพร้อมในการบำเพ็ญความดีอื่นๆ ขึ้นไป

การให้ทาน ที่มาจากในหมวดธรรม คือ บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ คือ ๑. ทานมัยบุญสำเร็จด้วยการ
 บริจาคทาน หมายถึง การบำเพ็ญบุญเพื่อสั่งสมบารมีให้มากขึ้น และเพื่อเป็นการกำจัดความตระหนี่ ซึ่ง
 เป็นมลทินของจิตใจ

๓.๖.๓ ลักษณะของการให้

ลักษณะของการให้มียหลายรูปแบบ เช่น "ให้เวลา" แก่คนที่คุณรัก ให้ "ความรัก" แก่คนใน
 ครอบครัว ให้ "ความกตัญญู" แก่บุพการี ให้ "ความรับผิดชอบ" แก่การทำงาน ให้ "อภัย" แก่คนที่หลงผิด
 ให้ "ความรู้" แก่ผู้ที่ยังเขลา ให้ "ทาน" แก่คนที่ยังขัดสน ให้ "อนาคตที่ดี" แก่คนรุ่นหลัง ให้ "มิตรภาพ" แก่
 คนทั้งโลก ให้ "ความห่มเทา" แก่องค์กรที่ตนสังกัด ให้ "ความจริงใจ" แก่สัมพันธภาพ ให้ "ความซื่อสัตย์" แก่
 การทำราชการ ให้ "ความเสียสละ" แก่ประเทศชาติ ให้ "ความยินดี" แก่ผู้ประสบความสำเร็จ ให้ "ความ
 ปล่อยวาง" แก่สิ่งสุดวิสัย ให้ "ความเป็นธรรม"

^{๒๘} พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับทางก้าวหน้า, (กรุงเทพมหานคร : ชมรมพุทธศาสตร์สากล, ๒๕๕๕),
 หน้า ๔๖.

แก่ผู้ถูกกลั่นแกล้ง ให้ "มรรคา" แก่ผู้ที่ยังหลงทาง ให้ "ที่พึ่งทางใจ" แก่ผู้สับสน ให้ "อิสรภาพ" แก่ผู้ถูกกิเลสครอบงำ ให้ "โอกาส" แก่ตนเองได้ลิ้มรสสวรรค์ ลักษณะของการให้ นั้น หากยึดตามเจตนาเป็นที่ตั้งแล้วมี ๒ วิธี คือ ให้โดยเจาะจงบุคคล และให้โดยไม่เจาะจงบุคคล^{๒๙} ได้แก่

๑. การให้โดยเจาะจงบุคคล ๑๔ จำพวกคือ ๑. ให้ทานในสัตว์ดิรัจฉาน ๒. ผู้ทุศีล ๓. ผู้มีศีล ๔. นักบวชภายนอกพระพุทธศาสนา ๕. ผู้ปฏิบัติโศดาปัตติผล ๖. พระโศดาบัน ๗. ผู้ปฏิบัติสกทาคามีผล ๘. พระสกทาคามี ๙. ผู้ปฏิบัติอนาคามีผล ๑๐. พระอนาคามี ๑๑. ผู้ปฏิบัติอรหัตผล ๑๒. พระอรหันต์ ๑๓. พระปัจเจกพุทธเจ้า ๑๔. พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า

๒. สังฆทาน คือการให้โดยไม่จำเพาะเจาะจงบุคคล ๗ จำพวก ๑). ให้ทานในสงฆ์ ๒ ฝ่าย (ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์) มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ๒). สงฆ์ ๒ ฝ่าย ๓). ภิกษุสงฆ์ ๔). ภิกษุณีสงฆ์ ๕). นิมนต์สงฆ์ ๒ ฝ่าย ๖). นิมนต์ภิกษุสงฆ์ ๗). นิมนต์ภิกษุณีสงฆ์ พระพุทธองค์ไม่ทรงสรรเสริญการให้ทานเจาะจงผู้รับ ๑๔ จำพวก แต่ทรงสรรเสริญ สังฆทานว่ามีผลหรือประโยชน์มากกว่าปาฏิบุคคลิกทาน โดยเฉพาะการถวายทานในสงฆ์ ๗ ประเภทนี้ มีถวายแก่สงฆ์ ๒ ฝ่าย (ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์) โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขเป็นต้น ย่อมได้รับประโยชน์มาก จะเห็นได้จากทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ แม้ภิกษุผู้รับจะเป็นผู้ทุศีลมีเพียงผ้ากาสาวะพั้นคอก็ตามที แต่ผลของสังฆทานนั้น นับไม่ได้ หาประมาณไม่ได้ ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับปาฏิบุคคลิกทานแล้ว ประโยชน์ที่ได้รับจะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

ลักษณะของการให้ จัดเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในหลักของการให้ทานและสิ่งสมควรให้ทานมีทั้งที่เป็นวัตถุสิ่งของ (รูปธรรม) และสิ่งที่มีชีวิต (นามธรรม) องค์ประกอบแห่งไทยธรรม ไม่ขึ้นอยู่กับวัตถุที่ให้ว่า จะมาก น้อย ประณีต หรือเศร้าหมอง แต่ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้ให้ว่าเป็นเช่นไร เจตนาบริสุทธิ์หรือไม่ เพราะบุคคลแม้จะให้ทานด้วยวัตถุมากมาย และมีราคาแพงแค่ไหนก็ตาม ทานนั้นไม่จัดว่าให้ผลมากกว่าทานที่ผู้ให้มีจิตประกอบด้วยเมตตาของที่ควรให้ (ไทยธรรม) ประกอบด้วยองค์ ๓ คือ

- ๑ . ความบริสุทธิ์ของวัตถุที่ให้
- ๒ . คุณภาพของวัตถุที่ให้
- ๓ . เหมาะสมกับของที่เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ

ลักษณะความสำคัญของการให้ทาน ท่านกล่าวไว้ว่า

- ๑ . การให้ มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในสังคม
- ๒ . การให้ทาน เป็นการสร้างบารมี
- ๓ . การให้ทาน เป็นการบำรุงพระสงฆ์ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา

^{๒๙} พระราชาธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ) ,ธรรมปริทรรศน์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย,๒๕๓๘),หน้า ๖๘.

- ๔ . การให้ทาน เป็นแนวทางปฏิบัติพื้นฐานให้บุคคลเข้าถึงธรรมของพระพุทธเจ้า
- ๕ . การให้ทาน ย่อมมีผลต่อผู้ให้และผู้รับ ผู้ให้รู้จักการเสียสละ รู้จักแบ่งปัน รู้ถึงความเดือนร้อนของผู้อื่น ผู้รับรู้ถึงความมีน้ำใจของผู้ให้
- ๖ . การให้ทาน เป็นการช่วยสังคม
- ๗ . การให้ทาน เป็นการช่วยคนที่มีชีวิตอยู่
- ๘ . การให้ทาน (ตามความเชื่อ) เป็นการช่วยคนที่เสียชีวิตไปแล้ว^{๓๐}

ลักษณะของการให้ทาน อาจแบ่งตามลักษณะของการให้ที่ประพฤติกปฏิบัติตามกันมาได้ ๔ อย่าง คือ

๑. การให้ เพื่อชำระกิเลส คือความตระหนี่ในใจของผู้ให้ เรียกว่า บริจาคทานหมายถึง การให้ด้วยการเสียสละ เพื่อกำจัดความขุ่นมัวแห่งจิต โดยไม่คำนึงถึงว่าผู้รับจะเป็นใครก็ตาม การให้แบบนี้ได้บุญมากที่สุด ยิ่งเรามีใจที่บริสุทธิ์ และให้แก่ผู้ที่บริสุทธิ์มาก ก็จะได้บุญมาก

๒. การให้ เพื่อตอบแทนคุณความดี เพื่อบูชาคุณ เรียกว่า ปฏิการทาน หมายถึงการให้เพื่อตอบแทน หรือบูชาคุณความดีแก่ผู้ที่มีคุณธรรมสูงกว่า หรือผู้ที่มีอุปการะแก่ตน การให้แบบนี้ ผู้ให้อาจจะไม่นึกถึงบุญ แต่นึกถึงเฉพาะคุณความดีของท่าน การให้เพื่อบูชาคุณความดีอย่างนี้ หากผู้ให้ได้นึกถึงบุญไปด้วย จะทำให้มีผลานิสงส์มากยิ่งขึ้น การให้เพื่อบูชาคุณเป็นจุดมุ่งหมายของผู้กระทำทานอย่างหนึ่ง ผู้กระทำทานทราบชัดว่า บุคคลนั้นเป็นผู้ทรงคุณธรรมหรือเป็นผู้มีพระคุณต่อตนเองหรือต่อสังคม แม้ผู้รับนั้นจะไม่ได้มีความขัดสนในสิ่งนั้นก็ตาม แต่ท่านผู้นั้นเป็นผู้มีอุปการะต่อเรา ต่อสังคม บุคคลที่ควรบูชา ได้แก่ บิดามารดา ครูอาจารย์ พระภิกษุสามเณร พระมหากษัตริย์ เป็นต้น

๓. การให้เพื่อสงเคราะห์ เรียกว่า สังคหทาน หมายถึง การให้เพื่อผูกมิตรยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ในกลุ่มคนที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับตน ไม่ว่าจะโดยส่วนตัว หรือโดยหน้าที่การงานก็ตาม โดยมุ่งที่จะให้เกิดประโยชน์แก่ผู้รับเป็นสำคัญ การให้เพื่อสงเคราะห์เป็นจุดหมายของผู้กระทำทานอย่างหนึ่ง ผู้ให้มิได้ประกอบด้วยเมตตา หวังสงเคราะห์เขาด้วยสิ่งอันเป็นประโยชน์ การสงเคราะห์นั้น แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ

๓.๑ สงเคราะห์ด้วยอาภิส (อาภิสสงคโห) ได้แก่ การให้ปัจจัย ๔ มีเครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ด้วยหวังให้เขาบริโภคนแล้วมีสุข

๓.๒ สงเคราะห์ด้วยธรรม (ธมฺมสงคโห) ได้แก่ การแนะนำ สั่งสอนให้เขารู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ ให้รู้การกระทำว่าอะไรเป็นความดี อะไรเป็นความชั่วอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ เป็นต้น

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายธรรม,พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,** กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๒,หน้า ๖๔.

๔. การให้เพื่ออนุเคราะห์ เรียกว่า อนุเคราะห์ หมายถึง การให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่นยากจน ด้วยจิตเมตตาสงสาร เมื่อเห็นเขาตกทุกข์ได้ยาก ไม่ว่าคนนั้นจะเป็นใคร จะมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับตนหรือไม่ก็ตาม ก็อนุเคราะห์ช่วยเหลือกันตามกำลังการอนุเคราะห์ ๒ อย่าง คือ การอนุเคราะห์ด้วยอาภิส และการอนุเคราะห์ด้วยธรรม

๕. การให้เพื่อทำบุญ การให้เพื่อทำบุญนี้เป็นลักษณะของการให้ทานอย่างหนึ่งเป็นการให้ที่มีลักษณะปรับปรุงจิตใจให้สูงขึ้น เป็นเครื่องมือในการกำจัดความเห็นแก่ตัวได้เป็นอย่างดีและเป็นเครื่องมือในการกำจัดกิเลสอันเป็นตัวที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง (ความตระหนี่) ได้เป็นอย่างดี การให้เพื่อทำบุญนี้ ข้อสำคัญอยู่ที่เจตนาของผู้กระทำทาน คือ ผู้กระทำทานจะต้องมีเจตนาที่บริสุทธิ์ ถ้าหากการกระทำนั้นไม่บริสุทธิ์ก็ไม่จัดว่าเป็นการกระทำทานให้เพื่อบูชาคุณ ได้แก่ ถวายทานในพระพุทธเจ้า ในฐานะเป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา และพระสงฆ์สาวก เพราะเป็นผู้มีพระคุณแก่ชาวโลกตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา การให้ทานมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓

ประการ คือ ผู้ให้ทาน (ที่เรียกว่า ทายก) สิ่งที่ให้เป็นทาน (ที่เรียกว่า วัตถุทานหรือทานวัตถุ) และผู้รับทาน (ที่เรียกว่า ปฏิคาหก) จึงจะสัมฤทธิ์ผลตามกระบวนการของการให้ทาน ในการให้ทานผู้ให้ต้องมีเจตนาเป็นสำคัญ ซึ่งมีอยู่ ๓ ประการ คือ^{๓๑}

๑. บุพพเจตนา คือ ความตั้งใจก่อนที่จะให้ทาน ผู้ให้มีความยินดี เริ่มตั้งแต่คิดจะกระทำทานแล้ว ตระเตรียมสิ่งของต่างๆ ที่เป็นอุปกรณ์แห่งทาน ขณะที่จัดสรรสิ่งของนั้นจิตมีความยินดีคิดว่า เราจะทำการฝังขุมทรัพย์สมบัติที่จะติดตามตนไปในกาลทุกเมื่อ

๒. มุญจนเจตนา คือ ความตั้งใจในขณะที่กำลังให้ทาน ขณะที่ทายกกำลังให้ทานนั้นมีจิตผ่องใส บรรจงวางวัตถุทานลงที่มือของทักษิณียบุคคล ทำจิตให้เลื่อมใสว่า เรากำลังถือเอาสาระจากทรัพย์ที่ไม่มีสาระ

๓. อปราปรเจตนา คือ ความตั้งใจหลังจากให้ทานแล้ว หมายถึง จิตของผู้ให้ทานมีความเบิกบาน เมื่อระลึกถึงการกระทำทานของตนคราวใดก็มีความอิ่มใจ เกิดปีติในทานนั้นว่า ทานที่ทานผู้รู้บุญญัตติไว้ เราได้กระทำตามแล้ว ทานของเราสำเร็จประโยชน์ด้วยดี เจตนาแห่งผู้กระทำทานดังกล่าวนี้เป็นเหตุ นำความสุขมาให้แก่ผู้กระทำและเป็นไปเพื่อประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ส่วนผู้รับทานจะกล่าวในทักษิณียบุคคลข้างหน้าในที่นี้จะกล่าวถึงทานวัตถุหรือสิ่งที่ควรให้ทานก่อนสิ่งที่ควรให้ทาน จัดเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในกระบวนการของการให้ทาน และสิ่งที่ควรให้เป็นทานตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาก็มีทั้งที่เป็นวัตถุสิ่งของ(รูปธรรม) และสิ่งที่มีใช้วัตถุ (นามธรรม) หลักฐานที่

^{๓๑} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต),ธรรมบุญชีวิต,พิมพ์ครั้งที่ ๘๒,(กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวายจำกัด,๒๕๕๐),หน้า ๑๕๒.

กล่าวถึงสิ่งที่ควรให้เป็นทานลักษณะของการให้ทานของสัตบุรุษนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ๕ ประการด้วยกันคือ ให้ทานด้วยศรัทธา ให้ทานโดยเคารพ ให้ทานตามกาลอันควร ให้ทานด้วยจิต อนุเคราะห์ให้ทานไม่กระทบตนและผู้อื่น

๑. ให้ทานด้วยศรัทธา คือ การให้ด้วยเชื่อว่า ผลของการให้ทานนั้น มีประโยชน์แก่บุคคลอื่น ผู้ให้มีใจดี เบิกบาน และอิ่มใจ เมื่อให้ทานแล้ว นอกจากนี้ มีความเชื่อว่าผลของการคิดดี พุทธิ และทำดี ย่อมมีผลตอบสนองแก่บุคคลผู้ทำต้องติดสอยห้อยตามผู้ทำไปเหมือนเงาตามตัว

๒. ให้ทานโดยเคารพ คือ ให้ด้วยการนอบน้อมอ่อนละมุนละม่อม ให้ด้วยวาจาไพเราะอ่อนหวาน และให้ด้วยน้ำใจอ่อนน้อม

๓. ให้ทานตามกาล คือ ให้ในกาลอันสมควร เช่น ถวายผ้าอาบน้ำฝนในฤดูการเข้าพรรษา หรือ เวลาออกพรรษา ถวายผ้าจำนำพรรษา ตลอดทั้งถวายภัตตาหารเช้าเพล เป็นต้น

๔. ให้ด้วยจิตอนุเคราะห์ คือ ให้เกื้อหนุนโอบอ้อมอารีเมตตา และให้อุดหนุนเอื้อเฟื้อช่วยเหลือด้วยกรุณา ท่านแสดงผลของการให้ทานตามกาล และการให้ด้วยจิตอนุเคราะห์ว่าจะเป็นคนมั่งคั่งมีทรัพย์สมบัติมาก มีเครื่องใช้สอยเหลือเฟือและมีความประสงค์เต็มเปี่ยม

๕. ให้ทานไม่กระทบกระทั่งตนและคนอื่น คือ ให้ตามกำลังของตนที่มีอยู่ และไม่ต้องรบกวนของคนอื่นมาให้ทาน ท่านแสดงผลของการให้ทานข้อนี้ว่า จะเป็นคนมั่งคั่งมีทรัพย์สมบัติมาก และมีโภคทรัพย์ปราศจากภัยนอกจากนี้พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงสัพปุริสทานสูตร ๘ ประการ^{๓๒} ดังนี้

- ๑ . สัตบุรุษยอมให้ของที่สะอาด
- ๒ . สัตบุรุษยอมให้ของที่ประณีต
- ๓ . สัตบุรุษยอมให้ของตามกาล
- ๔ . สัตบุรุษยอมให้ของที่สมควร
- ๕ . สัตบุรุษยอมเลือกให้
- ๖ . สัตบุรุษยอมให้เป็นนิตย์
- ๗ . สัตบุรุษกำลังให้ก็ทำจิตใจผ่องใส
- ๘ . สัตบุรุษครั้นให้แล้วก็ดีใจ

๓.๖.๔ องค์ประกอบของการให้

องค์ประกอบของการให้ ได้แก่ การสละทรัพย์สินสิ่งของสมบัติของตนที่มีอยู่ให้แก่ผู้อื่นโดยมุ่งหวังจะจุนเจือให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ และความสุขด้วยความเมตตาจิตของตน ทานที่ได้ทำไปนั้นจะทำให้ผู้ทำ

^{๓๒} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลตถทีปนี แปล เล่ม ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗, หน้า ๒๖๓.

ทานได้บุญมากหรือน้อยเพียงใดย่อมสุดแล้วแต่องค์ประกอบ ๓ ประการต่อไปนี้แล้ว ทานนั้นย่อมมีผลมาก ได้บุญบารมีมาก คือการให้ได้แก่ สิ่งของทรัพย์สมบัติที่ตนได้สละให้เป็นทานนั่นเอง จะต้องเป็นของบริสุทธิ์ ที่จะเป็นของบริสุทธิ์ได้ จะต้องเป็นสิ่งของที่ตนได้แสวงหาได้มาด้วยความบริสุทธิ์ ในการประกอบอาชีพ ไม่ใช่ของที่ได้อะไรมาเพราะการเบียดเบียนผู้อื่น เช่น ได้มาโดยทุจริต ลักทรัพย์ยกยอกฉ้อโกง ปล้นทรัพย์ ชิงทรัพย์ ฯลฯ การให้ โดยจุดมุ่งหมายที่แท้จริงก็เพื่อเป็นการขจัดความโลภ ความตระหนี่เหนียวแน่น ความหวงแหนหลงใหลในทรัพย์สมบัติของตน อันเป็นกิเลสหยาบ คือ "โลกกิเลส" และเพื่อเป็นการสงเคราะห์ผู้อื่นให้ได้รับความสุขด้วยเมตตาธรรมของตนอันเป็นบันไดก้าวแรก ในการเจริญเมตตาในพรหมวิหาร ๔ ให้เกิดขึ้นถ้าได้ให้ทานด้วยเจตนาดังกล่าวแล้ว เรียกว่า เจตนาการในการทำทานบริสุทธิ์ แต่ว่าเจตนาที่บริสุทธิ์นั้น ถ้าบริสุทธิ์จริงต้องสมบูรณ์พร้อมกัน ๓ ประการ คือ

๑. การให้ทาน เพื่อสงเคราะห์ผู้อื่นให้ได้รับความสุขเพราะทรัพย์สิ่งของของตน
๒. การให้ทาน ก็รำเริงยินดี และดีใจที่ตนกำลังให้ผู้อื่น
๓. การให้ทาน ให้ไปแล้ว ให้ทานไปเสร็จแล้ว ก็ดีใจ เมื่อหวนระลึกถึงทานที่ตนได้

กระทำไปแล้วครั้งใด ก็มีจิตโสมนัสสร้างเรื่งเบิกบานใจยินดีในผลทานนั้นๆ การให้ แก่บุคคลผู้รับทานนั้นถือได้ว่าเป็นบุญ ในที่นี้ได้แก่บุคคลผู้รับการทำทานของผู้ทำนั้นเองนับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุด แม้ว่าองค์ประกอบในการให้ ข้อ ๑ และ ๒ จะบริสุทธิ์ครบถ้วนดีแล้วก็ตาม วัตถุที่ให้นั้นเป็นของแสวงหาได้มาด้วยความบริสุทธิ์ เจตนาในการให้ก็บริสุทธิ์ทั้งสามประการ แต่ผู้รับเป็นคนที่ไม่ดี ไม่ใช่เนือนาบุญที่บริสุทธิ์ เป็นเนือนาบุญที่เลว การให้ทานที่ทาไปนั้นก็ไม่มีผลดอกออกผลเต็มที่เท่าที่ควร

องค์ประกอบของการให้ ของบุคคลทั่วไปนั้น ผู้ให้ต้องรู้จักวิธีการให้อย่างถูกต้อง บุคคลทั่วไปจะให้ด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตาม และสิ่งที่ตนปรารถนานั้นจะสำเร็จผลตามความมุ่งหมายหรือไม่ก็ตาม ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของการให้เป็นสำคัญ ซึ่งองค์ประกอบของการให้นั้นมีค่ากล่าวแสดงไว้ว่า ผู้ให้ก่อนแต่จะให้เป็นผู้มีใจดี กำลังให้ทานอยู่ก็มีจิตเลื่อมใส ครั้งให้ทานแล้ว ก็มีใจชื่นบาน นี่เป็นความถึงพร้อมแห่งยัญ (บุญ) ปฏิภาหผู้สำรวมประพฤติพรหมจรรย์ทั้งหลายคือท่านผู้ปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะ ไม่มีอาสวะ ย่อมเป็นเขตถึงพร้อมแห่งยัญ ทายกต้อนรับปฏิภาหด้วยตนเอง ถวายทานด้วยมือตนเอง ยัญนั้นย่อมมีผลมาก เพราะตนและเพราะผู้อื่น ทายกผู้มีปัญญา มีศรัทธา เป็นบัณฑิต มีใจพ้นจากความตระหนี่ ครั้นบำเพ็ญทานอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกที่เป็นสุข ไม่มีความเบียดเบียนฯ

การให้ชี้ให้เห็นองค์ประกอบของการให้ทานเป็นเรื่องคุณสมบัติของผู้ให้และผู้รับ คุณสมบัติของผู้ให้ คือ ก่อนให้ก็มีใจดี ขณะให้ก็มีจิตเลื่อมใส เมื่อให้แล้วก็มีใจชื่นบาน มีความเคารพยำเกรงในผู้รับ และอุปัฏฐากบำรุง สำหรับคุณสมบัติของ ผู้รับต้องมืองค์ ๓ คือ เป็นผู้ปราศจากราคะ เป็นผู้ปราศจากโทสะ เป็นผู้ปราศจากโมหะ หรือเป็น พระอริยบุคคล เมื่อผู้ให้ผู้รับมีคุณสมบัติดังกล่าวย่อมได้รับผลบุญคือ

ความสุข นอกจากนี้องค์ประกอบของท่าน ยังมีความสัมพันธ์กับวัตถุที่จะให้ท่าน คือวัตถุต้องเป็นของบริสุทธิ์ คือ ได้มาด้วยความสุจริต ยุติธรรม ผู้ให้ท่าน ผู้รับท่าน ต้องเป็นคนดี หรือเป็นพระอรหันต์บุคคล ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงชี้ไว้อย่างชัดเจนในเรื่องความบริสุทธิ์แห่งทักษิณา ๔ ประการว่า

๑. ทักษิณาที่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก (ผู้ให้) แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก (ผู้รับ)
๒. ทักษิณาที่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก
๓. ทักษิณาที่ไม่บริสุทธิ์ ทั้งฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิคาหก
๔. ทักษิณาที่บริสุทธิ์ ทั้งฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิคาหก^{๓๓}

สำหรับองค์ประกอบของท่านที่จะมีผลมากพระพุทธองค์ทรงเปรียบกับนาที่ที่เหมือนกับท่านที่บุคคลให้แก่สมณพราหมณ์ที่ดี

๓.๖.๕ แรงจูงใจในการให้

แรงจูงใจ คือ ความต้องการของบุคคลที่จะฟันฝ่าอุปสรรค เพื่อให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างแรงบันดาลใจ หรือ แรงจูงใจในการให้ หรือ กำลังใจในการให้ในชีวิต น้อยกว่าปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นหรือกำลังจะเกิดขึ้น วันนั้นอาการที่แสดงออกมาคือ เบื่อเซ็ง ซี้เกียจ ท้อแท้ ถ้าวันไหนเรามีแรงจูงใจหรือกำลังใจ มากกว่าปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นหรืออาจจะเกิดขึ้น วันนั้น อาการที่เราแสดงออกคือ สนุก ชยัน ไม่กลัว

แรงจูงใจในการกระทำของมนุษย์ในพุทธปรัชญาคือ ตัณหา แปลว่า ความกระหาย ความอยาก ความเส่นหา ความรนความราน ความกระสับกระส่าย ความกระวนกระวาย ต้องกำจัดทานคือการให้อันเกิดจากเจตนาที่ให้ เป็นเจตนาที่ปราศจากความโลภ โกรธ หรือหลง แอบแฝง ไม่ว่าจะให้ของที่สัมผัสได้หรือไม่ เจตนาของการให้ก็ยังอยู่ ของที่ให้ไม่จำเป็นต้องมองเห็นหรือจับต้องได้เสมอไป บางอย่างเป็นเรื่องที่ไม่ต้องลงทุนอะไรเลย เช่น ให้ความรัก คอยเป็นกำลังใจ ช่วยจุดประกายความคิด ให้แสงธรรมนำปัญญาตลอดจนให้อภัยคือความไม่มีภัยแก่คนอื่น เหล่านี้ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของทานทั้งสิ้น ขอเพียงการให้มุ่งหวังเพื่อประโยชน์ที่ผู้รับ บางครั้งเราอาจไม่ได้คิดจะให้อะไรใครเป็นพิเศษ แต่การให้อภัยหรือให้ความคิด บางอย่างแก่เขาอาจเป็นการทำทานโดยไม่รู้ตัว เพราะเขาได้รับประโยชน์จากการให้ของเรา ดังนั้น ทานจึงมีความหมายมากกว่าที่เราคิด บ่อยครั้งที่มันครอบคลุมถึงเรื่องของการเสียสละ บริจาค หรือสงเคราะห์ บางทีก็เป็นเรื่องของความกตัญญูทศเวทิตาด้วยแรงจูงใจในการให้ นั้น บุคคลมีจิตใจขวนขวายเพื่อให้ท่านก็เพราะเกิดจากแรงจูงใจนั่นเอง เหตุแห่งการให้ท่านหรือแรงจูงใจในการให้ท่านมี ๘ ประการ ดังนี้

๑. บางคนให้ท่าน เพราะได้โอกาสพอเหมาะ

^{๓๓} พระธรรมวิสุทธิกวี(พิจิตร ฐิตวณฺโณ),กฎแห่งทาน:ทำหนึ่งได้ร้อย ทำร้อยได้ล้าน,(นนทบุรี:กรีนปัญญาญาณ, ม.ป.ป),หน้า๑๐๖.

๒. บางคนให้ทาน เพราะความกลัวต่อการถูกตีเตียน
๓. บางคนให้ทาน เพราะคิดว่าเขาได้ให้แก่ตนแล้ว
๔. บางคนให้ทาน เพราะคิดว่าเขาจักให้แก่ตน
๕. บางคนให้ทาน เพราะคิดว่าการให้ทานเป็นการดี
๖. บางคนให้ทาน เพราะคิดว่าตนหุงหากินเองได้ คนเหล่านี้หุงหากินเองไม่ได้การที่เราหุงหากินเองได้จะไม่ให้แก่คนเหล่านี้ ผู้หุงหากินเองไม่ได้ไม่ควร
๗. บางคนให้ทาน ด้วยคิดว่าเมื่อตนให้ทานนี้ กิตติศัพท์อันงามย่อมขจรไป
๘. บางคนให้ทาน เพื่อเป็นเครื่องประดับจิตและปรุงแต่งจิต

การให้ทานทั้ง ๘ ประการนี้ เป็นแรงจูงใจหรือเป็นเครื่องกระตุ้นจิตใจให้เกิดความขวนขวายในการให้ทาน ในเหตุแห่งการให้ทานทั้ง ๘ ประการนั้นมีทั้งส่วนที่เป็นบุญกุศล คือเป็นเครื่องขัดเกลากิเลส และส่วนที่ตรงกันข้ามคือเป็นเครื่องเพิ่มพูนกิเลสให้กับผู้ให้เอง เมื่อพิจารณาแล้ว จะเห็นว่า เหตุแห่งทานข้อที่ ๑, ๓, ๕, ๖, ๗ และ ๘ จัดเป็นทานวัตถุที่เป็นบุญกุศลเป็นทานที่ปราศจากโทษ ส่วนข้อที่ ๒ และ ๔ นั้น จะเห็นได้ว่า เป็นทานวัตถุที่บุคคลตกอยู่ในอำนาจของกิเลสอันเป็นเหตุให้ไม่อยากเสียผลประโยชน์ของตนเอง และมุ่งหวังผลประโยชน์เพื่อตนเองฝ่ายเดียว ทานประเภทนี้จัดเป็นทานที่มีโทษ มีแรงจูงใจในการให้อีก ๘ ประการ ดังนี้

๑. บางคนให้ทานเพราะความชอบ
๒. บางคนให้ทานเพราะความชัง
๓. บางคนให้ทานเพราะความหลง
๔. บางคนให้ทานเพราะความกลัว
๕. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าพ่อและปู่เคยให้ทาน เคยทำงาน เราไม่ควรให้วงศ์ตระกูลเก่าแก่เสื่อมหายไป
๖. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าตนให้ทานนี้แล้ว หลังกายตายแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์
๗. บางคนให้ทานเพราะคิดว่า เมื่อตนให้ทานนี้จิตย่อมผ่องใส เกิดความชื่นชมโสมนัส
๘. บุคคลบางคนให้ทานเพื่อเป็นเครื่องประดับจิตและปรุงแต่งจิต^{๓๔}

การให้ทานมีแรงจูงใจอยู่ ๕ ประการ คือ

- ๑ . เพื่อบูชาคุณ
- ๒ . เพื่ออนุเคราะห์

^{๓๔} บุญย นิลเกษ. อุดมการณ์ชีวิตแบบพระโพธิสัตว์, เล่มที่ ๑ - ๓. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๖๙.

๓ . เพื่อสงเคราะห์

๔ . เพื่อสาธารณประโยชน์

๕ . เพื่อสร้างบารมี

การให้เพื่อบูชาคุณ คือ เพื่อบูชาผู้มีคุณงามความดี ให้ตอบแทนแก่เขาที่เคยให้แก่เรา เพราะเขามีคุณแก่เราหรือแม้ไม่มีคุณแก่เรา แต่มีคุณธรรมสูงกว่าเรา เช่น ให้ทานแก่พระสงฆ์ หรือให้แก่คนผู้มีคุณธรรมสูง เช่น ให้แก่พ่อแม่ เป็นต้น

การให้เพื่ออนุเคราะห์ เช่น ให้แก่พี่น้อง ลูกหลาน ญาติมิตร คือ การให้เพื่อเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เรียกว่า การให้เพื่ออนุเคราะห์

การให้เพื่อสงเคราะห์ คือ ให้แก่คนยากจน คนขอทาน คนตกระกำลำบาก เช่น น้ำท่วม ไฟไหม้ บ้าน คนที่ไม่มีที่พึ่ง หรือ ให้แก่สัตว์เดรัจฉาน การให้เช่นนี้ จัดเป็นลักษณะของทานที่ให้เพื่อสงเคราะห์ ไม่ใช่อนุเคราะห์

การให้เพื่อสาธารณะประโยชน์ การให้ประเภทนี้ จะเป็นการให้ที่อนุโลมเข้าเป็นสังฆทานได้ ถึงมิใช่ให้ในหมู่สงฆ์ หากแต่ให้แก่ส่วนรวมพออนุโลมเป็นสังฆทานได้ เพราะมีประโยชน์กว้างขวางมากกว่า การให้ทั่วไป มากกว่าการให้เฉพาะ เพราะฉะนั้น การให้ทาน เช่นการบริจาคที่ดินให้แก่รัฐบาลเพื่อสร้างสวนสาธารณะ สร้างโรงพยาบาล สร้างโรงเรียน หรือบริจาคเงินสร้างถนนหนทาง อย่างนี้ชื่อว่าให้เป็นสาธารณะ การให้ประเภทนี้มีผลมาก คล้ายกับสังฆทาน แต่ไม่เหมือนสังฆทาน เพราะสังฆทานนั้นต้องให้แก่สงฆ์

๓.๖.๖ ประโยชน์ของการให้ทาน

ประโยชน์ของการให้ทาน ที่สมบูรณ์ครบถ้วนจะมีผลมากประโยชน์มาก ย่อมขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ คือ

๑. ผู้รับ มีความพร้อมพร้อมด้วยคุณธรรม ยิ่งมีคุณธรรมสูงมากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้ทานของผู้บริจาคแล้วมีผลมากขึ้นเท่านั้น อย่างเช่น บุคคลผู้เป็นพระอรหันต์หรือพระอนาคามีผู้เข้านิโรธสมบัติได้

๒. สิ่งของที่จะนำมาทำทาน ต้องได้มาอย่างบริสุทธิ์โดยชอบธรรม

๓. มีเจตนาดี คือต้องมีเจตนาดี

ทั้ง ๓ กาล คือ

๑) ก่อนให้ คือตั้งแต่ตอนแรก เริ่มต้นก็ตั้งใจดี มีความเลื่อมใส จิตใจเบิกบาน และตั้งใจจริง แข็งแรง มีศรัทธามาก ต่อไป

๒) ขณะให้ก็จริงใจจริงจัง ตั้งใจทำความเบิกบาน ผ่องใสมีปัญหา รู้เข้าใจ

๓) ให้ไปแล้ว หลังจากนั้น ระลึกขึ้นเมื่อไรจิตใจก็เอิบอิม่องใส ว่าที่เราทำไปนี้ดีแล้ว ทานนั้น
เกิดผลเป็นประโยชน์

๔. ผู้รับทานมีคุณสมบัติพิเศษ เช่นเพิ่งออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ๆ ^{๓๕}

ประโยชน์การให้ทาน อันเกิดจากการบริจาคทาน ผลที่เกิดจากการให้ทาน มีผลเกิดขึ้นทั้งแก่ผู้ให้
ทานและผู้รับทาน แต่ถ้าพูดถึงประโยชน์ของการให้ทาน หรือประโยชน์จากทำทาน หมายถึง ผลที่เกิดขึ้น
แก่ผู้ให้ทานเป็นสำคัญ เพราะผู้ให้ทาน ไม่ว่าจะให้ด้วยเหตุผลประการใดก็ตาม ผู้ให้ย่อมได้รับประโยชน์ที่
เกิดจากการให้ ๓ ประการ

๑ . ความดีต่างๆ ที่บุคคลได้กระทำไว้แล้ว จะได้รับผลของความดีตอบสนอง ส่วนผู้อื่นเมื่อเห็น
บุคคลนั้นได้ความสุขความเจริญก็พากันยกย่องชมเชยว่าเป็นผู้มีบุญ

๒ . ผลของความดีต่างๆ ที่บุคคลได้กระทำไว้แล้วจะเข้าไปทำหน้าที่เปียดเบียน ผลของความชั่วที่
ได้เคยกระทำไว้แล้วให้ตกไปไม่มีโอกาสให้ผล และยังสามารถป้องกันผู้กระทำความดีนั้นไม่ให้ตกไปในทาง
ที่ชั่ว

๓ . ความดีต่างๆ ที่บุคคลได้กระทำไว้แล้วย่อมให้ผลที่ดีตอบสนองอยู่เป็นนิตย์ และจะนำไปสู่ผล
อันสูงสุดที่เหล่ามนุษย์ เทวดาพรหมปรารถนาเป็นยิ่งนักคือ การบรรลุมรรคผลนิพพานนั่นเองในสี่สูตร
อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต แสดงถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ผู้ให้ทานไว้ ๕ ประการ คือ

๑. ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนทั้งหลาย

๒. สัตบุรุษ หรือบัณฑิต (คนดี) ทั้งหลายย่อมคบหาสมาคมกับผู้ให้ทานนั้น

๓. ชื่อเสียงอันงดงามของผู้ให้ย่อมขจรไปทั่วทิศ

๔. ผู้ให้ได้ชื่อว่า เป็นผู้ไม่ห่างจากฆราวาสธรรม

นอกจากนั้นแล้ว ประโยชน์หรือประโยชน์ของการให้ทานซึ่งเป็นการตอบคำถามที่สุภามาพ โท
ทยยบุตรว่า การให้ทานเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ประโยชน์ของการให้ทาน ๒
ประการ คือ

๑. การให้ทาน เป็นเครื่องเกื้อหนุนให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กล่าวคือเมื่อตายไปจะเข้าถึงสุคติ
โลกสวรรค์ พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต) ได้อธิบายโลกสวรรค์ไว้ว่า เป็นแดนที่เลิศล้ำด้วยกามคุณทั้ง ๕
หรือเป็นโลกของเทวดา

๒. การให้ทาน จะทำให้เป็นผู้มีโภคะมาก

ฉะนั้น ทานที่ให้แล้วย่อมจะส่งผลให้ได้ประโยชน์หลายอย่าง คือ

^{๓๕} มหาวิทยาลัยรามคำแหง, วรรณคดีวิจารณ์มหาเวสสันดรชาดก, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, ๒๕๒๖), หน้า ๑๑๖.

๑. เป็นบันไดขั้นต้นที่จะนำไปสู่สวรรค์ เพราะว่าการให้ทานก็เพื่อที่จะให้ผู้รับมีกินมีใช้มีความสุข เมื่อเจตนาดีให้ผล ย่อมจะทำให้ได้โภคสมบัติ จึงเป็นเหตุให้ได้ไปเกิดในภพที่มีโภคสมบัติมากคือสวรรค์ จึงได้กล่าวว่าทานนี้เป็นบันไดขั้นต้นที่จะนำไปสู่สวรรค์

๒. เป็นเสปียงติดตามตนไปในภพชาติข้างหน้าทำให้มีกินมีใช้ในระหว่างที่ยังต้องท่องเที่ยวไปในวัฏฏะ การให้ทานนี้จะทำให้มีความสุขมีโอกาสที่จะได้เจริญกุศลให้เพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ

๓. เป็นทางสายตรงที่จะพาไปสู่พระนิพพาน เพราะว่าการให้ทานนั้นมีผลทำให้เกิดเป็นผู้มั่งคั่งจึงไม่ต้องห่วงอาชีพรในการทำมาหากิน ทำให้มีโอกาสที่จะมารักษาศีลเจริญภาวนาได้สะดวก ก็จะเป็นเหตุให้บรรลุถึงมรรคผลนิพพานได้

๔. เป็นเหตุอันประเสริฐที่จะทำให้พ้นจากสังสารวัฏฏ์ เพราะว่าได้อาศัยผลแห่งทานนั้นเป็นเครื่องอุดหนุนค้ำจุนให้เจริญภาวนาได้สะดวกโดยที่ไม่มีอุปสรรคใดๆ มาขัดขวาง ทำให้ปฏิบัติธรรมนั้นถึงความสำเร็จพ้นจากกิเลสพ้นจากทุกข์ได้

๕. ผลของผู้ที่ให้ทาน ย่อมจะทำให้เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เพราะได้ดำเนินตามธรรมของสัตบุรุษที่ท่านกล่าวว่า การให้ทานนั้นเป็นความดี ทำให้มีความรักใคร่สามัคคีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๖. ชนเป็นอันมากย่อมคบหา แม้สัตบุรุษก็ย่อมคบหา ย่อมแสดงธรรมเป็นที่บรรเทาทุกข์ให้โดยประการทั้งปวง คือสัตบุรุษย่อมจะบอกธรรมที่พ้นทุกข์ให้ เมื่อเขาทราบข้อปฏิบัติที่ชัดเจนแล้ว เขาก็สามารถที่จะปฏิบัติตามธรรมนั้น ทำให้หมดจดจากกิเลสได้

๗. กิตติศัพท์ของผู้ที่ให้ทาน ย่อมฟุ้งขจรไปทั่วทิศ คือกลิ่นของผู้ที่ให้ทานนั้น จัดว่าเป็นกลิ่นอย่างอุกกฤษฎ์ เพราะฟุ้งไปได้ทั้งทวนลมและตามลม

๘. เมื่อเข้าสู่ที่ประชุมชนก็เป็นผู้องอาจกล้ากล้าไม่เก้อเขิน เพราะมีจิตเป็นกุศลอยู่เสมอ

๙. ผู้ให้ทาน ย่อมไม่เห็นห่างจากธรรมของคฤหัสถ์

๑๐. ผู้ให้ทาน ย่อมเป็นผู้ที่มีสติสัมปชัญญะไม่หลงตาย เมื่อตายแล้ว ย่อมได้บังเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๓๖}

การให้ทานถือว่าเป็นการทำความดีอย่างหนึ่งทำให้ได้รับประโยชน์ ในนิธิกัณตสูตร ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ว่า

๑ . ทำให้เป็นผู้มีผิวพรรณงาม มีเสียงไพเราะ มีทรวดทรงดี และมีบริวาร

๒ . ทำให้เป็นพระราชาปกครองประเทศและได้รับความสุข

๓ . ทำให้ได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ

^{๓๖} สมหมาย เปรมจิตร, มหาเวสสันดรชาดก วิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๔๔), หน้า ๕๙.

๔ . ทำให้ได้กัลยาณมิตร ถึงความเป็นผู้รู้ (วิชา) และถึงความหลุดพ้นได้ (วิมุตติ)

๕ . ทำให้ได้ปฏิสัมภิทา วิโมกข์ สวากบารมีญาณ ปัจเจกโพธิญาณ และพุทธภูมิ^{๓๗}

สรุปผู้วิจัยเห็นว่า การให้ทาน ถือได้ว่าเป็นหลักปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน อันเกิดจากศรัทธาของการให้ยอมได้รับประโยชน์ในสิ่งที่ควรได้ ถูกต้องตามหลักทางพระพุทธศาสนา อันเป็นเหตุนำมาซึ่งความสุขแก่ผู้ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ทำให้มีความสุขตลอดกาลนาน ประโยชน์มี ๓ ระดับ คือ

๑. ประโยชน์ในปัจจุบัน เป็นประโยชน์ขั้นต้นที่ผู้ให้ทานจะพึงได้รับเป็นประโยชน์ที่เห็นได้โดยง่าย เช่น การได้ความรักความพอใจ คนดีเข้ามาคบหาสมาคมด้วยชื่อเสียงอันดีงามยอมขจรไปทั่ว มีทรัพย์สินสมบัติ มีฐานะ มีชีวิตที่เป็นสุขโดยการมี ลาภ ยศ สุขสรรเสริญ เป็นต้น

๒. ประโยชน์ในเบื้องหน้า เป็นประโยชน์ระดับกลาง เป็นคุณค่าของชีวิตภายในที่สามารถจะพัฒนาให้ก้าวเข้าไปสู่ระดับสูง ระดับนี้จะไม่ยึดติดในวัตถุ แต่จะให้ความสำคัญแก่คุณธรรม ยึดมั่นในการทำความดี ดำเนินชีวิตอยู่เหนือแรงจูงใจทางวัตถุ เป็นอยู่อย่างมีความหวังในชีวิต มีการสมาคมกับคนอื่นด้วยความจริงใจ กระทำกิจที่ชอบธรรมด้วยความรัก รู้จักฝึกฝนตนเอง ควบคุมอารมณ์ฝ่ายต่ำ ไม่ล่วงล้ำกระทำความผิด มีความอดทน และมีชีวิตเพื่อผู้อื่นโดยการเสียสละ แบ่งปัน เอื้ออาทรต่อคนอื่น เป็นต้น

๓. ประโยชน์สูงสุด เป็นประโยชน์ระดับสูงสุด เป็นประโยชน์ขั้นสุดแห่งการให้ทาน เป็นขั้นที่จะบรรลุสาระแห่งชีวิต คือ รู้แจ้งแห่งสภาพของสรรพสิ่งตามความเป็นจริง เป็นผู้หมดเครื่องผูกมัดทั้งปวงถึงความหลุดพ้น (วิมุตติ) วิมุตติคือ ความหลุดพ้นจากกิเลส ทานจัดไว้ ๕ ประการคือ ๑) ตังหวิมุตติ การพ้นชั่วคราว ๒) วิกขัมภณวิมุตติ การพ้นด้วยการข่มไว้ ๓) สมุจเฉทวิมุตติ การพ้นด้วยการตัดขาด ๔) ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ การพ้นด้วยความสงบ และ ๕) นิสสรณวิมุตติ การพ้นด้วยการหนีไป และได้ปฏิสัมภิทา ปฏิสัมภิทา คือการแตกฉานทางปัญญา มี ๔ ประการ คือ ๑) อัตถปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในอรรถ ๒) รัมมปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในธรรม ๓) นิรุกติปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในภาษา และ

๔) ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ เป็นผลของการให้ทาน เป็นต้น

จากหลักปฏิบัติที่ส่งเสริมให้ช่วยเหลือกันเกี่ยวกับทานดังกล่าว สรุปได้ว่า ทานเป็นธรรมที่ยึดเหนี่ยว จิตใจของบุคคลให้มีความเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น

สรุปหลักปฏิบัติที่ส่งเสริมการช่วยเหลือกัน คือ หลักการปฏิบัติต่อกันของบุคคลที่มีคุณธรรมตามหลักปฏิบัติที่กล่าวมาจากการช่วยเหลือกันเป็นมโนธรรมที่มีอยู่ส่วนลึกในจิตใจของบุคคล ซึ่งเมื่อเกิดการปฏิบัติขึ้นมาจะทำให้เข้าใจว่า มนุษย์ทุกคน คือ พี่น้องกัน

ดังนั้น จากการศึกษาหลักปฏิบัติที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ คือ หลักการภาคทฤษฎีในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งเมื่อนำไปปฏิบัติจึงจะทำให้เกิดผล คือ ความเห็นใจกัน ความเป็นมิตรกัน และการ

^{๓๗} สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, **มหาชาติและประเพณีการเทศน์มหาชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๒๖.

ช่วยเหลือกัน ซึ่งภาวะดังกล่าวนี้ คือ เหตุแห่งการเกิดภราดรภาพ ดังนั้น หลักปฏิบัติที่กล่าวมาจึงเป็นหลักปฏิบัติเพื่อภราดรภาพ โดยปริยาย ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องหนุนนากันเป็นกระแสให้เกิดคุณธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกันฉันท์พี่น้อง ส่งผลให้เกิดสิ่งที่ตั้งงามขึ้นในสังคม

การให้ทาน ผู้ให้ย่อมก่อให้เกิดความปิติ ความสุขทางใจ ผลของ การให้ทานในทานานิสงส
สูตร ๕ ประการ ๒

๑.ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่พึงพอใจของคนหมู่มาก

๒.สัตบุรุษผู้สงบยอมคบหาผู้ให้ทาน

๓.กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมจรไป

๔.ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์

๕.ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๓.๗ สรุป

หลักธรรมที่สร้างความเห็นใจ สร้างความเป็นมิตรและหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ช่วยเหลือกัน แท้จริงแล้วก็คืออุปกรรมในการทำลายจิตที่ประกอบด้วย ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ หลักธรรมที่สร้างความเห็นใจมี เมตตาเป็นต้น เมตตาจะทำลายความโกรธ ความเกลียด อาฆาต พยาบาท เมตตา คือ ความเป็นมิตร ความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น โดยไม่จำเพาะเจาะจง เมตตาจะมีได้ต้องอบรมในชีวิตประจำวันนั่นเอง โดยเริ่มจากบุคคลที่ใกล้ตัวเราที่สุด แล้วค่อยๆขยายวงกว้างออกไปขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งถึงบุคคลที่ไม่เป็นที่รักคือศัตรู หลักธรรมที่ส่งเสริมให้ช่วยเหลือกันมี ทานเป็นต้น ทานคือการช่วยเหลือกันด้วยวัตถุสิ่งของ ทานคือการให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยปลูกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว แบ่งปันกันจะเป็นอุปกรรมทำลายแก่ตัวของมนุษย์ มนุษย์ไม่อาจทำดีต่อผู้อื่นได้ เพราะความเห็นแก่ตัวที่เกิดจากตัณหาคือความทะยานอยากได้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้จิตหิวโหยอยากได้ เกิดความดิ้นรน อยู่ไม่เป็นสุข หากหยุดยั้งไม่ได้ก็จะเป็นต้นเหตุให้ดิ้นรนแสวงหาสิ่งที่อยากได้มาสนองความต้องการ หรือเมื่อไม่ได้โดยวิธีชอบธรรมก็นำไปทำความชั่วความไม่ตั้งงามต่าง ๆ เช่น ลักขโมย หุจริต คอรัปชัน โกง ปล้น จนถึงฆ่าคนตาย ต้องทำลายหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ช่วยเหลือกันนั้น คือ ทานเป็นต้น

บทที่ ๔

วิเคราะห์แนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญา

๔.๑ วิเคราะห์แนวคิดภราดรภาพทั่วไป

หลักภราดรภาพมีความหมายว่าให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกันฉันพี่น้อง มีความรักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน รักและเคารพในศักดิ์ศรีของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ไม่ละเมิดสิทธิของกันและกัน แม้คำว่าภราดรภาพจะมีความหมายว่าเป็นการให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกันฉันพี่น้อง แต่ในรายละเอียดของการปฏิบัตินั้นมีความแตกต่างกันออกไป เช่นพุทธปรัชญากล่าวถึงหลักภราดรภาพบนพื้นฐานภราดรภาพโดยกำเนิดและหลักภราดรภาพ โดยการปฏิบัติเพื่อให้เกิดภราดรภาพในสังคมเช่นภราดรภาพที่เกิดโดยการปฏิบัติตามหลักเมตตาทานและหลักกัลยาณมิตรเป็นต้น แต่จอห์น ล็อคกล่าวว่าภราดรภาพจะเกิดขึ้นได้ต้องอยู่บนพื้นฐานของสิทธิคือการที่มนุษย์เคารพและไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ทั้งสิทธิตามธรรมชาติและสิทธิทางการเมือง มนุษย์ทุกคนมีสิทธิตามธรรมชาติเท่าเทียมกันไม่มีใครมีสิทธิพิเศษกว่าคนอื่นหรือเบียดเบียนคนอื่นได้ เพราะมนุษย์มีสายสัมพันธ์เดียวกันตามสิทธิตามธรรมชาติและถือว่าเป็นสิทธิที่กำเนิดมาพร้อมกับมนุษย์ สิทธิตามธรรมชาติ ตามธรรมชาติของล็อค หมายถึง สิทธิอันชอบธรรมที่มนุษย์ทุกคนจะพึงมีคือสิทธิในตัวเองสิทธิในทรัพย์สินและสิทธิเสรีภาพของตนเองสิ่งที่ล๊อคนำมาเป็นหลักฐานสนับสนุนทฤษฎีนี้คือสถานะตามธรรมชาติ ของมนุษย์ และกฎธรรมชาติ ซึ่งเป็นสภาพก่อนมีรัฐ ล็อคให้ทรรศนะว่า มนุษย์ทุกคนย่อมมีสิทธิตามธรรมชาติ ที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแห่งเสรีภาพอันสมบูรณ์ ที่จะแสดงออกซึ่งบทบาทแห่งตนและจัดการกับทรัพย์สินของตนตามที่ตนคิดว่าเหมาะสมภายในขอบเขตแห่งกฎของธรรมชาติและไม่มีมนุษย์คนใดที่จะมีอภิสิทธิ์เกินกว่ามนุษย์ด้วยกันกฎของธรรมชาติหรือเหตุผลสอนมวลมนุษย์ทั้งปวงว่าเพราะความที่มนุษย์ชาติทั้งปวงเป็นผู้เสมอภาค และเป็นอิสระเสรี ดังนั้น จึงไม่มีบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่จะมีสิทธิพิเศษ เบียดเบียนอีกคนหนึ่งได้ ไม่ว่าในเรื่องชีวิต อิสระเสรีและทรัพย์สินจุดประสงค์อันยิ่งใหญ่ของมนุษย์ชาติก็คือการรวมตัวกันเข้าเป็นจักรภพซึ่งตรงกันข้ามกับหลักภราดรภาพของศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์กล่าวว่าภราดรภาพตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรักที่พระเจ้ามีต่อมนุษย์ การที่พระเจ้ายอมรับโทษแทนมนุษย์คือการแสดงความรักที่พระเจ้ามีต่อมนุษย์ ส่วนศาสนาอิสลามกล่าวว่าภราดรภาพของชาวมุสลิมคือการที่มุสลิมทุกคนปฏิบัติต่อกันฉันพี่น้องเพราะมุสลิมทุกคนเกิดจากอะดัมและฮาวา หลักภราดรภาพเชิงรัฐศาสตร์หมายความว่าความเป็นพี่เป็นน้องกัน คนในสังคม

ควรปฏิบัติต่อกันด้วยดี ช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน ไม่ปฏิบัติต่อกันเฉกเช่นศัตรูเพราะความแตกต่างกัน ภารดรภาพจะช่วยให้สังคมเกิดความสงบสุข การปกครองใดที่แยกมิตรแยกศัตรูเหมือนสมัยก่อนได้อาณานิคมมาแบ่งแยกเพื่อปกครองเพื่อให้คนต่อสู้กันเป็นกลุ่ม ๆ การแตกแยกกันมองคนเป็นศัตรูสังคมจะไม่สงบสุข สังคมจะอยู่ร่วมได้อย่างสงบสุขต้องมีภารดรภาพ มองกันอย่างเป็นพี่น้องไม่ใช่ชั่วตรงข้าม แม้จะมีสีผิวที่แตกต่างนับถือศาสนาที่แตกต่างความคิดทางการเมืองที่แตกต่าง วัฒนธรรมที่แตกต่าง ฐานะทางสังคมที่แตกต่าง เมื่อมนุษย์อยู่กันเป็นสังคมจึงควรอยู่กันโดยมองกันเป็นพี่น้อง

สรุป แนวคิดภารดรภาพทั่วไปขึ้นเกิดขึ้นจากหลายสาเหตุจน ลือคกล่าวว่าเป็นเกิดจากสิทธิของมนุษย์ทุกคนบนโลกที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดและเป็นสากล สอดคล้องกับองค์การสหประชาชาติที่กล่าวว่า มนุษย์ทั้งหลายเกิดมามีอิสระและเสมอภาคกันในเกียรติศักดิ์และสิทธิ เพราะต่างมองว่ามนุษย์นั้นเพียรพยายามทุกวิถีทางในอันที่จะให้บรรลุความต้องการที่ละชั้น เมื่อความต้องการชั้นแรกได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการชั้นนั้นก็ลดความสำคัญลงจนหมดความสำคัญไป ไม่เป็นแรงกระตุ้นอีกต่อไป แต่จะเกิดความสนใจและความต้องการสิ่งใหม่อีกต่อไป แต่ความต้องการชั้นต้นๆ ที่ได้รับการตอบสนองไปเรียบร้อยแล้วนั้น อาจกลับมาเป็นความจำเป็นหรือความต้องการครั้งใหม่อีกได้ เมื่อการตอบสนองความต้องการครั้งแรกได้สูญเสียหรือขาดหายไป และความต้องการที่เคยมีความสำคัญจะลดความสำคัญลง เมื่อมีความต้องการใหม่ๆ เข้ามาแทนที่ นอกจากนั้นแล้วมนุษย์ยังมีความต้องการหลายสิ่งหลายอย่าง เช่น อาหาร อากาศ น้ำ ที่อยู่อาศัยรวมทั้งสิ่งอื่นๆ ด้วย เช่น การยอมรับนับถือ สถานภาพ การเป็นเจ้าของ ฯลฯ แต่อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปความต้องการเหล่านี้ยากที่จะได้รับการตอบสนองจนอิ่มและพอใจทั้งๆ ที่ก็ได้รับอยู่แล้ว

ทุกวันนี้คนเราพยายามทำงานก็เพื่อจะสนองความต้องการของตน ทำงานเพื่อเงินเพราะเงินเป็นสื่อกลางของการแลกเปลี่ยนสิ่งต่างๆ ตามต้องการ แต่ถ้ามองให้ลึกลงไปแล้วการทำงานไม่ใช่เพื่อเงินแต่อย่างเดียวเสมอไป เศรษฐีมีเงินมหาศาลก็ยังทำงานต่างๆ ที่ทำงานแล้วได้เงินเป็น ค่าตอบแทนเพียงเล็กน้อยๆ การทำงานเพื่อเงิน เป็นเพียงเหตุผลประการหนึ่งเท่านั้น ยังมีปัจจัยอื่นๆ อีกมากที่คนต้องการได้รับการการทำงาน ซึ่งบางครั้งเงินไม่สามารถซื้อความต้องการบางอย่างได้ เพราะมนุษย์มีความต้องการ

๑. ความต้องการทางด้านร่างกาย หรือความต้องการทางสรีระ หรือ ความต้องการปฐมภูมิ หรือ ความต้องการทางด้าน ชีวิตวิทยา หรือความต้องการปฐมภูมิ เป็นความต้องการทางชีวิตวิทยา หรือ ความต้องการทางกายภาพ เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานอันดับแรกหรือขั้นต่ำสุดของมนุษย์ซึ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต เป็นความต้องการที่จำเป็นสำหรับชีวิต เป็นความต้องการเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ เพื่อการมีชีวิตอยู่ เป็นความต้องการที่มีมาตั้งแต่กำเนิด ในฐานะที่เป็นอินทรีย์ทาง กายภาพ เป็นแรงขับ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เป็นแรงขับดันทางกายภาพ เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เป็น

ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตเพื่อความอยู่รอด จึงเป็นความต้องการพื้นฐานที่จะขาดเสียมิได้ ความต้องการชนิดนี้หากไม่ได้รับการตอบสนองจะมีความรู้สึกตึงเครียดอยู่ตลอดเวลา และมีความกระวนกระวาย เช่น ความต้องการอากาศหายใจ อาหาร ความอบอุ่น น้ำ ยารักษาโรค อุณหภูมิที่เหมาะสม เครื่องนุ่งห่ม การเคลื่อนไหวทางร่างกาย การขับถ่าย ความต้องการเรื่องเพศ การพักผ่อนนอนหลับ ที่อยู่อาศัย ถ้าขาดความต้องการประเภทนี้เพียงประการใดประการหนึ่งชีวิตจะต้องมีอันเป็นไป เพราะความต้องการนี้เป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับมนุษย์ทุกคนจะขาดเสียมิได้ การแสวงหาสิ่งต่างๆมาเพื่อตอบสนองความต้องการในทางกายของมนุษย์ นี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของสังคม วัฒนธรรม การฝึกอบรม สิ่งแวดล้อม ศาสนา เศรษฐกิจ ฯลฯ

๒. ความต้องการทางด้านจิตใจ หรือ ความต้องการในระดับสูง หรือ ความต้องการทางด้านจิตวิทยา หรือความต้องการทฤษฎี หรือความต้องการที่เกิดใหม่ เป็นความต้องการที่ส่วนใหญ่เกิดขึ้นภายหลัง หลังจากความต้องการทางร่างกายได้รับการตอบสนองแล้ว บางครั้งจึงเรียกความต้องการทางจิตใจว่า “ความต้องการที่เกิดขึ้นใหม่” เพราะเป็นความต้องการที่เกิดจากความรู้ และการเรียนรู้ ประสบการณ์ การสนองตอบต่างๆ ก็เพื่อให้เกิดความพึงพอใจ เป็นแรงขับ ชนิดหนึ่งที่ไม่หยุดอยู่กับที่ ไม่มีรากฐานจากความต้องการทางร่างกาย แต่อาศัยกลไกทางสมอง ที่สั่งสมจากประสบการณ์ สภาพแวดล้อม วัฒนธรรม เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแต่ละบุคคลอาจเหมือนกันหรือต่างกันก็ได้ เนื่องจากแต่ละคนมีระดับความต้องการแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรู้ และประสบการณ์ ความต้องการทางจิตใจเป็นความต้องการที่สลับซับซ้อน และมีความแตกต่างกันมากระหว่างบุคคล

๓. ความต้องการทางสังคม เป็นความต้องการทางจิตใจนั่นเอง แต่เน้นหนักในด้านความต้องการที่จะดำรงชีวิตให้เป็นที่ยอมรับนับถือของคนอื่น หรือมีความเป็นอยู่ดีกว่าบุคคลอื่น เช่น ต้องการความปลอดภัย ต้องการได้รับการยกย่องนับถือ ต้องการความยอมรับในสังคม ต้องการความก้าวหน้า เป็นต้น ตามธรรมชาติแล้วมนุษย์มีความต้องการมากมายหลายอย่าง จนไม่มีขอบเขตจำกัด ซึ่งทั้งความต้องการที่เกิดจากความคิดคำนึง หรือความต้องการด้านจิตใจ หรือความต้องการทางกาย ซึ่งเป็นความต้องการที่ขาดมิได้ และในบรรดาความต้องการต่างๆ ของมนุษย์นั้นยากที่จะได้รับการสนองตอบจนเป็นที่พอใจ เพราะเป็นเรื่องของความแตกต่างระหว่างบุคคล

เมื่อมนุษย์อยู่กันเป็นกลุ่มในลักษณะของสัตว์สังคม และท่ามกลางทรัพยากรที่จำกัดก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องมีความขัดแย้ง ความขัดแย้งในสังคมมนุษย์ เช่นความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เริ่มต้นจากการแบ่งอาหารที่ได้จากการล่า ใครควรจะได้สัดส่วนเท่าไร มากน้อยเพียงใด จะมีความขัดแย้งเกิดขึ้น ซึ่งในเบื้องต้นก็มักจะตัดสินกันโดยใช้พลังกำลัง ผู้แข็งแรงที่สุดจะได้จำนวนอาหารมากที่สุด ความขัดแย้งในแง่ของสถานะทางสังคม ในสังคมมนุษย์จะมีความแตกต่างกันในเรื่องเกียรติและ

ศักดิ์ศรี ผู้ซึ่งอยู่ในฐานะได้เปรียบก็จะตั้งตนเองเป็นผู้อยู่ในฐานะสูงกว่า มีโอกาสได้อาศัยอยู่ในถ้ำที่ใหญ่โตกว่าและสะดวกสบายกว่า เป็นต้น ความขัดแย้งในเรื่องของอำนาจ ใครเป็นผู้มีอำนาจในการจัดการกับทรัพยากร ใครเป็นผู้มีอำนาจในการตั้งกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นมา อันนี้เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

เพื่อป้องกันความขัดแย้งอันจะเกิดกับมนุษย์ จอห์น ล็อกได้เสนอแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนว่าเป็นสิทธิของมนุษย์ทุกคนบนโลกที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดและเป็นสากล ไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ ชนชาติ ประเทศ เพศ ผิวพรรณ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม สติปัญญา ความสามารถฐานะทางเศรษฐกิจ ที่จะดำเนินชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี มีอิสระ เสรีภาพ เสมอภาค มีชีวิตที่ดี มีสิทธิแสวงหาปัจจัยมาดำรงชีพ ได้รับการยอมรับจากสังคมและการปฏิบัติจากรัฐอย่างเหมาะสม

สิทธิเหล่านี้เป็นสิทธิมูลฐานที่ไม่สามารถโอนให้ระหว่างกันได้ ซึ่งบุคคลมีสิทธิในตัวเองเพราะเป็นมนุษย์สิทธิมนุษยชนจึงเป็นสิ่งสากล คือมีผลทุกที่ และเสมอภาค คือเท่าเทียมสำหรับทุกคน หลักสิทธิมนุษยชนเป็นสิ่งที่ติดตัวเรามาตั้งแต่กำเนิด และอยู่เหนือกฎหมายหรืออำนาจใด ๆ ของรัฐ ซึ่งสิทธิเหล่านี้ได้แก่ สิทธิในชีวิต ที่ห้ามฆ่าหรือทำลายต่อชีวิต ห้ามการค้ามนุษย์ ห้ามทรมานหรือการที่ทุกคนมีสิทธิในความเชื่อหรือลัทธิทางศาสนา หรือมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและแสดงออก สิทธิมนุษยชนเหล่านี้ไม่ต้องมีกฎหมายมารองรับก็ยังสามารถดำรงอยู่ เช่น แม้ไม่มีกฎหมายห้ามฆ่าคนก็ตาม แต่ทุกคนก็สำนึกได้ว่าฆ่าคนนั้นเป็นสิ่งต้องห้ามและเป็นสิ่งที่บาป

แนวคิดนี้เกิดขึ้นเพื่อให้มนุษย์สร้างภราดรภาพขึ้นมาโดยการไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น และผู้อื่นก็จะไม่ละเมิดสิทธิเราเช่นกันซึ่งคล้ายกับแนวคิดของมหาตมะ คานธีที่กล่าวว่า โลกทั้งผองเป็นพี่น้องกันโดยมองว่าเรารักสุขเกลียดทุกข์ ผู้อื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์เช่นเรา

๔.๑.๑ วิเคราะห์ขอบเขตของภราดรภาพ

ในการศึกษาเรื่องแนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญานี้ได้กำหนดขอบเขตของภราดรภาพเพื่อมิให้กว้างเกินไปหรืออาจจะทำให้คำว่าภราดรภาพไม่ตรงกับงานวิจัยนี้ เช่นภราดรภาพระหว่างมนุษย์กับสัตว์หรือการปฏิบัติต่อสัตว์ด้วยความรักความเมตตา เป็นต้น ภราดรภาพเช่นนี้ไม่ใช้ในความหมายในงานวิจัยฉบับนี้ แต่งานวิจัยฉบับนี้ศึกษาภราดรภาพที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน หรือ ระหว่างบุคคลกับบุคคลตามสภาพปรกติที่เกิดขึ้น คือ มีการช่วยเหลือ พึ่งพาอาศัยกัน ระลึกถึงกัน เพราะความที่ได้เกี่ยวพันกันหรือมีความสัมพันธ์เช่นญาติพี่น้อง เป็นสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลที่ให้ความเคารพนับถือกัน เป็นพี่เป็นน้องกัน ซึ่งมีในจิตใจของมนุษย์ทุกชาติ

๔.๑.๒ วิเคราะห์ประเภทของภราดรภาพ

ถ้าจะพูดถึงภราดรภาพในแง่มุมต่างๆตามที่นักศาสนา นักปรัชญาหรือนักปกครองนำมาเสนอนั้น มีหลายประเภทแต่สำหรับงานวิจัยฉบับนี้ได้แบ่งประเภทของภราดรภาพไว้สองอย่างคือภราดรภาพโดยกำเนิดหมายถึงภราดรภาพที่ถือว่ามนุษย์มีแหล่งกำเนิดเดียวกันเช่นมีพ่อแม่เดียวกัน มีสายเลือดเดียวกัน

หรือมีเผ่าพันธุ์เดียวกันทำให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกันด้วยความรักฉันทน์องใน พุทธปรัชญาคำภีร์อัคคัญญสูตร กล่าวว่ามีแหล่งกำเนิดเดียวกันคืออากาศพรหม ว่าแต่เดิมที่มนุษย์จุติลงมาจากชั้นอากาศพรหม มีรัศมีแผ่ชานออกจากกาย มีปิตีเป็นอาหาร ได้สำเร็จทางใจ ครั้นมาอยู่ในโลก เมื่อบริโภคอาหารหยาบคือ ง้วนดิน กะบิดิน เครือดิน และข้าวสาลี ก็ทำให้เกิดกิเลสตัณหา ประกอบกับการดำเนินชีวิตภายใต้สิ่งแวดล้อมที่เป็นบรรยากาศของโลกจึงทำให้คุณสมบัตินี้ได้มาจากชั้นอากาศพรหมค่อย ๆ สูญหายไป ร่างกายค่อย ๆ หยาบและกล้าแข็งขึ้นเรื่อย ๆ ผิวพรรณก็ผิดแปลกแตกต่างกันออกไป และสัตว์โลกเหล่านั้น ก็ดูหมิ่นกันเพราะการปรารถนาผิวพรรณเป็นเหตุและหลังจากที่ได้บริโภคข้าวสาลีแล้วเพศชายหญิงก็ปรากฏ ทรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่ามนุษย์แต่ละคน หรือสรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนเป็นพี่น้องกัน ถ้าไม่ใช่ ในอดีตชาติ ก็ปัจจุบันชาติ หรืออาจจะเป็นกันอีกในอนาคตชาติ ในเมื่อต่างก็เป็นพี่น้องกัน จึงพึงปฏิบัติต่อกันในฐานะญาติพี่น้อง เมื่อมีผู้ให้กำเนิดเดียวกันมนุษย์จึงชื่อว่า เป็นพี่น้องกันเพราะมีแหล่งกำเนิดหรือผู้ให้กำเนิดเดียวกัน

ส่วนภราดรภาพโดยการปฏิบัติคือการที่มนุษย์เป็นผู้เห็นใจผู้อื่นสงสารผู้อื่น จึงมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วยการช่วยเหลือผู้อื่นทำให้มนุษย์มีความเห็นอกเห็นใจและเข้าใจกันภราดรภาพโดยการปฏิบัตินี้รวมไปถึงการสร้างมันให้เกิดขึ้นในหมู่มนุษย์ดังนั้นการสร้างภราดรภาพจึงเรียกว่าภราดรภาพโดยการปฏิบัติ ภราดรภาพที่เกิดจากความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีต่อกันจากความมีน้ำใจไมตรีหรือได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกันจนมีจิตใจผูกพัน รักกัน นับถือกัน เป็นพี่เป็นน้อง แม้ว่าบุคคลนั้น ๆ อาจจะไม่ใช่พี่น้องทางสายเลือดก็ตาม ภราดรภาพโดยการปฏิบัติคือความมีน้ำใจให้กันของมวลมนุษย์ซึ่งบุคคลหมดทั้งโลกนี้ควรที่จะมีน้ำใจต่อกัน เพราะความเป็นจริงในชีวิตนั้นต่างต้องพึ่งพาอาศัยกัน เช่น บุคคลที่ทำงานร่วมองค์กรเดียวกัน บุคคลที่เคยร่วมเรียนในสถาบันการศึกษาเดียวกัน หรือ บุคคลที่เคยร่วมอยู่ในวิกฤติการณ์เดียวกัน ตัวอย่างเช่น กลุ่มบุคคลที่รอดชีวิตจากคลื่นยักษ์ถล่ม หรือกลุ่มบุคคลที่เคยร่วมกันเรียกร้อง ประชาธิปไตย จนมีการสูญเสียเลือดเนื้อในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา จากการแสดงออกต่อกันด้วยความดี มีน้ำใจ ร่วมมือช่วยเหลือกันทำให้ภราดรภาพเกิดขึ้นได้ นอกจากนี้ ภราดรภาพโดยการปฏิบัติ ยังเกิดขึ้นได้ในความสัมพันธ์ของบุคคลที่อยู่รอบข้าง เช่น มารดาบิดากับบุตรธิดา สามีกับภรรยา ในระหว่างมิตรสหาย ครูอาจารย์กับศิษย์ นายจ้างกับลูกจ้าง หรือ นักบวชกับศาสนิกชน เพราะภราดรภาพเป็นความสัมพันธ์ในบุคคลที่มีพื้นฐานอยู่บนมโนธรรมและจริยธรรมของความเป็นพี่น้องกัน

ภราดรภาพโดยการปฏิบัติจึงมีความหมายที่กว้าง ครอบคลุมในทุกลักษณะ ของความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องของบุคคล และมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะในสังคมมีความหลากหลายของบุคคลทุก ๆ ด้าน เช่น ด้าน เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็น

วิถีของบุคคล การเคารพกันในศักดิ์ศรี และคุณค่าของความเป็นมนุษย์จะช่วยลดปัญหาความขัดแย้งกันได้ ช่วยจรรโลง สร้างสรรค์สังคมให้สงบสุข

๔.๑.๓ วิเคราะห์ลักษณะของภราดรภาพ

ลักษณะของภราดรภาพนั้นสังเกตได้จากความหมายที่ว่าเพราะอะไรมนุษย์จึงควรปฏิบัติต่อกันฉันพี่น้อง การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ เวลาเกิดเหตุการณ์ร้ายขึ้นในหมู่คณะจะได้ช่วยกันช่วยปกป้องหรือป้องกันภัยให้แก่กันและกัน หรือถ้ามีกิจกรรมใดๆ ที่ต้องอาศัยกำลังคนจำนวนมากก็สามารถผลิตกำลังช่วยกัน ทำให้กิจกรรมนั้นๆ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี หรือข้อดีของการอยู่ร่วมกันเพื่อจะได้ช่วยเหลือกัน

ดังนั้นการช่วยเหลือกันนี้เป็นลักษณะของภราดรภาพที่มีในจิตใจของมนุษย์และถูกถ่ายทอดออกมาโดยการช่วยเหลือกันการช่วยเหลือนั้น ลักษณะของภราดรภาพจึงเป็นความสัมพันธ์กันของบุคคลจากคุณธรรมที่มีในตน ตามลักษณะของมนุษย์สัมพันธ์คือการการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในระหว่างมนุษย์กับมนุษย์โดยอาศัยศาสตร์และศิลป์ในการเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล เพื่อให้ได้มาซึ่งความรักใคร่นับถือความจงรักภักดีและความร่วมมือกันทำให้สามารถอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้ด้วยความผาสุก ภราดรภาพ จึงเป็นลักษณะของมนุษย์สัมพันธ์ที่มีการปฏิบัติต่อกันด้วยหลักปฏิบัติเพื่อความเป็นพี่น้อง คือ การกระทำที่ส่งเสริมปฏิบัติสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและกัน คอยหยิบยื่นความรู้สึกดี ๆ และการกระทำในสิ่งดี ๆ แก่กันและกัน เช่น การไม่เลือกปฏิบัติต่อกันมุ่งความปรองดอง สมานสามัคคี มีความรักใคร่เอ็นดูกัน รู้ว่าความเป็นพี่น้อง จะต้องปฏิบัติตนอย่างไร ให้เป็นที่ยอมรับนับถือ เชื่อใจ ไว้ใจกันได้ และความเป็นพี่น้องนั้นจะต้องรู้จักเคารพ อ่อนน้อม เชื่อฟัง ปฏิบัติตาม ผู้ที่มีอาวุโส ให้ถูกต้อง จึงกล่าวได้ว่าภราดรภาพเป็นลักษณะหนึ่งของมนุษย์สัมพันธ์ และตามลักษณะของมโนธรรมและจริยธรรมคือมนุษย์นอกจากจะมีสัญชาตญาณในการรักและปกป้องตนเองเหมือนอย่างสัตว์โลกทั่วไปแล้วมนุษย์มีวิวัฒนาการที่สูงขึ้นได้ ก่อให้เกิดสัญชาตญาณแบบใหม่ที่เรียกว่า สัญชาตญาณกลุ่มหรือสัญชาตญาณสังคม คือการเห็นแก่ผู้อื่นมากกว่าเห็นแก่ตัว มีความสำนึกทางศีลธรรม มีมโนธรรม พัฒนาจากสัญชาตญาณรักตน เห็นแก่ตน เป็นสัญชาตญาณสังคม นั่นคือการเห็นแก่ผู้อื่น พอสรุปได้ว่าในการกระทำอะไรมนุษย์จะต้องทำตามแรงกระตุ้นที่รุนแรงที่สุดซึ่งก็คือสัญชาตญาณแห่งการรักตนเอง เมื่อได้รับความพอใจจากการกระทำแล้วลำดับต่อไปเขาจะถูกสัญชาตญาณกลุ่มคือมโนธรรมในใจตัดสินสิ่งที่เขาจะได้รับจากการตัดสินก็คือ ความเศร้าเสียใจ ความสำนึกผิด และความละอายเมื่อคิดถึงผู้อื่น สิ่งนั้นจะเป็นอะไรอื่นไม่ได้ นอกจากคำว่ามโนธรรม เนื่องจากมโนธรรมจะมีลักษณะมองย้อนหลังเพื่อเป็นแนวทางต่อไปสำหรับอนาคต

มนุษย์มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี, ความรู้สึกว่าจะอะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ” หรือ สภาพที่ทรงไว้ทางใจ ลักษณะของภราดรภาพเช่นนี้ คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีต่อความเป็นพี่น้องกัน มีความรู้สึก

อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ ในความสัมพันธ์ที่เป็นพี่น้อง และจากความเป็นพี่น้องกันนั้น มีขอบเขตที่กว้างตามสภาวะของธรรม คือ เป็นอนัตตากล่าวคือ เป็นสภาวะที่ไม่สามารถควบคุมได้ในที่นี้หมายเอาว่าความเป็นพี่น้องนั้นไม่จำเป็นเฉพาะเจาะจงลงได้ว่า สถานะเช่นนี้เท่านั้นจึงจะเป็นพี่น้องกันได้หรือพี่น้องกันนั้นไม่ได้เจาะจงเฉพาะผู้ที่เกิดในครอบครัวเดียวกัน ผู้ที่เกิดต่างครอบครัวกันก็เป็นพี่น้องกันได้ สามีกับภรรยา ครูกับลูกศิษย์ นายจ้างกับลูกจ้าง สมณะกับศาสนิก หรือแม้แต่บิดามารดากับบุตรธิดาก็มีความเป็นพี่น้องกันได้ ตามมโนธรรม หรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิตใจขณะนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าภราดรภาพเป็นลักษณะหนึ่งของมโนธรรมและมนุษย์มีการแสดงออกของความเป็นพี่น้องเป็นพฤติกรรมที่แสดงออก ทั้งทางกาย วาจา และใจ ด้วยคุณธรรม จริยธรรมนั้นเน้นการประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยความดี ด้วยความสุจริต ด้วยความเป็นธรรมต่อกัน ภราดรภาพในลักษณะของจริยธรรมนี้ จึงเป็นลักษณะของการปฏิบัติต่อกันระหว่างพี่น้อง มุ่งให้เกิดความรักใคร่ เมตตา ปรองดองกัน สัมผัสสามัคคีกัน ตามหลักการปฏิบัติในข้อธรรมนั้น ๆ

จากการศึกษาลักษณะของภราดรภาพดังกล่าวอาจสรุปได้ว่า ภราดรภาพเป็นลักษณะของนามธรรมที่จะต้องใช้ สามัญสำนึก สติปัญญา พิจารณาให้รู้และเข้าใจ เพื่อให้ปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

๔.๑.๔ วิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์ในพุทธปรัชญา

ธรรมชาติของมนุษย์ในพุทธปรัชญามีความเกี่ยวข้องกับภราดรภาพได้อย่างไร เนื่องจากภราดรภาพที่เกิดจากการปฏิบัติมองว่า มนุษย์สามารถพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ และมนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาจึงเป็นมนุษย์ที่จะมีจิตใจเมตตา โอบอ้อมอารีสามารถปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันฉันพี่น้องได้ เมื่อพูดถึงธรรมชาติของมนุษย์ในพุทธปรัชญาผู้ศึกษาขอขึ้นต้นด้วยคำถามว่า ว่าธรรมชาติของมนุษย์ในพุทธปรัชญามีลักษณะอย่างไร ธรรมชาติของมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับภราดรภาพได้อย่างไร ผู้วิจัยจะขอพูดถึงที่ละประเด็นพุทธปรัชญามองว่าธรรมชาติของมนุษย์ว่าเป็นสิ่งที่เกิดมีและเป็นอยู่ตามธรรมดาของสิ่งนั้น ๆ หรือสิ่งที่เป็นไปเองโดยมิได้ปรุงแต่ง หรือปรากฏการณ์ทั้งหลาย จะเป็นรูปหรือนามก็ได้ เป็นเหตุเป็นผลก็ได้ มีอยู่ตามธรรมชาติ จึงหมายถึงตั้งแต่พื้นดินจนถึงต้นไม้ และสัตว์ มนุษย์” ในพุทธปรัชญาเถรวาท คำว่า “ธรรมชาติ” ถูกใช้ในความหมายที่กว้างขวางมากและ ครอบคลุมสรรพสิ่ง สังเกตได้จากที่มีการบัญญัติเรียกเป็นกฎธรรมนิยาม ๕ ประการ คือ เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณหภูมิจึงหรือ ปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ โดยเฉพาะดิน น้ำ อากาศ และฤดูกาล เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ มีพันธกรรม เป็นต้น เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิตมนุษย์ เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ คือ กระบวนการให้ผลของการกระทำ เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันแห่งสิ่งทั้งหลาย รวมความว่า ปรากฏการณ์ทั้งหลาย หรือสิ่งหรือสภาวะที่เกิด, มี และเป็นอยู่ตามธรรมดาหรือตามเหตุปัจจัยของสิ่งนั้น ๆ หรือ สิ่งที่เกิดเอง มีเอง เป็นเอง และดับ

เองของสิ่งนั้น ๆ ตามเหตุปัจจัย และคำ ๆ นี้มีขอบเขตความหมายที่กว้างขวางมาก และครอบคลุมสรรพสิ่ง

ดังนั้น ธรรมชาติของมนุษย์คือสิ่งหรือสภาวะที่เกิด,มี และเป็นอยู่ตามธรรมดาหรือตามเหตุปัจจัย หรือ สิ่งที่เกิดเอง มีเอง เป็นเองตามเหตุปัจจัย ภายในชีวิตมนุษย์ หรือสัตว์ที่ต้องเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ต้องทำหน้าที่ตามธรรมชาติ และจะได้รับผลจากธรรมชาติ หรือธรรมชาติของมนุษย์” คือ เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและเป็นสัตว์ที่ฝึกได้

กล่าวโดยสรุป “ธรรมชาติของมนุษย์” ตามรูปศัพท์ หมายถึง “สภาวะที่เกิดเอง, มีเอง และเป็นอยู่เองตามเหตุปัจจัย ภายในชีวิตมนุษย์ คือ ธรรมชาติของมนุษย์” ส่วน “ธรรมชาติของมนุษย์” ตามพรรณนะของนักปราชญ์ร่วมสมัย หมายถึง กฎธรรมชาติที่มนุษย์ต้องเป็นตามนั้น ต้องทำหน้าที่ตามนั้น และจะได้รับผลตามนั้น และภาวะคือความเป็นผู้ที่ต้องฝึกและฝึกได้

พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่มีธรรมชาติคือความเป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองได้แฝงอยู่ นัยแห่งความเชื่อนี้ ปรากฏในคำกล่าวสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้าตอนที่ว่า “อนุตตรโร ปุริสทมมสารถิ” นักปราชญ์ร่วมสมัยนำเอาประเด็นนี้มากล่าวถึงบ่อยที่สุดในงานเขียนและงานบรรยายธรรม กล่าวว่ มนุษย์มีธรรมชาติพิเศษ คือ เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ (พัฒนาได้) และต้องฝึก การบอกว่าสามารถฝึกได้ และต้องฝึกนั้น ท่านมองจากผลสัมฤทธิ์แห่งการฝึกฝนพัฒนาตนเอง โดยมีเจ้าชายสิทธัตถะเป็นตัวอย่าง ตลอดถึงพระสาวกทั้งหลายตั้งแต่ยุคปฐมโพธิกาล เป็นต้นไป ในพรรณนะของพุทธปรัชญาเถรวาท คุณสมบัติหรือความสามารถทุกอย่างที่มนุษย์มีเป็นผลมาจากการฝึกฝนพัฒนาตนเอง ถ้ามนุษย์ต้องการให้คุณสมบัติใดๆเกิดมีในตนเอง มนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาเอาได้ ด้วยการปฏิบัติตามหลักการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางเอาไว้

ปัญหาที่คือ ธรรมชาติอะไรของมนุษย์ที่สนับสนุนให้พุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อว่ามนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ประเสริฐที่สุดได้ ? ในการพิจารณาประเด็นนี้เราต้องคำนึงถึงหลักการนี้ด้วย คือ ผู้ที่ประเสริฐที่สุดตามนัยของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ได้แก่ ผู้ที่ฝึกฝนตนเองได้แล้ว และฝึกได้ครบถ้วนทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านกาย ศีล จิตและปัญญา เมื่อฝึกฝนพัฒนาได้ครบทั้ง ๔ ด้านแล้ว ต่อไปเราจะได้พิจารณาถึงธรรมชาติของมนุษย์ที่สนับสนุนในการฝึกฝนพัฒนาตนเองในแต่ละด้าน

ก. การฝึกฝนพัฒนาด้านศีล

ธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องอาศัยเพื่อการฝึกฝนพัฒนาด้านกายและศีลนั้น ได้แก่ “ความเคยชิน” ความเคยชินนั้นเป็นธรรมชาติที่เกิดตามธรรมดาของธรรมชาติ และเป็นไปตามเหตุปัจจัยในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ แนวคิดนี้ท่านคงกล่าวตามหลักของพุทธศาสนา เพราะมีคำที่ใช้ในทางพุทธศาสนาหลายคำที่เกิดจาก “ความเคยชิน” คือ คำว่า นิสสยะ, อุปนิสสยะ, สันตानะ และวาสนา เพื่อให้เห็นชัดในประเด็นนี้

ขอยกเอาความหมายของแต่ละคำมาเสนอไว้ ดังนี้ นิสสยะ หมายถึง ธรรมเป็นที่อาศัยอยู่ในภาษาไทยใช้ในความหมายว่า ความประพฤติกิเลส โดยเรียกเป็นคำไทยว่า นิสสัยและนีสัย เป็นคำที่มีความหมายกลางๆ เป็นได้ทั้งดีและไม่ดี ส่วนอุปนิสสยะ หมายถึง ธรรมชาติเข้าไปอาศัย, ธรรมเป็นอุปนิสสัย, ฉันทะเป็นที่เข้าไปอาศัย, ความประพฤติกิเลสเป็นพื้นมาแต่อดีตชาติ, คุณความดีที่ฝังอยู่ในสันดาน ซึ่งเป็นฐานรองรับผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไปหรือแนวของจิต ในอภิธรรมหมายถึงคุณความดีอย่างเดียว ในภาษาไทยเรียกคำนี้ว่า อุปนิสสัยและสันดานะ หมายถึง การสืบทอด, การสืบสาย, ความสืบทอดแห่งจิตและเจตสิก, เชื้อสาย, อุปนิสสัยที่ติดมาแต่กำเนิด จิตที่ได้รับการอบรมมานานหลายภพหลายชาติ ในภาษาไทยเรียกคำนี้ว่า สันดาน เป็นคำที่มีความหมายกลาง ๆ มีทั้งดีและไม่ดีและคำว่าวาสนา หมายถึง การปรุงแต่ง , การอบรม, การปรุงแต่งของกุศล อกุศลและอัปยากฤต, บุญหรือบาปที่ตนสั่งสมมาแต่อดีต, ความรู้ที่มาจากความจำ หรือ ความประพฤติกิเลสที่ติดมาแต่อดีต, ความประพฤติกิเลสที่ประพฤติมาจนชิน หรือ ความอบรมจนชิน คำว่า วาสนา iva หมายถึง การที่ได้สั่งสมอบรมพฤติกรรมของตนในแนวทางนั้น ๆ จนเคยชิน จนกลายเป็นลักษณะประจำตัว จนกระทั่งทำไปเองโดยไม่รู้ตัวว่าเป็นอย่างนั้น หรือ พฤติกรรมและรูปแบบความคิดความสนใจที่เป็นไปเพียงตามความเคยชินโดยไม่อยู่ในความควบคุมของสติปัญญา

ดังนั้นในคำทั้งหมดนี้ มีข้อสังเกตว่า คำว่า “อุปนิสสัย” เป็นคำที่มีความหมายในทางดีอย่างเดียว นอกนั้นเป็นคำที่มีความหมายกลาง ๆ แต่คำว่า “สันดาน” ในความรู้สึกของคนไทยโดยทั่วไปมักมองในแง่ลบอย่างเดียว ซึ่งในทฤษฎีของพุทธศาสนาคำ ๆ นี้ เป็นคำที่มีความหมายกลาง ๆ เท่านั้น ขึ้นอยู่กับว่าใครอบรมตนให้เคยชินในเรื่องดีหรือไม่ดี และกำหนดเรียกไปตามนั้น

ในทฤษฎีของผู้วิจัยเห็นว่า พฤติกรรมที่เกิดจากความเคยชินตามคำบัญญัติดังกล่าวมานี้ มีการส่งต่อลักษณะทางพฤติกรรมแก่กันและกัน อาจจะต้องเป็นทฤษฎีได้ว่า “คนเราทำอะไรจนเกิดความเคยชินเพราะอาศัยการทำบ่อย ๆ และสม่ำเสมอ เมื่อเกิดความเคยชินแล้ว จะนำไปสู่การกระทำจนเป็นนิสัย และอุปนิสสัย (ความประพฤติกิเลสที่ติดมาแต่อดีตชาติ, แนวของจิต) จากนิสัยและอุปนิสสัยนำไปสู่การกระทำที่เรียกว่าเป็นสันดาน จากสันดานนำไปสู่การกระทำที่เรียกว่าเป็นวาสนา เมื่อพฤติกรรมที่ทำถูกสั่งสมจนกลายเป็นวาสนาแล้ว บุคลิกภาพของมนุษย์แต่ละคนจะเป็นไปตามวาสนานั้น”

ข. การฝึกฝนพัฒนาปัญญา

การฝึกฝนด้านนี้ อาศัยธรรมชาติที่ต่อเนื่องมาจากการฝึกฝนพัฒนาด้านกาย, ศิล, และจิตใจ กล่าวคือ อาศัยศรัทธาและความเคยชิน แต่ในการฝึกฝนพัฒนาปัญญาต้องอาศัยหลักการอื่นเข้ามาช่วยด้วย มนุษย์เกิดมาพร้อมกับธรรมชาติที่เอื้อต่อการศึกษา คือ มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ธรรมชาติทั้ง ๖ ประการนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่า ถ้ามนุษย์รู้จักฝึกฝนพัฒนาให้ถูกต้องแล้วจะช่วยพัฒนาปัญญาได้มาก หลักการที่ทานนำมาเข้ามาช่วยได้แก่ ฝึกฝนพัฒนาด้วยการฟัง การอ่าน การถาม การเล่าเรียน เรียกว่า

สุดมยปัญญา ฝึกฝนพัฒนาด้วยการนำเอาสิ่งที่ได้จากการฟัง การอ่าน การถาม การเล่าเรียน มาคิดตามหลักเหตุผล (โยนิโสมนสิการ) เรียกว่า จินตามยปัญญา ฝึกฝนด้วยการนำหลักการที่ได้จากการคิด ไตร่ตรองด้วยเหตุผล อย่างละเอียด ถี่ถ้วนแล้ว มาลงมือปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และสังเกตผลการปฏิบัติว่าเป็นไป ตามที่ทฤษฎีที่ได้ศึกษามาหรือไม่ เรียกว่า ภาวนามยปัญญา

จะเห็นว่า กระบวนการฝึกฝนพัฒนาด้านปัญญานี้ การที่จะอาศัยธรรมชาติที่มีอยู่แล้วในตัวมนุษย์ มาเป็นอุปกรณ์ในการฝึกฝน ต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญ ๒ ประการ คือ

(๑) การชักจูงจากภายนอกตัวมนุษย์ ได้แก่ การสั่งสอน การแนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง อธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น และหมายถึงเฉพาะส่วนที่ดั่งามถูกต้องเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรม การฟังคำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตรซึ่งเป็นปัจจัยทางสังคม จัดเป็นองค์ประกอบภายนอก และท่านเรียกองค์ประกอบนี้ว่า วิธีการแห่งศรัทธา

(๒) การคิดเป็นคิดถูกต้อง ได้แก่ การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คิดอย่างมีระเบียบ หมายถึง รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย มองตามที่สิ่งนั้นๆมันเป็น และโดยวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้นๆออกให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกรู้สึกด้วยตัณหาอุปาทานของตนเข้าไปจับ ถือเป็นปัจจัยภายในตัวบุคคล จัดเป็นองค์ประกอบภายใน และท่านเรียกองค์ประกอบนี้ว่า วิธีการแห่งปัญญา

รวมความว่า ในการฝึกฝนพัฒนาปัญญาต้องอาศัยธรรมชาติที่ต่อเนื่องมาจากการฝึกฝนพัฒนา ด้านกาย,ศีลและจิตใจ และอาศัยองค์ประกอบภายนอก คือ ปรโตโฆสะ องค์ประกอบภายใน คือ โยนิโสมนสิการ บวกกับหลักการพัฒนาปัญญา ๓ ประการ คือ สุตะ,จินตา,และภาวนา เข้ามาช่วยโดยมีธรรมชาติที่เรียกว่าอินทรีย์ ๖ (ตา,หู,จมูก,ลิ้น,กาย,ใจ) ซึ่งมีอยู่แล้วในชีวิตมนุษย์เป็นช่องทางเชื่อมต่อระหว่างภายในกับภายนอก

ผลที่ได้จากการฝึกฝนพัฒนาในแต่ละด้านจะส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน นั่นคือ กายและศีลที่ฝึกฝนพัฒนาได้แล้วเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการฝึกฝนด้านจิตใจ จิตใจที่ฝึกฝนพัฒนาได้แล้วเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการฝึกฝนพัฒนาด้านปัญญา ปัญญาที่ฝึกฝนพัฒนาได้สมบูรณ์แล้ว เป็นประโยชน์อย่างมากต่อการฝึกฝนอบรมพฤติกรรมและจิตใจ

จากหลักการฝึกฝนพัฒนาตนเองเพื่อให้เกิดคุณสมบัติครบทั้ง ๔ ด้านดังกล่าวมานั้น มีข้อสังเกตว่า

(๑) มนุษย์จะฝึกฝนพัฒนาตนเองได้ ต้องมีความรู้ และเข้าใจธรรมชาติของตนเองอย่างดี

(๒) กวามมนุษย์จะทำตนเองให้มีความเคยชินที่ดั่งามได้ ต้องฝึกฝนหลายระดับชั้น ต้องอาศัยคุณสมบัติคือ ความอดทน ความเพียรและสติปัญญาอย่างมาก

(๓) ในการฝึกฝนพัฒนาตนเองในทุกระดับ เบื้องต้นต้องอาศัยความศรัทธาในพระพุทธเจ้าเป็นพื้นฐาน ความศรัทธาที่ว่านี้ท่านเรียกว่า “ตถาคตโพธิสัทธา”

(๔) การฝึกฝนความเคยชินที่ติงามให้กับชีวิต ต้องตระหนักถึงแบบฝึกหัดที่มีสาระที่ติงาม และสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ นั่นคือ วิธีการที่เหมาะสม และเล็งผลได้ว่า ธรรมชาติภายในที่มนุษย์มี จะอำนวยให้เป็นไปได้

(๕) กระบวนการฝึกฝนกาย ศิล จิตและปัญญา จะสิ้นสุดก็ต่อเมื่อเข้าถึงความเป็น พระอรหันต์ แล้ว ถ้ายังไม่เข้าถึงความเป็นพระอรหันต์ ต้องฝึกฝนตามหลักการดังกล่าวนี้เรื่อยไปซึ่งไม่สามารถคาดคะเนวันเวลาล่วงหน้าได้ ขึ้นอยู่กับความเพียรและบุญบารมีที่สั่งสมเอาไว้

กล่าวโดยสรุป ธรรมชาติของมนุษย์ คือ ความเป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองได้ กล่าวเฉพาะตามนัยของพระวินัยปิฎก มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

(๑) มนุษย์มีธรรมชาติทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรมที่เอื้อต่อการให้คนอื่นและตนเองจัดการวางกฎระเบียบเพื่อฝึกฝนพัฒนาได้

(๒) มนุษย์มีธรรมชาติ คือ ความพร้อมที่จะเป็นในภาวะที่มนุษย์ต้องการจะเป็น เรียกว่า มนุษย์มีศักยภาพอยู่ในตัวเอง รอแต่การฝึกฝนเท่านั้น

(๓) การฝึกฝนพัฒนาตนเองเพื่อเป็นผู้ประเสริฐที่สุด ต้องฝึกฝนพัฒนาให้ครบทั้ง ๔ ด้าน ค ด้านกาย ด้านศีล ด้านจิตใจ และด้านปัญญา

(๔) ในการฝึกฝนพัฒนาด้านกายและศีล ต้องอาศัยธรรมชาติ คือ “ความเคยชิน” และ “ศรัทธา” มาเป็นปัจจัยพื้นฐาน

(๕) ในการฝึกฝนพัฒนาด้านจิตใจ ต้องอาศัยธรรมชาติที่เกิดกับจิตคือ “สติ” มาเป็นเชือกผูกจิตให้อยู่กับอุปกรณ์หรืออารมณ์ที่จะทำให้เกิดสมาธิ

(๖) ในการฝึกฝนพัฒนาด้านปัญญา ต้องอาศัยธรรมชาติที่เกิดมาพร้อมกับชีวิตมนุษย์ ได้แก่ อายตนะภายใน ๖ เพื่อรับรู้ปัจจัยทางสังคม ที่ท่านเรียกว่า “ปรโตโฆสะ” และใช้ โยนิโสมนสิการที่เป็นปัจจัยภายในมาถ่วงถ่วงปัจจัยทางสังคมที่รับเข้ามา ทั้งนี้โดยมีจิตใจที่เป็นสมาธิ เป็นกำลังสำคัญในการส่งเสริมให้ปัญญาเกิดขึ้นได้ตามต้องการและฝึกฝนพัฒนาปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปด้วยการภาวนา (ลงมือปฏิบัติ)

พุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่า สังคมมนุษย์นี้จะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข มีสันติภาพ ต้องอยู่ร่วมกันด้วยเมตตาไม่เบียดเบียนกันและกัน ถ้าแม้แต่สมาชิกในสังคมสงฆ์ยังเห็นดีด้วยกับการฆ่ากัน แล้วจะสอนคนทั้งโลกให้มีเมตตาต่อกันได้อย่างไร และผลกระทบที่ตามมาคือโลกจะหาความสงบสุขได้ยาก เพราะฉะนั้น ถ้ามนุษย์สามารถสอนใจตนเองให้รักกันและกัน อยู่กันด้วยเมตตาได้ พุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อว่า มนุษย์จะมีเมตตาต่อสัตว์อื่นด้วยในที่สุด แม้ในความเป็นจริงจะมีคนทำได้บ้าง ไม่ได้บ้างก็ตาม

นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้ว อีกเหตุผลหนึ่งก็คือ ในโลกนี้ไม่มีใครต้องการให้คนอื่นมาทำลายชีวิตตนเอง หรือทำให้ตนเองได้รับความเดือดร้อน มนุษย์ต้องรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเราว่า “สัตว์ทุกประเภทย่อมรักชีวิต เมื่อนึกได้อย่างนี้แล้วก็ไม่ควรฆ่าเขา หรือใช้คนอื่นไปฆ่า” มนุษย์จึงควรอยู่ร่วมกันด้วยความรักกัน ดีกว่าจ้องทำลายชีวิตกันและกัน การมีบทบัญญัติห้ามทำลายชีวิตมนุษย์ด้วยกันและห้ามทำลายชีวิตสัตว์อื่นเช่นนี้ แสดงถึงการให้ความสำคัญ และตั้งค่าแห่งการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์และสัตว์เอาไว้สูง

ตามทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว มนุษย์ที่เกิดมาบนโลกนี้ มีลักษณะพิเศษ ๓ ประการ คือ

(๑) แม้จะแตกต่างกันในด้านรูปลักษณ์ภายนอก,คุณสมบัติภายใน,สถานภาพของชีวิต,ฐานะทางเศรษฐกิจ,ชื่อเสียงเกียรติยศ เป็นต้น ก็ตาม แต่สิ่งที่มนุษย์ทุกคนมีเหมือนกันและมีเสมอกัน คือ “ความเป็นมนุษย์”

(๒) ด้วยความเป็นมนุษย์นี้ พุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อว่า มนุษย์ย่อมมีโอกาสที่จะสามารถพัฒนาตนเองได้ แม้อาจจะใช้เวลาแตกต่างกันก็ตาม

(๓) การได้ความเป็นมนุษย์ถือเป็นความโชคดียิ่ง เพราะจะเป็นรากฐานของการที่จะก้าวไปสู่ความดีงามอื่น ๆ ในชีวิต

ลักษณะพิเศษทั้ง ๓ ประการข้างต้น เป็นค่าแห่งชีวิตของมนุษย์โดยธรรมชาติ แต่ไม่ใช่สิ้นสุดเพียงเท่านั้น มนุษย์จะมีค่าแห่งชีวิตที่สูงตามความหมายของคำว่า “มนุษย์” อย่างแท้จริง ก็ด้วยการบำเพ็ญความดีหรือมีคุณธรรม และการมีคุณธรรมหรือการทำความดีจะเป็นเกณฑ์วัดในระหว่างมนุษย์

สรุป มนุษย์ในมุมมองพุทธปรัชญาคือสามารถพัฒนาทั้งด้าน กาย ปัญญาและชีวิตให้มีคุณค่าได้ เพราะในธรรมชาติของมนุษย์ในพระสูตรและพระอภิธรรมกล่าวว่ากุศลเจตสิก” ถือว่าเป็นส่วนที่เป็นมโนธรรมของมนุษย์ ฝ่ายที่ไม่ดี เรียกว่า “อกุศลเจตสิก” ถือว่าเป็นส่วนที่เป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ จิตที่ถูกผสมด้วยอกุศลเจตสิกหลายประการ และเป็นการมองจิตในแง่ลบอย่างเดียว มีกิเลส คือ ราคะ,โทสะ และโมหะ ดิ้นรน กวัดแกว่ง รักษายาก ห้ามไว้ได้ยาก ควบคุมยาก แสไปหากามคุณ แสหารูป เสียง กลิ่น รส โณภูมิจิต และธรรมารมณ์ และต้องการ และพอใจ เปลี่ยนแปลงเร็ว ใฝ่ในอารมณ์ตามที่ใคร เห็นได้ยาก มีความละเอียดมาก ท่องเที่ยวไปได้ไกล ไปไหนไปดวงเดียว ไม่มีรูปร่าง แต่อาศัยร่างกายเป็นที่อยู่สามารถฝึกได้ ควบคุมได้ รักษาได้ ดัดให้ตรงได้ แต่จิตเหล่านี้สามารถฝึกด้วยกุศลจิตทั้งหมด คืออโลภะ อโทสะ และอโมหะ วิธีการสร้างจิตและเจตสิกฝ่ายกุศลให้เกิดขึ้น ได้แก่ทำความเห็นของตนให้เป็นสัมมาทิฐิ สร้างปัญญาที่ถูกต้องก่อน หมั่นตรึกแต่ในทางออกจากกาม,ในทางไม่พยาบาท,ในทางไม่เบียดเบียน สร้างเจตนาให้เป็นเหตุงดเว้นจากพูดเท็จ,พูดส่อเสียด,พูดคำหยาบและพูดเพ้อเจ้อ สร้างเจตนาให้เป็นเหตุงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ และจากการประพฤตินอกใจ ละเว้นจากมิฉฉาชีพทุกอย่าง

กระทำแต่สัมผัสมาอาชีพ สร้างฉันทะ พยายามปรารถนาความเพียร ประคองจิตให้มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศล ธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นไม่ให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้น เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น และเพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ให้เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ทำตนให้เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพิจารณาให้เห็นภายในกาย เห็นเวทนาในเวทนา เห็นจิตในจิต และเห็นธรรมในธรรม แล้วกำจัดอภิชฌา(ความเพ่งเล็งอยากได้)และโทมนัสในโลกนี้ให้ได้ ทำตนให้สงบจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย เมื่อได้รับการฝึก การควบคุม การรักษา และตัดให้ตรงด้วยดีที่สุดแล้ว สามารถสร้างความสุขให้แก่ผู้ฝึกตนได้อย่างถึงที่สุด นี่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์สามารถฝึกฝนตนเองได้เพื่อเข้าถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป้าหมายที่จะทำให้มนุษย์ปฏิบัติดีต่อกันจึงไม่ใช่เรื่องที่ยากหากแต่เราให้วิธีพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้อย่างถูกต้อง จะเป็นประโยชน์อย่างสูงสุดต่อการปฏิบัติกันของมนุษย์ที่จะสร้างหลัก ภาวะธรรมาภาพให้เกิดขึ้นได้ในสังคม พุทธปรัชญาจึงได้พยายามให้มนุษย์ฝึกเจริญเมตตาบ่อยๆ เพราะการเจริญเมตตาเป็นต้นจะช่วยให้จิตของมนุษย์เกิดความรักในผู้อื่นเมตตาสงสารผู้อื่นหากปฏิบัติบ่อยๆ ในพุทธปรัชญาถือว่าธรรมชาติของมนุษย์สามารถพัฒนาได้เพราะมนุษย์เมื่อได้รับการพัฒนา ๔ ขั้นคือคือ ๑. แค่บอภิชฌาสามารถพัฒนาได้ ๒. บอภิชฌาหลายหลายครั้งก็สามารถพัฒนาได้ ๓. บอภิชฌาด้วยสอนด้วยก็สามารถพัฒนาได้ ๔. บอภิชฌาด้วยฝึกด้วยหลายๆครั้งก็พัฒนาได้ย่อมเป็นผลดีแก่มนุษย์ผู้ปฏิบัติ แม้ว่ามนุษย์จะมีความโลภความโกรธและความหลงในใจที่รวมกันเป็นความเห็นแก่ตัวแต่เมื่อได้รับการฝึกฝนพัฒนาแล้วก็สามารถเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ซึ่งจะวิเคราะห์ต่อไปข้างหน้า

๔.๒ วิเคราะห์แนวคิดธรรมาภาพในพุทธปรัชญา

แนวคิดธรรมาภาพนี้พระพุทธเจ้าเสนอเพื่ออะไร พระพุทธเจ้าทรงมองว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้น มีความเห็นแก่ตัว ความเห็นแก่ตัวคือเจตสิกฝ่ายอกุศลที่ปรุงแต่งจิตให้ชั่วที่อยู่ในใจของมนุษย์คือ โลภะ โทสะ โมหะ โลภะมีลักษณะทำให้จิตเกิดอาการหิวกระหาย อยาก หวงแหน ชอบสะสม เห็นแก่ตัว ตลอดถึงยึดมั่นในตัวตนมีผลกระทบต่อกิจจรุนแรงประกอบด้วย (รติ)ความยินดี (อิจฉา)ความปรารถนา (ปาปิจฉา)ความมักมากความอยากที่ผิดศีลธรรม โลภะนี้จะนำไปสู่การแสวงหาโดยวิธีทุจริตหรือผิดศีลธรรม เช่น ปล้นจี้ ฉ้อโกง ขโมยเป็นต้นเพราะมีเจตนาที่มุ่งจะทำผิดหรือทุจริต คนที่มีโลภะเมื่ออยากจะได้ บ้าน รถ เงินหรือสิ่งมีชีวิตเช่นสามีภรรยาจะดิ้นรนแสวงหาสิ่งเรานั้นมาโดยไม่คำนึงว่าจะผิดหรือถูกทั้งกฎหมายหรือศีลธรรม

ดังในพุทธปรัชญาจึงเสนอทางออกเพื่อแก้ไขความขัดแย้งต่างๆมากมายของมนุษย์ด้วยหลัก ภาวะธรรมาภาพที่ปรากฏในพุทธปรัชญา หลักภาวะธรรมาภาพที่กล่าวไว้ในบทที่ ๒ ว่าสำหรับภาวะธรรมาภาพในพุทธปรัชญามี ๒ ประเภทคือ ภาวะธรรมาภาพโดยกำเนิดคือ การมองว่ามนุษย์มีเผ่าพันธุ์เดียวกัน สามารถปฏิบัติดี

ต่อกันได้ คือไม่เบียดเบียน รังแก เอารัดเอาเปรียบกันแต่อยู่ด้วยกันด้วยความเห็นอกเห็นใจกัน ช่วยเหลือ
เกื้อกูลกัน เพราะต่างมองว่ามนุษย์ทุกคนต่างเป็นพี่น้องกันเพราะเกิดมาจากที่เดียวกันคือ อาภัสสรพรหม

แต่สำหรับการวิเคราะห์นี่เป็นการวิเคราะห์ถึงหลักภราดรภาพที่เกิดจากการปฏิบัติ หรือมนุษย์
ต้องปฏิบัติก่อนจึงจะเกิดภราดรภาพขึ้น ซึ่งเนื้อหานี้ได้กล่าวไว้ในบทที่ ๓

หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงเป็นแนวปฏิบัติที่ถือได้ว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่
มากโดยไม่มีประมาณ

หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทมีความสำคัญลึกซึ้งตามแนวธรรมและแนวปฏิบัติตลอดถึงผล
ของการปฏิบัติตามแต่ละระดับนั้น ซึ่งการศึกษาในบทนี้เป็นการนำเสนอหลักปฏิบัติเพื่อภราดรภาพใน
พุทธปรัชญาเถรวาท โดยการศึกษาที่ผ่านมาทำให้ทราบว่าหลักภราดรภาพในพุทธปรัชญาเกิดจากการที่
บุคคลมีความเห็นใจกัน มีความเป็นมิตรกัน หรือให้การช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นหลักคุณธรรมอันดีที่มีใน
จิตใจของมนุษย์หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงถือได้ว่าเป็นมีคุณประโยชน์ต่อความเป็นมนุษย์

ดังนั้นเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญยิ่งขึ้นในที่นี้ ผู้ศึกษาจึงวิเคราะห์หลักภราดรภาพตามที่
ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อทำให้ทราบว่า ภราดรภาพในพุทธปรัชญา มีเหตุมาจากความเห็นใจกัน
ความเป็นมิตรกัน หรือการช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน โดยจะเริ่มจากข้อใดข้อหนึ่ง
ก่อนก็ได้ คือจะเกื้อหนุนต่อการเกิด ภราดรภาพในพุทธปรัชญา ๓ ประการ คือการเห็นในคุณค่าและ
ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วยกันมีการปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตาธรรมและความเป็นมิตรกันเป็นเหตุแห่ง
การเกิดภราดรภาพเพราะว่า ความเป็นพี่น้องกันจะต้องมีความเอื้อเฟื้อ เกื้อกูลกันเป็นพื้นฐาน ดังนั้น
ความเป็นมิตรกันจึงต้องมีใน ความเป็นพี่น้องโดยปริยาย ฉะนั้นความเป็นมิตรกันจึงเป็นบ่อเกิดแห่งภราดร
ภาพ ความเป็นมิตรที่ดีทางพุทธปรัชญาเรียกว่า “กัลยาณมิตร ความมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์อันยิ่งใหญ่เพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสลาย ไม่อันตรายแห่งสังขารธรรม” คือมีคุณอย่างมากในการ
อยู่ร่วมกันเช่น การอยู่ร่วมกันในสังคมสงฆ์ การอยู่ร่วมกันในสังสารวัฏ คุณสมบัติของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตร
จะนำพาสังคมและชุมชนไปสู่ภราดรภาพ ได้อย่างดี และหลักการช่วยเหลือกันนี้ในทางพุทธปรัชญาเถ
รวาท เรียกว่า ทานคือการให้หรือการแบ่งปัน จากเหตุแห่งการเกิดภราดรภาพในพุทธปรัชญาตามที่กล่าว
มาทำให้สามารถสรุปได้ว่า หลักปฏิบัติทั้ง ๓ ประการนั้น จะนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ตัวบุคคลและสังคม
ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตไปในทางที่จะพัฒนาขึ้นจากเดิมที่เป็นอยู่ เพราะการปฏิบัติตามคุณธรรม ที่กล่าว
มานี้จะสร้างคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่กันและกัน เป็นการเสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิตได้

การศึกษาหลักภราดรภาพในบทนี้ทำให้ทราบว่า หลักการที่จะทำให้บุคคลทุกหมู่เหล่า อยู่ร่วมกัน
อย่างสงบสุข จึงมีแนวคิดที่จะทำให้เกิดการปฏิบัติต่อกันของบุคคลให้เป็นไปอย่างพื่ออย่างน้อง คือ หลัก
ภราดรภาพนั่นเอง และเมื่อได้ศึกษาหลักภราดรภาพ ตามที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ทำให้ทราบ
ชัดเจนถึงการเกิดขึ้นของภราดรภาพว่า เกิดจากมโนธรรม ในจิตใจของบุคคล แล้วแสดงออกเป็น
พฤติกรรม กล่าวโดยสรุปคือมโนธรรมที่ว่านี้ คือ ความเห็นใจกัน เห็นในคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็น
มนุษย์ด้วยกัน พฤติกรรมที่เกิดขึ้นนั้นจึงแสดงออกด้วยความเป็นมิตรกัน ซึ่งเกิดจากการเชื่อใจไว้วางใจกัน

ด้วยการปฏิบัติต่อกันในสิ่งที่ดีและการช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึง ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล แก่แก่กัน

ดังนั้น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดภราดรภาพในพุทธปรัชญาจะนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ตัวบุคคล และสังคม ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตไปในทางที่จะพัฒนาขึ้นจากเดิมที่เป็นอยู่ เพราะการปฏิบัติตามหลัก ปฏิบัติที่กล่าวมานี้คือ

๔.๓ วิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการส่งเสริมความเห็นใจกันเพื่อภราดรภาพ

ปฏิบัติที่ส่งเสริมให้บุคคลมีความเห็นใจกันเป็นหลักปฏิบัติที่ชี้ให้เห็นถึงคุณค่า และศักดิ์ศรีของ ความเป็นมนุษย์ การเข้าใจและรู้แจ้ง ตามสภาวะของความเป็นมนุษย์จะทำให้เกิดความเห็นใจกัน เกิด ความรู้สึกต่อบุคคลอื่น ๆ นั้นมีความคล้ายคลึงเหมือนกันหมด ทั้งทางร่างกายและจิตใจทำให้เกิดความรู้สึก ว่าคนอื่นนั้นเหมือนเป็นพี่น้องกัน ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่ง ในหลักภราดรภาพ หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทที่ทำให้เกิดความเห็นใจกัน

ความปรารถนาดีเป็นจุดประสงค์ขั้นต้นของพุทธปรัชญา ฉะนั้น แนวทางแห่งธรรมที่เป็นคำสอน เพื่อให้ประจักษ์ชัดแก่สรรพสัตว์ ให้ทราบถึงคุณธรรมอันประเสริฐของผู้เป็นใหญ่ ตามหลักปฏิบัติในระ พุทธปรัชญาเถรวาทที่เป็นแนวปฏิบัติของผู้ประเสริฐ หรือผู้ที่มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวาง คือ “เมตตา มี ความเห็นใจผู้อื่น หลักปฏิบัตินี้ส่งผลให้เกิดความเห็นใจกันได้อย่างชัดเจนเพราะธรรม นี้ล้วนแต่ชักนำให้ เกิดความเห็นใจกัน ปรารถนาดีต่อกัน ทำให้เกิดความเป็นพี่น้องกันขึ้นได้หลักปฏิบัติ เมตตา ความ ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุขด้วยความรักใคร่หวังดี ความปรารถนาดี การแสดงออกซึ่งมิตรไมตรีต่อผู้อื่น มีจิต แผ่เมตตา และคิดทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น อยากจะช่วยเหลือให้ทุกคนมีความสุข ความสบายใจ โดยทว่าหน้า ซึ่งสิ่งนี้จะนำไปให้เกิดความเป็นพี่น้องกันขึ้นมาดังเช่น ความเมตตาของพระพุทธองค์ ที่เห็นสรรพสัตว์เป็น เช่นพี่น้อง จึงต้องปฏิบัติพุทธกิจของพระองค์อย่างไม่ย่อท้อดั่งที่พระองค์ทรงตรัสว่า “ความเมตตา และ ความต้องการยอมเป็นบ่อเกิดแห่งความเป็นญาติกันในระหว่างสัตว์โลกทั้งปวงได้ มีชั้นสูงต่ำอยู่ใน สายเลือด” และ “ในสังคมที่น่าอยู่ทำให้สุขภาพจิตดี สภาพแวดล้อมและบุคคลในสังคมมีเมตตาต่อกัน พบว่า ความรักที่ทุกคนในสังคมนั้นมอบให้แก่กันและกันนั้นเป็นความรักซึ่งเกิดจากเมตตาเป็นพื้นฐาน ” ซึ่งเป็นผลให้เกิดความเห็นใจกัน

เมตตาในพุทธศาสนานั้นถือเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่นำไปสู่สภาวะแห่งนิพพานนี้จึงเป็นเหตุแห่ง ความสำคัญของเมตตาในศาสนาพุทธ

๔.๓.๑ วิเคราะห์ลักษณะของเมตตา

เมตตาเป็นสภาวะจิตที่อยากให้ผู้อื่นมีความสุข เมตตาเป็นธรรมข้อแรกที่อยู่ในพรหมวิหาร ๔ เมตตาเริ่มทำงานด้วยฉันทะ เพราะข้อธรรมทั้งสองข้อนี้ เป็นเรื่องของความรัก ความอยาก ความต้องการ เหมือนกัน เมตตา คือ ความอยากหรือต้องการนำประโยชน์สุขเข้าไปให้ มีขอบเขตจำกัดเฉพาะกรณี ที่เกี่ยวข้องกับคนและสัตว์ ส่วนฉันทะนั้นเกี่ยวข้องกับทุกสิ่งทุกอย่าง ฉันทะ คือ ภาวะจิตที่ยินดี พอใจ ตลอดจนต้องการให้เกิดมีความดำรงอยู่ด้วยดีของสิ่งทั้งหลายตามสภาวะที่ควรจะเป็นจะมีของมัน เมตตา

เป็นภาษาบาลีเรามาเรียกกันว่าไมตรีมาจากศัพท์ว่าเมตตาหมายถึงว่าแสดงความรัก หรือประกอบด้วย ความรักอันเป็นข้าศึกแก่ความเกลียด ไม่ใช่รักเกี่ยวข้องกับความ แต่เป็นความรัก ที่มีเมตรี ความปรารถนา ดี ความอยากให้ผู้อื่นมีความสุขและประสบสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ เมตตาคือความรักโดยธรรมชาติ ไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อหนัง เนื้อหนังไม่ถูกต้องกันเลยก็ได้ก็สามารถมีความรักถึงที่สุดได้ ความรักชนิดนี้เรียกว่า เมตตาซึ่งเป็นเรื่องของจิตล้วนๆเมตตาเป็นที่ตั้งแห่งความผาสุก และสันติภาพ

๔.๓.๒ วิเคราะห์สิ่งที่ทำให้เมตตาปรากฏ

วิธีแสดงออกซึ่งเมตตาให้ปรากฏคือ การแผ่เมตริจิตซึ่งแผ่ไปยังสรรพสัตว์ทั้งปวงโดยการรู้สึกร่วม ทุกข์ด้วย ว่าของได้แผ่เมตตาไปในโลกทั้งมวล ของแผ่ความรู้สึกฉันมิตร หาปริมาณมิได้ ไปทั้งในเบื้องบน เบื้องต่ำ และทางขวาง อย่างไม่มีอะไรกีดขวาง อย่าได้มีเวรกัน อย่าได้เป็นศัตรูกันเลย ให้ผู้อื่นเป็นสุข จึงจะได้ชื่อว่าเมตตา เป็นเครื่องป้องกันและกำจัดพยาบาทความ มุ่งร้าย เมตตานี้เป็นความรักสากลที่สามารถสร้างให้เกิดได้ในใจมนุษย์ได้ด้วยวิธีดังกล่าว แล้วมันจะไกลออกไปจนเลยพ้นขอบเขตความรักตามธรรมชาติของมนุษย์ได้ก็ต่อเมื่อมันตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความรู้แจ้งถึงความทุกข์ของมนุษย์อย่างสมบูรณ์เท่านั้น ฉะนั้นผู้ที่รักตนเองจึงไม่ควรทำร้ายผู้อื่น ความมีใจกว้าง”ได้แก่ความเมตตาปราณี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความไม่เห็นแก่ตัว ปัจจุบันนี้การมีความรัก ความเมตตาต่อกันนั้นทำได้ยากเพราะต่างฝ่ายต่างเห็นแก่ประโยชน์ การที่เข้าไปเหมือนกับว่ารักกัน เอ็นดูกัน ช่วยเหลือกันนั้น เป็นลงทุนที่หาประโยชน์จากอีกฝ่าย เมตตาบริสุทธิ์ หมายถึงจิตใจที่บริสุทธิ์ ใจกว้าง ปราณี ไม่หวังอะไรตอบแทน ซึ่งยังมีปรากฏอยู่ในสมัยที่มนุษย์ปฏิบัติเน้นหนักไปทางศาสนาหรือวัฒนธรรมที่สอนให้เมตตากรุณาถ้วนๆ

ดังนั้น ความเมตตาส่วนหนึ่งเกิดขึ้นเพราะเราสามารถรับรู้ความทุกข์ของคนอื่นได้ เมื่อเห็นใคร เป็นทุกข์ เราจึงพลอยทุกข์ไปด้วย และอยากช่วยเหลือให้เขาได้รับความสุข ความเมตตาจึงไม่เพียงเป็น คุณต่อคนอื่นเท่านั้น หากยังเป็นผลดีต่อเราด้วย เพียงแค่ได้เห็นรอยยิ้มของเขา เราก็มีความสุขแล้ว เป็นความสุขใจที่ส่งผลถึงความสุขกายด้วย มีการศึกษามากมายที่ยืนยันว่า ผู้มีเมตตาจิต ชอบช่วยเหลือคนอื่น เป็นนิมิต มีสุขภาพกายดี เสี่ยงต่อโรคร้ายน้อยกว่าคนกลุ่มอื่น เมตตาจิตนั้น แม้ทำให้เราอยู่เฉยไม่ได้เมื่อเห็นคนอื่นมีความทุกข์ แต่ก็ทำให้เรามีความสุขได้ง่ายขึ้น ส่วนหนึ่งเพราะช่วยลดความเห็นแก่ตัวในใจเรา คนยังมีความเห็นแก่ตัวมากเท่าใด ก็ยิ่งมีความสุขยากมากเท่านั้น เมตตา เป็นคุณภาพจิตอย่างหนึ่ง เป็น เรื่องของการพัฒนาจิตให้มีคุณภาพ นั้นหมายความว่า เมื่อมีเมตตากรุณาแล้ว ก็ต้องลงมือกระทำด้วย เริ่ม จาก การแบ่งปันสิ่งของ การพูดด้วยคำสุภาพเกื้อกูล การชวนช่วยช่วยเหลือ และการปฏิบัติกับผู้คน อย่างเสมอต้นเสมอปลาย เมตตานี้ต้องมีความจริงใจเป็นพื้นฐาน แสดงออกด้วยการให้อภัย ใฝ่ใจคนอื่น และ รู้สึกเชื่อมโยงกับผู้คนทั้งหลาย เมตตาหมายถึงความใส่ใจกับคนอื่นที่อยู่เบื้องหน้าเรา มีความอ่อนน้อม ถ่อมตน และรู้สึกชื่นชมเห็นคุณค่าของทุกสิ่ง ยังมีสำนึกรู้คุณมากเท่าใด ความเมตตาปรารถนาดีก็จะท่วม ท้นใจมากเท่านั้น ความเมตตาต่อกัน กับความเมตตาต่อตนเอง เป็นเรื่องเดียวกัน พูดอีกอย่าง ถ้าเรา รักตนเอง เราก็ควรรักคนอื่นด้วย เพราะความสุขและสิ่งดีงามต่าง ๆ ที่เรามอบให้แก่คนอื่นนั้น ในที่สุดก็

จะย้อนกลับมาที่ตัวเราเอง ในทางตรงข้ามการเอาเปรียบคนอื่นก็คือการทำร้ายตนเอง เพราะสิ่งเลวร้ายที่เรากระทำแก่คนอื่นนั้น ไม่ช้าก็เร็วจะย้อนกลับมาที่ตัวเราเอง เช่น ประจุจิตของเราให้เป็นคนมักโกรธ หยาบกระด้าง และทำให้สุขภาพเราย่ำแย่ลง ยังไม่ต้องพูดถึงเรื่องเดือดเนื้อร้อนใจอื่น ๆ ที่จะตามมา พระพุทธศาสนานั้นสอนว่า เรากับคนอื่นไม่ได้แยกขาดจากกัน ต่างเชื่อมโยงผูกพันกันทั้งในฐานะเพื่อนร่วมทุกข์ และเพื่อนร่วมโลกในเครือข่ายความสัมพันธ์อันซับซ้อน ที่ต่างส่งผลต่อกันและกันอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้นความสุขของเรา กับความสุขของคนอื่นจึงแยกจากกันไม่ออก ถ้าเราอยากมีความสุข ก็ต้องช่วยให้คนอื่นมีความสุขด้วย และยิ่งเราช่วยคนอื่นโดยไม่ปรารถนาผลตอบแทนเลย เรายังมีความสุขได้ง่ายขึ้น เพราะนั่นแสดงว่าเรานึกถึงตัวเองหรือมีความยึดติดถือมั่นในตัวตนน้อยมาก เช่นนี้ความสุขสงบหรือความสงบสุขก็จะเกิดขึ้นกับบุคคลคนนั้น นอกจากนี้ความเมตตายังทำลายความพยาบาทที่เกิดจากความขัดแย้งหรือการทะเลาะกันได้ตามพระพุทธพจน์ที่ว่า " การประพฤติปฏิบัติจนจิตหลุดพ้นจากกิเลสด้วยการเจริญเมตตาอันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้งตั้งมั่นแล้วบรมแล้ว ปรารถดีแล้ว ก็แต่ว่า พยาบาทจักรอบงำจิตของเธออยู่ ข้อนี้จึงไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เพราะเมตตาเจโตวิมุตตินี้เป็นเครื่องสลัดออกซึ่งพยาบาท" ในข้อนี้แสดงให้เห็นชัดเจนว่า ความอาฆาตพยาบาทที่เกิดขึ้นกับมนุษย์จนนำไปสู่การทำลายล้างเผ่าพันธุ์มนุษย์ด้วยกันนั้นสามารถกำจัดด้วยเมตตา

ดังนั้น การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ย่อมเกิดการกระทบกระทั่งขัดแย้งกันเป็นเรื่องปกติ แต่ความขัดแย้งนี้เป็นความทุกข์อย่างหนึ่ง ของการดำเนินชีวิตประจำวันเป็นกิเลสเครื่องเศร้าหมองที่เข้ามาครอบครองจิตให้เกิดการทำลาย สาเหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ และวิธีการดับทุกข์ได้อย่างแท้จริง ซึ่งเป็นการปฏิบัติเพื่อนำมาแก้ไขปัญหาคือพื้นฐานของชีวิตและเป็นการแสดงความมีเมตตาต่อตนเอง และเป็นการแก้ไขที่ต้นเหตุของปัญหาทั้งหมดจึงเป็นการดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง การแก้ไขปัญหาคือความขัดแย้งนี้ พุทธปรัชญาสอนให้แก้ปัญหาคือทั้งด้านนอกและด้านใน ทั้งทางสังคมและทางจิตใจของบุคคล แก้ไขเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอก การกระทำ คำพูดแล้ว และจิตใจจึงประกอบอยู่ด้วยเมตตาเสมอ หัวใจของพระพุทธศาสนาหรือโอวาท ๓ ประการ เป็นหลักปฏิบัติที่แสดงถึงความมีเมตตาต่อผู้อื่น คือ (๑) การไม่ทำบาปทั้งปวง (๒) กระทำกุศลให้ถึงพร้อม และ (๓) การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ซึ่งการไม่ทำบาปทั้งปวงนั้นเป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นให้เกิดการงดเว้นจากการทำความชั่ว การนำหลักเมตตาเข้ามาใช้เพื่อจัดการความขัดแย้งนั้น จะต้องเริ่มต้นจากตนเองก่อนเป็นอันดับแรก โดยจัดการกับอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด และการกระทำ ให้แสดงออกด้วยความมีเมตตาทั้งทางกายวาจา และใจ ซึ่งมีเหตุปัจจัยที่เป็นตัวแปรสำคัญคือ ความโกรธ เกิดขึ้นในใจแล้วก็จะทำให้ใจสกปรก ไม่ผ่องใสทันที การนำหลักเมตตาเข้ามาใช้เพื่อลดความขัดแย้งนั้น จำเป็นจะต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาด้านกายภาพของตนเองก่อนเป็นอันดับแรก โดยจัดการกับ

อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด และการกระทำ ให้แสดงออกด้วยความมีเมตตาทั้งทางกาย วาจา และใจ แต่การจะเป็นผู้มีจิตใจที่สงบร่มเย็นดังกล่าวได้ ต้องอาศัยการพัฒนาศักยภาพของตนเองให้เป็นผู้ ปราศจากการเบียดเบียน มีความรักใคร่ ปราศจากอคติ และเกื้อกูลประโยชน์ความสุขความเจริญแก่ผู้อื่น คือ การรู้จักการวางตนให้เหมาะสม และไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ที่เป็นเหตุให้เกิดอกุศลธรรม อยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดีเกื้อกูลกัน ละเว้นจากการเบียดเบียนทำชีวิตผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน มีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกัน และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เมื่อบุคคลมีสภาพจิตใจที่ไม่ขุ่นมัวก็จะช่วยบรรเทาความขัดแย้งที่เกิดแก่สังคมได้เป็นอย่างดี และสังคมจะเกิดภาพการปฏิบัติตามหลักเมตตา

๔.๔ วิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการสร้างความเป็นมิตรกันเพื่อภราดรภาพ

ความเป็นมิตรกันสื่อความหมายได้ลึกซึ้งซึ่งบ่งบอกถึงความจริงใจ มีน้ำใจไมตรีต่อกันเป็นสิ่งที่มุ่งหวังของการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะความเป็นมิตรกัน มีคุณประโยชน์ อย่างมากต่อการดำเนินชีวิตตลอดชีวิต หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาที่ส่งเสริมความเป็นกัลยาณมิตรเป็นปัจจัยสำคัญ คนทั่วไปจะต้องอาศัยกัลยาณมิตรเป็นจุดเริ่มต้น ที่จะชักนำเข้าสู่ทางชีวิต ก่อนที่เราจะเข้าเดินในมรรค คือเข้าสู่ข้อปฏิบัติที่ถูกต้องที่จะนำไปสู่จุดหมายของพระพุทธศาสนาได้นั้น ตามปกติก็จะต้องมีสื่อที่ชักนำเข้ามา ความมีกัลยาณมิตรนี้แหละเป็นตัวนำที่สำคัญ เพราะว่า เมื่อมีกัลยาณมิตร มีผู้ที่ชี้แนะทางที่ถูกต้องแล้วก็จะทำให้บุคคลเริ่มรู้จักมีความเข้าใจหรือเห็นทางที่ถูกต้อง กัลยาณมิตร คือ เพื่อนที่ดี มีความปรารถนาดีต่อกัน มีไมตรีจิตต่อกัน เป็นบุคคลที่ช่วยชี้แนะแนวทาง ตลอดจนแนะนำสั่งสอน ชักนำให้เราดำเนินชีวิตที่ดีงาม ให้ประสบผลดีมีความสุขมีความเจริญก้าวหน้า แม้จะต่างวัย ต่างฐานะ ต่างอาชีพก็ตาม จนเกิดเป็นมิตรภาพ มิตรภาพในพุทธปรัชญาหมายถึง ความเป็นเพื่อนที่รักใคร่คุ้นกัน มีไมตรีจิตต่อกัน ดังนั้นกัลยาณมิตร ตามรูปศัพท์นั้นหมายถึง เพื่อนที่ดีเพื่อนที่งามหรือเพื่อนที่รักใคร่คุ้นเคยที่ดี เพื่อนรักใคร่คุ้นเคยที่งาม เพื่อนผู้มีความเอื้อโย มีน้ำใจเอื้อเฟื้อที่ดีงาม บุคคลผู้มีจิตที่หวังดี มีความรักใคร่ เป็นผู้หวังประโยชน์เกื้อกูลต่อตนเองและผู้อื่นความหมายตามศัพท์จะเห็นว่าท่านมุ่งเอามิตรดีที่เป็นบุคคลโดยเฉพาะกัลยาณมิตร หมายถึง บุคคลผู้มีความใฝ่รู้ตั้งตนอยู่ในธรรม เป็นผู้ชี้แนะแนวทางแห่งความเจริญ สั่งสอนอบรม เป็นที่ปรึกษา เพื่อนที่ดี หนังสือ หรือสื่อหลากหลายรูปแบบที่ส่งเสริมให้เกิดปัญญา สิ่งแวดล้อมทางสังคมโดยทั่วไปที่ดี ที่เกื้อกูล ซึ่งจะชักจูง หรือกระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ด้วยการฟัง การสนทนา ปรึกษาซักถาม อ่าน ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อให้เกิดประโยชน์ ผู้ยินดีในกุศลธรรม มีกายสุจริตเป็นต้นชื่อว่ากัลยาณมิตร และการวางตัวเหมาะสม การได้เจรจา สนทนากับ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีลถึงพร้อมด้วยจาคะ และถึงพร้อมด้วยปัญญา ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นคนหนุ่มหรือคนแก่ แล้วคอยศึกษาและปฏิบัติตามศรัทธาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาตามสมควรคอยศึกษาศีลและปฏิบัติตามศีลของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศีลตามสมควร คอยศึกษาจาคะของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะตามสมควร และ คอยศึกษาปัญญาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาตามสมควร นี้เรียกว่า กัลยาณมิตรตา

สรุปบุคคลที่จะเป็นกัลยาณมิตรได้ต้องเป็นบุคคลผู้มีน้ำใจดีงาม เอื้อเฟื้อ เกื้อกูลประโยชน์ตนและผู้อื่น ส่วนความหมายโดยเนื้อหานี้ครอบคลุมไปถึงสิ่งแวดล้อมทุกอย่าง ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ พัฒนา กระดับความคิดความอ่าน ความเข้าใจที่ถูกต้องถือว่าเป็นกัลยาณมิตรทั้งสิ้นในทางธรรมแม้ยังไม่ได้ทำการช่วยเหลือแก่ผู้ใดปรากฏออกมาเป็นรูปธรรม เพียงแค่เป็นผู้ยินดีในกุศลธรรม มีกายสุจริตเป็นต้น ก็ถือว่าเป็นกัลยาณมิตรแล้ว เพราะว่าผู้ยินดีในกุศลธรรมก็คือ ผู้มีกัลยาณมิตรภายในนั่นเอง

๔.๔.๑ วิเคราะห์ลักษณะของกัลยาณมิตร

ในพุทธปรัชญามองว่า กัลยาณมิตรนั้นจะต้องเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ด้วยศรัทธา ด้วยศีล ด้วยสุตะ ด้วยจาคะ ด้วยวิริยะ ด้วยสติ และสมบูรณ์ด้วยปัญญา เป็นผู้มักน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่คลุกคลีกับหมู่คณะ เป็นผู้มั่งคั่งมั่นในทางดีด้วยสติสมบัติ เป็นผู้มั่งคั่งไม่คิดฟุ้งมั่งคั่งแข่งแกร่งด้วยสมาธิสมบัติ และรู้แจ้งชัดไม่วิปริตผิดเพี้ยนด้วยปัญญาสมบัติ มั่งคั่งตั้งมั่นอยู่ในสิ่งที่ประโยชน์และเป็นโทษนั้นด้วยสมาธิช่วยกำจัดสิ่งที่ประโยชน์พยายามชักจูงแนะนำสัตว์ทั้งหลายในสิ่งที่ประโยชน์ด้วยวิริยะ

ก. หลักของประโยชน์ซึ่งเป็นประโยชน์ที่จะได้รับการมีกัลยาณมิตร

ข. หลักของการให้คำแนะนำพร่ำสอน

ค. หลักของการทำงานร่วมกัน หรือการมีชีวิต ความเป็นอยู่ร่วมกัน ผู้ที่จะเป็นกัลยาณมิตรจะต้องมีการทำงานร่วมกันหรืออยู่ด้วยกันอย่างเอื้ออาทร ต่างฝ่าย ต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความปรารถนาดีต่อกันอย่างจริงใจ

ง. หลักของความเป็นผู้สม่ำเสมอ หรือความเสมอต้นเสมอปลาย ผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรนั้น ต้องมีพฤติกรรมที่ตัวอย่างสม่ำเสมอหรือมีความเสมอต้นเสมอปลาย จนทำให้บุคคลทั้งหลายมีความมั่นใจว่า ผู้ที่มาเป็นกัลยาณมิตรให้ที่น่าเชื่อถือและไว้วางใจได้

จากลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นนี้ แสดงถึงความเป็นกัลยาณมิตรว่า มิใช่เพียงความเป็นเพื่อน หรือมิตรธรรมตา แต่เป็นมิตรหรือเพื่อนที่ดี แนะนำในสิ่งที่ดีงาม และชักชวนกระทำในสิ่งที่มีประโยชน์ไม่ผิดกฎหมายหรือผิดศีลธรรม ในขณะเดียวกัน ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรนั้น ต้องเป็นผู้ที่รู้จักเลือกคบหามิตรที่แนะนำหรือชักชวนเพื่อนให้ทำในสิ่งที่ดีงาม ดังนั้น บุคคลใดที่ได้ชื่อว่าผู้มีกัลยาณมิตรนั้น ย่อมจะมีชีวิตที่ประสบแต่ความเจริญ

๔.๔.๒ วิเคราะห์คุณค่าของกัลยาณมิตร

กัลยาณมิตรมีความสำคัญได้ ก็เพราะกัลยาณมิตรนั้นมีคุณค่าในฐานะที่เป็นตัวดึงดูดเป็นตัวชักนำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้หวังประโยชน์ ไม่ว่าจะประโยชน์ทางโลกหรือทางธรรมหากได้กัลยาณมิตรคอยชี้แนะ เป็นผู้กำกับให้ชีวิตเบื้องต้นดำเนินไปด้วยดี แม้ในเบื้องต้นอาจมีอุปสรรคมาขวางบ้าง กัลยาณมิตรก็เปรียบเหมือนมีกำแพงสองข้างทางที่คอยกันกั้นอุปสรรคและสิ่งไม่ดีที่จะมาถึงตัว อีกทั้งช่วยห้ามตนเองไม่ให้เดินออกไปหาสิ่งเหล่านั้น ช่วยให้การดำเนินการไปสู่เป้าหมายได้สะดวก ในทางธรรม กัลยาณมิตรมีคุณค่าทั้งในฐานะที่เครื่องหมายเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุดแห่งพรหมจรรย์ในประเด็นนี้ผู้วิจัยใคร่ขอแนะนำเสนอคุณค่าของกัลยาณมิตรเป็น ๓ ประการดังที่ปรากฏคือ คุณค่าของกัลยาณมิตรในฐานะที่เป็นนิมิต

แห่งอริยมรรค กัลยาณมิตรในฐานะทำให้อริยมรรคบริบูรณ์ และกัลยาณมิตรในฐานะเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์

๔.๔.๓ วิเคราะห์ประโยชน์ผู้เป็นกัลยาณมิตร

ผู้ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรเองก็ได้รับประโยชน์เช่นกันคือ จะเป็นผู้มีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา ย่อมเป็นผู้มีเสน่ห์เป็นที่รักและเคารพนับถือของผู้คน ย่อมเป็นผู้มีความทรงจำดี ปฏิภาณว่องไว และปัญญาดี ย่อมมีอาชีพและกิจการเป็นหลักฐานมั่นคงตลอดไป ย่อมปลอดภัยจากอัคคีภัย โจรภัย อุทกภัย ราชภัย และศัตรูหมู่พาลทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้มีร่างกายแข็งแรง สมส่วน สง่างาม มีอำนาจมาก ย่อมมีจิตใจมั่นคง เข้มแข็ง อดทน มีเหตุผล ไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ๘ ไม่สะดุ้ง สามารถแสดงธรรมให้ชัดเจนท่ามกลาง ประชุมชน ย่อมไปบังเกิดในสวรรค์ ได้ดวงตาเห็นธรรมบรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย

ดังนั้น หลักปฏิบัติที่ส่งเสริมความเป็นมิตรกันทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วนี้ เชื่อได้ว่าจะสามารถทำให้เกิดภราดรภาพแก่กันได้ เพราะตามที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าความเป็นพี่น้องกันนั้น ต้องมีพื้นฐานของความเป็นมิตรกัน คือ มีการปฏิบัติต่อกันตามแนวทางธรรมทั้งหมดที่กล่าวมา

๔.๕ วิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการส่งเสริมให้ช่วยเหลือกันเพื่อภราดรภาพ

การช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันเป็นลักษณะของความสมบูรณ์แบบทางสังคมที่ชี้ให้เห็นชัดว่าในสังคมนั้นทุก ๆ คนต่างก็มีความสำคัญต่อกันและกัน อาจจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวนั้นเป็นการแสดงออกถึงมโนธรรมในจิตใจของบุคคลที่มีต่อกัน การช่วยเหลือกันจึงเป็นการปฏิบัติของบุคคลที่แสดงออกมาให้เห็นถึงความมีน้ำใจต่อกันมีหลายลักษณะ หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาที่ส่งเสริมให้เกิดการช่วยเหลือกัน คือ ทาน

พุทธปรัชญาสอนว่าคนและสัตว์ทั้งหลายต่างรักตัวกลัวตาย รักสุขเกลียดทุกข์เหมือนกันการทำทานที่ดีต้องไม่ใช่ด้วยการเบียดเบียนหากแต่ต้องการฆ่าต้องฆ่ากิเลสตัณหาของตนเอง จึงจะเป็นทานที่มีแต่ความสุข โดยการให้ เพื่อตนเองและผู้อื่นอยู่ ร่วมกันอย่างมีความสุข การให้ เป็นการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ของบุคคลในสังคมอันเกิดจากการได้รู้จักกัน หรือเห็นใจกัน ในสภาพความเป็นอยู่ ที่ขาดแคลน เดือดร้อนหรือขัดสน มีความต้องการในวัตถุ

การให้ทานในพุทธปรัชญาเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ ช่วยให้ลดละความเห็นแก่ตัวได้อย่างดี ทานนั้นมีผลอย่างยิ่งต่อตนเองและผู้อื่น คือ ฝึกให้ตนเองเป็นผู้เสียสละแก่ผู้อื่น ซึ่งเมื่อผู้อื่นที่ได้รับของทานนั้นแล้ว จะทำให้เกิดความสุข และคิดที่จะเผื่อแผ่แก่ผู้อื่นอีกต่อไป บุคคลที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมนั้นจะไม่มีวัชระหนี้ในทานเลย เพราะมีความเห็นว่า การทำให้ผู้อื่นเป็นสุขจากการให้ทานนั้นทำให้ตนเกิดปิติ เอิบอิมใจในการให้นั้น ทานในพุทธปรัชญาคือ การให้ด้วยสิ่งของ คือ สิ่งของ เครื่องใช้ ที่มีความจำเป็นต่อผู้อื่น การให้ธรรม หรือ ให้ความรู้ และคำแนะนำสั่งสอนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น การให้โดยเจาะจงบุคคล คือ กำหนดผู้รับให้ชัดเจนไป การให้ที่ไม่เจาะจงบุคคล คือ การให้แก่ส่วนรวม หรือการให้เป็นของกลาง

การให้ จัดเป็นความดีอย่างหนึ่ง หมายถึง เจตนาที่เป็นเหตุให้เกิดการให้ก็ได้ หมายถึงวัตถุสิ่งของ ที่ให้ก็ได้ ทานจึงมีความหมายที่เป็นทั้งนามธรรมและรูปธรรม ถ้าหมายถึงเจตนาที่ให้ก็เป็นนามธรรม ถ้า หมายถึงวัตถุที่ให้ก็เป็นรูปธรรม ดังนั้นทาน จึงหมายถึง การให้ปัน คือ เอื้อเพื่อเผื่อแผ่เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ ทุนหรือทรัพย์สิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจ และศิลปวิทยา ต่าง ๆ ที่เป็นของตนเองแก่ผู้อื่นที่ควรแบ่งปัน ทานสิ่งที่เป็นเครื่องสงเคราะห์และยึดเหนี่ยวน้ำใจซึ่งกัน และกันโดยเฉพาะคำว่า ทาน ก็คือ การแบ่งปันวัตถุสิ่งของรวมถึงอุปกรณ์ในการทำงานหรือเอกสารที่ใช้ใน การทำงาน เช่น หากเพื่อนร่วมงานขาดเหลืออุปกรณ์สิ่งของ ก็นำมาแบ่งปันกันใช้ การเริ่มต้นด้วยการ แบ่งปันวัตถุสิ่งของภายนอก จะช่วยสร้างนิสัยให้บุคลากรในหน่วยงานมีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ต่อกัน มีการ ให้และรับ

การให้ เป็นหลักธรรมเบื้องต้นในพุทธปรัชญา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกันและกันไว้ พุทธ ปรัชญาให้ความสำคัญแก่การให้ทาน เพราะจัดเป็นการทำบุญอย่างหนึ่งในบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่าง คือ บุญ สำเร็จด้วยการให้ บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล และบุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา การทำบุญทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นหนทางในการปฏิบัติตนเพื่อจะเข้าสู่เป้าหมายสู่สังคมแห่งการแบ่งปัน หรือภราดรภาพ เกิดขึ้นได้เพราะสังคมมีการแบ่งปันที่เรียกว่า ทาน

๔.๕.๑ วิเคราะห์รูปแบบของการให้

การให้ด้วยความรักที่มีต่อกันอันเกิดจากเมตตา บรรณาดีต่อกันเห็นอกเห็นใจกัน เมื่อเขาทำ ความดีเรามองเห็นความดีที่เขาทำทำให้เกิดแบ่งปันกัน เป็นต้นว่าการเผื่อแผ่, การแบ่งปัน, การบริจาค, ความเอื้อเฟื้อ, ความสะอาด หรือ ความบริสุทธิ์ รูปแบบการให้ทานก็มีหลายวิธี ทุกคนไม่ว่าจะมีฐานะ อย่างไรก็สามารถเป็นผู้ให้ได้เสมอ เช่นให้ทานด้วยทรัพย์สินเงินทอง ให้ทานด้วยสายตาที่เมตตาปราณี ให้ ทานด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใสให้ทานด้วยวาจาที่ไพเราะน่าฟัง ให้ทานด้วยแรงงานช่วยเหลือผู้อื่น ให้ ทานด้วยการอนุโมทนายินดีเมื่อผู้อื่นทำดีให้ทานด้วยการให้อาสนะ (ที่นั่ง) ให้ทานด้วยการให้ที่พัก ให้ ทานด้วยการให้อภัยให้ทานด้วยการให้ธรรมะ

การให้เป็นเหตุแห่งความสุข การเสียสละแบ่งปันสิ่งที่เรามีให้แก่ผู้อื่น เป็นการฆ่าความตระหนี่ถี่ เหนียว ทำให้จิตใจสบาย เหตุที่ทำให้คนทำทานเพราะ บางคนให้ทานเพราะหวังอยากได้ บางคนให้ทาน เพราะความกลัว บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเขาเคยให้แก่เรามาก่อน บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเขาจะให้ เราตอบแทน บางคนให้ทานเพราะคิดว่าทานเป็นความดี บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเราหุงหากินได้ แต่คน เหล่านี้หุงหากินไม่ได้การไม่ให้แก่คนเหล่านี้ เป็นสิ่งไม่สมควร บางคนให้ทานเพราะคิดว่ากิตติศัพท์อันดี งามย่อมจรจรายไป บางคนให้ทานเพื่อยกระดับจิตใจให้ดีงาม หรือ คนให้ทานเพราะชอบพอกัน บางคน ให้ทานเพราะความโกรธ บางคนให้ทานเพราะความหลง หรือโง่ บางคนให้ทานเพราะความกลัว บางคน

ให้ทานเพราะนึกว่าบิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เคยให้มา เคยทำมา เราไม่ควรทำให้ เสียวงศ์ตระกูล ตั้งเดิม บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเมื่อตายจะได้ไปสูคติโลกสวรรค์บางคนให้ทานเพราะคิดว่าจิตใจย่อม เลื่อมใส ความเบิกบานใจ ความดีใจ ย่อมเกิดขึ้นตามมา บางคนให้ทานเพื่อยกระดับจิตใจให้ดีงาม มี คุณภาพสูงขึ้น

๔.๕.๒ วิเคราะห์ลักษณะของการให้

ลักษณะของการให้มียหลายรูปแบบ เช่น "ให้เวลา" แก่คนที่คุณรัก ให้ "ความรัก" แก่คนใน ครอบครัว ให้ "ความกตัญญู" แก่บุพการี ให้ "ความรับผิดชอบ" แก่การทำงาน ให้ "อภัย" แก่คนที่หลงผิด ให้ "ความรู้" แก่ผู้ที่ยังเขลา ให้ "ทาน" แก่คนที่ยังขัดสน ให้ "อนาคตที่ดี" แก่คนรุ่นหลัง ให้ "มิตรภาพ" แก่ คนทั้งโลก ให้ "ความทุ่มเท" แก่องค์กรที่ตนสังกัด ให้ "ความจริงใจ" แก่สัมพันธภาพ ให้ "ความซื่อสัตย์" แก่ การทำราชการ ให้ "ความเสียสละ" แก่ประเทศชาติ ให้ "ความยินดี" แก่ผู้ประสบความสำเร็จ ให้ "ความ ปล่อยวาง" แก่สิ่งสุดวิสัย ให้ "ความเป็นธรรม" แก่ผู้ถูกกลั่นแกล้ง ให้ "มรรคา" แก่ผู้ที่ยังหลงทาง ให้ "ที่พึ่ง ทางใจ" แก่ผู้สับสน ให้ "อิสรภาพ" แก่ผู้ถูกกิลเลสครอบงำ ให้ "โอกาส" แก่ตนเองได้ล้มรสัจธรรม ลักษณะ ของการให้ นั้น หากยึดตามเจตนาเป็นที่ตั้งแล้วมี ๒ วิธี คือ ให้โดยเจาะจงบุคคล และให้โดยไม่เจาะจง บุคคล

๔.๕.๓ วิเคราะห์องค์ประกอบของการให้

องค์ประกอบของการให้ ได้แก่ การสละทรัพย์สินของสมบัติของตนที่มีอยู่ให้แก่ผู้อื่นโดยมุ่งหวังจะ จุนเจือให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ เจตนาการในการให้ทานบริสุทธิ์ แต่ว่าเจตนาที่บริสุทธิ์นั้น ถ้าบริสุทธิ์จริง ต้องสมบูรณ์พร้อมกัน ๓ ประการ คือ การให้ทาน เพื่อสงเคราะห์ผู้อื่นให้ได้รับความสุขเพราะทรัพย์สิน ของของตน การให้ทาน ก็เร่งเรงยินดี และดีใจที่ตนกำลังให้ผู้อื่น การให้ทาน ให้ไปแล้ว ให้ทานไปเสร็จ แล้ว ก็ดีใจ เมื่อหวนระลึกถึงทานที่ตนได้

องค์ประกอบของการให้ ของบุคคลทั่วไปนั้น ผู้ให้ต้องรู้จักวิธีการให้อย่างถูกต้อง บุคคลทั่วไปจะ ให้ด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตาม และสิ่งที่ตนปรารถนานั้นจะสำเร็จผลตามความมุ่งหมายหรือไม่ก็ตาม ย่อมขึ้นอยู่กับ องค์ประกอบของการให้ที่สำคัญ ซึ่งองค์ประกอบของการให้ นั้นมีค่ากล่าวแสดงไว้ว่า ผู้ให้ก่อนแต่จะ ให้เป็นผู้มีใจดี กำลังให้ทานอยู่ก็มีจิตเลื่อมใส ครั้งให้ทานแล้ว ก็มีใจชื่นบาน

การให้ชี้ให้เห็นองค์ประกอบของการให้ทานเป็นเรื่องคุณสมบัติของผู้ให้และผู้รับ คุณสมบัติของ ผู้ให้ คือ ก่อนให้ก็มีใจดี ขณะให้ก็มีจิตเลื่อมใส เมื่อให้แล้วก็มีใจชื่นบาน มีความเคารพยำเกรงในผู้รับ และ อุปลักษณ์บำรุง สำหรับคุณสมบัติของ ผู้รับต้องมีองค์ ๓ คือ เป็นผู้ปราศจากราคะ เป็นผู้ปราศจากโทสะ เป็นผู้ปราศจากโมหะ

๔.๕.๔ วิเคราะห์แรงจูงใจในการให้

ทานมีความหมายมากกว่าที่เราคิด บ่อยครั้งที่มันครอบคลุมถึงเรื่องของการเสียสละ บริจาค หรือ สงเคราะห์ บางทีก็เป็นเรื่องของความกตัญญูตเวทิตาด้วยแรงจูงใจในการให้ นั่น บุคคลมีจิตใจขวนขวาย เพื่อให้ทาน ก็เพราะเกิดจากแรงจูงใจนั่นเอง เหตุแห่งการให้ทานหรือแรงจูงใจในการให้ทาน บางคนให้ทาน เพราะได้โอกาสพอเหมาะ บางคนให้ทาน เพราะความกลัวต่อการถูกติเตียน บางคนให้ทาน เพราะคิดว่าเขาได้ให้แก่ตนแล้ว บางคนให้ทาน เพราะคิดว่าเขาจักให้แก่ตน บางคนให้ทาน เพราะคิดว่าทานเป็นการดี บางคนให้ทาน เพราะคิดว่าตนหุงหากินเองได้ คนเหล่านี้หุงหากินเองไม่ได้การที่เราหุงหากินเองได้จะไม่ให้แก่คนเหล่านี้ ผู้หุงหากินเองไม่ได้ไม่ควร บางคนให้ทาน ด้วยคิดว่าเมื่อตนให้ทานนี้ กิตติศัพท์อันงามย่อมขจรไป บางคนให้ทาน เพื่อเป็นเครื่องประดับจิตและปรุ้งแต่งจิต การให้ทานนี้ เป็นแรงจูงใจหรือเป็นเครื่องกระตุ้นจิตใจให้เกิดความขวนขวายในการให้ทาน

๔.๕.๕ วิเคราะห์ประโยชน์ของการให้ทาน

ประโยชน์ของการให้ทานที่สมบูรณ์ครบถ้วนจะมีผลมากประโยชน์มาก คือ ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนทั้งหลาย สัตบุรุษ หรือบัณฑิต (คนดี) ทั้งหลายย่อมคบหาสมาคมกับผู้ให้ทานนั้น ชื่อเสียงอันงดงามของผู้ให้ย่อมขจรไปทั่วทิศ ผู้ให้ได้ชื่อว่า เป็นผู้ไม่ห่างจากฆราวาสธรรม

นอกจากนั้นแล้ว ประโยชน์หรือประโยชน์ของการให้ทาน คือ เป็นเครื่องเกื้อหนุนให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กล่าวคือเมื่อตายไปจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต) ได้อธิบายโลกสวรรค์ไว้ว่า เป็นแดนที่เลิศล้ำด้วยกามคุณทั้ง ๕ หรือเป็นโลกของเทวดา จะทำให้เป็นผู้มีโภคะมาก

ฉะนั้น ทานที่ให้แล้วย่อมจะส่งผลให้ได้ประโยชน์หลายอย่าง คือ เป็นบันไดขั้นต้นที่จะนำไปสู่สวรรค์ เพราะว่าการให้ทานก็เพื่อที่จะให้ผู้รับมีกินมีใช้มีความสุข เมื่อเจตนาให้ผล ย่อมจะทำให้ได้โภคะสมบัติ จึงเป็นเหตุให้ได้ไปเกิดในภพที่มีโภคะสมบัติมากคือสวรรค์ จึงได้กล่าวว่าทานนี้เป็นบันไดขั้นต้นที่จะนำไปสู่สวรรค์ เป็นเสปียงติดตามตนไปในภพชาติข้างหน้าทำให้มีกินมีใช้ในระหว่างที่ยังต้องท่องเที่ยวไปในวัฏฏะ การให้ทานนี้จะทำให้มีความสุขมีโอกาสที่จะได้เจริญกุศลให้เพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ เป็นทางสายตรงที่จะพาไปสู่พระนิพพาน เพราะว่าการให้ทานนั้นมีผลทำให้เกิดเป็นผู้มั่งคั่งจึงไม่ต้องห่วงอาชีพนในการทำมาหากิน ทำให้มีโอกาสที่จะมารักษาศีลเจริญภาวนาได้สะดวก ก็จะเป็นเหตุให้บรรลุถึงมรรคผลนิพพานได้ เป็นเหตุอันประเสริฐที่จะทำให้พ้นจากสังสารวัฏฏ์ เพราะว่าได้อาศัยผลแห่งทานนั้นเป็นเครื่องอุดหนุนค้ำจุนให้เจริญภาวนาได้สะดวกโดยที่ไม่มีอุปสรรคใดๆ มาขัดขวาง ทำให้ปฏิบัติธรรมนั้นถึงความสำเร็จพ้นจากกิเลสพ้นจากทุกข์ได้ ผลของผู้ที่ให้ทาน ย่อมจะทำให้เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เพราะได้ดำเนินตามธรรมของสัตบุรุษที่ทานกล่าวว่า การให้ทานนั้นเป็นความดี ทำให้มีความรักใคร่สามัคคีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน คนเป็นอันมากย่อมคบหา แม้สัตบุรุษก็ย่อมคบหา ย่อมแสดงธรรมเป็นที่บรรเทาทุกข์ให้โดยประการทั้งปวง

คือสัตว์บรูษะย่อมจะบอกธรรมที่พันทุกขให้ เมื่อเขาทราบข้อปฏิบัตินั้นชัดเจนแล้ว เขาก็สามารถที่จะปฏิบัติตามธรรมนั้น ทำให้หมดจดจากกิเลสได้ กิตติศัพท์ของผู้ที่ให้ทาน ย่อมฟังขจรไปทั่วทิศ คือกลิ่นของผู้ที่ให้ทานนั้น จัดว่าเป็นกลิ่นอย่างอุกฤษฏ์ เพราะฟังไปได้ทั้งทวนลมและตามลม เมื่อเข้าสู่ที่ประชุมชนก็เป็นผู้องอาจแก่กล้าไม่เก้อเขิน เพราะมีจิตเป็นกุศลอยู่เสมอ ย่อมไม่เห็นห่างจากธรรมของคฤหัสถ์ ย่อมเป็นผู้ที่มีสติสัมปชัญญะไม่หลงตาย เมื่อตายแล้ว ย่อมได้บังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๔.๖ สรุป

หลักธรรมที่สร้างความเห็นใจ สร้างความเป็นมิตรและหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ช่วยเหลือกัน แท้จริงแล้วก็คืออุปกรรมในการทำลายจิตที่ประกอบด้วย ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ หลักธรรมที่สร้างความเห็นใจมี เมตตาเป็นต้น เมตตาจะทำลายความโกรธ ความเกลียด อาฆาต พยาบาท เมตตา คือความเป็นมิตร ความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น โดยไม่จำเพาะเจาะจง เมตตาจะมีได้ต้องอบรมในชีวิตประจำวันนั่นเอง โดยเริ่มจากบุคคลที่ใกล้ตัวเราที่สุด แล้วค่อยๆขยายวงกว้างออกไปขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งถึงบุคคลที่ไม่เป็นที่รักคือศัตรู หลักธรรมที่ส่งเสริมให้ช่วยเหลือกันมี ทานเป็นต้น ทานคือการช่วยเหลือกันด้วยวัตถุสิ่งของ ทานคือการให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยปลูกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว แบ่งปันกันจะเป็นอุปกรรมทำลายแก่ตัวของมนุษย์ มนุษย์ไม่อาจทำดีต่อผู้อื่นได้ เพราะความเห็นแก่ตัวที่เกิดจากตัณหาคือความทะยานอยากได้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้จิตหิวโหยอยากได้ เกิดความดิ้นรน อยู่ไม่เป็นสุข หากหยุดยั้งไม่ได้ก็เป็นต้นเหตุให้ดิ้นรนแสวงหาสิ่งที่ยากได้มาสนองความต้องการ หรือเมื่อไม่ได้โดยวิธีชอบธรรมก็นำไปทำความชั่วความไม่ดีงามต่าง ๆ เช่น ลักขโมย ทูจริต คอรัปชั่น โกง ปล้น จนถึงฆ่าคนตาย ต้องทำลายหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ช่วยเหลือกันนั้น คือ ทานเป็นต้น

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย ข้อวิจารณ์ และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์แนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญา สรุปเป็นผลวิจัยดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ พบว่าภราดรภาพมีหลายความหมายเช่นการช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน เห็นอกเห็นใจกันบนพื้นฐานแนวคิดที่แตกต่างกันออกไป เช่นภราดรภาพตามแนวคิดของจอห์น ล็อค คือการที่มนุษย์ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันเห็นอกเห็นใจกันบนพื้นฐานแนวคิดเรื่องสิทธิของมนุษยศาสตร์ศาสนาคริสต์คือการช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันเห็นอกเห็นใจกันบนพื้นฐานแนวคิดเรื่องความรักในพระเยซูคริสต์ ศาสนาอิสลามมีการช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันเห็นอกเห็นใจกันบนพื้นฐานแนวคิดเรื่องมนุษย์มีกำเนิดมาจากอาดัมและฮาวาเป็นผู้ให้กำเนิดมนุษย์ทุกคนดังนั้นจึงควรมองว่ามนุษย์ทุกคนเป็นพี่น้องกันและองค์การสหประชาชาติก็มีแนวคิดภราดรภาพเช่นเดียวกับจอห์น ล็อค

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พบว่า แนวคิดภราดรภาพทั่วไปขึ้นเกิดขึ้นจากหลายสาเหตุจอห์น ล็อคกล่าวว่าเกิดจากสิทธิของมนุษย์ทุกคนบนโลกที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดและเป็นสากล สอดคล้องกับองค์การสหประชาชาติที่กล่าวว่ามีมนุษย์ทั้งหลายเกิดมามีอิสระและเสมอภาคกันในเกียรติศักดิ์และสิทธิ แนวคิดนี้เกิดขึ้นเพื่อให้มนุษย์สร้างภราดรภาพขึ้นมาโดยการไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น และผู้อื่นก็จะไม่ละเมิดสิทธิเราในการศึกษาเรื่องแนวคิดภราดรภาพในพุทธปรัชญาได้กำหนดขอบเขตของภราดรภาพที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน หรือ ระหว่างบุคคลกับบุคคลตามสภาพปรกติที่เกิดขึ้น คือ มีการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน ระวังถึงกัน เพราะความที่ได้เกี่ยวพันกันหรือมีความสัมพันธ์เช่นญาติพี่น้อง เป็นสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลที่ให้ความเคารพนับถือกัน เป็นพี่เป็นน้องกัน ซึ่งมีในจิตใจของมนุษย์ทุกชาติ โดยได้แบ่งประเภทของภราดรภาพไว้ ๒ อย่าง คือ

๑. ภราดรภาพโดยกำเนิดหมายถึงภราดรภาพที่ถือว่ามนุษย์มีแหล่งกำเนิดเดียวกันเช่นมีพ่อแม่แม่เดียวกัน มีสายเลือดเดียวกัน หรือมีเผ่าพันธุ์เดียวกันทำให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกันด้วยความรักฉันทพี่น้องในพุทธปรัชญาคำภีร์อัคคัญญสูตร กล่าวว่ามนุษย์มีแหล่งกำเนิดเดียวกันคืออาภัสสรพรหม ว่าแต่เดิมทีมนุษย์จุติลงมาจากชั้นอาภัสสรพรหม มีรัศมีแผ่ชานออกจากกาย มีปิติเป็นอาหาร ได้สำเร็จทางใจ ครั้นมาอยู่ใน

โลก เมื่อบริโภคอาหารหยาบคือ วัณดิน กะบิดิน เครือดิน และข้าวสาลี ก็ทำให้เกิดกิเลสตัณหา ประกอบกับการดำเนินชีวิตภายใต้สิ่งแวดล้อมที่เป็นบรรยากาศของโลกจึงทำให้คุณสมบัตินี้ได้มาจากชั้นอากาศสรรพหยาบ ค่อย ๆ สูญหายไป ร่างกายค่อย ๆ หยาบและกล้าแข็งขึ้นเรื่อย ๆ ผิวพรรณก็ผิดแปลกแตกต่างกันออกไป และสัตว์โลกเหล่านั้นก็ดูหมิ่นกันเพราะการปรารถนาผิวพรรณเป็นเหตุและหลังจากที่ได้บริโภคข้าวสาลีแล้วเพศชายหญิงก็ปรากฏ ทรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่ามนุษย์แต่ละคน หรือสรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนเป็นพี่น้องกัน ถ้าไม่ใช่ในอดีตชาติ ก็ปัจจุบันชาติ หรืออาจจะเป็นกันอีกในอนาคตชาติ ในเมื่อต่างก็เป็นพี่น้องกัน จึงพึงปฏิบัติต่อกันในฐานะญาติพี่น้อง เมื่อมีผู้ให้กำเนิดเดียวกันมนุษย์จึงเชื่อว่าเป็นพี่น้องกันเพราะมีแหล่งกำเนิดหรือผู้ให้กำเนิดเดียวกัน

๒. ภารตภาพโดยการปฏิบัติคือการที่มนุษย์เป็นผู้เห็นใจผู้อื่นสงสารผู้อื่น จึงมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วยการช่วยเหลือผู้อื่นทำให้มนุษย์มีความเห็นอกเห็นใจและเข้าใจกันภารตภาพโดยการปฏิบัตินี้รวมไปถึงการสร้างมันให้เกิดขึ้นในหมู่มนุษย์ ดังนั้นการสร้างภารตภาพจึงเรียกว่าภารตภาพโดยการปฏิบัติ ภารตภาพที่เกิดจากความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีต่อกันจากความมีน้ำใจไมตรีหรือได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกันจนมีจิตใจผูกพัน รักกัน นับถือกัน เป็นพี่เป็นน้อง แม้ว่าบุคคลนั้น ๆ อาจจะไม่ใช่พี่น้องทางสายเลือดก็ตาม ภารตภาพโดยการปฏิบัติคือความมีน้ำใจให้กันของมวลมนุษยชนซึ่งบุคคลหมดทั้งโลกนี้ควรที่จะมีน้ำใจต่อกัน เพราะความเป็นจริงในชีวิตนั้นต่างต้องพึ่งพาอาศัยกัน แสดงออกต่อกันด้วยความดี มีน้ำใจ ร่วมมือช่วยเหลือกันทำให้ภารตภาพเกิดขึ้นได้

ภารตภาพโดยการปฏิบัติจึงมีความหมายที่กว้าง ครอบคลุมในทุกลักษณะ ของความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องของบุคคล และมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะในสังคมมีความหลากหลายของบุคคลทุก ๆ ด้าน เช่น ด้าน เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นวิถีของบุคคล การเคารพกันในศักดิ์ศรี และคุณค่าของความเป็นมนุษย์จะช่วยลดปัญหาความขัดแย้งกันได้ ช่วยจรรโลง สร้างสรรค์สังคมให้สงบสุข

ลักษณะของภารตภาพนั้นสังเกตได้จากความหมายที่ว่าเพราะอะไรมนุษย์จึงควรปฏิบัติต่อกันฉันพี่น้อง การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ เวลาเกิดเหตุการณ์ร้ายขึ้นในหมู่คณะจะได้ช่วยกันช่วยปกป้องหรือป้องกันภัยให้แก่กันและกัน หรือถ้ามีกิจกรรมใดๆที่ต้องอาศัยกำลังคนจำนวนมากก็สามารถผลิตกำลังช่วยกัน ทำให้กิจกรรมนั้นๆ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี หรือข้อดีของการอยู่ร่วมกันเพื่อจะได้ช่วยเหลือกัน

ดังนั้นการช่วยเหลือกันนี้เป็นลักษณะของภารตภาพที่มีในจิตใจของมนุษย์และถูกถ่ายทอดออกมาโดยการช่วยเหลือกันการช่วยเหลือกัน ลักษณะของภารตภาพจึงเป็นความสัมพันธ์กันของบุคคลจากคุณธรรมที่มีในตน ตามลักษณะของมนุษย์สัมพันธ์คือการการเกี่ยวข้อสัมพันธ์กันในระหว่างมนุษย์กับมนุษย์โดยอาศัยศาสตร์และศิลป์ในการเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล เพื่อให้ได้มาซึ่ง

ความรักใคร่ นับถือ ความจงรักภักดี และความร่วมมือกันทำให้สามารถอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้ด้วยความ
 ผาสุก ปรารถนาภาพ จึงเป็นลักษณะของมนุษย์สัมพันธ์ที่มีการปฏิบัติต่อกันด้วยหลักปฏิบัติเพื่อความเป็นที่
 นื่อง คือ การกระทำที่ส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและกัน คอยหยิบยื่นความรู้สึที่ดี ๆ และการกระทำใน
 สิ่งดี ๆ แก่กันและกัน เช่น การไม่เลือกปฏิบัติต่อกันมุ่งความปรองดอง สมานสามัคคี มีความรักใคร่เอ็นดู
 กัน รู้ว่าความเป็นที่นั้น จะต้องปฏิบัติตนอย่างไร ให้เป็นที่ยอมรับนับถือ เชื่อใจ ไว้วางใจกันได้ และความเป็น
 นื่องนั้นจะต้องรู้จักเคารพ อ่อนน้อม เชื่อฟัง ปฏิบัติตาม ผู้ที่มีอาวุโสให้ถูกต้อง จึงกล่าวได้ว่าปรารถนาภาพ
 เป็นลักษณะหนึ่งของมนุษย์สัมพันธ์ และตามลักษณะของมโนธรรมและจริยธรรมคือมนุษย์นอกจากจะมี
 สัญชาตญาณในการรักและปกป้องตนเองเหมือนอย่างสัตว์โลกทั่วไป

มนุษย์มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี, ความรู้สึกว่าจะอะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ หรือ สภาพที่ทรงไว้ทาง
 ใจ ลักษณะของปรารถนาภาพเช่นนี้ คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีต่อความเป็นที่นื่องกัน มีความรู้สึกว่าจะ
 ควรทำอะไรไม่ควรทำ ในความสัมพันธ์ที่เป็นที่นื่อง

พุทธปรัชญามองว่ามนุษย์สามารถพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ และมนุษย์ที่ได้รับการพัฒนา
 จึงเป็นมนุษย์ที่จะมีจิตใจเมตตา โอบอ้อมอารีสามารถปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันฉันที่นื่องได้ เมื่อพูด
 ถึงธรรมชาติของมนุษย์ในพุทธปรัชญาผู้ศึกษามองว่าธรรมชาติของมนุษย์ว่าคือ สิ่งที่เกิดมีและเป็นอยู่ตาม
 ธรรมดาของสิ่งนั้น ๆ หรือสิ่งที่เป็นไปเองโดยมิได้ปรุงแต่ง หรือปรากฏการณ์ทั้งหลาย จะเป็นรูปหรือนาม
 ก็ได้ เป็นเหตุเป็นผลก็ได้ มีอยู่ตามธรรมชาติ ธรรมชาติของมนุษย์คือสิ่งหรือสภาวะที่เกิด,มี และเป็นอยู่
 ตามธรรมดาหรือตามเหตุปัจจัย หรือ สิ่งที่เกิดเอง มีเอง เป็นเองตามเหตุปัจจัย ภายในชีวิตมนุษย์ หรือ
 สัตว์ที่ต้องเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ต้องทำหน้าที่ตามธรรมชาติ และจะได้รับผลจากธรรมชาติ หรือ
 ธรรมชาติของมนุษย์ คือ เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและเป็นสัตว์ที่ฝึกได้

พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่มีธรรมชาติคือความเป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝน
 พัฒนาตนเองได้ คือฝึกฝนพัฒนาด้านกายและฝึกฝนพัฒนาด้านปัญญาได้ผลที่ได้จากการฝึกฝนพัฒนาใน
 แต่ละด้านจะส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน นั่นคือ กายและศีลที่ฝึกฝนพัฒนาได้แล้วเป็นประโยชน์อย่าง
 มากต่อการฝึกฝนด้านจิตใจ จิตใจที่ฝึกฝนพัฒนาได้แล้วเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการฝึกฝนพัฒนาด้าน
 ปัญญา ปัญญาที่ฝึกฝนพัฒนาได้สมบูรณ์แล้ว เป็นประโยชน์อย่างมากต่อการฝึกฝนอบรมพฤติกรรมและ
 จิตใจ

เมื่อพุทธปรัชญามองว่ามนุษย์สามารถฝึกได้ คำถามต่อมาคือฝึกอะไร และฝึกไปเพื่ออะไร ใน
 บทนี้มีคำตอบอยู่ ๒ ประเด็นคือ

มนุษย์ฝึกตนเองด้วยหลักเมตตา หลักกัลยาณมิตรและหลักการให้ทานทั้งหมดนี้เพื่อให้สังคมเกิด
 ปรารถนาภาพดังนั้น หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทมีความสำคัญลึกซึ้งตามแนวธรรมและแนวปฏิบัติ

ตลอดถึงผลของการปฏิบัติตามแต่ละระดับนั้น ซึ่งการศึกษาในบทนี้เป็นการนำเสนอหลักปฏิบัติเพื่อภราดรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยการศึกษาที่ผ่านมาทำให้ทราบว่าหลักภราดรภาพในพุทธปรัชญาเกิดจากการที่บุคคลมีความเห็นใจกัน มีความเป็นมิตรกัน หรือให้การช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นหลักคุณธรรมอันดีที่มีในจิตใจของมนุษย์หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงถือได้ว่าเป็นมีคุณประโยชน์ต่อความเป็นมนุษย์

ภราดรภาพในพุทธปรัชญา มีเหตุมาจากความเห็นใจกัน ความเป็นมิตรกัน หรือการช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน โดยจะเริ่มจากข้อใดข้อหนึ่งก่อนก็ได้ คือจะเกื้อหนุนต่อการเกิด ภราดรภาพในพุทธปรัชญา ๓ ประการ คือการเห็นในคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วยกันมีการปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตาธรรมและความเป็นมิตรกันเป็นเหตุแห่งการเกิดภราดรภาพเพราะว่า ความเป็นพี่น้องกันจะต้องมีความเอื้อเพื่อ เกื้อกูลกันเป็นพื้นฐาน ดังนั้น ความเป็นมิตรกันจึงต้องมีใน ความเป็นพี่น้องโดยปริยาย ฉะนั้นความเป็นมิตรกันจึงเป็นบ่อเกิดแห่งภราดรภาพ ความเป็นมิตรที่ดีทางพุทธปรัชญาเรียกว่า “กัลยาณมิตร ความมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่เพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ คุณสมบัติของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตร จะนำพาสังคมและชุมชนไปสู่ภราดรภาพ ได้อย่างดีเยี่ยม และหลักการช่วยเหลือกันนี้ในทางพุทธปรัชญาเถรวาท เรียกว่า ทานคือการให้หรือการแบ่งปัน จากเหตุแห่งการเกิดภราดรภาพในพุทธปรัชญาตามที่กล่าวมาทำให้สามารถสรุปได้ว่า หลักปฏิบัติทั้ง ๓ ประการนั้น จะนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ตัวบุคคลและสังคมส่งผลต่อการดำเนินชีวิตไปในทางที่จะพัฒนาขึ้นจากเดิมที่เป็นอยู่ เพราะการปฏิบัติตามคุณธรรม ที่กล่าวมานี้จะสร้างคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่กันและกัน เป็นการเสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิตได้

หลักการที่จะทำให้บุคคลทุกหมู่เหล่า อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข จึงมีแนวคิดที่จะทำให้เกิดการปฏิบัติต่อกันของบุคคลให้เป็นไปอย่างพื่ออย่างน้อง คือ หลักภราดรภาพนั่นเอง และเมื่อได้ศึกษาหลักภราดรภาพ ตามที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ทำให้ทราบชัดเจนถึงการเกิดขึ้นของภราดรภาพว่า เกิดจากมโนธรรม ในจิตใจของบุคคล แล้วแสดงออกเป็น พฤติกรรม กล่าวโดยสรุปคือมโนกรรมที่ว่านี้ คือความเห็นใจกัน เห็นในคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วยกัน พฤติกรรมที่เกิดขึ้นนั้นจึงแสดงออกด้วยความเป็นมิตรกัน ซึ่งเกิดจากการเชื่อใจไว้วางใจกันด้วยการปฏิบัติต่อกันในสิ่งที่ดีและการช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึง ความเอื้อเพื่อเกื้อกูลแก่แก่กัน

ดังนั้น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดภราดรภาพในพุทธปรัชญาจะนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ตัวบุคคลและสังคม ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตไปในทางที่จะพัฒนาขึ้นจากเดิมที่เป็นอยู่ เพราะการปฏิบัติตามหลักปฏิบัติที่ส่งเสริมความเห็นใจกัน(หลักเมตตา)เพื่อภราดรภาพ หลักปฏิบัติที่การสร้างความเป็นมิตร(กัลยาณมิตร)กันเพื่อภราดรภาพและหลักปฏิบัติที่ส่งเสริมให้ช่วยเหลือ(ทาน)กันเพื่อภราดรภาพ

หลักธรรมที่สร้างความเห็นใจ สร้างความเป็นมิตรและหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ช่วยเหลือกัน แท้จริงแล้วก็คืออุปสรรคในการทำลายจิตที่ประกอบด้วย ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ หลักธรรมที่สร้างความเห็นใจมี เมตตาเป็นต้น เมตตาจะทำลายความโกรธ ความเกลียด อาฆาต พยาบาท เมตตา คือ ความเป็นมิตร ความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น โดยไม่จำเพาะเจาะจง เมตตาจะมีได้ต้องอบรมในชีวิตประจำวันนั่นเอง โดยเริ่มจากบุคคลที่ใกล้ตัวเราที่สุด แล้วค่อยๆ ขยายวงกว้างออกไปขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งถึงบุคคลที่ไม่เป็นที่รักคือศัตรู หลักธรรมที่ส่งเสริมให้ช่วยเหลือกันมี ทานเป็นต้น ทานคือการช่วยเหลือกันด้วยวัตถุสิ่งของ ทานคือการให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยปลูกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว แบ่งปันกันจะเป็นอุปสรรคทำลายแก่ตัวของมนุษย์ มนุษย์ไม่อาจทำดีต่อผู้อื่นได้ เพราะความเห็นแก่ตัวที่เกิดจากตัณหาคือความทะยานอยากได้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้จิตหิวโหยอยากได้ เกิดความดิ้นรน อยู่ไม่เป็นสุข หากหยุดยั้งไม่ได้ก็จะป็นต้นเหตุให้ดิ้นรนแสวงหาสิ่งที่อยากได้มาสนองความต้องการ หรือเมื่อไม่ได้โดยวิธีชอบธรรมก็นำไปทำความชั่วความไม่ดีงามต่าง ๆ เช่น ลักขโมย ทูจริต คอร์รัปชัน โกง ปล้น จนถึงฆ่าคนตาย ต้องทำลายหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ช่วยเหลือกันนั้น คือ ทานเป็นต้น

๕.๒ ข้อวิจารณ์

๑. คำว่าภราดรภาพ (Fraternity) มีเอกสารที่เกี่ยวข้องน้อยและมีคนพูดถึงน้อยผู้ศึกษาพยายามติดตามค้นหาเอกสารที่มีคนเขียนถึงภราดรภาพโดยมากพบคำว่าภราดรภาพมุสลิมและคำว่าภราดรภาพนิยม (Solidarism) ของท่านปรีดี พนมยงค์ ซึ่งก็มีความหมายที่ห่างจากความหมายของจอห์น ล็อค และพุทธปรัชญาผู้ศึกษาจึงศึกษาความหมายของภราดรภาพที่มีความหมายใกล้เคียงกันเช่นภราดรภาพของนักปรัชญากรีก สโตอิก ภราดรภาพเชิงรัฐศาสตร์ ภราดรภาพในศาสนาคริสต์และภราดรภาพในศาสนาอิสลามเพื่อจะหาหาความหมายที่ใกล้เคียงกันมากที่สุด ในงานวิจัยฉบับนี้จะไม่พูดถึงภราดรภาพที่ใช้คำว่า brotherhood แต่จะใช้ในความหมายของคำว่า Fraternity เท่านั้นจากการศึกษาเอกสารที่เป็นภาษาไทยพบว่า มีน้อยมากที่พูดถึงภราดรภาพ

๒. จากการศึกษาคำว่าภราดรภาพพบว่า มีหลายความหมายขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้พูดถึงภราดรภาพและภราดรภาพจะถูกให้ความหมายโดยผู้ใด เช่นจอห์น ล็อคกล่าวว่าภราดรภาพคือการเคารพและไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น พุทธโฆษาจารย์กล่าวว่าภราดรภาพคือความสามัคคี ศาสนาคริสต์กล่าวว่าภราดรภาพคือความรักที่พระเจ้ามีต่อมนุษย์ ศาสนาอิสลามกล่าวว่าภราดรภาพคือการที่มนุษย์มีแหล่งกำเนิดเดียวกันคือมาจากอาดัมและฮาวาเป็นต้น ดังนั้นความหมายของภราดรภาพจึงมีความหลากหลายมากมายขึ้นอยู่กับใครพูดว่าจะมีความอย่างไรหรือให้ความหมายว่าอย่างไร

๓. ภาวะตรรกภาพในพุทธปรัชญาที่มีทั้งภาวะตรรกภาพที่เกิดขึ้นได้และภาวะตรรกภาพที่เกิดขึ้นไม่ได้เพราะภาวะตรรกภาพที่ผู้ศึกษาคิดว่าไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เพราะมองว่ามนุษย์เกิดจากแหล่งกำเนิดเดียวกันคือมนุษย์เกิดจากอภิสระพรหมซึ่งในความเป็นจริงมนุษย์ไม่สามารถเกิดจากอภิสระพรหม แต่เกิดจากมารดาของเรานั้นเอง แต่สำหรับภาวะตรรกภาพที่เกิดจากการปฏิบัติผู้ศึกษาเชื่อว่าภาวะตรรกภาพชนิดนี้สามารถเกิดขึ้นได้จริง หากมนุษย์ปฏิบัติต่อกันด้วยหลักเมตตาหลักกัลยาณมิตรและหลักทานคือการแบ่งปันเป็นต้น ผู้ศึกษาเชื่อว่าภาวะตรรกภาพโดยการปฏิบัติสามารถเกิดขึ้นได้จริง

๕.๓ และข้อเสนอแนะ

ผู้ศึกษาคิดว่าภาวะตรรกภาพยังต้องศึกษาจากมุมมองของนักวิชาการ นักปราชญ์ นักคิด นักศาสนา อีกมากมายเพื่อที่จะเข้าใจคำว่าภาวะตรรกภาพได้ทั้งหมด ดังนั้นการศึกษาแนวคิดภาวะตรรกภาพในพุทธปรัชญา อาจจะยังไม่ครอบคลุมในความหมายของคำว่าภาวะตรรกภาพได้ทั้งหมด และเพื่อให้คำว่าภาวะตรรกภาพเป็นที่รู้จักและสามารถนำความรู้เรื่องภาวะตรรกภาพไปเผยแพร่และใช้ได้จริง ผู้ศึกษาจึงอยากเสนอให้มีการศึกษาประเด็นเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

๑. ศึกษาแนวคิดภาวะตรรกภาพของจอห์น ล็อค
๒. ศึกษาแนวคิดภาวะตรรกภาพของขงจื้อ
๓. ศึกษาแนวคิดภาวะตรรกภาพของโรมัส ฮอบส์

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑ หนังสือ

จิรากรณ์ คชเสนี. **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๗

จรัญ มะลูลี. “รากฐานอารยธรรมของอิสลามของอิสลามศึกษาจากชีวิตของศาสนามุฮัมมัด”. **มติชน**.
๒๓ – ๒๙ ธันวาคม ๒๕๔๘.

ฉลองวรรณสิทธิ์ ไวยเสวี. **พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๗ สมุจจยสังคหวิภาค**. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์พิทยวสุทธิ์. ๒๕๔๗.

ชะว๊อชัย ภาคินธุ์. **สิทธิมนุษยชนกับหลักการแห่งพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดเอมี
เทรตติ้ง. ๒๕๔๖.

ชุมพร สังขปริษา. **ปรัชญาและทฤษฎีการเมืองว่าด้วยธรรมชาตินุษย์**. กรุงเทพมหานคร ฯ : มหาวิทยาลัย
ลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๓๑.

ธนภณ สมหวัง. ๖๘ ปี พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต **พินิจธรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย**. มติชน
รายวัน วันที่ ๑๑ มกราคม ๒๕๕๐.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา. **ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. ๒๕๓๘.

บุญธรรม พูนทรัพย์. **ศีลธรรมกับสิทธิมนุษยชนในพุทธปรัชญาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. ๒๕๓๓.

เบญจวรรณ มณีฉาย. **สำนวนไทย – ไวยากรณ์**. กรุงเทพมหานคร : ภูมิบัณฑิต. ๒๕๔๗.

บรรจบ บรรณรุจิ. **ปฏิจลสมุปบาท**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: กองทุนศึกษาพุทธสถาน มหาจุฬา
ลกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๔๐**.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ปรีดี พนมยงค์. **ปรัชญาสังคม**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์. ๒๕๒๕.

- ป.หลงสมบุญ.พันธุ์. **พจนานุกรม มคร-ไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักเรียนวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ. ๒๕๔๐.
- ประสิทธิ์ ทองอ่อน. **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน**. กรุงเทพมหานคร : เวิร์ดเวฟเอ็นดูเคชั่น. ๒๕๔๒.
- ประกาศรี สีอำไพ. **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**.กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๓.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. **ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๓๘.
- พระไพศาล วิสาโล. **ส่องสว่างทางไทร่วมบทความคัดสรรว่าด้วยวิถีพุทธวิถีไทยในสังคมสยาม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทตถตา พับลิเคชั่น จำกัด. ๒๕๔๗
- พระราชธรรมนิเทศ ระเบียบ ฐิตญาโณ. **โลกทั้งผองพี่น้องกัน**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย. ๒๕๔๑
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. ๒๕๓๘.
- _____ . **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด. ๒๕๔๒.
- _____ . **พุทธธรรม ฉบับบริษัท สหธรรมิก**. พิมพ์ครั้งที่ ๗.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. ๒๕๔๐.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๓๘.
- _____ . **มหาวิทยาลัยกับงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. ๒๕๓๔.
- _____ . **เรื่องแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: กองทุนวุดิธรรม. ๒๕๔๔.
- _____ . **วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม. ๒๕๓๘.
- _____ . **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม. ๒๕๔๑.
- _____ . **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม. ๒๕๔๒.
- _____ . **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้ว. ๒๕๔๔.
- _____ . **กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย**.กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม. ๒๕๔๓.
- พระอุตรคณาธิการ และรศ.ดร.จำลอง สารพัดนึก. **พจนานุกรม บาลี-ไทย สำหรับนักศึกษา ฉบับปรับปรุงใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด. ๒๕๓๘.
- พระคันธสาราภิวงศ. **โพธิปักขิยธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: บุญศิริการพิมพ์. ๒๕๕๒.
- พระภาสกร ภูริวฑฒโน. **ปฏิจจสมุปบาท สำหรับคนรุ่นใหม่**. กรุงเทพฯ : พิมพ์ลักษณ์. ๒๕๔๘.

พระธรรมโกศาจารย์ พุทธทาสภิกขุ. **สันโดษเปนทรัพย์อย่างยิ่ง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ. ๒๕๔๒.

พระเทพดิลก พระเทพดิลก ระเบียบ ฐิตวณฺโณ. **อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวโกวาท**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา. ๒๕๓๕.

พระมหาอุทัย ญาณธโร. **พุทธวิธีแห่งสังคมปรัชญาสังคมและการเมือง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรม พระไพศาล วิสาโล. **ส่องสว่างทางไทรรวมบทความคัดสรรว่าด้วยวิถีพุทธวิถีไทยในสังคมสยาม**. พระ ญาณวโรดม ประยูร สนตงกูโร. ศาสนาต่าง ๆ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหา มกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๔๓.

พระเมธีธรรมาภรณ์. ประยูร ธมมจิตโต. **พุทธศาสตร์กับปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป. ๒๕๓๓.

พุทธทาสภิกขุ. **บรมธรรมภาคปลาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ. ๒๕๔๑.

_____ . **การทำลายความเห็นแก่ตัว**. กรุงเทพมหานคร. ม.ป.ป.. หน้า ๗ .

_____ . **คู่มือศึกษาระยะฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา. ๒๕๓๘.

_____ . **การเมืองคือธรรมะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อรุณวิทยา. ๒๕๓๑.

_____ . **การหมดความเห็นแก่ตัวคือหมดทุกข์**. กรุงเทพมหานคร : มิตรนราการพิมพ์. ๒๕๔๑.

_____ . **มองโลก มองชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา. ๓๕๔๔.

พันตรี ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมคธ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร : อาหารการพิมพ์. ๒๕๔๐.

วัชระ งามจิตรเจริญ. **พุทธศาสนาเถรวาท**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๕๒.

วิจิตร เกิดวิศิษฐ์. **“คนในทรรศนะของพุทธศาสนา.”** ใน คนในทรรศนะของพุทธศาสนา อิสลาม และ คริสตศาสนา. โดย เสรี พงศ์พิศ และคนอื่น ๆ. หน้า ๓๑ – ๓๒.

วิจิตร เกิดวิศิษฐ์. **“คนในทรรศนะของพุทธศาสนา.”** ใน คนในทรรศนะของพุทธศาสนา อิสลาม และ คริสตศาสนา. โดย เสรี พงศ์พิศ และคนอื่น ๆ. กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย. ๒๕๒๔.

วิทย์ วิศทเวทย. ศ.ดร. **จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญ ทัศน์. ๒๕๓๐.

วิธาน สุชีวกุปต์. **อภิปรัชญา**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ๒๕๒๕.

เสถียร หอมขจร. **ทฤษฎีการเมืองและจริยธรรม๒**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย รามคำแหง. ๒๕๔๐.

สุวรรณ เพชรนิล. **พุทธปรัชญา**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดแสงจันทร์การพิมพ์. ๒๕๒๘.

สมัคร บุรวาาส. **พุทธปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย. ๒๕๓๗.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า. **พิมพ์ ธรรมจร. สากลศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๔๘.

สุวัฒน์ จันทรวงศ์. **ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญา และศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ. ๒๕๔๐.

สมภาร พรหมทา. **พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๑.

_____. **พุทธศาสนานิกายเซน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๖.

_____. **พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคมและปัญหาจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๒.

_____. **ชีวิตกับความขัดแย้ง ปัญหาจริยธรรมในชีวิตประจำวัน**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๑.

สมโภชปน มุกกันต. **พุทธศาสตร์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **พระนิพนธ์ต่างเรื่อง**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราช วิทยาลัย. ๒๕๒๒.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๔๑.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏ ราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์. ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์จำกัด. ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาฉบับราชบัณฑิตยสถานอังกฤษ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง. ๒๕๔๒.

ระวี ภาวิไล. **อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า. ๒๕๓๖.

อโณทัย อาตมา. **ธรรมโฆษณ์ขุมทรัพย์ทางปัญญา**. พุทธทาสภิกขุ. กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์สุข ภาพใจ. ๒๕๔๒ .

๒ วิทยานิพนธ์

นางสาวอรทัย มีแสง. **พัฒนาการอหิงสธรรมในพระพุทธศาสนา:กรณีศึกษาพุทธศาสนิกสัมพันธ์เพื่อ สันติภาพแห่งสหรัฐอเมริกา**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๓

พระสมปอง มนต์ชาโต วงษ์สะอาด. การศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินความดีในปรัชญาของ
เพลโตกับพุทธปรัชญาเถรวาท.วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๓
แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม. “วิเคราะห์ความหมายและขอบเขตเรื่องราวในพระไตรปิฎก.” สารนิพนธ์
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๕.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ - สกุล : นายสถิระ ราชรินทร์
- วัน/เดือน/ปีเกิด : วันพุธ ที่ ๑๓ เดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๓
- สถานที่เกิด : ๕๓/๓ หมู่ ๓ ตำบลเมืองลี อำเภอนาหมื่น
จังหวัดน่าน ๕๕๑๘๐
- การศึกษา**
- พ.ศ. ๒๕๔๗ : ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (ปรัชญา) (พธ.บ.)
สาขาวิชาปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๕๐ : ปริญญาโท ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.)
สาขาวิชาไทยศึกษา
มหาวิทยาลัยนเรศวร
- พ.ศ. ๒๕๕๕ : ปริญญาโท ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (รป.ม.)
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
มหาวิทยาลัยพิษณุโลก
- ประสบการณ์การทำงาน**
- พ.ศ. ๒๕๕๗ : อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี
- พ.ศ. ๒๕๕๙ : อาจารย์พิเศษ
วิทยาลัยชุมชนน่าน จังหวัดน่าน
- ปีที่เข้าศึกษา**
- พ.ศ. ๒๕๕๕ : หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ปีที่สำเร็จการศึกษา** : ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : ๕๓ หมู่ที่ ๓ บ้านนาหมอ ต.เมืองลี อ.นาหมื่น
จังหวัด น่าน ๕๕๑๘๐ โทร ๐๙๖๓๑๔๑๔๖๐